

SÁMI GIELLAISKKADEAPMI

2012

Čállit:

Karl Jan Solstad (doaim.)
Áila Márge Varsi Balto
Vigdis Nygaard
Eva Josefsen
Marit Solstad

NF-raporta nr. 9/2012
ISBN-nr.: 978-82-7321-631-1
ISSN-nr.: 0805-4460

REFERÁNSASIIDU - Raportta sáhtta maid dingot dáppe: nf@nforsk.no

Namahus: Sámi giellaiskkadeapmi 2012	Almmolaččat gávdnamis: Juo	NF-raporta nr.: 9/2012
	ISBN nr. 978-82-7321-631-1	ISSN 0805-4460
	Siidolohku ja mildosat: 238	Dáhton: Geassemánnu 2012
Čállit: Karl Jan Solstad, Aíla Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen ja Marit Solstad	Prošeavtta ovddasvástideaddji (vuolláič.): Karl Jan Solstad	
	Dutkanjođiheadji: Cecilie Høj Anvik	
Prošekta: Sámi giellaiskkadeapmi 2012	Barggaheadji: Sámediggi	
	Barggaheadji referánsa	
Čoahkkáigeassu. Raporta kárte makkár dilis sámegiella lea. Kártemis leat iskkadan vissis meari olbmuid indiviidadásis ja čađahan kasusiskademiid 12 suohkanis. Davvi-, julev- ja lullisámi guovlluin leat stuora erohusat sihke giellamáhtu ja profiilla dáfus. Guovddáš sámi guovlluin geavahit sámegiella mánggalágan servvoštallamiin. Julevsámi guovllus lea ain oalle buorre giellamáhttu, muhto sámegiella ii geavahuvvo nu ollu arenain. Smávvasuohkaniin Finnmárkkus gitta Davvi-Nordlándii máhttet unnán olbmot sámegiella. Lullisámis lea dáruiduhttin muhtun muddui jorgaluvvon giela ealáskahttemii, muhto giella lea šaddan eanet čállingiellan. Sámegiella adno eambo dain báikkiin gos suohkanat ja sámi birrasat ovttasbarget. Eai leat doarvái buorit vejolašvuodatoahppat sámegiella skuvllain. Máiddái rávisolbmui lea beroštupmi oahppat sámegiella. Raporta lea buorre empiralaš vuoddu viidasit bargui nannet samegielaid Norggas.	Fáddásánit: Sámegiella, julevsámegiella, davvisámegiella, lullisámegiella, oahpahus, giellageavaheapmi, eamiálbmogat, sámi dilálašvuodát Keywords: Sami languages, Lule-Sami, North-Sami, South-Sami, language education, language usage, indigenous peoples, Samisk issues	
Eará raporttat maid Nordlandsforskning lea gárvvistan seamma dutkanprošeavttas/ prográmmas	Vuovdinhaddi NOK 250,-	

Nordlandsforskning almmuha golmmalágan čálaráidduid; raporttaid, bargonotáhtaid ja artihkkaliid/logaldallamiid. Raporttat leat váldoraporttat prošeavttain mat leat loahpahuovvon, dahje mat gusket muhtun ráddjejuvvon fáddii. Bargonotáhtat sáhttet leat gaskaboddosaš bohtosat prošeavttain, statusraporttat ja unnit čielggadeamit ja notáhtat. Artihkkalat/logaldallanráidduid sáhttet sisttisdoallat logaldallamiid, seminárabáhpiriid, artihkkaliid ja sáhkavuoruid maidda ii guoskka copyright njuolggadusaid mielde oamastanriekti.

OVDASÁTNÍ

Sámi giellaikkadeapmi 2012, mii dál ovdanbiddjojuvvo raportahámis, lea čađahuvvon ovttasbarggus mas leamaš mielde Norut Álttá ja Nordlandsforskning dutkit. Barggaheaddji lea Sámediggi. Dien guovtti áhahusa bargit geat dán raporttas leamaš mielbargin leat, Norut Álttá dutkit Eva Josefsen, Vigdis Nygaard ja Áila Márge Varsi Balto ja Nordlandsforskning dutkit Marit Solstad ja Karl Jan Solstad, gii lei proševtta formálalaš jođiheaddji. Diet namuhuvvon dutkit leat ge čállán rapporta.

Bargu mii álggahuvvui 2011 čavčča, lea leamaš earenoamáš miellagiddevaš, muhto seammás maid hui geahččaleaddji. Persuvdna-ja databearráigeahčču bidjá earenoamáš garra gáibádusaid dutkamiidda mat gusket unnitlogu álbmogiidda, ja dat dahká sihke empiralaš materiála čohkkema ja raportačállima váddáseabbon

Raporta hukse guovttelágan dieđuide. Vuosttažettiin dat hukse dieđuide maid leat čohkken go leat čađahan nugohčoduvvon lagasiskama muhtun válljejuvvon suohkaniin gos ášset sápmelaččat. Nubbe iskanvuohki lea kárten mas leat geavahan jearahallanskovi maid leat sádden oppa ollu olbmuid. Ja lea ge diet jearahallanoassi mii leamaš earenoamáš gáibideaddji bargu, ahte daid dieđuid oažžut dohkálaš vuogi mielde čoahkkái.

Suohkaniskkademiid ulbmil leamaš oažžut ipmárdusa das makkár eavttut leat sámegillii čadnon iešguđet guovllus riikkas, ja man muddui suohkanat lámhčet dili nu ahte sápmelaččat galget oažžut oahpu sámegielas, ja vejolaččat maid sámegillii, maid sis leat riekti oažžut, beroškeahttá das gos sii orrot. Mii hálidit ge giitit suohkanetáhtaid ja organisašuvnnaid ovddasteddjiid ja eanjkilolbmuid geat buohkat mielas geavahedje iežaset áiggi minguin ságastallat go finaimet sin luhte.

Jearahallankártemis livččiimet sávvan oažžut eanebuin vástádusaid. Mii eat leat ožžon dieđuid mat attaše midjiide vuođu addit jur juste vástádusa dakkár gažaldagaide go man gallis geavahit davvi-,julev- ja lullisámegiela dán riikkas. Muhto go dan dadjat, de fertet seammás maid cealkti ahte dat lagabui 2000 olbmo geat leat deavdán min jearahallanskoviid, leat addán midjiide mávssolaš dieđuid iežaset giellamáhtu birra, goas ja geainna hupmet sámegiela, ja mii sin hehte geavaheamis eanet sámegiela, oahppodárbbuid birra jnv. Giitu sidjiide buohkaide!

Loahpas hálidit maid giitit Sámedikki Giellaossodaga buori ovttasbarggu ovddas, sihke bargamuša oppalaš čađaheamis ja maddái barggu fágalaš beali ovttasbarggus. Iskkadeapmi ii soaitte addit nu čielga vástádusaid go barggaheaddji livččii dáhttun oažžut, muhto mis lea roahkkatvuohtha jáhkkit ahte sihke Sámedikki fágalaš ossodagat ja maddái dikki politihkkárat, gávdnet ollu miellagiddevaš ja mávssolaš dieđuid dás, mat leat ávkin go sii galget bargat viidáseappot sámegielain.

Budejju/Áltá, geassemánu 2012.

SISDOALLU

OVDASÁTNI	1
TABEALLAT	7
GOVVOSAT	8
ČOAHKKÁIGEASSU	11
SUMMARY	16
1. DUOGÁŠ JA VÁTTISVUOĐAID OVDANBI DJAN	20
1.1 SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI – OASSI HISTORJÁLAŠ OVDÁNEAMIS	20
1.2 OVDALAŠ ISKKADEAMIT MAIN LEAT KÁRTEN SÁMEGIELAID GEAVAHEAMI	23
1.3 SÁMI GIELLAISKKADEAMI 2012 ULBMIL JA ÁIGUMUŠ	24
2. DAGUS JA ČAĐAHEAPMI	26
2.1 METODAID GEAVAHEAPMI	26
2.2 KASUSGUORAHALLAN	28
2.2.1 Kasusiid välljen	28
2.2.2 Gieddebargguid čađaheapmi	29
2.2.3 Dieđuid buorre vuođa árvoštallan	31
2.3 KÁRTENOASSI	32
2.3.1 Álgovihkkedallamat	32
2.3.2 Ovdasteaddjejoavkku defineren	33
2.3.3 Jearahallanskovi ráhkadeapmi	35
2.3.4 Dieđuidčo hkkemiid čađaheapmi	36
2.3.5 Kártenmateriála árvoštallan	38
2.4 MATERIÁLA OLLISLAŠ ÁRVVOŠTALLAN	39
3. VÁLLJEJUVVON SUOHKANIID GIELLADILLI	41
3.1 FORMÁLALAŠ MEARRÁDUSAT MAT GUSKET SÁMEGIELA GEAVAHEAPMÁI	41
3.2 UNJÁRGGA GIELDA	43
3.2.1 Unjárgga gieldda birra	43
3.2.2 Sáme giela dilli gielddas	44
3.2.3 Sámi institušuvnnat	45
3.2.4 Sáme giella skuvllas ja oahpahus	47
3.2.5 Gielalaš heivehanbarggut dearvvašvuođa- ja sosiálasuorggis	49
3.2.6 Ealáhusat ja astoáiggedoaimmat	49
3.2.7 Guorahallan	50
3.3 GUOVDAGEAINNU SUOHKAN	51
3.3.1 Guovdageainnu suohkana birra	51
3.3.2 Sáme giela dilli suohkanis	52

3.3.3	<i>Sámi institušuvnnat</i>	53
3.3.4	<i>Sámeigiella suohkana politihkalaš ja hálddahušlaš bargguin</i>	54
3.3.5	<i>Sámeigiella oahpahusas</i>	54
3.3.6	<i>Dili láhčin dearvvašvuodasuorggis</i>	56
3.3.7	<i>Guorahallan</i>	57
3.4	GÁIVUONA SUOHKAN	57
3.4.1	<i>Gáivuona suohkana birra</i>	57
3.4.2	<i>Sámeigiella dilli suohkanis</i>	58
3.4.3	<i>Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat</i>	58
3.4.4	<i>Giela oahpaheapmi mánáidgárddis ja skuvllas</i>	60
3.4.5	<i>Sámeigiella geavaheapmi dearvvašvuodainstitušuvnnain</i>	62
3.4.6	<i>Sámeigiella, dan geavaheapmi ja árvu</i>	63
3.4.7	<i>Guorahallan</i>	64
3.5	DIVTTASVUONA SUOHKAN	65
3.5.1	<i>Divttasvuona suohkana birra</i>	65
3.5.2	<i>Sámi institušuvnnat</i>	65
3.5.3	<i>Sámeigiella suohkana politihkalaš ja hálddahušlaš bargguin</i>	66
3.5.4	<i>Sámeigiella skuvllas ja oahpahus</i>	67
3.5.5	<i>Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas</i>	69
3.5.6	<i>Sámeigiella árvu ja geavaheapmi suohkanis</i>	71
3.5.7	<i>Guorahallan</i>	72
3.6	SNÅASEN TJIELTE – SNOASE SUOHKAN	72
3.6.1	<i>Snoase suohkana birra</i>	72
3.6.2	<i>Sámi institušuvnnat</i>	73
3.6.3	<i>Sámeigiella suohkana politihkas ja hálddašanbargguin</i>	74
3.6.4	<i>Sámeigiella skuvllas ja oahpahus</i>	75
3.6.5	<i>Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis</i>	77
3.6.6	<i>Loahppaárvoštallan</i>	78
3.7	FÁLESNUORI SUOHKAN	80
3.7.1	<i>Sámeigiella Fálesnuori suohkanis</i>	81
3.7.2	<i>Sámeigiella suohkanpolitihkas, hálddahušbargguin ja bálvalusain</i>	82
3.7.3	<i>Sámeigielloahppu</i>	82
3.7.4	<i>Sámeigiella dearvvašvuodasuorggis</i>	83
3.7.5	<i>Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat</i>	84
3.7.6	<i>Lea go vuodđu masa huksegoahtit sámi kultuvrra ja sámeigiella fas?</i>	84
3.7.7	<i>Fálesnuorri - čeahkkáigeassu</i>	85
3.8	SKÁNIT SUOHKAN	86
3.8.1	<i>Skánit suohkana birra</i>	86
3.8.2	<i>Sámeigiella dilli</i>	87
3.8.3	<i>Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat</i>	87
3.8.4	<i>Sámi beroštumit suohkanpolitihkas ja suohkana hálddašanbargguin</i>	88
3.8.5	<i>Sámeigiella dilli skuvllas ja oahpahus</i>	89
3.8.6	<i>Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis</i>	91

3.8.7	Lea go ealáhusain ja servodateallimis muđui dárbu sámegillii?	92
3.8.8	Guorahallan	93
3.9	ÁRBORDE	94
3.9.1	Árbordde suohkana birra	94
3.9.2	Sámegiella suohkanis	94
3.9.3	Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat	95
3.9.4	Sámi beroštumit suohkana politihkas ja hálddašanbargguin	96
3.9.5	Sámegiela dilli skuvlla ja oahpahuš	98
3.9.6	Heiveheapmi dearvašvuođa- ja sosiálasuorggis	98
3.9.7	Lea go ealáhusain ja servodateallimis muđui atnu sámegillii?	99
3.9.8	Guorahallan	99
3.10	PLASSJE SUOHKAN	100
3.10.1	Plassje suohkana birra	100
3.10.2	Sámi institušuvnnat	101
3.10.3	Sámi beroštumit suohkana doaimmain	101
3.10.4	Sámegiella skuvllas ja oahpahuš	103
3.10.5	Heiveheapmi dearvašvuođa- ja sosiálasuorggis	105
3.10.6	Guorahallan	106
3.11	ROMSSA SUOHKAN	106
3.11.1	Suohkana birra	106
3.11.2	Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat	108
3.11.3	Sámegieloahppu	109
3.11.4	Sámegiela geavaheapmi Romssas	111
3.11.5	Romssa suohkan sámegiela hálddašanguvlui?	112
3.11.6	Guorahallan	114
3.12	BUDEJJU SUOHKAN	115
3.12.1	Sámegiela dilli skuvllas ja oahpahuš	117
3.12.2	Guorahallan	120
3.13	OSLO SUOHKAN	120
3.13.1	Oslo suohkana birra	120
3.13.2	Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat	121
3.13.3	Sámi beroštumit suohkanpolitihkaš ja hálddahušas	122
3.13.4	Sámegiela dilli skuvllas ja oahpahuš	123
3.13.5	Eará dilálašvuođat	125
3.13.6	Guorahallan	125
3.14	LOAHPALAŠ ČOAHKKÁIGEASSU JA GUORAHALLAN	126
4.	KVANTITATIIVA ANALYSA	129
4.1	ČOHKKEJUVVON DIEĐUID ČILGEN	130
4.2	GIELLAMÁHTTU	134
4.3	GIELLAMÁHTTOPROFIILLAT	137
4.3.1	Davvisámiid giellamáhttu	138
4.3.2	Julevsámiid giellamáhttu	141

4.3.3	<i>Lullisámiid giellamáhttu</i>	146
4.3.4	<i>Davvi-, julev- ja lullisámegiela "differánsaprofiillaid" buohtastahttin</i>	149
4.4	SÁMEGIELMÁHTTU HÁLDDAŠANSUOHKANIIN	155
4.5	SÁMI-DÁRU SEAGUHUSGIELLA – ÁITTAN SÁMEGIELAIDE NORGGAS?	158
4.6	BAJÁSŠADDANGIELLA	160
4.7	SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI	165
4.7.1	<i>Giellaválljen</i>	165
4.7.2	<i>Giellaoktavuođat</i>	172
4.7.3	<i>Sámi giellabáikkít</i>	175
4.8	SÁMEGIELOAHPPU	185
4.8.1	<i>Iežas ja mánáid oahpahus sámegielas</i>	185
4.8.2	<i>Beroštupmi rávisolbmuid oahpahussii sámegielas</i>	190
4.9	LOAHPAHEAPMI	198
5.	LOAHPPAÁRVVOŠTALLAN	204
5.1	SÁMEGIELAID DILLI IEŠGUÐETLÁGAN OKTAVUOÐAIN	205
5.2	SÁMEGIELOAHPAHUS	208
5.3	VEJOLAŠ NANNENSUORGGIT	209
5.4	DOAIBMAEVTTOHUSAT	211
	REFERÁNSSAT:	214
	MILDOSAT	217

TABEALLAT

Tabealla 1 Informánttaid juogustus ja suohkanmálla. Lohku	30
Tabealla 2 Movt juohkásit sohkaheali ja agi mielde. Proseantaoassi nissonolbmot ja oktiibuot juohke ahkejoavkkus. (Miellddus 2, gaž. 1 ja 2)	131
Tabealla 3 Makkár giellajovkui gullet. Lohku ja proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 4)	132
Tabealla 4 Iešguđet sámi giellajoavkkuid vástideddjiid nissonolbmuid oassi. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 2 ja 4)	132
Tabealla 5 Juogustus suohkanmálla mielde. Lohku ja proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 5) ..	132
Tabealla 6 Davvisámi guovllu suohkanjoavkkuid mielde juogustus. Lohku ja proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 5)	133
Tabealla 7 Sámegieljoavkkuid njálmálaš giellamáhttu. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 4 ja 7)	134
Tabealla 8 Njálmálaš giellamáhttu sohkaheali ja giellajoavkku mielde. Guđege joavkku proseantaoassi geat máhttet sámegiela njuovžilit, hui bures ja bures. (Miellddus 2, gaž. 2, 4 ja 7).....	137
Tabealla 9 Man bures davvisámit iešguđet agis <i>ipmirdit</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	139
Tabealla 10 Man bures davvisámit iešguđet agis <i>hupmet</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	139
Tabealla 11 Man bures davvisámit iešguđet agis <i>lohket</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	140
Tabealla 12 Man bures davvisámit iešguđet agis <i>čállet</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	140
Tabealla 13 Man bures julevsámit iešguđet agis <i>ipmirdit</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	142
Tabealla 14 Man bures julevsámit guđege agis <i>hupmet</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	142
Tabealla 15 Man bures julevsámit iešguđet agis <i>lohket</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	144
Tabealla 16 Man bures julevsámit iešguđet agis <i>čállet</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	144
Tabealla 17 Man bures lullisámit iešguđet agis <i>ipmirdit</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	146
Tabealla 18 Man bures lullisámit iešguđet agis <i>hupmet</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	147
Tabealla 19 Man bures lullisámit iešguđet agis <i>lohket</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	147
Tabealla 20 Man bures lullisámit iešguđet agis <i>čállet</i> sámegiela. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).....	148
Tabealla 21. Iešguđet joavkkuid giellaválljen. Guđege vástideaddjijoavkku proseantaoassi gurutbealde tabeallas geat hálidit geavahit juogo sámegiela dahje dárogiela go	

hohpolaš dilis dahje go áigot lagas áššiid birra hupmat. Sin lohku ja oassi geat leat merken dárogiela, sámegiela dahje eará giela guđege suohkanjoavkkus ja guđege sámegielloavkkus.	164
Tabealla 22 Guđege vástideaddjjoavkku sámegiela välljen. Iešguđet joavkku sámegiela vástideddjiid proseantaoassi geat álo dahje oalle dávjá välljejit hupmat sámegiela olbmuiguin geat máhttet muhtun muddui sámegiela. (Miellddus 2, gaž. 4, 7 ja 12)	168
Tabealla 23 Iešguđet vástideaddjjoavkku sámegielaigiid prosantaoassi geat almmuhit ahte muhtun dihto olbmuiguin lea váttis sámástit. (Miellddus 2, gaž. 14)	171
Tabealla 24 Sámegielaigiid proseantaoassi geat lohket ahte sii sámástit tabealla gurutbeali olbmuiguin dahje joavkkuiguin. (Miellddus 2, gaž. 13)	173
Tabealla 25 Oassi geat barget sámi institušuvnnain juogaduvvon bargomárgangullelašvuodamielde. Lohku. Proseanttat ruođuid siste. (Miellddus 2, gaž. 9 ja 10)	184
Tabealla 26 Sámi institušuvnnaid bargiid giellamáhttu. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 4, 7 ja 10)	184
Tabealla 27 Sámegielloahpahas iešguđet agis. Joavkkuid proseantaoassi ja lohku. (Miellddus 2, gaž. 8)	185
Tabealla 28 Vástideddjiid mánáid sámegielloahpahas gielladási mielde (ii, 2.giella, 1.giella) ja skuvlaceahkki. Proseanttat čájehit dan oasi vástideddjiid mánáin geain lea sámegielloahpahas ja makkár ceahkis. (Miellddus 2, gaž. 22)	186
Tabealla 29 Giellajoavkkuid mielde sii geat ieža háldit sámegielloahpu. Proseanttat. (Miellddus 2, gaž. 4 ja 26)	191

GOVVOSAT

Govus 1 Vástideddjiid lohku guđege ahkejoavkkus. (Miellddus 2, gaž. 1)	130
Govus 2 Lullisámiid, julevsámiid ja muhtun davvisámi joavkkuid giellamáhttu. Proseanttat čájehit geat lohket máhttit sámegiela "njuovžilit/hui bures" dahje "bures". (Miellddus 2, gaž. 5 ja 7)	135
Govus 3 Davvisámegiela profiila. Davvisámiid proseantaoassi geat lohket hálddašit giela dan njealji máhttokategoriija guovtti alimus dásis, iešguđet agis. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)	141
Govus 4 Julevsámegiela profiila. Julevsámiid proseantaoassi geat lohket hálddašit giela dan njealji máhttokategoriija guovtti alimus dásis, iešguđet agis. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)	145
Govus 5 Lullisámegiela profiila. Lullisámiid proseantaoassi, geat lohket hálddašit dan njealji máhttokategoriija guovtti alimus dásis, iešguđet agis. (Miellddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)	148
Govus 6 Profiila mii čájeha differánssa gaskal dan ahte ipmirdit bures ja hupmat bures sámegiela guđege golmma giellajoavkkus davvi-, julev- ja lullisámegielas, iešguđet agis. Proseantadifferánssat. (Miellddus 4, gaž. 1, 4 ja 11)	151

Govus 7 Profiila mii čájeha differánssa gaskal dan ahte ipmirdit bures ja čállit bures sámegiela guđege golmma giellajoavkkus; davvi-, julev- ja lullisámegielas, iešguđet agis. Proseantaerohusat. (Mielddus 4, gaž. 1, 4 ja 11).....	152
Govus 8 Profiila mii čájeha differánssa gaskal dan oasi geat hupmet bures ja geat čállit bures sámegiela guđege golmma giellajoavkkus; davvi-, julev- ja lullisámegielas, iešguđet agis. Proseantadifferánssat. (Mielddus 4, gaž. 1, 4 ja 11)	154
Govus 9 Man dásis hálddašansuohkaniid sámit ipmirdit sámegiela. Sin proseantaoassi geat lohket ipmirdit ollu dahje buot. Vástideddjiid lohku suohkaniin gurutbealde olgeš guvlui govvois: 152, 106, 71, 39, 68, 39, 50 ja 18. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 11)	156
Govus 10 Hálddašansuohkaniid sámiid hupmangálggat sámegielas. Proseantaoassi mii čájeha sin logu geat almmuhit máhttit sámegiela dan njealji máhtolašvuođadási guovtti bajemus ceahkis. Logut seamma go bajábealde govus 9 logut. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 11)	157
Govus 11 Giellaseaguhusprofillat. Movt gažaldaga "Man ollu seaguhat dárogiel sániid go humat sámegiela beaivválašgiellan?" vástádusat leat juohkásan dán davvisámi suohkaniin ja julev-ja lullisámis. (Mielddus 2, gaž. 4, 5 ja 17)	159
Govus 12 Gráfalaš govus mii čájeha makkár giela guđege golmma sámegieljoavkku iešguđet ahkahaš vástideaddjit leat merken bajásšaddangiellan. Govus lea huksejuvvon guđege giela ja ahkejoavkku vástideddjiid lohku. N (Davvisám.) – 1309; N (Julevsám.) – 168; N (Lullisám) – 162. (Mielddus 2, gaž. 1, 3 ja 4).....	161
Govus 13 Njálmmálaš sámegielmáhttu ja bajásšaddangiella. Dušše davvisámegiella. Proseanttat. N (dušše sámegiella) – 426; N (sámegiella ja dárogiella) – 212; N (dušše dárogiella) - 743. (Mielddus 2, gaž. 3 ja 7)	163
Govus 14 Sámegielagat guđege sápmelačča lagasbirrasis iešguđet joavkkus. Proseantaoassi čájeha sin oasi geat almmuhit ahte ollugat dahje eatnasat juohke olgešbeale kategorijas dán govvois leat sámegielagat. Dan sivas go joavkkuid vástidanproseanttat leat nu iešguđet dásis, de leat proseanttat huksejuvvon veaháš iešguđetlágan loguide, muhto leat joavkkuin gurutbealde olgešguvlui sullii ná: 400, 140, 120, 330, 125 og 110. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 20).....	166
Govus 15 Sámegiela välljen gulahallangiellan joavkkuin mat leat dán govvosa olgeš bealde. Juohke joavkku vástideddjiid lohku lea badjin vulosguvlui ná: 1419, 527 ja 98. (Mielddus 2, gaž. 4, 7 ja 12).....	167
Govus 16 Iešguđetlágan ákkat dasa manne lea álkit välljet dárogiela vaikko sáhtášii sámástit muhtumiin gii máhtta oalle muddui sámegiela. N = 1205-1273. (Mielddus 2, gaž. 12 ja 21)	169
Govus 17 Lullisámiid (N=120), julevsámiid (N=115), Álttá/Romssa davvisámiid (N=140) ja Finnmárkku hálddašansuohkaniid sámiid (N=405) sámegielat ságastallanguoimmit. Proseanttat.....	174
Govus 18 Proseantaoassi geat hupmet ("eanas") sámegiela ja geat hupmet goappešat gielaid ("dávjjibut" ja "seamma ollu") iešguđetlágan deaivadanbáikkiin. Vuolggabáikin leat sii geat máhttet sámegiela go lea muhtun dan báikkis geainna sáhtáše hupmat sámegiela.....	175

Govus 19 Iešguđet ahkahaččaid oassi joavkkuin geat geavahit unnimusat seamma ollu sámegeiela go dárogeiela iešguđetlágan dilálašvuodain mat leat namahuvvon olgeš ravddas dán govvois. (Vástideddjiid lohku geat vástidedje ruovttus: 923, go leat guossis: 997, luondus: 993, sosiála mediain 782). (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)	176
Govus 20 Iešguđet ahkahaččaid oassi geat geavahit unnimusat seamma ollu sámegeiela go dárogeiela iešguđetlágan dilálašvuodain mat leat namuhuvvon govvoisa olgešravddas. (Vástideddjiid lohku, gávppis: 756, oskkolaš čoakkalmasain 589, astoáiggedoaimmain: 588 ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin: 627). (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)	177
Govus 21 Sámegeiela geavaheapmi priváhta oktavuodain giellahálddašansuohkaniin. Sin prosedantaoassi geat vástidit ahte geavahit seamma ollu sámegeiela go dárogeiela dahje eanemus sámegeiela iešguđetlágan oktavuodain. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19) .	178
Govus 22 Sámegeiela geavaheapmi sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniid organisašuvdnabargguin. Proseanttat čájehit sin oasi geat lohket geavahit seamma ollu sámegeiela go dárogeiela dahje eanemusat sámegeiela iešguđetlágan oktavuodain. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)	179
Govus 23 Sámegeiel bálvalusaid geavaheapmi sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin. Proseanttat čájehit man stuora oassi almmuha geavahit seamma ollu sámegeiela go dárogeiela dahje eanemus sámegeiela iešguđetlágan ovttasdoaimbandiliin mat leat namuhuvvon govvoisa olgeš bealde. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)	181
Govus 24 Sámegeiela geavaheapmi almmolaš bálvalusain sámegeiela hálddašansuohkaniin. Proseanttalohku čájeha sin oasi geat lohket geavahit seamma ollu sámegeiela go dárogeiela dahje eanet sámegeiela go leat iešguđetlágan suohkanbálvalusaiguin oktavuodas. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)	182
Govus 25 Man duhtavaččat leat almmolaš sámegeiel bálvalusaiguin sámegeiela hálddašanguovllus. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 16)	183
Govus 26 Sivat dasa manne iežas mánát eai oaččo sámegeielaohpahusa. Proseanttat. (Veaháš iešguđetlágan vástidanproseanta guđege välljenvejolašvuhtii mat leat dán govvoisa gurutbealde. Dán suorggi N 380-420) (Mielddus 2, gaž. 25)	188
Govus 27 Faktorat mat sáhttet váikkuhit dasa vällje go sámegeiela oahppagoahhtit. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 27)	192
Govus 28 Álgooahpu deattuheapmi. Guđege joavkku vástideddjiid oassi. (Mielddus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 83, 64, 62, 171, 66, 60)	193
Govus 29 Man ollu ávki hupmanjoavkkus lea go galgá čađahit álgooahpu sámegeielas. (Mielddus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 86, 64, 67, 170, 66, 62)	194
Govus 30 Man ollu mearkkaša formálalaš gelbbolašvuohhta dasa ahte movttáska (eanet) oahpu háhkat sámegeielas. (Mielddus 2, gaž. 27)) (N vuollin bajásguvlui: 89, 64, 60, 165, 64, 62)	195
Govus 31 Maid mearkkaša dat ahte oažžu virgelobi bálkkáin go hálida sámegeiela oahppat. (Mielddus 2, gaž. 27)) (N vuollin bajásguvlui: 86, 666, 59, 159, 66, 62)	196
Govus 32 Maid mearkkaša dat váhnemiidda geain leat skuvlamánát go sin sámegeielaohppu čadnojuvvo mánáid skuvlavázzimii. (Mielddus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 42,27,23, 68, 27, 25)	197

ČOAHKKÁIGEASSU

Dán raportta barggaheaddji lea Sámediggi, mii ovttas Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanttain ja Máhttodepartemeanttain álggahii 2011 barggu man áigumuš lea kártet sámegielaid geavaheami Norggas. Dan barggu ferte geahččat dan oktavuodas ahte lea hui eahpečielggas makkár duohta gielladilli lea. Dat dagaha ge váttisin diehtit sihke dan movt doaimmaid galggašii vuoruhit vai daid gielaid nagodivččii nannet, ja lea maid váttis árvoštallat movt guđege doaimma buoremusat sáhtášii čađahit. Sámediggi sátnádii giellaiskkadeami ulbmila hui oppalaččat ná:

.....čohkket dieđuid dan birra man ollugat máhttet guđege sámegiela hupmat ja čállit, makkár oktavuodain sii geavahit giela ja man muddui sámegiella geavahuvvo ovtastallangiellan mánáidgárddis, skuvllas, barggus, oahpahasas, astoáiggis, báikkálaš servodagas ja eaktodáhtolaš ja politihkalaš bargguin..

Mii leat geavahan Sámedikki jienastuslogu vuodđun, mii lea áidna almmolaš sámiid registtar Norggas, vai lea juogalágan olmmošlohku maid sáhttet vuolggabáikin atnit. Dien listtus leat lagabui 14 000 nama, ja das sáhttet ge leat mielde goasii bealli rávis sápmelaččain (18 jagis bajás). Mii válljiimet iežamet kártemii 5000 olbmo dán láhkái: Buohkaid geat leat Lulli-Sámi válgabiirii čálihan, buohkaid dain suohkaniin Nordlándda fylkkas mat gullet julevsámi guvlui, ja muđui sullii 30 % jienastuslogu olbmui eará guovlluin dán riikkas. Dien láhkái dáhtuimet sihkkarastit ahte oažžut mielde doarvái unnitlogugielaid, julev- ja lullisámegielaid, ovddasteddjiid maid. Mii sáddiimet jearahallanskovi sihke boasttas ja elektruvnnalaččat. Go leimmet sádden muittuhanreivve, de vástidedje lagabui 40 % sis geaidda leimmet sádden, muhto lei stuora erohus giellaguovllus giellaguvlui dan dáfus man ollugat vástidedje. Buot unnimus vástidanproseanta lei smávit giellajoavkkuid guovllus ja de earenoamážit julevsámegielguovlluin. Diet váikkuha dasa ahte iskkadeapmi ii šatta nu buorre go galggašii leat. Sáhtta diehtelas maid jerrat man muddui sii guđet leat čálihan sámi jienastuslohkui duođai sáhttet geavahuvvot "buot rávis sápmelaččaid" ovddasteaddjin.

Lassin kártemii leat mii dán guorahallamis vel čiekŋaleappot iskan 12 suohkana maid ieža leat válljen, gos lea eanet dahje unnit sámegiela geavaheapmi. Dain

suohkaniin leat buot golbma sámegeijloavkkuid ovddasteaddjit, ja mii leat válljen suohkaniid sihke sámegeiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde. Dien oasis iskkadeamis lea dehálaš fáddán dat makkár dilli sámegeielas lea oppalaččat suohkanis, sámegeiela geavaheapmi suohkana bálvalusain, sámegeiela vuhtiiváldin suohkana plánenbargguin, fálddagat skuvllain ja mánáidgárddiin ja dearvvašvuođa-ja sosiálasuorggis. Dán kvalitatiivoasi iskkadeamis ferte deattuhit seamma ollu go kártenoasi.

Oktiibuot dahket dát guokte empiralaš lahkonnaddama oalle buori vuođu man alde sáhtta čilget makkár dilli sámegeielas lea Norggas. Barggu váddáseamos čuolmmat leat dat ahte gávnnaht jur juste logu mielde man ollugat geavahit guđege dan golmma sámegeiela. Sáhtta dadjat ahte mii eat sáhte iežamet čohkkejuvvon dieđuid vuođu eara go árvádallat. Danin mii leat eanemusat huksen iežamet analysaid loguide. De oazžut hui dehálaš dieđuid dan birra man nanus sámegeiella lea guđege guovllus ja makkár oassi lea nanus, man bures duođas máhttet iešguđetge beliid gielas (ipmirdit, hupmat, lohkat ja čállit), ja man iešguđetlágan vejolašvuodát leat beassat searvat giellabáikkiide dahje fidnet ságastallanguimmiid.

Kvalitatiivoasis barggaimet mii golmmalágan suohkaniiguin, hálddanšanguovllu suohkaniiguin, smávva suohkaniiguin olggobealde hálddašanguovllu ja gávpotsuohkaniiguin. Hálddašanguovllusuohkaniin gos eanas suohkanássit leat sápmelaččat, dahje gos sámegeielagat leat stuora oassi álbmogis, leat eará eavttut go guovlluin gos sámegeiella lea bázahallan.

Min iskkadeamit čájeht ahte lagabui bealli sis geat gullet davvisámegeijloavkkui máhttet davvisámegeiela oalle miha bures, ja goalmát oassi julev-ja lullisámiguovllus máhttet daid gielaide. Muhto leat stuora geográfalaš erohusat, ábaida davvisámegeiela dáfus. Guovdageaidnu ja Kárašjohka leat sákka earaláganat go muđui eará guovllut dán riikkas, danin go dadjat juo buohkat doppe ipmirdit ja hupmet sámegeiela, ja danin go sámegeiella geavahuvvo eanas báikkiin ja juohkelágan dilálašvuodain, vaikko vel iešguđet dásis. Sámegeiella lea maid nanus eará báikkiin sámegeiela hálddašanguovllus Finnmárkkus ja maiddá Divttasvuonas, muhto Loabáhis, Gáivuonas ja Snoases lea mihá heajut gielladilli. Lullisámegeiela dáfus oaidnit ahte sámegeiella lea ealáskeamen, go leat eanet nuorat olbmot go vuorrasit olbmot geat máhttet sámegeiela. Davvi- ja julevsámegeielagiin oaidnit ahte gaskaahkahaččaid giellamáhttu lea heajut, muhto maiddá diein guovlluin lea giellamáhttu veaháš buoret sin gaskkas geat leat vuollel golbmalot jagi.

Divttasvuonas lea mearkkašaveara dat ahte lea hui unna oasáš olbmuiin geat leat gaskal 30 ja 49 jagi geat máhttet hupmat sámegiela.

Ollu dain kasussuohkaniin mat leat mielde dán min iskkadeamis, lei dilli ovdal nu ahte sámegiela hupme juohke báikkis earret skuvllas, ja dál lea fas muhtun báikkiin nu ahte sámegiela hupmet dušše mánáidgárddis ja skuvllas. Diet govvida ge váldováttisvuoda go áigumuš lea seailluhit sámegiela: Fertejit gávdnot dakkár báikkis gos giela ferte geavahit beaivválaš eallimis. Ollu smávva suohkaniin olggobealde sámegiela hálddašanguovllu orro sámegiela seailluheapmi hui ollu muhtun ángiris olbmuid bargomiela duohken, ja maiddái das man ollu suohkan bargá sámegiela nannemiin mánáidgárddis ja skuvllas. Stuurát gávpotsuohkaniin leat dávjá ángiris sisafárreaddjit geain leat návccat álggahit doaimmaid ja šaddat joavkun mat garrasit ovddidit gáibádusaid suohkana ja stáhta ásahusaide.

Iskkadeami kvantitatiivaoasis boahká čielgasit ovdan ahte sámegiella áinnas geavahuvvo ruovttuin ja meahcástallamiin, muhto maiddái oahpahussuorgi lea dehálaš báiki gos giella geavahuvvo. Muhtun hálddašanguovllu suohkaniin lea sámegiella maid dárbbášlaš gulahallangiella almmolaš hálldahusas ja dearvvašvuodasuorggis. Divttasvuonas orro oalle váttis dilli, doppe eai geavat nu ollu sámegiella de ge go servvoštallet ustibiiguin. Leat maid stuora erohusat dan dáfus man ollu geavahit sámegiella almmolaš oktavuodain (gávppis, kafeas).

Go geahččat sámegiella hálddašanguovllu suohkaniid, de almmuhit sullii njealjis viđa vástideaddjis Divttasvuonas, Kárášjogas ja Guovdageainnus ahte sii geavahit sámegiella barggus. Maiddái Snoases lea oalle stuora oassi vástideddjiin geat geavahit sámegiella barggus, namalassii guovttis viđa olbmos. Kárášjogas ja Guovdageainnus gal sáhtta sámegiella geavahit eanas bargosajiin, muhto nu ii sáhte Divttasvuonas ii ge Snoases. Dat čájeha ge dan, nugo min gieddebargu ge čájehii, ahte sámi institušuvnnat leat hui dehálaš giellabáikkis dakkár servodagain gos muđui eai leat eará diekkár giellabáikkis.

Gielalaš ovtastallamii dárbbáša ságastallanguimmiid. Dán iskkadeamis lea eanas leamaš gažaldat das man muddui geavahat sámegiella go galggat humadit earáiguin geat máhttet veaháš sámegiella. Muhto sámegiella geavaheapmi lea diehttelas hui ollu dan duohken ahte man ollu vejolaš sámegielagat gávdnojit geaiguin sáhtta hupmat sámegiella. Sámegielat hupmanguimmiid lohku lea oalle muddui dan mielde man ollugiin lea máhttu geavahit sámegiella. Lullisámiide lea sohka ja bearaš hui mávssolaš.

Iskkadeami dieđut čájehit sihke olluvuođa ja buorreuvuođa dáfus ahte leat stuora erohusat suohkanis suohkanii, sihke hálddašanguovllus ja dan olggobealde, go geahččá dasa man muddui guhtege suohkan nákke ja dáhttu leat njunnošis geassimin guorpmi veahkkin sámi organisašuvnnaide ja institušuvnnaide. Suohkaniin gos báikkálaš politihkkáriin lea dáhttu ja hálldu ovddidit sámegeiela, doppe oaidnit maid ahte suohkan bargá viššaleappot maiddá praktihkalaččat. Ovttasbargu lea čoavddafaktor.

Vaikko livččii ge láchčojuvvon buorre vejolašvuohta geavahit sámegeiela, de dat ii álo leat doarvái oažžut olbmuid duodas geavahit giela. Dušše okta viđa lullisápmelaččain ja okta golmma julevsámis almmuhit iežaset geavahit giela go lea vejolašvuohta dan dahkat. Vel davvisámi hálddašanguovllus nai almmuhit dušše guovttis juohke golbmasis iežaset dávjjimusat válljet sámegeiela jus lea vejolaš dan dahkat. Oppalaččat dasa lea sivan dat go olbmot eai dovdda alddineaset leat doarvái giellamáhtu. Guovttis juohke viđa olmos lohket iežaset ballat meaddimis, ja hui ollugat almmuhit ahte lea váttis hupmat sámegeiela singuin geat máhttet dan giela hui bures.

Oktiibuot addá diet dilli midjiide dakkár gova ahte sámegeiela oahpaheapmi viidáseappot lea hui dehálaš, dat lea áibbas dárbbášlaš maid jus sámegeiella galgá duodái ealáskit. Ja dieđut maid leat čohkken dán iskkadeami vástideddjiin, čájehit ahte nuorragearddis lea buoret lohkan-ja čállinmáhttu danin go sis lea leamaš vejolašvuohta oahppat sámegeiela bajásšattadettiin. Vástideddjiid mánáid lohku, gain lea sámegeiellohpahus dál, lea sullii seamma dásis go iskkadeami nuoramus vástideddjiid lohku. Muhto iskkadeapmi čájeha ahte váilevaš oahppofálaldagat sámegeielas lea dábbáleamos siva dasa go otná mánát eai oaččo sámegeiellohpu, vaikko sis lea ge riekti dan oažžut.

Bealli julev-ja lullisámiin geat vástidedje dán iskkadeami gažaldagaid, almmuhit ahte sii hálidit oahppat sámegeiela. Ledje unnit davvisámegeielagat mat dan vástidedje, muhto dat sáhtta boahit das go doppe leat juo ollugat geat máhttet sámegeiela dan dásis ahte birgejit, ja danin ii leat viidásit oahppu nu áigegeuvdil. Álgooahpahussii lea stuora dárbbu. Goalmmát oassi min vástideddjiin bidjet dan eaktun, ja sullii seamma ollugat almmuhit dat livččii sávhahhte. Oahpahus galggašii leat báikkálaš birrasis, dat lea hui dehálaš mángasiidda. Ja dat ahte nu ollugat dahtoše oahpahusa lagasbirrasis, speadjalastá maid dan ahte mánggas sávaše oahpahusa mas lea heivehanmunni (neahttaoahpahusa), gos duollet dálle dušše čoagganit. Eai leat gallis geaid mielas formálalaš oahppu lea nu guovddáš ášši, muhto mánggas ohcalit hupmanjoavkkuid. Seammás oaččuimet maid

gieddebargguin dihtosii ahte lea hui stuora dárbu gávdnat fágaolbmuid geain lea sámegiellgelbbolašvuohta. Lea dehálaš ahte alitdási formálalaš oahpahuš ii čuoze álgokurssiide, ja nuppeládje.

Dán barggu loahppaárvoštallan lea ahte leat hui stuora erohusat das makkár sámegiellamáhttu olbmui lea, makkár giellabáikki gávdnojit ja makkár giellaoaidnu lea giellajoavkkui ja iešguđet guovlluin riikkas. Danin ii sáhte iskkadeapmi buktit makkárga oppalaš ávžžuhusaid dan ektui makkár doaimmaide livččii dárbu, muhto dan sáhtá baicca geavahit vuodđun dasa ahte hábmet doaimmaid mat heiveše juste dan guovllu báikkálaš dillái gosa dat galget álggahuvvot. Dat mearkkaša ahte ferte juohke báikki gielladillái ásahit dakkár doaimmaid mat heivejit juste dan báikki dillái. Liikká buktit mii muhtun oppalaš ávžžuhusaid dasa movt sáhtášii nannet samegielaid.

SUMMARY

This report results from an initiative by the Sami Parliament in cooperation with the Ministry of Administration and the Ministry and Education to review the usage of Sami languages in Norway. The need for such a survey is connected to the prevailing uncertainty regarding the actual language situation, which in turn makes it difficult to make priorities on how these languages can be strengthened. In general terms, the aim of this research, as formulated by the Sami Parliament, is:

To create an overview of the number of oral and literate language users, the situations in which Sami languages are used, and the degree to which the languages are used for communication in relation to nursery school, school, work, education, spare time, in the local community and in voluntary and political work.

The Sami electoral register is the only official register based on Sami identity and is thus used to define the target population for our investigation. With almost 14,000 registered, the electoral register may include approximately half the adult Sami population of 18 years and older. A sample of 5,000 individuals was drawn based on the following principles: Everyone registered in the South Sami election district; everyone registered in the Nordland County municipalities which represent the Lule Sami area; and finally, a sample of almost 30 % of those registered in the rest of the country. This procedure was chosen to secure sufficient representation of the minority Lule and Sami languages. The questionnaire was sent out by post, but included a link which also allowed for electronic replies. After reminders the response rate came close to 40 %, but it differed substantially from one language group to another. It was lowest for the Sami minority groups, and especially for the Lule Sami group. The reliability of the results are thus somewhat reduced, and one must also question the representativeness of the Sami register as a reflection of "all Sami adults".

In addition to this quantitative survey, the investigation is also based on case studies in 12 different municipalities with varying size of the Sami population, both within and outside the Sami Language Administration Area (SLAA), and including municipalities from the three main Sami languages. Important themes for these case studies are: the general situation for Sami language in the municipality, the place of Sami language in municipal services, the consideration

of Sami matters in municipal planning, Sami language services within the education and social and health sectors. This qualitative part of the investigation is as important as the quantitative part.

These two research approaches taken together provide a sound empirical basis to picture the overall situation for the Sami language in Norway. There is a problem however, related to the demand for more exact figures on how many people have the mastery of each of the three Sami language. Strictly speaking, our data only allows for rough estimates.

In presenting the case studies we made the following grouping of municipalities: municipalities within SLAA; rural municipalities outside this area; and urban municipalities. In SLAA municipalities where most are Samis and Sami speakers, the conditions for the use of Sami language are very different from those of municipalities in which Sami language has been in decline over a long period of time.

In our data about half of those belonging to the North-Sami language group have a reasonable mastery of the North Sami language, whereas such a mastery level of their respective languages are for South Samis and Lule Samis only reached by around one third. There is, however, huge variation geographically, in particular for the North Sami language. Kautokeino and Karasjok stand out from the rest of the country as municipalities in which almost everyone understand and speak Sami, and are places where Sami is accepted as the medium of communication in all types of relationships and situations. Sami language also has a strong position in the rest of the SLAA municipalities in Finnmark and also in Tysfjord, but considerably weaker in the municipalities of Lavangen, Kåfjord and Snåsa. For the South Samis we observe clearly that more young than older people know the language. Both for the North and Lule Samis those belonging to the age groups in the middle (30 - 50 years old) had the poorest language skills.

In several of the case municipalities Sami was previously spoken everywhere but in the schools. To day it may be in the school and kindergarten only that the Sami language is practised. This situation points to a main problem related to language survival: there must be places and circumstances in which to practise the language. In many of the rural municipalities not belonging to the SLAA, the situation for the Sami language seems to depend heavily on enthusiasts in addition to the by law regulated municipal provision through nursery school and compulsory education. In the cities there are more often young Sami

professionals taking initiatives and pressing the authorities to provide adequate services.

Our quantitative data clearly demonstrates that the Sami language more than anything, is a medium for communication in the private sphere. In some of the SLAA municipalities Sami is also an important means of communication within public administration and in the social and health sector, in others the actual use of Sami is dismal. The perception of municipal services with regard to Sami language was particularly bad in Tysfjord. In this municipality the use of Sami among friends is also relatively limited.

Among those from the SLAA municipalities Tysfjord, Karasjok og Kautokeino, about four of five claim to apply Sami in their work. Also in Snåsa a relatively high proportion, two in five, report to practice Sami at work. In the Finnmark municipalities of Kautokeino and Karasjok the Sami language may be used in most types of job, which is not possible in Tysfjord and Snåsa. These findings indicate that Sami institutions are important arenas for language usage in places otherwise lacking such arenas.

The qualitative as well the quantitative data demonstrate differences between municipalities, whether inside or outside the SLAA, regarding the ability and willingness to front the Sami issue and to cooperate locally with Sami organisations and institutions. In municipalities where the local politicians share a positive attitude towards the Samis and their language, these politicians also indicate a more determined and practical approach. Cooperation is a key factor.

Opportunities for using Sami are not always enough for actually practising it. Only one in every five South Sami and one in every three Lule Sami report using the language in situations where it can be used. Even within the North Sami SLAA municipalities only two of three claim to choose the Sami language most often when possible. A main reason for avoiding using Sami language are a feeling of insufficient skills and consequently a fear of making mistakes. Interestingly, many point to being particularly reluctant to apply Sami when talking to someone regarded as especially good Sami speakers.

Our data underlines the importance of Sami language training at all levels as essential if the language is to thrive, or, in some cases, merely to survive. The improved skills in reading and writing Sami among the younger part of our sample, those between 18 and 30, correspond to the period in which we saw a

marked up-scaling of Sami instruction across school levels. The proportion of the respondents' children receiving Sami language education is roughly at the same level as among the 18 – 30 group of respondents. All the same, the study also suggest that lack of adequate Sami language provision, is the most common reason for children not receiving Sami instruction.

Around half of the Lule and South Samis who responded to our questionnaire indicate that they should like to have more language training. In particular there is a high demand for elementary language training. A somewhat lower proportion of the North Sami ask for such training, in part due to the larger part of this group who already has the necessary skills. Most of those who want language instruction ask for such training to be provided locally. The importance of accessibility is also underlined by the preference for flexible arrangements, for instance a combination of net based distance education and gatherings. Only a few see formal training as essential, but many ask for arranging "talk groups". As was strongly indicated in the case studies, there is a considerable demand for professionals with high level Sami language expertise. It is important that formal higher level language training is not giving priority at the expense of training at elementary level, or vice versa.

A main conclusion from this study is the huge differences in language skills, in number of accessible arenas for the use of the Sami language and in terms of language attitudes between the three language groups and geographically within each of these groups. This means actions must be tailored to specific circumstances. We have nevertheless presented some general suggestions on how to strengthen the Sami languages.

1. DUOGÁŠ JA VÁTTISVUOĐAID OVDANBIDJAN

Karl Jan Solstad

1.1 SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI – OASSI HISTORJJÁLAŠ OVDÁNEAMIS

Giella lea dájvá hui dehálaš dovdomearka álbmotjoavkkus mii hálida ipmirduvvot sierra álbmogin. Vaikko sápmelaččaid eamiálbmotárvu ii leat čadnojuvvon *dušše* dasa ahte gávdno ealli giella, de lea ankke sámegiela dilli hui nana govva mii čájeha man nannosat sápmelaččat leat sierra álbmogin, sihke siskkáldasat sámi álbmotjoavkkus ja maiddá ieguđet našunálstáhta álbmogiid searvvis. Dalle go sápmelaččat guhkes proseassa maŋŋá, mii várra álggii juo ON 1948 olmmošvuoigatvuođajulggaštusain, ožžo formálaččat dohkkehuvvot iežaset vuoigatvuođaid sierra álbmogin 1988:s sierra paragrafain Vuodđolágas, paragrafa 110A, de lea ge juste giella mii namuhuvvo vuosttažin golmma áššis:

Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe, kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv. (Stáhta eiseválddit leat geatnegahttojuvvon lágídit dilálašvuođaid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.)

Vaikko dies lea ge giella čállojuvvon ovttaidlogus, de lea sámi vuoigatvuođalávdegoddi nannen ahte vaikko vuodđoláhkaparagrafas lea ge adnon ovttaidlohku, de stáhta ovddasvástáduš guoská buot sámegielaide ja suopmaniidda (NÁČ 1984:18).

Dien paragrafa sáhka lea sakka eará go dat mii guhká leamaš našuvnna almmolaš sámiide ja sámegillii guoskivaš politihkka, ja de earenoamážit čuohtejagiáigodagas gaskkamuttos 1800-logu rájes gitta nuppi máilmmisohtái. Dien čuohtejagi jodihuvvui hui garra dáruiduhttinpolitihkka sápmelaččaid ja kveanaid vuostá. 1851 "Finnefondet" lei earet eará dakkár foanda mas dat oahpaheaddjit ožžo liige bálkká geat sáhtte dokumenteret ahte sin dáruiduhttinbargguin leamaš ávki. Ja 1880 Giellainstruksa mii celkkii čielgasit ahte oahpaheaddjit eai galgan hupmat sámegiela mánáiguin nu guhká go ii lean áibbas heahdedárbu dan dahkat, sierra

skuvladirektevraámmát Finnmáarkui 1902 rájes, ja stádaskuvllaid ásaheapmi Finnmáarkui seamma áiggis, ledje buot dakkár dehálaš doaimmat maid bokte kuvllat galge sámegiela ja nu maid sámivuođa jávkadit sámi mánáin (Reiersen 1915, Dahl 1976, Meløy 1980, Jensen 2005, Hoëm 2007, Solstad *et al.* 2009). Maiddái earaláhkái sáhtii sámegiella šaddat garra deattu vuollái, ii unnimustá danin go sápmelaččat bággehalle dárustit buotlágan Norgga našunálstáhta eiseválddiiguin. Dán oktavuodas lea earenoamáš miellagiddevaš geahčastit 1902 eanavuovdinlága, mas gáibiduvvui ahte son gii eanabihtá galggai beassat oamastit, galggai leat dárrolaš ja eanaopmodagas galggai maid leat dárogiel namma (NÁČ 1984: 18, Tonstad 1985).

Unnilogugiella gal lea muđui juo álo garra deattu vuolde majoritehtagiela searvvis, dat ii dárbbas leat boadusin das go majoritehtaservodat jođiha ángiris giellapolitiikka. Mađi stuorát ja viidát ekonomalaš ja sosiálalaš ovttasdoaimma lea unnitlogu ja eanetlogu álbmogiid gaskkas, dađi losit dáidá diet deaddu šaddat. Borgos (1987) lea čielggadan movt bieđggus ássi mearrasámit Viestterális dađistaga dáruiduvve gielalaččat 1700-logus gitta 1800-logu álggugeahčái, ja Eidheim (1973) čilge movt Finnmáarkku mearrasámit dađistaga šadde garrasit ja garrasit deattu vuollái gielalaččat ja kultuvrralaččat, dađi mielde go guolásteapmái bohte ođđa jođihanmálet ja stuorát mohtorfatnasat, ja go šattai gáibádussan investeret stuorát visttiid ja doallorusttegiid dálloaluide, de fertejedje sámit nai oahppat dárogieles vai nagodedje gilvalit dárui ássiiguin ealáhusain ja eallinlábbi alde. Lea maid čuočuhuvvon ahte mañjel go pomorgávppašeapmi nogai 1917:s, de masse mearrasámit Finnmáarkkus ja Romssas gávppašanoktavuođaid gos sápmelaččat ledje seamma dásis go dárogielagat, ja danin lei ge dien gávppašeami loahpaheapmi muhtun láhkái maid vahágin sámivuhtii. Ja dan oktavuodas ferte gal maid loahpas čujuhit ahte Finnmáarkku ja Davvi-Romssa boaldin, dalle go ollu sápmelaččat šadde evakueret buhtis dárogielat birrasiidda lulleliidda riikkas dagahii maid ahte sámegiella ja kultuvra manai ollu mañjás, eandalii go smiehtá mánáid (Sámi instituhtta 1990).

Vaikko dás ii sáhte ge viidát čilget ja dokumenteret sihke daid eahpeformálalaš proseassaid mat čuhcet unnitlogugielaide, ja daid dihtomielalaš doaimmaid maid našunálstáhta lea jođihan, de lea goit áibbas čielggas ahte diein doaimmain oktiibuot leat leamaš issoras stuora váikkuhusat sámegiella viidáneami ektui. Váikkuhusat leamaš garrasepmosat dain guovlluin gos sápmelaččat ja eará norgalaččat leat eallán lagas ovttasdoaimmas ja gos sámit leamaš unnitlogus. Dat guoská mearrasámi gilážiidda davvin ja lullisámiide. Julevsámit leat muhtun muddui leamaš earenoamáš diliš. Gitta 1950-logu rádjái, go eanas oassi

norggabeale julevsámiin ain orro oalle sierra siskkit Divttasvuona vuotnagáttiin, de ii lean nu beare garra dáruiduhttin doppe, earret dan mii skuvllas dáhpáhuvai, ja maiddái skuvlla dáfus nagodii Divttasvuotna garvit dan garraseamos formálalaš dáruiduhttinpolitihka (Evjen 2004). Muhto ássandáloákkšuvdna ja dat ahte nu issoras ollu olbmot fárregohte siskkit Divttasvuona vuotnaguovlluin eret, ja dat ahte ásahuvvui julevsámi "ghetto" Ájluovtta birra, dagahii ahte maiddái julevsámegeiella šattai gierdat miha garrasit dáruiduhttindeattu.

Sáhtta ge oalle roahkka dadjat ahte go našunálstáhta 1990-logu rájes oalát nuppástuhtii iežas giellapolitihka, de lei dat jur mañemus vejolašvuohta dan dahkat. Ollu sápmelaččat ledje juo massán gielas. Servodaga iešguđetlágan giellavealaheaddji doaimmat ja eará proseassat, dagahedje ahte ollu váhnemat ieža jáhkkimis doaimmahišgohte earenoamáš garra dáruiduhttima iežaset mánáid vuostá. Diet proseassa dáiddii lean earenoamáš garas 1950- ja 1960-logus (Solstad *et al.* 2009). Dán árvvoštallama čálidettiin (2012 giđa) lea mediain ollu ságastallan dan birra ahte man ollu leat váhnemat ieža "sivalaččat" dasa go olles buolva sápmelaččat leat massán eatnigielas dan sivas go váhnemat nu garra dihtomielain dáhtto mánáide oahpahit dárogiela, ja seamma dihtomielalaččat *biehttaledje* oahpaheamis mánáidasaset sámegeiela. Čilgehus ollu sámi váhnemiin diesa lea oalle álki. Sii hálidedje gáhttet mánáideaset, vai eai šatta gillát seamma vealaheami ja daid ollu praktihkalaš váttisvuođaid maid sii ieža leat vásihan danin go eai máhttán majoritehtagiela doarvái bures. Easka daid mañemus áiggiid lea láddagohtán dat ipmárdus eanas olbmuide ahte go ovtta giela oahppá hálddašit bures, de dat nanne nuppi giela oahppama, ii ge hehte dan, nugo ovdal jáhkke. Almmatge, nugo maid oaidnit digaštallamis mii dál lea jođus, de sáhttet maiddái dán áiggi gávdnot váhnemat geat eai doarjjo ja movttiidahte iežaset mánáid sámegeiela oahppama nu bures go livččii dárbu.

Mii leat dás čujuhan golbma iešguđetlágan dilálašvuođa mat leat váikkuhan dasa ahte sámegeiella guhkes áiggiid čađa lea mannan maños: (1) eanetlogu álbmoga oppalaš deaddu, mat leat sihke ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhanfámus, (2) dihto doaimmat eanetlogu álbmoga stivrejeddjiid bealis, eandalii skuvladoaimmahusain, maid ulbmil lei dáruiduhttit unnitlogugielagiid nugo sápmelaččaid ja kveanaid, ja loahpas vel (3) ollu sámi váhnemiid dihtomielalaš oavil ahte mánáin galgá leat dárogiella eatnigiellan; dat lea suige lunddolaš boađus duon guovtti vuosttaš namuhuvvon čuoggás (Høgmo 1989, Minde 2003). Ii dáidde leat vejolaš cealkit guđes dien golmma áššis leamaš eanemus mearkkašanfápmu, muhto jáhkkimis lea nu ahte juohke doaimma duohta váikkuhus lea čuohcan iešguđetládje iešguđet áiggis ja iešguđetge báikkis.

Otná dilli lea almmatge nu ahte dat golbma sámegeiela mat vel leat eallimin Norggas, ja mat leat oahpahusgielat skuvllas, leat navdojuvvon áitojuvvon giellan. UNESCO listtus mas oaidná Eurohpá áitojuvvon gielaid, lea julev-ja lullisámegeiela árvu *garrasit áitojuvvon* gielat, ja davvisámegeiella lea *áitojuvvon* giella.

1.2 OVDALAŠ ISKKADEAMIT MAIN LEAT KÁRTEN SÁMEGIELAID GEAVAHEAMI

Lea álo leamaš, ja lea ain dál ge oalle eahpečielggas jur juste man stuora oassi Norgga álbmogis leat sápmelaččat ja man ollugat máhttet sámegeiela. Go galgá čuovvut sápmelaččaid logu ja sámegeielagiid logu ovdáneami áiggiid čađa, de dat lea váttis danin go eai álo leat seamma eavttut čadnon dasa goas olmmoš namahuvvo “sápmelažžan” ja “sámegeielagin” ja dat eai leat seammaládje merkejuvvon ovtta registreremis nubbái. Girjjis *Sápmelaččat – giehtagirji* (Sámi instituhtta 1990) leat geahčadan movt áiggiid čađa leat geahččalan gávnnahit man ollu sápmelaččat ja sámegeielagat leat dán riikkas, vuosttaš geardde Norgga 1845 olmmošlohkamis, dalle go galge registreret sámi “našunalitehta”, ja dasto 1855, 1865, 1875, 1891, 1900, 1910, 1920, 1930, 1950 olmmošlohkamiin gitta mañemus olmmošlohkamii 1970:s, gos earenoamážit geahččaledje identifiseret sápmelaččaid ja/dahje sámegeielagiid. Olmmošlohkamat gitta 1930 rádjái ledje miehtá riikka lohkamat, muhto 1950 ja 1970 lohkamiin guoskkai sámivuoda birra gažaldat dušše Davvi-Norgii, ja 1970 lohkamis guoskkai dat dušše muhtun guovlluide Davvi-Norggas. Jus dás bisánit dušše dien guovtti mañemus lohkamii, main goappešagain lei “sámegeielagiin” gažaldat, de gávnnaheedje 1950 olmmošlohkamis ahte leat 9.817 sámegeielaga (dan logus leat maid mielde sámegeielat-ja dáro-/kveanagielat), ja 1970 lohkama boadus lei ahte leat 10.535 olbmo geain lea sámegeiella vuosttašgiellan. Dieid loguid mearkkašemiin čujuhit dasa ahte diekkár lohkanbohtosat sáhttet eanet govvidit dan makkár guottut leat sámiide ja sámegeillii, eai ge nu ollu duohta dili (*ibid.*, s. 109). Lea hui čalbmáičuohcci go 1970 lohkamis lea oalle mearkkašanveara oassi, olles 13 proseantta olbmui, geat almmuhedje ahte sis lea sámegeiella vuosttašgiellan, muhto eai liikká navdde iežaset sápmelažžan. Diesa mii máhccat fas mañnelis (vuolábealde 2.1 čuoggás). Stuora headjuvuolta sihke 1950 ja 1970 olmmošlohkamiin lei ahte lullisámiid dilli lea hui unnán váldojuvvon mielde.

Sámi giellaráđđi attii 2000:s Sámi ealáhus- ja Guorahallanguovddázii (SEG) bargun kártet sámegeiela geavaheami. Das vuollelis mii geahčadit veaháš dien kártema metodalaš beliid (geahča fas čuoggá 2.1), muhto áigut dás dušše čujuhit dan váldokonklusuvdnii, mii lei ahte leat sulaid 25.000 olbmo Norggas geat leat

sámegiela dan ipmárdusas ahte sii ipmirdit nu bures sámegiela ahte sáhttet čuovvut dábálaš ságastallama sámegillii.

Ole Henrik Magga (2002) geahččala maid girjjistis *Samisk språk – en oversikt* árvvoštallat man ollu giellageavaheaddjit leat guđege giellajoavkkus; davvi-, julev- ja lullisámegiela. Son geavaha muhtun muddui Sammallahti (1998) gáldun go árvvoštallá ahte davvisámegielaigiid lohku oktiibuot (Norggas, Ruoŋas ja Suomas) lea lagabui 20.000, ja sullii bealli sis leat Norggas. Julevsámegielaigiid lohku lea gaskal 2.000 -3.000 ja lullisámegielaigiid lohku ges gaskal 300-500, muhto dieid gielaide dáfus son ii geahččal árvvoštallat man stuora oassi sáhtta leat Norggas. St.dieđáhusas nr. 28(2007-2008): *Sámepolitihkka* árvvoštallet ahte sáhttet leat sullii 2.000 julevsámegiela norggabealde, muhto dušše birrasii 600 sis "... geavahit giela ángirit" (s. 187 dieđáhusas). Dies meroštallet maid ahte vuollel 500 olbmo Norggas hálddašit lullisámegiela. Go diekkár hui njunuš sámi gielladutki ja departemeanta, iežas fágalaš suokkardallama vuodul, almmuhit dušše sullii loguid mat maiddái leat hui guhtetlágan logut, de dat čájeha ge dan man váilevaš dieđut leat gávdnamis dien suorggis.

1.3 SÁMI GIELLAISKKADEAMI 2012 ULBMIL JA ÁIGUMUŠ

Maŋŋel 1998, go 1992 *Eurohpaláš guovlluid dahje unnitlogugielaid lihttu* (Giellalihttu) biddjui formálalaččat fápmui Norgga giellapolitihkas, de lea Norgga eiseválddiin geatnegasvuolta áiggis áigái addit raportta Eurohparáđi Generalčállái sámegiela dili birra Norggas. Maŋemus raporttas maid Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta lea sádden (FAK 2011a), čilgejit sii ođđaseamos doaimmaid maid našunála dásis leat ásahan nannen dihte sámegiela. Raporttas čujuhit earenoamážit guovtti diekkár doaimmaid álggahepmái maid ráđđehus lea vuolggahan, namalassii stuoradiggedieđáhusii *Sámepolitihkka* maid juo leat namuhan, mas earenoamážit čalmustahttet sámegiela ja dan maid gohčodit "beaivválaš sámi politihkkan" dán riikkas. Dien dieđáhusa vuodul ilmmat ge dasto 2009:s ráđđehusa *Sámegielaiddoaimmaplána*, mas namuhuvvojit eai unnit go 66 dihto doaimma mat galget ovddidit sámegiela geavaheami, ja ábaida dan guokte giela mat leat eanemusat áitojuvvon; namalassii julev- ja lullisámegiella (AID 2009). 2011:s ilmmat dien doaimmaplána revisuvdna ja lasáhusat dasa, ja dál lea doaimmaid lohku juo 78 (FAK 2011b). Go Sámediggi dál ovtta departemeanttaiguin (OHD ja MD) lea álggahan dán kártenbarggu mas dáhttot sámegiela geavaheami iskat, de dan sáhtta lunddolaččat čatnat dasa go lea nu eahpečielggas makkár duohta gielladilli lea ja danin lea ge váttis sihke vuoruhit doaimmaid ja árvvoštallat movt guđege doaimma buoremusat galggašii čađahit.

Gilvovuodus (Sámediggi 2011) mii guoská dán kártenbargui, čujuhuvvo ge juste dien doaibmaplánii nugo vuodđun, ahte ásahit nugo daddjo "... viiddis ja guhkitáiggi vuollái surggiidgaskasaš ja hálddašandásiidgaskasaš nannendoaimmaid sámegielaide ", ja ahte danin lea ge dárbu oažžut "... eanet systematiserejuvvon dieđuid sámegielaide geavaheami birra", ja dat gáibida ge ahte fertet kártet "...sámi álbmoga gielladili gitta earjilolbmo dássái". Iskkadeami bajimus dási ulbmil čilgejuvvo dárkkileappot ná:

Iskkadeami ulbmil lea oažžut dihtosii man ollugat máhttet guđege sámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, makkár oktavuodain sii geavahit giela ja man dásis sámegiella geavahuvvo ovttasdoaibmangiellan mánáidgárddis, skuvllas, barggus, oahpahas, astoáiggis, báikkálaš servodagas ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin. (Gilvovuoddu s. 7 .)

Go mii dárkkisteimmet makkár bargamušaid diet ulbmilčilgen sisttisdoallá, de mii ráhkadeimmet čuovvovaš listtu mas čilget maid mii sáhttit bargat

- Kártet sámegiela geavaheddjiid.
- Kártet goas ja gos sámegiella geavahuvvo – makkár servodatbáikkiin giella geavahuvvo.
- Kártet makkár giela váhnemat välljejit mánáidasaset.
- Kártet makkár giellaoahpahas- ja ovddidandárbbut leat guđege samegielas.

2. DAGUS JA ČAĐAHEAPMI

Karl Jan Solstad

2.1 METODAID GEAVAHEAPMI

Dán iskkadeamis galgat kártet ”... sámi álbmoga gielladili indiviidadásis” . Nugo mii leat oaidnán, de eai leat dán mállet duhtadahtti kártenbarggut čađahuvvon maŋŋel go 1970 olmmošlohkamis maŋemus geardde jerrejuvvui guđege viesu ássiid sámegeilmáhtu birra, ja das ledje mielde dušše muhtun guovllut Davvi-Norggas. Eai diehttelas diekkár olmmošlohkandieđut ge leat boasttuvuođaid haga. Maiddáid daid dieđuide leat olbmuid iežaset dieđiheamit vuodđun ja man “rehálaččat” sii leat vástidan. Diekkár áiggiin, gos lei dakkár dilli muhtun guovlluin dán riikkas, muhtun báikkálaš servodagain dahje muhtun bearrašiin; ahte ii biras eai ge sápmelaččat ieža ge atnán sápmelačča seamma buorren olmmožin go dáčča (“čearddalaš dárrolačča”), ferte rehkenastit ahte eai buohkat soaitte hálidan almmuhit iežas dahje iežas bearraša sápmelažžan, ja nu maiddáid eai soaitte ge almmuhan ahte sii ieža dahje muhtumat bearrašis máhttet sámegeiela. Dat ahte ollu sápmelaččat dien láhkái hálidit čiehkát iežaset sámi identitehta, sáhtta ipmirduvvot lunddolaš reáksuvdnan dasa go leat čuđiid jagiid vealahuvvon ja gillán stuoraservodaga dáruiduhttinpolitihka (Høgmo 1989, Minde 2003, FAK 2011a). Wilhelm Aubert (1978) čujuha juste diekkár dilálašvuodaide iežas mearkkašemiin 1970 olmmošlohkamii ja maiddáid iežas detáljaiskkademiide mat gusket sámegeiela dilálašvuhtii Skánit márkogiliin. Dán áigge gal suige eai šat leat nu ollu sápmelaččat geat nie heajos árvvu bidjet iežaset gullevašvuhtii go dalle dušše 20-30 jagi dás ovdal, dan oaidná eandalii davvisámegeiela hálddašansuohkana, Gáivuona, ovdáneamis (Pedersen ja Høgmo 2004).

Diekkár smiehttamušaid vuodul livččii ge oalle álki oažžut dakkár ipmárdusa ahte otná dilis buvttáše dakkár raporttat, gos olbmot ieža almmuhit sihke iežaset ja eará bearašlahtuid sámivuoda ja sámegeilmáhtu, viiddis kárteniskkadeamis nugo olmmošlohku lea, mihá eanet rievttis gova dilálašvuodas go dalle 1970:s. 1970 lohkamis duhte dasa go kárten čađahuvui dušše muhtun geográfalaš guovlluin gos ásse ollu sápmelaččat, muhto dál, go olbmot, maiddáid sápmelaččat, fárrejit mihá eanet go ovdal, de lea dušše miehtá riikka kárten mii addá doarvái buori vástádusa dán bargamuššii. Muhto min resurssaiguin ja áigemeari siskkobealde mas galggašeimmet geahččalit čađahit kártema, ii leat oba vejolaš ge

nie viidát áššái vuodjut, jus dal mat livččiimet ge persovdnasuodjalanlága vuodul beassan nie viiddis iskkadeami čađahit ja ožžon databearráigeahču formálalaččat dan dohkkehit.

Lea measta juo lágas geatnegahttejuvvon bargu vástidit olmmošlohkanskovi. Muhto dákkár iskkadeamis go dat maid mii leat čađahan, lea áibbas olbmuid iežaset dáhtu duohken vástidit go jearahallanskovi vai eai. Dutkan-ja čielggadanbirrasiidda lea oahpes ášši dat ahte olbmot oppalohká leat oalle muddui dolkan skoviide. Danin lea ge hui gáibideaddji bargu nagodit joksat dohkálaš vástidanproseantta kárteniskkademiin. Ja dakkár jearahallanskovvá lea mis lea, mii guoskkahallá rašes áššiid, lea vel váddáseabbo oažžut vástádusaid, nugo mii dás maŋnelis čilget (čuoggás 2.3.2).

Dutkan-ja čielggadanoktavuođain ii leat dárbu, nugo olmmošlohkamis, oažžut buot olbmuid vástádusa ovdalgo sáhtta cealkit juoidá dakkár populašuvnna nugo “sámi álbmoga” sturrodaga dahje mihtilmasvuoda birra. Go oažžut dan meare ovddasteddjiid ahte sáhttit hukset statistihkalaš ovddastanjoavkku, de lea doarvá. Prinsihpas lei ge diekkár lahkonanvuohki mii geavahuvvui “Sámegiela geavaheami iskkadeamis” (SEG 2000), maid juo leat ovdalis namuhan. Dan iskkadeamis čađahedje telefovdnajearahallamiid, ledje válljen vissis meari olbmuid dain lagabui 40 suohkaniin dán riikkas gos rehkenastejit leat eanemus sápmelaččaid (buot suohkanat Finnmárkkus, 10 suohkana Romssas, guhtta Nordlánddas, njeallje trøndelágafylkkain ja okta Hedmárkkus). Iskkadeapmái ledje summal válljen ovddasteddjiid, oktiibuot badjelaš 11.500 olbmo, ja sin gaskkas ledje sullii 1.500 olbmo geaid eai gávdnan telefuvnnas ságaide, ja sullii 4.300 sis geaid ožžo ságaide, biehttaledje vástideamis gažaldagaid. Dasto šattai boađusin ahte ledje 5.750 olbmo geaid sáhtte jearahallat telefuvnnas, ja geaid dieđuid sáhtte kártemii atnit vuodđun. Sin gaskkas ledje aitto jur 1.000 olbmo geat lohke iežaset sámegielašin, ja eatnasat sis ledje davvisámegielašin, dušše 37 olbmo lohke iežaset gullat goappáge giellajovkui, julev-ja lullisámijovkui. Lassin diesa ahte lei váttis oažžut olbmuid vástidit, de lei dien gallup-lahkoneamis maid dat stuora headjuvuhta ahte dat ii oalahan daid ollu sámiid geat ássat gávpogiin, gos sii olmmošlogu ektui leat oalle unna oasáš. De smiehttat ovddemustá Romssa ja Oslo, muhto maiddái Narviikka, Budejju ja Troandin gávpogiid.

Diekkár smiehtamušaid ja guorahallamiid vuodul, ja daid rámmaid siskkobealde mas dát kárten galgá čađahuvvot, gávnaheimmet mii ahte fertet defineret ja ohcat (rávis) sámi álbmoga sin gaskkas geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui (dás duohko gohčodit dan dušše jienastuslohkun). Das gávdnat

sápmelaččaid geat dovddastit iežaset sápmelažžan ja danin soaitá ge sidjiide eanet lunddolaš vástidit dakkár jearahallanskovi mas dás lea sáhka, earenoamážit jus jearahallanskovvi lea oanehaš. (Oppenheim 1992). Muhto maiddá diekkár vuolggabáikkis leat ollu heajut bealit. Guokte dain stuorámuš heajut beliin lea ahte das leat mielde dušše olbmot geat leat deavdán 18 jagi ja boarráseappot, ja ahte leat sihkkarit ollu rávis sápmelaččat geat eai leat hálidan čálihit iežaset jienastuslohkui. Dasa mii máhccat fas vuolábealde 2.3.1 čuoggás. Min kártenbarggus leat maid kasusguorahallamat oassin. Dan leat dahkan sihke danin vai sáhttit garvit menddo guhkes jearahallanskovi masa lea váttis oažžut doarvái vástidanproseantta, ja maiddá danin go oasi dain dieđuin maid Sámediggi ohcala (geahča bajábealde 1.3 čuoggá), lea váttis čohkket dušše jearahallankoviin mii sáddejuvvo earkil olbmuid. Mii áigut dás viidáseappot čilget veaháš dien guokte bargomálla.

2.2 KASUSGUORAHALLAN

2.2.1 Kasusiid válljen

Mii válljiimet suohkana kasusguorahallanovttadahkan. Suohkan lea dakkár ovttadat maid lea álki identifiseret, das leat iešguđetlágan almmolaš ja priváhta báikkit gos giella sáhtta gullot. Go suohkana geavaha guorahallanovttadahkan, de lea maid álkit sihkkarastit guokte earenoamáš dehálaš viidodaga variašuvnnaid mat dán oktavuodas leat dehálaččat. Vuosttaš lea ahte ferte oažžut fárrui buot dan golbma almmolaš sámegeivariántta davvi-, julev – ja lullisámegeiela, ja nubbi lea dat ahte ferte oažžut ovdan makkár almmolaš árvu gielas lea dan guovllus gos dat adnojuvvo; namalassii ahte lea go suohkan sámegeiela hálddašanguovllu suohkan vai ii. Kasusguorahallamiin eat vuhtiiváldán dan ahte suohkaniid lohku galgá leat njulgestaga giellaguovlluid sturrodaga mielde (davvisápmi, hálddašansuohkanat etc.), mii bearráigeahčaimet dušše dan ahte buot iešguđetlágan kategorijain galge leat ovddasteaddjit. Ovddasteddjiid válljen lea ge dasto dahkkon áibbas min iežamet árvvoštallama vuodul, mas mii čuovvut typologijja maid Patton (1987) lea ráhkadan, mii čilge kasusiid válljema kvalitatiivvalaš iskkademiide, gos vuosttažettiin galgá sihkkarastit mihtilmas kasusiid ja kasusiid mat sihkkarastet variašuvnnaid¹. Mii leat ovdamearkkadihte válljen golbma lullisámi suohkana ja dušše guokte julevsámis, danin go lullisámi álbmot ássá earenoamáš bieđgguid viiddis guovlluin iešguđetlágan suohkaniin. Ja lassin suohkaniidda mat leat guovlluin maid sáhtta gohčodit árbevirolaš sámi

---

¹ Patton (1987) geavaha čuovvovaš mállet kasusiid: ekstrema kasus, mihtilmas kasus, molsašuddi kasus, kritihkalaš kasus, hearckes kasus ja álkit olahahhti (*convenient*) kasus.

guovlun, leat mii maid váldán mielde Oslo gávpotsuohkana. Oslo, mii lea riikka oaivegávpot gos eahpikahtta lea stuorámus bargomárkan ja eanemus bálvalusat, lea geasuhan ollu sápmelaččaid. Dohko leat fárren buot giellajoavkkuid ja geográfalaš guovlluid sámit. Kasussuohkaniid logu ráddjema mearrideaddjin leat vuosttažettiin resurssat mat mis leat dán bargui. Daid beroštumiid vuođul maid mii dás ovdal leat čilgen, válljiimet mii oktiibuot čuovvovaš 12 kasussuohkana:

- Davvisámi suohkanat: Hálddašansuohkanat *Unjárgá*, *Guovdageaidnu*, goappešagat Finnemákkku suohkanat, ja Romssa suohkan *Gáivuotna*. Olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu suohkanat *Fálesnuorri* (Finnemákkkus), *Romsa* ja *Skánit* (Romssas).
- Julevsámi suohkanat: Hálddašansuohkan *Divttasvuotna* ja *Budejju* mii ii leat hálddašansuohkan, goappešagat Nordlándda suohkanat.
- Lullisámi suohkanat: Hálddašansuohkan *Snoase* (Davvi-Trøndelága) ja *Árbordde* suohkan (Nordlánddas) ja *Plassje* suohkan (Lulli-Trøndelágas) olggobealde hálddašanguovllu.
- "Buot sámi" suohkan: *Oslo*.

2.2.2 Gieddebargguid čađaheapmi

Nugo álggus dan kapihttalas juo namuhuvvui, de lea dán giellaiskkadeami válđoáigumuš kártet "...giellageavaheami indiviidadásis", muhto kárten galgá maid čohkket dieđuid dan birra "...gos ja goas sámegeiella geavahuvvo – ja makkár servodatbáikkiin...". Go mii beassat ieža vásihit dakkár suohkaniid dilálašvuođaid gos sámegeiella gullo, sihke hálddašanguovllus ja dan olggobealde, ja juohke sámi giellaguovllus, de mii beassat ge vásihit ovdamearkkaid mat čájehit sámegeiella geavaheami duohta eavttuid dán riikkas, ja sáhttit maid gávdnat doarjaga daid bohtosiidda maid leat ožžon kárteniskadeamis gos eanjkilolbmot leat vástidan jearahallanskoviid.

Go geahččat dan vuolggabáikki maid Sámediggi lea bidjan gilvvu vuođđun ja min iežamet prošeaktačilgehusa, ja maddái go čujuhit earenoamáš dilálašvuođaide dain guovlluin gos unnitlogugiella geavahuvvo, nugo dat leat čilgejuvvon ovdalis namuhuvvon Giellalihtus, de defineret čuovvovaš surggiid ja informánttaid hui dehálažžan dain 12 válljejuvvon suohkaniin maid áigut guorahallat:

- Sámegeiela dilli oppalaččat suohkanis. Buot informántajoavkkut buot suohkankategoriijain.
- Sámegeiella geavaheapmi suohkana hálddašeamis ja plánabargguin. Earenoamážit informánttat suohkandásis ja sámegeiella hálddašanguovllus.

- Guovttegielalašdoarjagiid geavaheapmi. Informánttat suohkandásis sámegiela hálddašanguovllus.
- Ovttasbargu eará suohkaniiguin, sámi organisašuvnnaiguin/ institušuvnnaiguin suohkandásis buot suohkaniin.
- Sámegiela oainnusindahkan suohkanis (galbbat sámegillii, sámegielat deaivvadanbáikkii). Buot informántakategorijat buotlágan suohkaniin.
- Sámegiela dilli dearvvašvuodasuorggis. Informánttat suohkandásis ja guoskivaš institušvnnain (buhcciidsiiddain, boarrásiidsiiddain, doavtterkantuvrrain) buotlágan suohkaniin.
- Sámegiela dilli oahpahusas. Informánttat suohkandásis ja guoskivaš institušuvnna (mánáidgárddiin, skuvllain) buotlágan suohkaniin.
- Sámegiela dilli kultursuorggis. Informánttat suohkana kulturetáhtas ja iešguđetlágan kulturfálaldagain (nugo kulturskuvllain, astoáiggeklubbain) buotlágan suohkaniin.
- Doaimmat, fuomášumit movt nannet sámegiela suohkanis. Buot informántakategorijat buotlágan suohkaniin.

Ráhkaduvvo oktiibuot čieža iešguđetlágan, muhto seammás muhtun muddui seammalágan, jearahallanneavvagat mat čuvvot das, Mielddus 1. Informánttaid lohku ii leat seamma juohke báikkis. Sin lohku lea dan mielde makkár gielladilli guđege báikkis lea, ja maid lei vejolaš olahit dan áiggis go leimmet suohkaniid guossis, eanas gerddiid geavaheimmet guokte beavvi guđege suohkanis. Eanas ságastallamiid čađaheimmet ovttain informánttain ain hávális, muhto muhtun oktavuodain geavaheimmet joavkojearahallamiid. Muhtun oktavuodain čađaheimmet maid telefonjearahallama maŋjel go leimmet leamaš suohkanis, oažžun dihtii sin ságaide geat eai lean báikkis dalle go finadeimmet doppe. Tabealla 1 čájeha informánttaid logu oktiibuot iešguđetge kategorijain maidda min kasusguorahallan lea huksejuvvon.

Tabealla 1 Informánttaid juogustus ja suohkanmálla. Lohku

Suohkanmálla	Informántajuogus					
	Suohk.dássi: Polit.ja háld.jođ.	Skuvla-oahpahus	Dearv.- ja sos.-suorgi	Kultur- ja asto-áigi	Sámi org., searvvit, instit.	Eará – nugo oahppit, váhn.
Sámegiela háld.guovlu	11	15	8	3	8	6
li háld.guovlu.	13	19	7	5	12	10
Buot	24	34	15	8	20	16

Tabeallas leat guhitta iešguđetlágan informántajoavkku. Juohke informánta lea biddjojuvvon dan jovkui maid son ovddemustá ovddastii, muhto mánnga informántta ledje maid gelddolaččat danin go sis lei máhttu ja diehtu guokte dahje eanet surggiid birra. Danin lea ge muhtun surggiid diehtovuodđu viidát go dat maid tabealla orro čájeheamen.

Jearahallamat čađahuvvo oalle gehppes ságastallanhámis, ja jearahallanneavvagat geavahuvvo veahkkin dárkkistit ahte šaddá sáhka buot áššiin maid birra lei áigumuš ságastallat. Ságastallamis čálistuvvo dađistaga merkesteamit dahje dat báddejuvvojedje. Dien oktavuodas barggai guhtege mielbargi nugo sutnje buoremusat heivii. Muhto juohke jearahallama maŋŋil čállojuvvui referáhtta mas deattuhuvvo sihke fáktadieđut ja maiddái vástideddjiid iežaset árvvoštallamat mat gusket gielladili čilgemii ja dasa makkár vejolašvuodát sin mielas leat geavahit sámegeiela guđege kasussuohkanis. Dušše muhtun hui hárve oktavuodain leat čállán njuolgocealkámušaid referáhtaide. Čilgehusain eat geavat sin namaid geaid leat jearahallan, eat de ge go čállit njuolga sánis sátnái dan maid olmmoš lea dadjan.

Suohkanguossástallamat čađahuvvo guovvamánus- njukčamánuš 2012. Lassin jearahallamiidda maid čađaheimmet válljejuvvon suohkaniin, de beasaimet maid eanas háviid geahčadit guoskivaš plánadokumeanttaid main sámegeiela vuhtiiváldin namuhuvvui, muhto mis ii lean dilli ja vejolašvuolta dán bargorámma siskkoabealde buot dieid dokumeanttaid suokkardit systemáhtalaččat.

2.2.3 Dieđuid buorre vuoda árvvoštallan

Dat bargomálla mii dás ovdalis lea čilgejuvvon, lea dan lágan ahte ii lean vejolaš hui earenoamáš čiekjalit čilget ja analyseret válljejuvvon suohkaniid gielladili ja eavttuid mat váikkuhit sámegeiela geavaheapmái. Mii fertiimet válljet, juogo dušše moadde suohkana main čađahit hui viiddis kasusguorahallama, dahje mánnga suohkana main eat ollen nu viidát guorahallat. Mii šattaimet válljet dien maŋit molsaeavttu danin go hálideimmet oažžut mielde mánggalágan suohkaniid ovddasteaddjin kasusčilgemiidda. Kasusčilgehusaid sáhtta oaidnit ovdamearkan mat čájehit dehálaš áššeduogáza maid vuodul sáhtta min kártendieđuid dulkot, ja danin lei ge nu dehálaš oažžut mielde mánggalágan duogážiid. Mii áigut ge, daid gáibádusaid hárrái maid leamaš realisttalaš bidjat iežamet bargui, čuoččuhit ahte dat čohkkejuvvon dieđut maidda mii leat iežamet kasusčilgemiid vuodđudan, leat ollásit doallevaččat.

2.3 KÁRTENOASSI

2.3.1 Álgovihkkedallamat

Nugo juo leat namuhan, ja nu go maiddái čujuhuvvo Ođasmahttin-hálddahuš-ja girkodepartemeantta viđat oasseáigeraporttas Eurohparáđi ministtarráđđái, mii lea dahkkon eurohpalaš Giellalihtu oktavuodas mii biddjui fápmui 1998:s (FAK 2011a), de gávdno dál dušše okta almmolaš registtar mas gávdnojit dieđut olbmuid čearddalaš gullelašvuoda birra, namalassii Sámedikki jienastuslohku. Jienastuslohku ásahuvvui 1989:s. Dat ođasmahttojuvvo dađistaga, dađimielde go ain ođđa olbmot áigot čálihit iežaset dien registarii, dahje jus muhtumat ieža dáhttot sihkuhit iežaset namaid jienastuslogus. Dan rájes jienastuslohku ásahuvvui 1989:s ja gitta dassázii go dán iskkadeami plánegođiimet čakčat 2011, de lea jienastuslogu olmmošlohku lassánan 5.500 olbmos lagabui 14.000 olbmui.

Sámelága § 2-6 mielde gusket čuovvovaš eavttut Jienastuslohkui čáliheapmái: Buohkat geat duođaštit ahte sii atnet iežaset leat sápmelažžan, ja geain lea juogo

- a) sámegeilla ruovttugeillan, dahje
- b) lea dahje lea leamaš váhnen, áhkku/áddjá dahje máttaráhkku/máttaráddjá geas lea sámegeilla ruovttugeillan, dahje
- c) lea mánná persovdnii gii čuožžu dahje lea čužžon jienastuslogus sáhttet gáibidit čálihuvvot sámi jienastuslohkui.

Dasa lassin gusket vel dábálaš gáibádusat maid galgá deavdit ovdal beassá jienastit Norggas, namalassii ahte galgá leat unnimustá 18 jagi dahje galgá deavdit 18 jagi válgajagis. Jus mii rehkenastit ahte Norggas leat sulaid 35.000 sápmelačča (gč. Sámi instituhtta 1990), ja ahte sullii 75 % dain livččii jienastanriekti (SSB 2004), namalassii ahte sii devdet bajábealde namuhuvvon a-b gáibádusaid ja leat juogo deavdán dahje deavdimin 18 jagi, de sáhttet leat birrasii 25.000 olbmo geain livččii vejolašvuhta čálihit jienastuslohkui. Dát hui roavva rehkenastin čujuha dan guvlui ahte jienastuslogus leat veaháš eanet go bealli sis geain livččii riekti čálihit iežaset dan lohku.

Go jienastuslohkui galgá čálihit, de ferte olmmoš ieš vuos dahkat álgobarggu ja dovddastit iežas sápmelažžan. Seammás lea maid sihke persovnnalaš ja priváhta ášši ahte áigu go čálihit jienastuslohkui. Ja go jienastuslohku ii leat almmolaš, de ii mearkkaš dasa čáliheapmi ahte olmmoš almmolaččat dovddasta iežas sápmelažžan. Lea maid veadjemeahttun gávdnat vástádusa dasa ahte leat go sii

geat jienastuslohkui leat čálihan “eanet” sápmelaččat ja sámegielađat jus smiehtta sin oktasaš joavkun, go dat bealli sápmelaččain geat eai leat čálihan jienastuslohkui. Jus dien guovtti joavkkus leaš erohus, de mii jáhkkit ahte jienastuslogu sámít soitet leat veaháš “eanet sápmelaččat”. Dat fas mearkkaša dan ahte min kártema čohkkejuvvon dieđut mat gusket dasa man viidát sámegiella geavahuvvo, ja man dásis sámegiela máhttu lea, sáhttet juste dien sivas addit veaháš buoret gova sámi álbmoga ollislaš giellageavaheamis ja giellamáhtus, muhto jáhkkimis diet bonjuvuota ii dáidde leat beare stuoris. Olbmui dáidet leat ollu eará ákkat dasa manne eai čálit jienastuslohkui, go olbmo iežas giellamáhttu. Sámelága § 2-6 b) eavttu mielde, maid namuheimmet duos ovdalis, de giellalaččat ii gáibiduvvo eanet go dat ahte unnimusat nuppi máttaráhkus dahje máttarádjás lei sámegiella eatnigiellan, de sáhtta čálihit jienastuslohkui.

Daid dilálašvuodaid maid mii dás leat geassán ovdan dan populašuvnna birra masa mii leat huksen iežamet kártendieđuid, lea hui dehálaš *atnit muittus* go galgá dulkot čohkkejuvvon dieđuid gávdnosiid. Gehččot mii dasto dárkileappot iešalddis dan min ovddasteaddjejoavkku.

2.3.2 Ovddasteaddjejoavkku defineren

Dán kártemis lea dehálaš oazžut doarvái dieđuid logu dáfus vai sáhttit cealkit juoidá buot golmma sámegiela, davvi-,julev- ja lullisámegiela dilálašvuoda, ja geavahaneavttuid birra. Davvisámi giellajoavku vurdojuvvo leat 7-9 geardde stuorát logu dáfus go duot guokte unnit sámegiela, ja danin lea ge dárbu čađahit dakkár válljema mii sihkarastá doarvái diehtovuodu man vuodul sáhttit buktit cealkámušaid maidái dan guokte sámegiela birra mat leat unnitlogus.

Jienastuslohkui gullet čieža válgabiire, juohke biires leat nu ja nu ollu suohkanat. Vaikko jienastuslohkui eai leat ge merken giellagullevašvuoda, de lea vejolaš válgabiiriin ja daidda gullevaš suohkaniin gávdnat daid guovlluid gos lea eanemus davvi-,julev – dahje lullisámegiella anus. Dan leat dahkan čuovvovaš vuogi mielde:

- Oalle jáhkkimis eanemus davvisámegielađat: Njealji davimus válgabiiriid olbmot (Nuorta, Ávjovárri, Davvi ja Gáisi). Dasa lassin olbmot geat gullet buot Romssa suohkaniidda ja Nordlándda suohkaniidda mat leat davábealde ja oarjjabealde Divttasvuona Viesttarmeara válgabiires. Maidái Oslo ja dat eará suohkanat mat gullet Lulli-Norgga válgabiiriin, gullet dan jovkui gos lea eanemus davvisámegiella. Dat lea dahkkon dan árvvoštallama vuodul ahte davvisámít, mat leat stuorámuš sámi joavku, leat eanetlogus dain guovlluin mat geográfalaččat ipmirduvvojit leat

olggobealde julev-ja lullisámiguovlluid. (Oktiibuot 12.457 olbmo maŋemus dieđuid vuodul 2009:s.)

- Oalle jáhkkimis eanemus julevsámegielagat: Viesttarmeara válgabiirii gullevaš olbmot, geat gullet Divttasvuona, Hápmir, Stájgo, Oarjjelij Foalda, Fuoskko, Saltdal, Budejju, Bájddár, Gildeskål ja Meløy suohkaniidda, Nordlándda fylkkas. Dás oaidná ahte maiddá árbevirolaš bihttánsámi guovlu lea váldojuvvon mielde. (549 olbmo.)
- Oalle jáhkkimis eanemus lullisámegielagat: Lullisámi válgabiirii gullevaš olbmot, dan válgabiirii gullet guhtta suohkana Hedmárkkus, golbma suohkana Møre ja Romsdás, 25 suohkana Lulli-Trøndelágas ,24 suohkana Davvi-Trøndelágas ja 18 suohkana Nordlánddas. (884 olbmo.)

Mii leat čállán "oalle jáhkkimis eanemus" deattuhan dihte fas dan ahte ii guđege joavkku dáfus sáhte dadjat ahte dat gielalaččat lea áibbas čielga joavku. "Julevsámi" suohkaniin nugo ovdamearkkadihte Budejju ja Fuoikkus, leat sihkkarit ollu davvisámit ja várra maid muhtun lullisámit, ja muhtun "davvisámi" suohkaniin, ábaida Lulli-Norggas, leat sihkkarit sihke julevsámit ja lullisámit. Muhto daid registardieđuid vuodul mat mis leat, ii leat oppanassiige vejolaš sirret joavkkuid čielga giellajoavkun. Muhto kártemis leat giellagullevašvuoda birra gažaldagat, ja daid vástádusaid mielde sáhtta buorebut sirret guđe giellajovkui vástideaddji gullá.

Mii árvoštalaime juo álggu rájes ahte mis lea resurssaid dáfus vejolaš bargagoahtit olahit eanemusat 5.000 olbmo, ja jus de olahit vástidanproseanta mii lea gaskal 30-50, de dat addá dohkálaš vuolggabáikki ráhkadit statistihkalaš analysaid. Ja fas, sihkkarastin dihtii doarvái vuodđodieđuid buot golmma sámeielguovllus, välljiimet mii bruttomateriálii váldit mielde buohkaid "oalle jáhkkimis eanemus julevsámegiela" joavkkus, oktiibuot 549 olbmo ja buohkaid "oalle jáhkkimis eanemus lullisámegiela" joavkkus", oktiibuot 884 olbmo. "Oalle jáhkkimis eanemus davvisámegiela" joavkkus välljiimet 28,6 % ovddasteaddjejoavkkus, dahje 3.567 olbmo, ja dasto mis ledje ge oktiibuot 5.000 olbmo gain álggiimet čohket dieđuid. Dan stuora "oalle jáhkkimis eanemus davvisámegiela" joavkkus gesiimet dasa lassin vel 1.000 liige olbmo, buhtadan dihtii dan oasi jearahallanskoviin mat árvideamis bohte ruovttoluotta, juogo danin go lei boasttu adreassa dahje danin go olbmot ieža sáddejit skovi ruovttoluotta dainna dieđuin ahte sii eai áiggo vástidit.

2.3.3 Jearahallanskovi ráhkadeapmi

Kasusiskkademiin oažžut mii gova das makkár oppalaš dilli iešguđetge suohkanis lea giellageavaheami ektui, muhto leat kártendieđut maid mii jearahallanskoviid bokte oažžut, mat leat eaŋkilolbmuide sáddejuvvon, mat mitalit midjiide makkár gielladilli lea *individadásis*, nugo bargamuš lea čilgejuvvon Sámedikki Gilvovuodus. Lea oalle stuora geahččalus hábmet dakkár jearahallanskovi mas gažaldagas lea olbmuid sámegeilmáhttu, oaidnu gillii ja giela geavaheapmi, dan láhkái ahte gažaldagat heivejit seamma bures buot sápmelaččaide geain lea hui iešguđet dásis giellamáhttu, ja ahte sii ipmirdit daid seammaláhkai. Vástideddjiin lea nu iešguđetlágan duogáš, muhtumiin lea sámegeiella eatnigiella ja beaivválaš giella, ja earáin lea ges dárogiella eatnigiella, ja geavahit dušše dárogiela beaivválaš eallimis ja eai dovdda sámegeiella skuvlafágan ge. Jearahallanskovi disposišuvdnabarggus ja hábmemis geahčadeimmet mii movt ovdal leat geahččalan čađahit dákkár kártemiid, muhto mii leat vuosttažettiin viežžan inspirašuvnna girjjis *Tospråklight, minoritetsspråk og minoritetsundervisning* (Engen og Kulbrandstad 2004).

Prošeavtta álgobargguin leimmet ráhkadan guovtte-golmma siidosaš jearahallanskovi. Áigguimet nie gáržžes skovi ráhkadit eanas danin go leat vásihan ahte mađi guhkit skovit leat, dađi unnit vástádusaid oažžut. Muhto go dárkilit árvvoštalaime ášši, ja gávnaheimmet makkár fáttáid hálidit čuvget skovi gažaldagaiguin (gč. 1.3 čuoggá), ja maidái go vuhtiiválddiimet fágalaš beroštumiid, de šattai loahppaboáđus skovvi mas báberhámis leat guhtta siiddu. Dien barggus lei prošeavttas maid lagas gulahallan Sámedikki giellaossodagain, ja dat gal eahpikahtta nannii skovi buorre vuoda, muhto dat gáibidii maid eanet bargonávccaid ja bargoáiggi.

Jearahallanskovvi lea ná álkis vuogi mielde huksejuvvon:

- Duogášdieđut (ahki, sohkahealli, suohkan, giellajoavku, iežas sámegeielloahppu, makkár barggus lea).
- Iežas sámegeilmáhtu árvvoštallan (ipmirdit, hupmat, lohkat, čállit).
- Giellageavaheami ja giellaválljema birra (sámegeiella geavaheapmi – man dávjá, geainna, makkár dilálašvuodain; ja vejolaččat manne ii vällje sámegeiella, makkár dilálašvuodain)
- Giellaoahpaheami birra (mánáide -jus alddis leat mánát – makkár fálaldagat, fálaldagaid buorre vuoda árvvoštallan; iežas bealis – leat go plánat oahppat eanet sámegeiella, oainnut dasa movt diekkár oahpahus galggašii lágiduvvot)

Vuosttaš gárvves dárogiel jearahallanskovi geahččaluvvui logi olbmui, geain lei iešguđet dásis sámegeilmáhttu. Rievdaduvvon veršuvdna (Mielddus 2) jorgaluvvui dasto buot golmma sámegillii.

2.3.4 Dieđuidčohkkemiid čađaheapmi

Dán čilgehusas mii lea min prošeavtta vuodđun, lei jurdda ahte iskkadeapmi galggai čađahuvvot boastta mielde sáddejuvvon jearahallanskoviiguin, danin go árvoštalaime ahte ii buohkain geat leat jienastuslogus soaitte vejolašvuohta vástidit elektruvnnalaččat, dahje eai buohkat soaitte nu hárvánan dasa, ja maiddái danin go mii ankke livččiimet šaddan sáddet liŋkka dábálaš boasttas, danin go jienastuslogus eai leat e-boastačujuhusat. Álggahančoahkkimis mii mis lei Sámedikki giellaossodaga ovddasteddjiguin borgemánus 2011, mieđai prošeakta dasa ahte ráhkadit jearahallanskoviid maid maiddái elektruvnnalaččat sáhttet vástidit. Barggu sisdoallu lei maid dat ahte jearahallanskovit galget leat buot golmma sámegillii ja maiddái dárogillii. Oppalohkáii čájehuvvui ahte prošeakta šattai vásihit ollu geahččalusaid iešalddis jearahallaniskadeami čađaheamis, mii fas váikkuhii áigemearrái mii mis lei dán bargui ja bargonávccaide maid leimmet bidjan prošeaktii. Mii jáhkkit ahte vejolaš prošeavttat mat boahtteáiggis álggahuvvojit, sáhttet atnit ávkki min vásáhusain. Danin áigut ge oanehaččat buktit mearkkašumiid daid geahččalusaid maid mii vásiheimmet.

Oažžut formálalaš dohkkeheami dasa ahte beassat geavahit Sámi jienastuslogu. Prošeavtta jođiheaddjit doivo ahte mii leimmet ožžon dárbbalaš lobi geavahit jienastuslogu go Sámediggi gearddi lei dohkkehan min barggu ja dan vuodul addán midjiide lobi geavahit jienastuslogu vuodđun válljet ovddasteaddjejoavkku kártenbargui, Muhto nu ii gusto leat. Ferte gusto Sámediggái sáddet sierra ohcamuša, maid diggi de árvoštallá ja dan árvoštallama vuodul sáhtta addit diekkár lobi. Diekkár ohcamuš sáddejuvui borgemánus 2011, muhto eat ožžon vástádusa ovdal go lei gollan badjel golbma mánu. Detájlaplánen ja kártenbarggu heiveheapmi ii sáhttan álggahuvvot ovdal leimmet ožžon loahpalaš vástádusa dasa ahte beassat go geavahit jienastuslogu adreassalisttu.

Namaid ja adreassalisttuid doaimmaheapmi. Lea EDB Business Partner AS mii hálddaša Sámi jienastuslogu. Min oktavuodas manai sullii mánu dan rájes doaimmaheimmet dohko iežamet dingojumi mas ozaimet oažžut válljejuvvon namaid listtus, dassáži oáččuimet daid.

Persuvdnasuodjalusa dohkkeheapmi, Norgga servodatdieđalaš databálvalus (NSD). Persuvdnasuodjalus bidjá garra gáibádusaid buot dutkanbarguide

Norggas, ja daid hálddaša NSD, ja leat earenoamaš garra gáibádusat mat gusket nugohčoduvvon hearckes dieđuide, nugo čearddalaš gažaldagaide ja giellageavaheapmái mii čadno čearddalaš gullevašvuhtii. Diekkár jearahallanskoviid čilgehusas galgá ge čilget hui čielgasit, ii dušše dan ahte vástideapmi lea eaktodáhtolaš, muhto galgá maid deattuhit ahte jus olmmoš lea vástidan, de son sáhtá gáibidit vástádusaid geassit ruovttoluotta nu guhká go iskkadeapmi lea jođus. Go diekkár dieđuid galgá čállit skovi čilgemii, de dat sáhtá baldit olbmuid vástideamis, ja danin sáhttet ge mánggas mearridit ahte eai áiggo vástidit. Dasa lassin buktá vástádusaid ruovttoluotta geassin ollu earenoamaš gáibideaddji liigebarggu, mii sáhtá váikkuhit vástidanprosentii ja áibbas vissásit lasihit goluid. Lea ágga jáhkkit ahte diekkár dilálašvuodát leat mieldeváikkuheaddjin dasa ahte min kártemis lea dan muttos vuollegis vástidanproseanta (geahča vuolábealde).

Báber ja elektruvnnalaš jearahallanskoviid gárvvisteapmi, njealji gillii. Jearahallanskovi originálaveršuvdna ráhkaduvvui dárogillii, mii leat dat giella maid buot min prošeaktabargit máhttet. Sámegielat skoviide geavaheimmet ámmátjorgaleddjiid, ovttá juohke gillii. Jearahallanskoviid jorgaleapmi lea hui gáibideaddji bargu, dat lea oahpes ášši buot internašuvnnalaš kárteniskkademiin main Norga lea fárus. Mis eai lean resurssat duppalit iskat daid iešguđetlágan skoviid. Buorre vuohki movt dan livččii sáhtán dárkkistit, lea bivdit ođđa ámmátjorgaleddjiid veardádallat juohke sámegielskovi dárogiel veršuvnnain, ja nu buohtastáhttit skoviid originála veršuvnnain, mihto diekkár bargu lea áddjái. Almmá diekkár dárkkisteami haga fertet rehkenastit ahte soitet leat smávit erohusat muhtun gažaldagaid hábmemis, mat sáhttet dagahit váttisvuodaid dulkot materiála. Dat mii goittot lei earenoamaš gáibideaddji, lei oazžut buot gielaid QuestBack prográmmii, mii leat dat prográmma mii elektruvnnalaš vástidemiide lei gávdnamis. Dat prográmma lei heivehuvvon dárogillii ja davvisámegillii, muhto ii julev-ja lullisámegillii, ja dat mielddisbuvttii ollu liigebarggu prošeaktii. – Muhto de čájehuvvui ahte áibbas unna oasáš, dušše vuollegis 15 % vástideddjiin välljejedje vástidit jearahallanskovi elektruvnnalaččat. Jus mii árvvoštallat ahte eanas oassi sis geat välljejedje elektruvnnalaš vuogi, ankke livčče vástidan báberskovi, jus ii livčče leamaš vejolašvuohka vástidit elektruvnnalaččat, de lea min loahpapárvvoštallan dien dáfus ahte ii lean buorre vuohki geavahit nie ollu resurssaid, áiggi ja ruđa barget dieinna čovdosiin. Dál marjit áiggi mii gal šallošit go välljiimet ráhkadit maiddái elektruvnnalaš jearahallanskovi.

Vuollegis vástidanproseanta. Mii diđiimet juo álggu rájes ahte dáiddii šaddat hástalussan oazžut vástádusaid min jearahallanskoviide. Lea juo dovddus vásáhus

ahte olbmot oppalohkái eai leat nu gergosat vástidit jearahallanskoviid. Sivvan dasa lea muhtun muddui dat ahte olbmot ollislaččat leat dolkan skoviide, danin go čađat leat juogo dutkan-, media dahje márkanišskadanásahusat mat fáallet skoviid olbmuide. Dasa lassin leat mii vuohtán ahte sáhtá leat earenoamáš gáibideaddji oažžut sámi joavkkuid vástidit jearahallanskoviid, vejolaččat danin go dat leat oalle smávva ja earenoamáš “miellagiddevaš” joavkkut, ja danin sáhttet ge vel eambo jearahallamiid vásihit. Dan oinniimet go barggaimet ruovttuskuvlla lullisámegiel oahpaheami árvvoštallamiin (Rønning 2005), L97-Sámi (Hirvonen 2004) árvvoštallamiin ja duo maŋnemus Máhttolohten 2006–Sámi árvvoštallamiin (Solstad *et al.* 2012). Dasa lassin bohtet dat earenoamáš gáibideaddji bargomannolahkii guoskivaš váttisvuođat, nugo namuhuvvon ovddit čuoggás. Sullii 300 dahje 6 proseantta sáddejuvvon jearahallanskoviin bohte boastta mielde ruovttoluotta dainna dieđuin ahte lea dovdameahhtun čujuhus. Vástidanproseanta oktiibuot, go leat geassán eret skoviid mat eai joavdan olbmuide geaidda ledje sáddejuvvon, lei 28. Go dasto válddiimet “liigenammalísttus” namaid dan 300 sadjái mat eai joavdan daidda geaidda ledje sáddejuvvon, ja maiddái muhtun moaddása sadjái geat eai dáhtton dahje sáhtán vástidit (eai lohkan iežaset jianstuslogus, demeantadiehtu) ja go leimmet sádden muittuhusa buohkaide geat vuosttaš vuorus eai lean vástidan báberskovi dahje elktruvnnalaččat, de oáččuimet 1968 vástiduvvon jearahallanskovi², mii mearkkaša ahte vástidanproseanta šattai 39,4.

2.3.5 Kártenmateriála árvvoštallan

Vástidanproseanta mii lea vuollel 40 ii leat dutkan oktavuodas duhtadeaddji. Mii leimmet gal álggos doivon ahte go váldit oktavuoda olbmuiguin geat leat čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui, ja nu ieža bargan juoidá dan badjeli ahte boahit oidnosii sápmelažžan, de mii joksat juste daid olbmuid geat dohkkehit dákkár kártema ja oidnet man dehálaš dat lea, nugo čilgejuvvui jearahallanskovi álggus.(gč. Mielladus 2). Ja jáhkiimet maid ahte olbmot viššaleappot vástidit go oidnet ahte lei Sámediggi mii lei iskkadeami dingon, nugo maid čilgejuvvui skovi álggus. Ja soitet ge diet guokte dilálašvuoda váikkuhan dasa ahte vástidanproseanta ii šaddan vel heajut. Mii leat juo čujuhan makkár oppalaš dovdu lea dákkár mállet dieđuidčohkemii Norggas, man unnán miella olbmui lea iežaset almmuhit jearahallanskoviin, earenoamážit unnitlogu álbmogiin, ja makkár rámmaeavttut, maiddái prosedyregáibádusat ledje biddjon min bargui.

---

² Mii leat ožžon vástádusaid gitta maŋnemus beaivái miessemánus, mii mearkkaša ahte dat vástádusat bohte nu maŋjit ahte eat sáhtán daid váldit analysaide mielde.

Gova šaddá vel váddáseabbo oaidnit go dasa vel lasiha dan ahte ledje hui stuora erohusat das man ollugat vástidedje guđege oassái kártemis. Davvisámi gávpotsuohkaniid, Álttá ja Romssa vástidanproseanta oktiibuot lei 46, ja áibbas nuppegeahčen dien skála, julevsámi hálddašansuohkanis Divttasvuonas, lei vástidanproseanta dušše 18. Lullisámi hálddašansuohkana Snoase vástidanproseanta lei 36 ja oktiibuot dan viđa davvisámi hálddašansuohkanis Finnmárkkus oaččuimet 32 proseantta vástádusaid skoviide maid leimmet sádden.

Mii leat juo čujuhan dasa (čuoggás 2.3.1 bajábealde) ahte jienastuslohkui čáliheapmi sáhtta váikkuhit positiivvalaččat go geahčča sámi árvvuide nugo sámegillii, jus bálddalastá jurddašuvvon populašuvvna mas leat "buot rávis sápmelaččat". Ja seammaládje dáidá sis geat válljejit vástidit jearahallanskovi gaskamearálaččat leat eanet dáhttu ja beroštupmi vuodjut jearahallanskovi sisdollui, go dan joavkkus mii vállje skovi leat vástitkeahttá. Diet vejolaš váikkuhus sáhtta leat earenoamáš mearkkašahtti dain joavkkuin main lea vuollegis vástidanproseanta, nugo mat julevsámi hálddašansuohkanis. Muhto ollislaččat fertet rehkenastit ahte kártendieđut maid mii ovdanbidjat, sáhttet veaháš čábbábut dahje buorebun govahallat sámegielaid dilli go dat duohtavuodas lea, sihke davvisámis, julevsámis ja lullisámis.

Dat válljenvuohki maid mii gávnaheimmet buoremussan geavahit, namalassii buot jienastuslohkui čálihuovon olbmuid joavkkuin main leat "oalle jáhkkimis eanemus julevsámit ja "oalle jáhkkimis eanemus lullisámit" ja oassi "oalle jáhkkimis eanemus davvisámit" guovllus gos gesiimet sullii 30 % (geahča čuoggá 2.3.2 bajábealde), ja dat ahte oaččuimet nu iešguđetlágan vástidanproseantta iešguđetge oassepopulašuvvnas, dagaha ahte dat diehtovuodđu mii mis lea statistihkalaš bargui, lea eahpečielggas ja ii ge dat heive nu bures formálalaš statistihkalaš vuđot generaliseremii. Mii sáhttit almmatge áibbas prinsihpalaččat cealkit ahte mađi unnit ovdamearkkat logu mielde leat maid vuodul proseanta rehkenastojuvvo dahje masa gaskamearálaš árvu vuodđuduvvo, dađi stuorat eahpesihkarvuolta lea dasto čadnon dan lohku.

2.4 MATERIÁLA OLLISLAŠ ÁRVVOŠTALLAN

Dainna guvttiin bargovugiin maid dás leat čilgen, leat mii čohkken viiddis empiralaš materiála gieđahallamii, man vuodul sáhttit čilget dan golmma sámegiela, davvi-, julev- ja lullisámegiela dili. Materiála govvida buorre vuoda dáfus hui bures daid iešguđetlágan duogážiid ja birrasiid gos sámegiella geavahuvvo Norggas. Vaikko mis ii leat kapasitehta čiekŋaleappot suokkardallat

kasussuohkaniid, de lea min oaidnu dat ahte dat govva maid sárgut dain suohkaniin boahtte kapihttalas, lea dohkálaš duhtadit daid govttolaš gáibádusaid mat lea dasa ahte nagodit duohta dili govvidit. Min ovdandivvun šaddá maiddái vel eanet jáhkkehahtti danin go min mielbargit juo ovdagihtii dovde oalle bures daid suohkaniid gos leat leamaš guovttebeaivásaš diehtočohkkenmátkkiin.

Mii guoská kártendieđuide, de leat juo čujuhan ahte sáhtta leat veaháš bonjuvuohhta dan dáfus go iešalddis jieanstuslohkui registereren lea juoga maid olmmoš ieš lea válljen. Stuorát váttisvuohhta dutkama bealis lea go oppalaččat lea nu vuollegis vástidanproseanta, ja earenoamážit muhtun osiin materiálas. Diet dilálašvuodát dahket váttisin generaliseret populašuvnna nugo "buot lullisámit" dahje "buot davvisámit". Earenoamáš vahát leat julevsámegiell hálddašansuohkana hui vuollegis vástidanproseanta. Lea ágga jáhkkit ahte dat geat dien suohkanis leat vástidan, dáidet hui garrasit ovddastit dan maid sáhttit gohčodit posiitiiva ovddasteaddjin giellamáhtu dáfus ja dan dáfus makkár miellaguottut leat sámegillii. Diet čujuheapmi čájeha man dehálaš lea ahte mii iežamet gávdnosiid dulkomiin geahččat kartendieđuid olluvuođa ja kasusiskkademiid oktavuodas.

Dat ahte leat headjuvuodát kártendieđuin mat dagahit ahte lea váttis daid geavahit eanet dakkár statistihkalaččat vuodustuvvon generaliseremiidda, ii mearkkaš gal dan ahte juste dát dieđut eai atte mávssolaš gova das makkár duohta gielladili lea indiviidadásis, movt sámis árvoštallet sámegiella geavahanvejolašvuodaid ja maid sii oaivvildit giellaoahpahusa birra, sihke iežaset ja vejolaš mánáid dáfus. Mii árvoštallat dan láhkái ahte kvantitatiivoassi ovttas kvalitatiivaikkademiin, dahká buori vuoddu dasa ahte sáhttit čuvget daid gažaldagaid ja temáhtalaš surggiid maid barggaheadji lea bidjan min čuvget.

3. VÁLLJEJUVVON SUOHKANIID GIELLADILLI

Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Vigdis Nygaard, Marit Solstad ja Karl Jan Solstad

Kasussuohkaniid válljemiin hálidit mii oainnusindahkat man iešguđetlágan eavttut sámegiela geavaheapmái leat čadnon Norggas. Iskkadeamit eai ovdanbuvttie dievaslaš gova, muhto čájehit almmatge ahte leat stuora erohusat. Mis leat suohkanat gos dadjat juo buot bálvalusaid sáhtta oazžut sámegillii, anke njálmálaččat, ja nuppe geahčen leat fas suohkanat gos sámegiella dadjat juo ii oba oidno ja gullo ge almmolaš lanjain ja suohkanbálvalusain.

Dát iskkadeapmi juohká suohkaniid golmma kategorijai. Vuos leat suohkanat mat leat sámegiela hálddašanguovllus, dasto smávvasuohkanat olggobealde hálddašanguovllu ja gávpotsuohkanat olggobealde hálddašanguovllu. Go mii dien láhkái juohkit suohkaniid, de oaivildit sáhttit oainnusindahkat man iešguđetlágan eavttut sámegillii leat čadnon sihke dan suohkanjoavkku siskkobealde mii gullá hálddašanguovlui ja maiddá eará suohkaniin gos lea mihá unnit sámivuohta. Dat čájeha ahte dasa váikkuhit maiddá eará faktorat go formálalaš lágat.

Gávdnojit mánnga sámegiela Norggas. Dán raporttas gieđahallat davvisámi, julevsámi ja lullisámi giellaguovlluid suohkaniid. Ja juohke giellaguovllus gávdnojit dasa lassin vel mánnggalágan suopmanat. Mii čujuhit muđui Pekka Sammallahti girjái *The Saami Languages* (Sammallahti 1998) gos dárkileappot čilgejuvvo sámegielaide birra.

Sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin ja suohkaniin mat leat hálddašanguovllu olggobealde, leat iešguđetlágan formálalaš vuoigatvuođat mat gusket sámegillii, nugo oaidnit Sámelága giellamearrádusaid 3.kapihttalas.

3.1 FORMÁLALAŠ MEARRÁDUSAT MAT GUSKET SÁMEGIELA GEAVAHEAPMÁI

Sámeláhka nanne ahte sámegiella ja dárogiella leat seammaárvosaš gielat, dat nannejuvvo lága 3.kapihttalas mii ásaheallá sámegiela hálddašanguovllu álbmoga giellavuoigatvuođaid, masa dál gullet logi suohkana. Dien suohkaniin lea álbmogis riekti váldit almmolaš ásahealláguin oktavuoda juogo sámegillii dahje dárogillii, ja oazžut dan gillii vástádusa maid buoremusat máhtta. Riekti guoská sihke

njálmmálaš ja čálalaš oktavuodaide. Riekti ii guoskka dakkár dilálašvuodaide goas hálddašanorgána ieš váldá oktavuoda. Buot almmolaš ásahusaid almmuheamit ja dieđiheamit mat leat olles álbmoga várás dahje muhtun oassái álbmogis, galget leat sihke dárogillii ja sámegillii.

Sámeláhka váikkuha maid etáhtaide mat leat olggobealde iešalddis suohkanhálddahusa, nugo dearvvašvuoda-ja sosiáletáhtta, skuvllat, mánáidgárddit, girjerádjosat, duopmostuolut, girkolaš bálvalusat ja dieid suohkaniid galbendoaimmat.

Sámeláhka (§ 3-5) addá maid viiddiduvvon rievtti beassat geavahit sámegiela hálddašanguovllu báikkálaš ja regionála dearvvašvuoda- ja sosiálainstitušuvnnain. Riekti guoská maid buohcciviesuide mat leat olggobealde hálddašanguovllu, gosa bohtet hálddašanguovllus pasieanttat. Ággan dasa manne diekkár viiddiduvvon riekti galggai addojuvvot, lea seamma mii geavahuvvui riekteásahusa oktavuodas, namalassii ahte gielalaš gulahallanválttisvuodát sáhttet dagahit earenoamáš duodálaš váikkuhusaid eankilolbmuide. Diet lea dál váldojuvvon mielde ođđa láhkii mii lea suohkaniid dearvvašvuoda-ja fuolahusbálvalusaid birra (2011 rájes). Dan láhkii lea lasihuvvon sierra paragrafa mii nanne dan ahte sámegiela hálddašanguovllu suohkanat galget...“bearráigeahččat ahte sámi pasieanttaid dahje bálvalusaid dárbbaseddjiid dárbbut heivehuvvon bálvalusaide deattuhuvvojit bálvalusaid hábmemis ” (§ 3-10).

Sámelága § 3-6 vuodul lea juohkehaččaš sierra vuoigatvuohta oažžut girkolaš bálvalusaid sámegillii, mat leat bálvalusat nugo ovddasmoraš, gásta, konfirmašuvdna, vihaheapmi ja rihpat. Báhpát geat hálddašanguovlui biddjojuvvojit virgái, galget čađahit sámegieloahpu, jus sii eai ovdalaččas máhte sámegiela.

Sámelaga mearrádusat leat ráddjejuvvon muhtun definerejuvvon suohkaniidda ja regionála ásahusaid gielalaš geatnegasvuodát leat čadnon daid vuoigatvuođaide mat daid suohkaniid álbmogiin leat. Leat gal maid ráhkaduvvon muhtun giellamearrádusat mat gusket maid suohkaniidda olggobealde hálddašanguovllu.

Sihke Oahpahusláhkii (1998) ja Mánáidgárdeláhkii (2005), leat lasihuvvon mearrádusat ja ávžžuhusat mat gusket olbmuid vuoigatvuhtii oažžut oahpu sámegielas. Čilgejeaddji njuolggadusat ja ávžžuhusat gávdnojit rámmaplánain (Máhttolokten 2006S ja 2006N) ja 2005 mánáidgárdelágas ja dasa guoskivaš rámmaplánain. Hálddašansuohkaniin (mat lágas namuhuvvojit «sámi guovlun») lea buot ohppiin vuoigatvuohta oažžut oahpahusa Máhttolokten Sámi

oahppoplána mielde, ja sis galgá leat vejolašvuohta válljet sámegiela oahppogiellan. Oahppit sáhttet maid válljet dárogiela oahppogiellan, ja dasa lassin oahpu sámegielas. Eará suohkaniin, mat leat olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, lea ohppiin sierranas vuoigatvuohta oažžut dušše *sámegielas* oahpu. Jus galgá leat riekti oažžut *sámegillii* oahpu, de fertejit leat unnimustá 10 oahppi suohkanis geat dan gáibidit, ja sii doalahit dan vuoigatvuođa nu guhká go leat unnimustá guđas vel báhcán jovkui. Lága mielde leat oahppin dán oktavuodas definerejuvvon daid olbmuid mánát geat sáhttet čálihit Sámi jienastuslohkui.

Ođđa mánáidgárdelágas lea vuolláisárggastuvvon ahte suohkaniin lea *ovddasvástádus* bearráigeahččat ahte sámi guovllu (sámegiela hálddašanguovllu) mánáidgárdefálaldagain lea sámegiella ja sámi kultuvra vuodđun. Sámi sisdoallu mánáidgárddiin mat leat olggobealde hálddašanguovllu, lea mihá heajubut nannejuvvon. Dain guovlluin galget suohkanat *láhčit dilálašvuođa nu* ahte mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Sámi mánnán olggobealde dien guovllu leat definerejuvvon mánát geain unnimustá nubbi váhnemiin sáhttá čálihit iežas Sámi jienastuslohkui.

Sápmelaččain vuodđo- ja joatkkaoahpahas lea sierra riekti oažžut oahpu *sámegielas*. Giellahálddašanguovllus lea sámi ohppiin maiddái riekti oažžut oahpu *sámegillii*. Dan sáhttá maid oažžut suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu earenoamáš dilálašvuođain. Sámelagas leat maid mearrádusat mat gusket dasa movt hálddašanguovllu almmolaš ásahusat sáhttet láchit giellaovddidandoaimmaid iežaset bargiide. Báikkálaš dahje regionála ásahusa bargiin lea riekti oažžut virgelobi báikkáin háhkan dihtii alcceseaset sámegielmáhtu, go ásahus dárbbasa dakkár máhtu (§3-7).

Sámegiella hálddašanguovllu suohkaniin

3.2 UNJÁRGGA GIELDA

3.2.1 Unjárgga gieldda birra

Unjárgga gieldda lea unna gielddaš gos ássat 900 olbmo. Muhto gieldda lea areála dáfus viiddis ja juohke gielddaássis lea 1,5 njealjádaskilomehtar lihkindansadji. Unjárgga gieldda lea siskkimusas Várjjatvuotnagáttis Nuorta-Finnmárkkus. Maŋemus 100 jagi leat váldoealáhussan leamaš boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi. Ankke lea almmolaš suorgi stuorámuš bargoadi gielddas. Ránnjágielddat lea Deatnu, Máttá-Várjjat ja Čáhcesuolu. Gieldda dovddusindahká

iežas mearrasámi gielddan ja lea ollu bargguid bidjan dasa ahte oainnusindahkat mearrasámi duogáža, earet eará Várjjat Sámi Musea bokte. Gielddas lea biedggus ássan, leat smávva gilážat lulábealde- ja davábealde vuona, ja Vuonnabahta lea gieldda hálddašanguovddáš.

Unjárga lei okta dain vuosttaš guđa gielddain mat serve sáme giela hálddašanguvlui 1992:s. Gieldda lea guovttegielalaš gieldda gos sáme giella ja dárogiella leat seamma dássásaš gielat, ja go gieldda lea oassi hálddašanguovllus, de lea ge geatnegahttojuvvon čuovvut Sámelága giellamearrádušaid.

Nugo ollu eará smávva gielddain ge, de lea Unjárgga gielddas maid dat áitta ahte lea stuora eretfárren gielddas, stuora bargguhisvuolta ja mánáid riegádanlohku lea vuollin. Almmatge lea mánáidriegádeapmi lassána mearkkašatti ollu maŋemus golmma-njealji jagis. Dan oktavuodas lea ge gieldda bidjan ollu návccaid dasa ahte doalahit smávvamánábearrašiid gielddas, earet eará fála gieldda sidjiide nuvttá mánáidgárdesaji. Muhto dat ortnet lea dál heaittihuvvon.

3.2.2 Sáme giela dilli gielddas

Stuora eanetlohku Unjárgga gieldda ássiin leat sápmelaččat. Dáruidihttináigi lea guođđán su luottaid ja eatnagat dálá rávisolbmui gielddas leat massán eatnigielas. Gieldda giellaplánas árvvoštallet ahte gaskal 60-70 proseantta gieldda ássiin leat guovttegielagat, ja hállet sihke sáme giela ja dárogiela. Ollu informánttat duođaštit ahte nu lea dilli, muhto muijalastet vel seammás ahte leat eanas vuoras olbmot gielddas geat hállet sáme giela. Gielddas lassána sáme gielberoštupmi ja dat navdo leat boađus das go sáme giela ovdáneapmi buorránišgođii 1980-logu rájes. Šaddagođii eanet dihtomielalašvuolta sáme giela hárrái ja dat fas dagahii ahte sáme giella šattai fas eanet dábalážžan ruovttugiellan. Boađus dien ovdáneamis lea ahte stuorámuš oassi guovttegielagat leat sii geat leat badjel 40 jagi ja sii geat leat vuollel 20 jagi ³. Sullii 40-jahkásaččat leat dat maid sáhtta gohčodit giellamassán buolvan. Leat maid ollugat geain lea passiiva sáme giela, geat áddejit dan giela muhto eai hála. Guhkes áiggi lea sáme gielas leamaš hui heajos dilli, muhto eanas informánttaid mielas lea dilli dál buorránišgohtán. Eatnasat čujuhit dasa man buorre ovdáneapmi lea mánáidgárddis, gos sáme gielat mánnálohku lassána.

Informánttaid mielas dat čájeha ahte leat mánát ja nuorat geat giela ealáskahttet. Muhto almmatge geavahit nuorat eanet dárogiella beaivválaš giellan, ja sáme giella gullo hui hárvve dahje ii oppanassiige.

Gielladilli lea veaháš earalágán gilis gillái, muhto erohusat leat hui smávvat. Muhtumat lohket ahte soaitt leat baicca nu ahte leat buolvvaid gaskkas eanet giellaerohusat go gilliid gaskkas. Smávvagiliin máttá-ja davábealde vuona ja Vuonnabađa gielddaguovddáža gaskkas sáhtttá gávdnat giellageavaheamis erohusaid. Stuorravuonna ja Unjárga ja smávva gilážit vuotnagáttis lohkkovit leat eanet sámegeilat báikin go ovdalaš gávpebáikkít Rovvejohka ja Ceavccageađnjárga. Vuonnabađas lea maid dárogiella mii eanemusat gullo, dasgo doppe leat ollu dálut gos olbmot ássat dušše oanehit áiggi, ja leat nuorra olbmot geat ássat doppe ja olbmot geat gildii leat fárran.

3.2.3 Sámi institušuvnnat

Unjárgga gieldda sámi institušuvnnat leat Isak Saba guovddáš, Várjjat sámi musea ja Sámediggi, mat leat Vuonnabađas márkanguovddážiis.

Unjárgga gieldda oazžu jahkásaččat guovttegielalašdoarjagiid Sámedikkis danin go gullá sámegeiella hálddašanguvlui. Guovttegielalašdoarjja gokčá lassigoluid mat gielddas leat go galgá hálddašit guovtti gillii, jorgalit ja dulkot. Gieldda gielalaš mihttomearri lea ahte sámegeiella galgá šaddat ealli giellan mii geavahuvvo buot oktavuodáin. Dasa lassin galgá sámegeiella leat dárogielain seammadássásaš gieldda hálddahusas.

Gielddastivra lea dohkkehan giellaplána áigodahkii 2011-2014 mii galgá doaimmat gielddas stivrenreaidun. Dasa lassin lea gielddastivra mearridan sierra giellaplána mánáidgárdái ja skuvlii. Gieldda bajitdási ulbmil lea nannet sámegeiella ja mearrasámi kultuvrra ja identitehta. Ulbmil sámegeielain lea ahte dat galgá maiddá boahpteáiggiis leat ealli giella mii geavahuvvo buot oktavuodáin. Dasa lassin galgá sámegeiella leat dássálaga dárogielain buot oktavuodáin gieldda hálddašeamis. Gielddas lea dat ulbmil ahte buot bargit, earenoamážit sii geat bargat mánáigárdiin, vuodđoskuvllas ja kulturskuvllas galget oahppat šaddat guovttegielagin; sáme-ja dárogielagin.

Buot dieđut maid gieldda almmuha gieldda ássiide, galget leat sihke sámegeilli ja dárogeilli. Ankket sáhtttá muhtun bálvalussurggiin leat nu ahte dieđut eai buot áiggiid soaitte mannat guovtti gillii, jus váilu gelbbolašvuohta dahje jus ii leat dilli jorgalit. Gieldda bargiin leat oalle buorre giellamáhttu, muhto eai leat nu mánggas geat máhttet sámegeiella čállit. Danin lea ge hálddahusgiella oalle muddui dárogiella. Gieldda giellabargiid ovddasvástádus lea jorgalit čállošiid ja dárkkistit giella, muhto eai leat návccat jorgalit eanet go politihkalaš áššeevttohusaid ja mearrádusaid, olleš áššeoavdideapmi ii jorgaluvvo. Gielddastivrra čoahkkimat

dulkojuvvojit, ja eará čoahkkimiin lea dušše muhtomin dulka. Gielda šaddá čađat árvoštallat leat go várri geavahit dulka, muhto jus lea dárbu, de gal dulkojuvvo.

Gielldda giellabargiid bargosadji lea giellaguovddáži, ii ge gielddahálddahas. Ulbmil leamaš ásahit stuorát sámeielat birrasa, muhto lea maiddá deattuhuvvon ahte gielldda giellabargiid ja giellaguovddáža ovttasdoaimma lea dehálaš.

Sámi giellaguovddáš ásahuvvui 2001:s ja oážžu doaimmadoarjaga njuolga Sámedikkis. Giellaguovddáš lea organiserejuvvon gielddavuolláš doaimman, ja dan ovddasvástádus lea nannet ja suodjalit sámeielat. Buot informánttat lohket ahte giellaguovddáži lea hui dehálaš doaimma sámeielat ovddidanbargguin gielddas. Unjárgga Sámiid Searvi čállá čuovvovaš gulaskuddancealkámuša gielldda 2011-2014 giellaplánii: «Mii hálidit earenoamážit geassit ovdan daid bargguid maid Isak Saba Guovddáži bargit; doppe fálet kurssiid, ásahit giellabáikkiid, ovddidit giellaovdánahhtinbuktagiid, čohkkejit giellagelbbolašvuoda ja doahpágiid siskkit Várjjatvuonas ja fálet eará giellafálaldagaid sihke rávisolbmuid ja mánáide“. Muhtun informánttat lohket liikká ahte ii leat buorre jus buot sámeielat ovddidanovddasvástádus duvdoujuvvo giellaguovddáži, danin go dat lea bargu masa buohkat fertet searvat jus gielda galgá lihkestuvvat oážžut sámeielat ovdánit eanet dan dássái mas dárogiella lea.

Gielldda bargiin lea vejolašvuhta čuovvut giellakurssiid giellaguovddáži, muhto lea hui nu ja ná man viššalat bargit leat oassálastit kurssiide. Gielldda bealis dadjet ahte eatnasiidda geat leat bargan 2-3 jagi lea fálojuvvon vejolašvuhta váldit virgelobi báikkáin čuovvut giellakurse. Ovdal fála gielda bákkálašvuohta sámeielat bargiid ja guokte liige bákkálašvuohta sidjiide geat máhte čállit sámeielat. Muhto gielldda heajos ruhtadili geažil heaittihuvvui diet ortnet, vaikko dat váikkuhii ge dasa ahte šattai eanet geasuheaddjin geavahit sámeielat barggu. Oppalaš hástalanduaimman lea gielda sirren stipeandaruđa gielladašvuohta geat váldet alit oahpu pedagogihkas, dearvvašvuodafágain, teknihkalaš fágain, hálddahas-ja juridihkalaš fágasuorggis, ja maiddá eará oahpposurggiin. Stipeandda juolludeapmi lea jahkásaš bušeahtamearrádusaid duohken. Ohccit geain lea sámeielgelbbolašvuhta vuoruhuvvojit.

Várjjat Sámi Musea válduulbmil lea dokumenteret ja gaskkustit mearrasámi kulturhistorjjá Finnmárrkku, mas Várjjatguovlu lea guovddáži. Maiddá musea bargá informánttaid mielas hui dehálaš gaskkustanbarggu, muhto sii eai leat duhtavaččat danin go gaskkusteapmi ii doaimmahuvvo sámeielat.

3.2.4 Sámeigiella skuvllas ja oahpahus

2011 čavčča huksejuvvui ođđa bajásšaddanguovddáš Vuonnabahtii. Gieldda skuvlastruktuurva rievdaduvvui ja buot mánáidgárdemánát ja skuvlamánát olles gielddas sirdojuvvojedje ođđajagimánus 2012 seamma dáhki vuollái Bajásšaddanguovddážii. Unjárgga ja Stuoravuona skuvllat heaittihuvvojedje. Buot ohppiin skuvllas lea sámeigielloahpahus, juogo sámeigiella vuosttašgiellan, nubbegiellan dahje nubbegiella goalmmát dásis.

Sihke informánttat ja gieldda giellaplána deattuha ahte sámeigielas lea dál stuorát árvu go ovdal lea leamaš. Dan oktavuođas sii čujuhit dasa go dađistaga eanebut válljejit sámeigielat mánáidgárdefálaldaga, ja maiddáí váhnemat geat ieža eai máhte sámeigiela sávvet ahte sin mánát galggaše oahppat sámeigiela. Sii oidnet dan ahte mánát de ožžot buorebut barggu ja alit báلكká jus dáhttot orrut Finnmárkkus. Muhto čujuhuvvo maid dasa ahte eatnasiid mielas lea iešalddis dat ahte nuorat ohppet sámeigiela dehálaš, danin vai sámeigiella seailu.

Ohppiid lohku geain lea sámeigiella vuosttašgiellan lea guhkit áiggi juo leamaš oalle dásset, birrasii 20-25 proseantta. Boahhte jagi rájes vuordá skuvla ahte 30 proseantta ohppiin válljejit sámeigiela vuosttašgiellan. Dan skuvla vuordá danin go sámeigielagiid lassáneapmi mánáidgárddis maiddáí čuovvu viidáseappot skuvlii. Ovdal ledje eambo mánát dárogielat mánáidgárddis, muhto dál leat seamma ollu mánát sámeigielossodagain go dárogielossodagain. Muhto dat gal sáhtta maid boahtit das go leat oppalaččat leat riegdan eambo mánát.

Gielddas lea dál okta sámi mánáidgárde gos guokte ossodaga leat čielga sámeigielalaš ossodaga ja guokte leat dárogielalaš. Sámeigielalaš ossodagain leat buot bargit sámeigielagat ja buot doaimmat leat sámeigillii. Muhto maiddáí dan guovtti dárú ossosagas leat muhtun sámeigielat bargit. Buot ossodagain lea sierra sámeigielbargi ja sámeigiella gullo buot ossodagain.

Sámeigiella vuosttašgiellan lea ohppiide lágiduvvon čuovvovaš láhkái oahpahussan: 1.-4. luohkái leat buot oahpahus sámeigillii, 5.-7. Luohkái oahpahuvvo eanas fágain sámeigillii, earret engelasgiel-ja dárogielfágas. 8. luohká rájes -10. luohkkái oahpahuvvo dušše njálmmálaš fágain sámeigillii, nugo servodatfágas, luonddufágas ja sámeigielas. Sivvan dasa lea ahte váilot sámeigielloahpaheaddjit geain lea dat gelbbolašvuohta mii gáibiduvvo ja dain fágain váilot sámi oahpponeavvut. Dasa lassin váilot oahpponeavvut sámeigillii.

Danin lea skuvla ferten bidjan sámegielluohkáid ja dárogielluohkáid oktii. Olggobeale skuvlla informánttaid mielas ii leat buorre ohppiid giellaovdáneapmái go oahppit geain lea sámegiella vuosttašgiellan biddjojuvvojit dárogielalaš luohkáide.

Dasa lassin lea vel skuvllas dat hástalus ahte oahppit välljejit heaitit sámegielain ovdal gerget skuvllas, sii heitet vuosttašgielat oahppin ja šaddet oahppin geain sámegiella lea nubbegiellan. Oahpahussuorgái gullevaš informánttat jáhkket dasa leat sihke fágalaš ja sosiálalaš sivat. Go eai gávdno dárbbalaš oahpponeavvut sámegillii, de lohket oahppit fága dárogillii, oahpahus lea sámegillii ja sii galget fága bohtosiid čájehit sámegillii. Oahpponeavvuid haga sii eai beasa nannet fágagiela. Sáhtta lea lossat dien láhkái oahppat fága, ja danin muhtumiid mielas lea buoret välljet oahpahanvuogi gos sámegiella lea nubbegiellan. Sosiálalaš beallái váikkuha dat ahte sámegiella lea oalle smávva joavkkut ja sii soitet háldit eanet servvoštallat dárogielalaš luohká ohppiiguin. Eará informánttat oahpahussuorggis oaivvildit ahte vuosttašgielat luohká oahppit eai oaččo dan heivehuvvon oahpahusa maid sis lea riekti oažžut. Sámegielloahpahus lea beare vuollegis dásis sidjiide geain lea alla dásis sámegiellamáhttu, ja sáhtta ges šaddat beare váttis sidjiide geain ii leat nu buorre giellamáhttu. Sidjiide šaddá hástalus čuovvut njálmmálaš oahpahandási vuosttašgielat luohkás, ja dat sáhtta ge leat sivvan dasa go diet oahppit heitet vuosttašgielagiid luohkás ja álget luohkkái gos sámegiella oahpahuvo nubbegiellan. Váhnemiid ja oahpaheddjiid mielas eai šatta nubbegielagiid luohká mánát doaibmi guovttegielagin, danin go oahpahušfálaldat lea beare láivi. Danin movttáskit váhneamat bidjat mánáid vuosttašgielagiid luohkkái, vaikko mánát buorebut dáiddaše heivet ge nubbegielagiid luohkkái. Diet váikkuha ollislaš skuvlla sámegielladássái. Eai navdde gielladási leat nu buorren go eará sámegiella skuvllain, muhto dan sadjái leat ge eanebut geaidda fállujuvo sámegielloahpahus. Sin mielas lea hui buorre go buot oahppit skuvllas oažžut sámegielloahpu, muhto seammás dat sin mielas ii galgga goahcat ohppiid giela kvalitehta. Čujuhuvvo ahte diet dilálašvuodát eai berre eai ge galgga biddjot vuostálaga. Čoavddus lea baicca vel buorebut heivehit sámegielloahpahusa.

Ja dasto lea vel okta sámegielat bargit Skuvlafriddjaortnetgis (SFO), ja ruovttubargguid veahkkediimmuin lea skuvla vuoruhan sámegielat bargi. Dasa lassin ovttasbargá skuvla viššalit giellaguovddážiin nannen dihtii earenoamážit vuosttašgielat ohppiid giela. Sin mielas lea dien ovttasbarggus stuora ávki, muhto giellaguovddážiis eai leat bargonávccat mat dagaše vejolažžan vel eanet viiddidit ovttasbarggu.

3.2.5 Gielalaš heivehanbarggut dearvvašvuoda-ja sosiálasuorggis

Unjárggas lea dearvvašvuodafálaldat muhtun muddui organiserejuvvon ovttas Deanu gielddain, gos earet eará lea eanas doavtterbálvalusa doaibmabáiki. Muhto goappešat gielddain lea sierra dikšun- ja fuolahanbálvalus. Unjárgga buhcciidsiiddas leat 14 guhkesáiggesaji ja sierra ruovttubálvalus. Buhcciidsiiddas leat sullii 60 prosentta bargiin sámegielagat, ja birrasii 80 prosentta pasieanttain leat sámegielagat. Ruovttubálvalusas leat dušše 20 proseantta bargiin geat máhttet sámegiela, muhto eanas oassi pasieanttain leat sámegielagat.

Dán suorggi informánttaid mielas lea eanemus heahtedilli dan bealis mii guoská demensaolbmuide. Gulahallan sáhtta šaddat oalle váttis go dávjá de boahtá eatnigiella ovdan. Muhto sii leat giddden earenoamáš fuola dán áššái danin go Unjárgga gielda lea mielde pilohttaprošeavttas mii guoská sámegielat demensapasieanttaide. Muhto maiddái eará sámegielat pasieanttaiguin sáhttet čuožžilit gielalaš ja kultuvrralaš gulahallanválttisvuodát. Earenoamážit leat oaidnán ahte sámegielagiidda lea váttis čilget bákčasiid eará gillii go eatnigillii. Sámegielbálvalussii lea dárbu go galgá oažžut rievttis čielggadeami, diagnosa ja divššu. Sáhtta maid šaddat nu vearrás dilli ahte pasieanta ii hálit geavahit dearvvašvuodabálvalusa gulahallanválttisvuodaid geažil.

Dearvvašvuodasuorggi informánttaid mielas leat sis doarvá sámegielat bargit ja sii nákkejit deavdit daid gielalaš dárbbuid mat pasieanttain leat, ja dovddahit maid ahte olmmoš oažžu eará luohttamuša olmui geainna sámegielain gulahallá, ja bálvalusa dássi maid šaddá buoret go pasieanta oažžu dan iežas eatnigillii. Eai ge leat makkárge sajáiduvvan ortnegat mat gusket dulkka geavaheapmái. Dearvvašvuodasuorggi informánttat oaivvildit ahte nu guhká go gielda ii nagot oččodit eanet sámegielat bargiid main lea dárbbalaš fágagelbbolašvuolta, de galggašii gielda ásahit dulkonbálvalusaid.

3.2.6 Ealáhusat ja astoáiggedoaimmat

Gieldda giellaplánas deattuhuvvo vuoddoealáhusaid doaibma giela oktavuodas. Sihke boazodoallu, vuotnaguolásteapmi ja meahcásteapmi leat leamaš giela seailuheaddjin gielddas. Diet ealáhusat leamaš váikkuheaddjin dasa ahte sámegiella lea doppe nagodan ceavzit mihá buorebut go ollu eará mearrasámi gielddain. Olggobeale gieldda informánttat duodaštit ahte eatnasat boazodoalus ja eanas guolásteaddjit leat sámegielagat, ja danin diet ealáhusat leat ge dehálaš giellaguoddit Unjárgga gielddas.

Giellaguovddáš lea ásahan duhkoraddanbáikki, «Duhkoratta», gosa vuollel 8 - jahkásaš sámegiela mánát besset čoahkkanit juohke nuppi vahku. Sii navdet doaimma bureslihkestuvvan bargun dan dáfus ahte oččodit earalágan sámegiela čoahkkananbáikkiid mánáide earret mánáidgárddi ja skuvlla. Muhto dárogiela mánáid váhnemat leat gal vuostálasten Duhkoratta ásaheami, danin go dovdet ahte sin mánát olgguštuvvojit. Mánngas informánttain oaivildit ahte sivvan dien vuostálastimii sáhtta leat váilevaš áddejupmi ja diehtu dan birra ahte makkár eavttuide lea dárbu jus sámegiela galgá nagodit sealluhit. Informánttat lohket maid ahte dá leat ođđa mállat hástalusat maid sii eai leat ovdal vásihan. Giela lágida diehtočoahkkimiid ja kurssiid guovttegielalašvuoda birra juste danin vai nagodit eastadit diekkár mállat riiduid ja oččodit buoret áddejumi gieldda guovttegielalašpolitihkkii. Muhtumat oaivildit ahte gieldda diehtujuohkin bargu ii olat olbmuid dainna málliin movt dat dál leat organiserejuvvon ja hábmejuvvon, ja ahte giela berrešii gávdnat vejolaš eará vugiid movt buoridit olbmuid áddejumi mii guoská guovttegielalašvuhtii. Eará informánttet ges oaivildit ahte vuosteháhu sáhtta vuolgat das go eai leat ovttaoaivilis das movt giela vuoruha.

3.2.7 Guorahallan

Giela lea čađahan miellaguottuid buoridandoaimmaid nannen dihtii sámegiela dili gielddas, ja oččodan dihtii eanet sámegielaigiid geavahišgoahtit giela mihá eambo go dál dahket, ja leat maid lágidan sámegiela duhkoraddanarenaid mánáide. Dain doaimmain leamaš ávki, go sámegiela árvu Unjárggas lea nanosnuvvan, muhto ain leat hástalusat earenoamážit dan ektui movt oažžut mánáid ja nuoraid geavahit giela go eai leat mánáidgárddis ja skuvllas.

Giela dáhtošii ahte sámegiella ja dárogiella galggaše šaddat seammadássasažžan buot oktavuodain gieldda hálddahušas. Lea gieldda giellaguovddáš mas lea váldoovddasvástádus bargat sámegiela. Mánnga informántta ballet ahte gieldda hálddahuš sáhtta ribahiid nahkáriid sámegiela bargguin jus duvdá buot “sámi” ovddasvástádusa dušše giellaguovddáži. Giela addá gal virgelobi bálkkáin sidjiide geat dáhttot čuovvut sámegiela kurssiid, muhto giela ii leat maidege earenoamážit bargan dan ektui ahte oažžut gieldda dárogiela bargiid nannet iežaset sámegiela máhtu, vaikko vel lea ge váttis fidnet sámegiela bargiid main lea dat fágamáhttu maid giela dárbaša. Lea earenoamážit dearvvašvuodasuorgi ja skuvlasuorgi gos leat ollu hástalusat danin go váilot sámegiela fágaolbmot.

Giela ákkastallá ahte sii eai leat válljen dan dahkat ekonomalaš ákkaid sivas, go lea ruhtavátni.

Gielda dáhtošii ahte galggaše ásahuvvot olggobealgieldda doaimmat, danin go gielda ii iešokto nagot oččodit doarvá fágaolbmuid. Oahpahussuorggis lea oahpponeavvováttisvuohta, ja dat ii leat gieldda ovddasvástádus.

Min árvoštallama mielde lea gielda, daid veahkkeváriiguin mat das leat, buvttahan oalle muddui sáme giela nannemiin ja giela árvvu loktenbargguin. Almmatge dárbbáša gielda earalágan váikkuhangaskaomiid, dakkáriid mat gielddas alddis eai leat, go galgá barggu ain ovddos jođihit. Konkrehtalaš ovdamearkkat dasa leat ruhtadoarjagat vai sáhtta fállat bálkálásáhusa sáme gielagiidda ja stipeandaortnegiid sidjiide geat áigot alitoahpu ja fágaoahpu čađahit. Váikkuhandoaimmat mat álggahuvvojit, berrejit ásahuvvot dan váste ahte movttiidahttet sáme gielagiid váldit fágaoahpu, ja nuppebealis maiddái movttiidahttet dárogielagiid buoridit iežaset sáme gielmáhtu. Maiddái oahpahussuorggi oahpponeavvovátni ja váttisvuođat mat dan čuvvot, leat olggobealde gieldda ovddasvástádussuorggi.

3.3 GUOVDAGEAINNU SUOHKAN

3.3.1 Guovdageainnu suohkana birra

Guovdageainnu suohkan lea eanaviidodaga dáfus riikka stuorámus suohkan. Suohkan lea oassi guovddáš sámi ássanguovllus gos eanasoassi olbmui leat sápmelaččat. Ođđajagimánu 1. beavvi 2012 lei olmmošlohku 2927.

Suohkanguovddáš lea Guovdageainnu márkanbáiki, gos orrot bures 2000 olbmo. Máze gilis orrot lagabui 400 olbmo. Ja muđui orrot olbmot bieđgguid 14 smávva gilážiin miehtá suohkana. Badjelaš bealli suohkanássiin leat vuollel 40 jagi. 2009 Sámediggeválggas ledje 1557 čálihan Sámedikki jienastuslohkui, ja 2216 olbmos suohkanis lei jienastanriekti stuoradiggeválgii.

Suohkan lea leamaš mielde sáme giela hálddašanguovllus juo dan rájes dat ásahuvvui. Dat addá suohkanássiide gielalaš vuoigatvuođaid go leat oktavuođas suohkana hálldahusain. Guovdageainnu suohkanhálldahusas lea sáme giella formálalaččat seammaárvosaš dárogielain hálddašangiellan.

Guovdageainnu suohkan lea maid oassi Ávjovári eamiálbmotguovllus, mii lea suohkangaskasaš orgána mas leat mielde Guovdageainnu suohkan, Kárášjoga gielda ja Porsáŋgu gielda.

Boazodoallu lea guovddáš vuodđoeláhus, ja lea dehálaš giellaguoddi. Giela dáfus lea maid Sámi allaskuvla guovddáš institušuvdna gos sáme giella lea oahppogiella ja váldogiella sihke oahpahusas, dutkamis, hálldahusas ja maiddái bargiid ja

studeanttaid gaskkas. Bargosajiid dáfus lea suohkan stuorámus earkilbargoaddi Guovdageainnus.

3.3.2 Sámegeiela dilli suohkanis

Guovdageainnu suohkan lea sámegeielat suohkan gos sámegeiella lea beaivválaš giella. Dat mearkkaša ahte sámegeiella gullo juohke sajes; biebmorámbuvrreres, vuoktačuohppi luhtte, skuvllain, doaktára luhtte jna. Birrasii 85-90 % suohkanássiin leat sámegeielagat. Guovdageainnus lea sámegeielas sihke alla formálalaš árvu ja maiddáa alla sosiálalaš árvu, ja sámegeielmáhttu lea virgegoargnumis ovdamunnin.

Liikká čujuhit informánttat muhtun hástalusaide mat suohkanis leat. Okta informánta lohka ahte stuorámus hástalus mainna Guovdageaidnu duollet dálle deaivvada álbmoga ektui, lea dat jáhkku ahte buot ovdána iešalddis. Suohkanássiit vurdet ahte suohkanis galgá leat dilli, ekonomii ja bargonávccat vuhtiiváldit sámegeiela ja kultuvrra buot bálvalusain mat leat namuhuvvon iešguđet lágain.

Ollu informánttat giddejit beroštumi sámegeiela kvalitehtii maid olbmot hupmet. Sii lohket ahte beaivválaš sámegeielas adnojit ollu dárogielsánit, ja sámegeillii orrot dađistaga ain lassáneamen dárogielsánit. Okta informánta čujuhii maid dasa ahte muhtumat hupmet sámegeiela dárogiel cealkkahuksema ja grammatihka mielde. Seamma informánta muitala maid ahte eai goassege leamaš nu ollu sámegeielagat go dál, muhto seammás maid eai leat goassege leamaš nu ollugat geat hupmet nu heajos sámegeiela go dál. Juohke báikkis geavahuvvojit dárogielsánit, lohket sii, ii dušše ruovttuin ja servvoštallan dilálašvuodain, muhto maiddáa mánáidgárddis, skuvlaluohkáin ja astoáiggedoaimmain. Ovdamearkan namuhuvvui ahte dárogiel sátni “bleier” adnojuvvo sámegeiel “lihparat” sajis, ja spábbačiekčašiljus lohket «vállde innkasta». Ja leat maid seaguhišgoahtán engelasgielsániid sámegeillii. Muhtun informánta lohka ahte lea heahpat go sátnejodiheddji dahje soames suohkanhálddahusas seaguha ollu dárogiel sániid sámegeillii go jearahallojuvvo tv:s. Eará informánttat muitaledje ahte nuoraid gaskkas navdet «ČSV» olmموžin, namalassii veaháš negatiiva olmموžin, dakkára gii vikkašii doalahit ráinnas giela, mas diđolaččat geavaha dahje ii geavat dárogiel dahje engelasániid. Čujuhuvvui maid dasa ahte buot oktavuodáide eai álo gávdno sámegeielas sánit.

Muhto informánttain ii leat seammalágan oaidnu dasa ahte man duodalaš dilli diet sáhtta leat. Mánnggas informánttain oaidnvedje ahte dá lea ášši mainna ferte juoidá bargagoahtit ovdal go lea beare maŋjit. Čujuhuvvui maid dasa ahte galggašii leat eanet dihtomielalašvuoha sámegeiela ektui, ja ahte suohkan galggašii ulbmillaččat bargagoahtit gielladikšumiin sihke mánáidgárddiin ja skuvllain.

Gielladikšun sáhtášii ovdamearkkadihte leat fáddán skuvlla oktasaš kursebeaivvis. Okta informánttain oaivildii ahte ii leat gal diehttelas buorre go nu ollu dárogielsániid seaguhit sámegillii, muhto jearai nuppebealis ahte ii go leat áloáiggi leamaš nu ahte vuorasolbmot leat moaitán nuorragearddi. Ja muđui han gal leat dárogielas maid ollu loatnasánit eará gielain, čuočuhuvvui. «Mii berret baicca leat váraid alde de jus nuorat ja mánát dárustišgohtet gaskaneaset», oaivildii diet informánta. Mis ii leat dán jearahallanmateriála vuodul vejolaš dadjat maidege dan birra man muddui die lea duohta hástalus vai ii. Sámegiella lea goit vuodđogiella sihke suohkana mánáidgárddiin ja skuvllain.

3.3.3 Sámi institušuvnnat

Sámi organisašuvnnaid ja institušuvnnaid huksen main lea mearkkašearpmi sámegillii, lea čađahuvvon mángga áigodagas. 1948:s vuodđuduvvui Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) ja Norgga Sámiid Riikkasearvi (NSR) ásahuvvui 1968:s, goappešat organisašuvnnain leat báikkálaš searvvit Guovdageainnus. Dan maŋŋil leat maiddá eará sámi eaktodáhtolaš searvvit ásahuvvon, main leat dahje main leat leamaš juogo báikkálaš kantuvrrat dahje váldokantuvra Guovdageainnus. Dás sáhttit namuhit ovdamearkkadihte Sámi bivdo- ja meahcástansearvi, Mama Sara–organisašuvnna ja Sami Journalisttaid Searvvi. Politihkalaččat lea Guovdageainnu dovdomearka ahte leat ollu báikkálaš listtut suohkanvággaide. Sámediggeválggaid oktavuodas lea ovdamearkkadihte Árjja bellodaga ásaheapmi maid vuolgán earet eará Guovdageainnus.

Guovdageainnu suohkan lea maid leamaš, ja lea ain, ollu sámi institušuvnnaid doaibmanbáiki. Davviriikkaid sámi instituhtta ásahuvvui 1973:s dutkanásahussan ja oassin Davviriikkaid Ministarráđi organisašuvdnii. 1975:s nammadii ráđđehus vuosttaš gearddi Sámi oahpahusráđi, mii galgai leat sámi oahpahusdoaimmaid ovddasvástideaddji, ja galgai maid bagadallat ja buktit dieđuid ja leat ráđđeaddi orgána eiseválddiide. Diet guokte institušuvnna leat dál oassin Sámi allaskuvllas ja Sámedikkis. Sihke Sámi allaskuvla ja Sámediggi ásahuvvojedje 1989:s. Sámediggi lea organiserejuvvon nu ahte das leat báikkálaš kantuvrrat, ja Guovdageainnus lea ge okta dain báikkálaš kantuvrrain. Eará institušuvnnat leat Sámi arkiiva, Gáldu (Eamiálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš) ja Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla. Eará guoskivaš institušuvnnat leat Beaivváš Sámi Teáhter ja Internašunála sámi filbmaguovddáš. Kulturdáhpáhusain leat beassášmárkanat eanemus dovddus meassut main lea guhkimus historjá. Dát ásahusaid namuheapmi ii leat ollislaš, muhto dat govvida dan man ollu iešguđetlágan organisašuvnnat ja institušuvnnat Guovdageainnus leat.

3.3.4 Sámejiella suohkana politihkalaš ja hálddahaslaš bargguin

Sámejiella lea váldogiella, ja dan vuohtta maid guovddáš suohkanhálddahasas. Guovdageainnu suohkana bálvaluskantuvra lea sámejielloaibmi. Suohkanis leat sierra suohkandulkkat, ja suohkan geahččala buot dieđuid almmuhit sihke sámegillii ja dárogillii. Suohkana ekonomiiaplána meannudeami oktavuodas mearridii suohkan čuovvovaš višuvnna: «Guovdageainnu suohkan – Sámi ofelaš». Almmatge leat Guovdageainnu suohkanis hástalusat mat gusket dasa movt guovtti gillii doaibmat čálalaččat, danin go plánat ja eará dokumeanttat eai gávdno ollasit goappešat gielaide. Guovdageainnu suohkan lea mearridan ahte 40 % áššemeannudeamis galgá doaimmahuvvot sámegillii. Muhto min informánttaid dieđuid vuodul orro liikká leamen váttis oažžut dien tilla. Sámegillii manná guhkit áigi meannudit áššiid go dárogillii, earet eará danin go ii buot áiggiid leat čielggas makkár sániit ja doahpagat galget adnojuvvot dakkár áššesurggiin gos doahpagat ja lánkaásahasat leat dárogillii. Ovdamearkan geavaheadje dárogielániid «makt» ja «tvang» mat geavahuvvojit sosiálašálgain. Ii leat daddjon ahte sámejielas lea nu álki gávdnat sániid mat jur juste muitalit dan sisdoalu maid lánkaaddi lea oavvildan dien guovtti doahpagii sisdoallun. Mii lea «makt» ja «tvang» sámegillii, makkár sániiguin galggašii diet guokte dárogieláni jorgalit? Suohkan mearridii loahpaloahpas geavahit dárogielániid go čujuhii lánkatekstii.

Danin manná ge guhkit áigi áššemeannudit sámegillii. Dat lea gollu maid Sámedikki guovttegielalašdoarjagat gal eai oalát govčča oavvildit informánttat.

Suohkanhálddahasu informánttat čujuhit maid hástalusaide mat gusket elektrovnnalaš vuogádagaide, nugo ekonomisystemaide ja bálvalussuorggi systemaide. Okta informánttain muitala ahte dearvašvuoda- ja sosiálasuorggis leat 9 iešguđetlágan systema maid suohkan lea geatnegahttejuvvo geavahit. Dihtorhoiddudat eai leat ovdamearkkadihte ráhkaduvvon nu ahte dohko čáhkke guhkes sámejiel namat, ja dihtorvuogádagain eai leat sámi bustávat, dahje šaddá álo juogalágan liigedoaimmaid bargat vai oažžu sámejielbustávat. Dát hástalusat eai guoskka dábálaš teakstameannudeapmái, das gal doibmet sámejielbustávat.

Ii ge leat daddjon ahte buot standárdaskovit mat geavahuvvojit buot suohkaniin lea gávdnamis sámegillii. Diekkár oktavuodain ferte suohkan ieš geavahit áiggi jorgalit daid.

3.3.5 Sámejiella oahpahusas

Buot mánáidgárddit leat sámejielagat, vaikko doppe leat ge mánát geain lea eará giella, nugo ovdamearkkadihte dárogiella dahje suomagiella. Seammaládje lea

maid vuodđoskuvllas, gos eanas ohppiin lea sámegiella oahppogiellan. Guovdageainnu suohkanis lea leamaš sámegielloahpahas vuodđoskuvllas juo mánggaidlot jagiid, juo 1960-logu rájes (Lund 2003). Vuosttaš sámegielloahpaheami ulbmil ii lean nannet sámegiela, muhto nannet ohppiid dárogielmáhtu. Dat rievddai dađistaga. 1969 ođđa vuodđoskuvlalága vuodul sáhtte sámegiela váhnemat gáibidit sámegielloahpu iežaset mánáide, ja 1972:s álggahuvvui sámegiella nubbegiellan oahpaheapmi Guovdageainnu mánáidskuvllas (Lund 2003:36-37). Danin lea ge ágga jáhkkit ahte stuora oassi Guovdageainnu suohkana ássiin, goittot sii geat leat vuollel 50 jagi, leat ožžon juogalágan oahpu sámegielas iežaset oahppoáiggis, vuodđoskuvlla rájes allaskuvllii.

Dála Guovdageainnus lea oahpahas organiserejuvon nu ahte smávva- ja gaskaceahkis lea eanas mánáin oahpahas sámegillii. Muhto lea maid dárogielat fáladat luohkain gos mánga ceahki leat ovttas. Nuoraidskuvllas leat gielalaččat seaguhuvvon luohkát, mii mearkkaša ahte oahppit leat seamma luohkás beroškeahtá makkár vuosttašgiella sis lea. Oahpahas jođihuvvo goappešat gielaide, muhtomin dušše sámegillii ja nuppevuoru fas dušše dárogiellii. Dat mearkkaša ahte buohkat ožžot oahpahas goappešat gielaide.

Vuodđoskuvlla diehtujuohkindoaimmahaga loguin oaidnit ahte leat oktiibuot 338 oahppi suohkana vuodđoskuvllas skuvlajagis 2011-2012. Dain ohppiin leat 313 geain lea sámegiella oahppogiellan ja 25 oahppi geain lea dárogiella oahppogiellan. Go dieid loguid oaidná, de gal ii oro dárbbasemen ballat ahte mánát ja nuorat molsot giela jur daid vuosttaš áiggiid goit. Sámegiella vuosttašgiellan oahpahanmálle maid sii čuvvot, lea navdojuvvon hui nanu guovttielalaš oahpahanmállen man boadus lea oahppit geain lea buorre sámegiella (Todal 2004). Informánttat čuoččuhit ahte eai Guovdageainnus ge nagot buot mánát geaidda sámegiella oahpahas 2.giellan skuvllas, šaddat olles doaibmi guovttielagin. Sáhtá go sivvan dasa leat dat movt báikkálaččat leat giellafága oahpaheami lágidan? Dahje, jus lea nu ahte eai vel Guovdageainnus ge nagot 2.gielatoahppit šaddat doaibmi guovttielagin, de ferte jearrat gávdno go čilgehus dasa iešalddis 2.giela oahpahanmálles?

Guovdageainnu joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas leat sullii 150 oahpposaji, ja dat lea stáhta joatkkaskuvla mii lea njuolga Máhttodepartemeantta vuollásaš. Skuvlla ásaheami vuolggabáiki lei árbevirolaš sámi ealáhusat ja sámi kultuvra. Sámegiella ja kultuvra leat dehálaččat skuvlla oahpahas. Danin leat skuvllas oahppofáladagat boazodoalus ja duojis, lassin daid fáladagaide mat muđui ge

leat eará skuvllain. Skuvla lágida oahpahusa Máhttolokten Sámi oahppoplánaid mielde, ja fáallet oahpu sámegeielas sihke vuosttašgiellan ja nubbegiellan.

Vaikko sámegeiella lea ge váldogiella skuvllas, de muitalit ohppiinformánttat ahte skuvlla sámegeieloahpaheapmi lea unnán hástaleaddji. Geardduhit beare ollu dan maid sii juo leat nuoraidskuvllas oahppan. Sii árvoštalle ahte vejolaš čilgehus dasa manne dilli lea nie, sáhtta leat dat ahte oahppit leat nu iešguđetlágan fágalaš dásis, ja danin veadjá leat váttis heivehit giellaoahpaheami nu ahte dat heive buohkaide. Informánttat lohket ahte sii hálidivčče nannet sámegeieloahpahusa. Sii hálidivčče oahppat eanet sámi doahpagiid, kultuvrra ja historjjá. Dárogiefágas lea ovdamearkkadihte ollu Norgga historjá, muhto sámegeielas lea dušše «Áilu njoarosta», nugo okta čilgestii hui ravdačilgehussan. Sáhtta gal leat ahte boazodoallolinnjás geavahit eanet molsaevttolaš oahpahanmálliid.

Ohppiinformánttat muitaledje ahte sii geavahit sámegeiela sihke sosiála mediain ja go čálašit sms dieđuid, dahje geavahit seahkegiela. Sii lohke maid ahte ii leat dábálaš geavahit sámegeiel bustávid. Jus geavaha sámegeiel bustávid, de orro beare ČSV (ii leat coola). Sii muitaledje maid ahte eanas nuorat Guovdageainnus ipmirdit sámegeiela, muhto eai buohkat huma dan giela.

3.3.6 Dili lámččin dearvvašvuodasuorggis

Sámegeiella lea beaivválaš giella maiddá Guovdageainnu suohkana dearvvašvuodasuorggis. Suohkan lea hui ulbmillaččat bargan oččodit sámegeielat doaktáriid, ja dat lea buktán buriid bohtosiid, dál besset pasieanttat hupmat doaktáriin sámegeiela almmá dulkka haga. Suohkanis leat maid oalle muddui doarvá sámegeielat dearvvašvuodabargit muđui, nugo buohccidivššárat, veahkkedivššárat jna. Sámegeielat doaktáriidda ja buohccidivššáriidda fálla suohkan jahkásaš lassibálkká, dat lea oassi suohkana rekrutterenbarggus. Mánnggas informánttain lohke ahte áidna vuohki movt olahit dievas sámegeielat bálvalusa dearvvašvuodasuorgái, lea go bargá oččodit eanet sámegeielat bargiid.

Pasieanttaide lei váttis go šadde dulkka geavahit go ledje olgoritdoaktárat. Ja lea stuora hástalus čađahit buriid giellateasttaid mánáin jus dearvvašvuodadivššár ii huma seamma giela go máná. Maiddá kulturerohusat ovdanbohtet giela bokte, muitaledje sii. Juohke kultuvrras lea su iežas vuohki movt hupmat dávddaid ja bákčasiid birra. Vuorrasit pasieanttat dárbašit dávjá guhkit áiggi go galget čilget iežaset buozanvuodaid ja hui hárve sii muitalit jur juste gokko sis lea bávččas.

Muhto čállima dáfus gal lea dearvvašvuodasuorgi mihá eanet dárogielat. Buot raportačállimat ja buot skovit leat dárogillii. Maiddá doavtterjournalaid čállet dárogillii. Okta informántta geavaheddjiid bealis muitala ahte maiddá čálalaš

gohččun doaktára lusa lea gávdnamis dušše dárogillii. Die lea dakkár standárdačálus maid álkit sáhtášii jorgalit sámegillii.

3.3.7 Guorahallan

Guovdageaidnu lea earalágan go dán raportta eará kasussuohkanat danin go doppe lea sámegiella beaivválaš giellan, ja dárogiella lea unnitlogugiella. Muhto čálalaččat gal ii sáhte lohkat ahte suohkan lea ollislaččat sámegiela. Skovit ja plánat leat dárogillii, dušše unna oasáš gávdná sámegillii. Guovttegielalaš áššemeannudeapmi lea gáibideaddji áššemeannudeddjiide ja suohkanii dat lea ekonomijagažaldat, maid guovttegielalašdoarjagat ollásii eai govčča.

Vaikko sámegiella gullo ge buot oktavuodain Guovdageainnus, de aŋkke muhtumat ballet das makkár boahteáigi son sámegiela lea. Ollu informánttat gesset ovdan dan man čielga váikkuhanfápmu dárogiela lea, ii dušše dan dáfus ahte dárogielsániit ja doahpagat seaguhuvvojit beaivválaš sámegillii, muhto maiddá danin go cealkahuksen čuovvu dárogiel grammatihka. Das sáhtta leat sáhka miellaguottuin ja das ahte giellageavaheddjiin lea unnán diđolašvuohta sámegiela hárrái, muhto ii buohkain soaitte leat seamma sátneriggodat sámegiela ja dat ahte nuorat seaguhit engelas sániid sámegillii, sáhtta leat dušše sin vuohki čájehit iežaset iešvuođa. Vaikko buot informánttain ii leat ge diet ballu, de lea aŋkke eanetlohku min informánttain geat oaivvildit ahte die lea stuora hástalus. Vaikko Guovdageainnu suohkan lea ge sámegiela suohkan, de maiddá doppe vuhtto ahte lea dárbu ásahit ulbmillaš gielladikšundoaimmaid.

3.4 GÁIVUONA SUOHKAN

3.4.1 Gáivuona suohkana birra

Gáivuona suohkan lea nuorttabeale Ivgovuona Davvi-Romssas, ja suohkanis lea biedggus ássan. Leat máŋga smávva giláža vuotnagáttiin ja maiddá Gáivuonvákkis ja Olmmáivákkis. Suohkanis ássat dál 2210 olbmo, muhto juo 1970 rájes lea olmmošlohku oalle jámma njiedjan, danin go ollugat fárrejit suohkanis eret ja unnán mánat riegádit. Suohkanhálddahuš lea Dálošvággi, mii lea feargaoktavuođain čadnojuvvon Ivgu suohkanii. Suohkan lea árbevirolaš mearrasámi guovlu gos davvisámegiella lei hui nanus gitta soađi rádjái. Gáivuonas hupmet gáivuonsuopmana, mas vuhtto veaháš gárasavvonsuopman. Sis lea maid álo leamaš oktavuoha boazosápmelaččaiguin geat johtet Guovdageainnus mearragáddái geasseorohagaide, ja dat suopman lea ge lagamusas davvisámegiela čállinhámi.

Gáivuonas leat 347 olbmo čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui (2009), ja dat lea 20 % suohkanássiin geain lea Stuoradiggái jienastanriekti.

3.4.2 Sáme giela dilli suohkanis

1930 olmmošlohkamis lea Gáivuotna riikka stuorámuš sámi suohkan gos dalle ásse 1149 sáme gielaga (Pedersen ja Høgmø 2004). Manjel soađi álggii garra dáruiduhttin, ja giella ii báljo šat oahpahuuvvon boarrasit buolvvas nuoratgeardái. 1970:s almmuhedje 58 % ahte sis lea sámi duogáš (unnimustá nuppi áhkus dahje ádjás lei sáme giella vuosttaš hupmangiella), 17 % almmuhedje ahte sis alddineaset lea sáme giella vuosttaš hupmangiella, ja vuollel 5 % navde iežaset sápmelažžan. Lei čielga erohus gaskal sikkitt ja olggut guovlluid. Olmmáivággi ja Gáivuonvággi rehkenastojuvvo dien áiggi vuossámuš sámi báikegoddin, ja Dálošvákki ledje mihá unnit sámi dovdomearkkat (Aubert 1978). Aubert čujuha maid dasa ahte ledje stuora erohusat buolvvaid gaskkas. 1970:s ii lean báljo oktage vuollel 30 jagi geas lei sáme giella vuosttašgiellan, muhto badjel 60 jahkásaš buolvvas lei diet lohku gaskal 60 ja 75 % juohke logát jahkeceahkkái. Vaikko sámi kulturlávdegoddi celkkii ge ahte suohkanis lea láivves sámi indentitehtačanastat, de dat liikká válljii (NÁČ 1985:14) deattuhit dan ahte stuora oasis álbmogis lei oalle čielga sámi duogáš, ja ávžžuhii ahte suohkan galggašii šaddat oassin sáme giela hálddašanguvlui.

Suohkan lei okta dain guđa álgosuohkaniin mat serve sáme giela hálddašanguvlui 1992:s, ja Sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui olles suohkanii. Hálddašanguvlui searvan dagahii suora riidduid álbmogii, ja maiddái bearrašiid main ledje goabbatlágan oavilat sámivuhtii. Mediai šattai báikenammagalbbaid báhčcin symbolan dasa man garra soahpatmeahtunvuhta lei sin gaska geat dorjo ja geat eai dorjon sámivuođa. Riiddut buollájedje fas 1997:s dalle go suohkan válddii atnui sáme giel oahppoplána. Muhto 2000-logu mielde jaskkodišgohte riiddut, ja dat lea áigodat mii gohčoduvvo soabadallanáigodahkan, gos veaháziid mielde ain oazžugohte stuorát ipmárdusa kultuvrralaš girjái vuhtii ja dasa makkár sadji sámivuođas lea suohkanis (Pedersen ja Høgmø 2004).

3.4.3 Sámi institišeavnnat ja organisašeavnnat

Ja go suohkan šattai oassin sáme giela hálddašanguvlui, de nammaduvvui Sáme politihkalaš lávdegoddi. Dat lávdegoddi gieđahallá buot áššiid mat gusket sámiiide. Lávdegoddi lei álggos dušše ráđđeaddi, muhto moadde jagi dás ovdal oáččui dat ovddasvástádussan bargat guovttegielalašvuođa doarjagiid bušehtain. Guovttegielalašvuođa doarjagat geavahuvvojit Sáme politihkalaš lávdegotti ruhtadeapmái, giellakonsulentii, sámi giellaguovddáži, suohkanbargiid

gelbbolašvuodá nannemii, váhnemiidda ja ealáhusaide earet eará dakko bokte ahte fáallet nuvtá sámegiellakurssiid ja kulturmáhtolašvuodas kurssiid. Suohkan addá maid bálkálasáhusa ja stipeandda sidjiide geat háldit čuovvut sámegiellakurssiid dahje geat lohket sámegiela joatkkaskuvllas. Gávdnojit maid sierra ruđat maid searvvit ja lihtut sáhttet ohcat, ja guovttegielalašdoarjagat geavahuvvojit maid doarjut iešguđetlágan kulturdoaimmaid. Sámepolitihkalaš lávdegoddi lea ráhkadan doaibmaplánaid mat galget leat veahkkin čuovvolit giellalága áigumušaid. Maŋemus plána dohkkehuvvui 1998:s ja livččii ge áigi ahte dat galggašii ođasmahttojuvvot. Informánttaid mielas leat plánas ollu dakkár mihttomearit maid leat veadjemeahtun olahit, ja lea dárbu rievdadit plána dakkár dássái maid lea vejolaš čađahit. Plána ođasmahttin lea álggahuvvon 2012:s.

Suohkana vuosttašlinnjábálvalusas/vuostáiváldimis dearvvahit dál sihke sámegillii ja dárogillii, muhto diet vuohki lea oalle aitto álggahuvvon. Olbmot váldet hárve oktavuodá sámegillii ja hárve sii dáhttot čuovvoleami sámegillii, ja eai ge leat ásahuvvon bargovierut dasa movt galgá hálddašit olbmuid geat telefuvnnas dahje earaládje váldet oktavuodá sámegillii. Ráđđeviesus ii gullo sámegiella, bargit eai huma sámegiela gaskaneaset eai ge iežaset beaivválaš bargguin go leat suohkanássiiguin oktavuodas, vaikko leat várra 10 olbmo ráđđeviesus geat máhttet sámegiela.

Suohkan bijai virgái giellakonsuleantta 1993:s, ja sus leamaš dehálaš bargun ovttaštahttit suohkana sámi doaimmaid ja nannenbargguid. Gáivutnii ásahuvvui giellaguovddáš 1994:s, dat lea suohkanossodat man doaibmabáiki lea Olmmáivákkis. Ollu informánttet mitalit man buorre lea go lea vejolašvuodda čuovvut sámegiellakurssiid Olmmáivákkis, ii ge dárbbas vuolgit eret suohkanis. Jagiid mielde lea giellaguovddáš doallan kurssiid mánnga čuođi olbmui, maiddái ránnjásuohkana ássiide, ja lea leamaš njunnožis giellamáhtu nannenbargguin. 1997 rájes lea giellaguovddáš lágidan gealbonannenkurssiid ovttaš Sámi allaskuvllain ja Romssa universitehtain, álggos sámegiellakursses lohkanbadjeoahppun ja dasto vuodđofága dásis. Vuosttaš sámegiellakursses lohkanbadjekursses ledje birrasii 20 oasseváldi, ja mánngas sis leat dál dehálaš giellaguoddit geat barget sámegiellakursses oahpaheaddjin skuvllas dahje barget eará suohkanetáhtain. Giellaguovddáš lágida maid giellakafea sihke Dálošvákkis, Biertaváris ja Olmmáivákkis ovttaš duodjeservviiguin. Giellaguovddáš lea maid njuolga ovttašbargu skuvllaiguin ja mánáidgárddiiguin, gos lágidit giellalávguimii ja ráhkadit maiddái iešguđetlágan oahpponeavvuid.

Ája sámi guovddáš ásahuvvui Olmmáivággái 1996:s. Dat rievdaduvvui 2009:s ja gohčoduvvo dál Davvi álbmogiid guovddážin. Guovddáža váldodoaimma lea kulturbuvttadeapmi ja kulturgaskkusteapmi, ja vuolggabáiki lea mearrasámi kultuvra ja davvi álbmogiid kultuvrrat. Dál leat dien guovddáži iešguđetlágan sámi institušuvnnat nugo Davvi-Romssa musea, sámi girjerájus, Riddu Riđđu, Sámediggi, NRK Sápmi ja Gáivuona giellaguovddáš. Oktiibuot dan nanu sámi institušuvnnas leat dál 23 bargosaji, ja dat veadjá leat áidna institušuvdna olles suohkanis gos sáme giela viššalit geavahit beaivválaččat.

Lei sámi nuoraidsearvi mii 1990:s álggahii dovddus Riddu-Riđđu eamiálbmotfestivála mii juohke geasi lágiduvvo Olmmáivákkis. Festivála lea leamaš hui dehálaš gili nuoraide, sin identitehtii ja dan ektui ahte árvvusatnit sámivuođa. Dat lea mángga dáfus váikkuhan dasa ahte sámivuohta ii leat šat nu várálaš ja sámi kulturduogáš lea šaddan dábálažžan.

Suohkana duodjesearvit leat sámi giehtaduoji árbevieruid nanu guoddit, ja dain lea dehálaš doaimma nannet, dokumenteret ja áimmahuššat báikkálaš duoji.

Gáivuona Sámiid Searvi (NSR) ásahuvvui 1977:s. Searvi bargá válgabargguiguin ja dasa lassin ovttasbargá maid eará servviiguin ja institušuvnnaiguin go galget juoidá lágidit, earet eará go galget lágidit sámi álbmotbeaivvi doaluid, dahje bargguin nugo báikkálaš historjjáin ja kulturproseavttain, nogo ovdamearkkadihte ivgogávtti atnuiváldinbarggus.

3.4.4 Giela oahpaheapmi mánáidgárddis ja skuvllas

Buot mánáidgárddi ja skuvlla bargit leat ožžon vuđolaš sámi kulturoahpu. Gáivuona suohkanis leat golbma mánáidgárddi ja golbma skuvlla, Dálošvákki Nieidaluovttas/Biertaváris ja Olmmáivákkis. Mánnálohku lea mañemus áiggiid njiedjan, ja danin lea mánáidlohku mánáidgárddiin maid njiedjan 25 %:ain. Buot golmma mánáidgárddis lea sáme giela fáldat, muhto dušše Goržži mánáidgárddi sáme giellossodat Olmmáivákkis deavdá Sámedikki gáibádusaid mat čilgejit makkár ollislaš sáme giela fáldat galgá leat. Ovdal ožžo buot mánáidgárddit doarjaga Sámedikkis, muhto mañnel go njuolggadusaid čavgejedje, de ii leat šat nu. Suohkanis leat stuora hástalusat nagodit fidnet sáme gielat pedagogalaš bargiid, ja lea mañemus guokte jagi organiseren dan fáldaga nu ahte lea bargi 50 % virggis gii lágida dien fáldaga buot golmma mánáidgárddis. Pedagoga fitná jámma mánáidgárddiin oahpaheamen sámi kultuvrra birra ja sáme giela. Maiddái sáme gielat vuorasolbmot geain lea árbemáhttu geavahuvvojit veahkkin mánáidgárddiin.

Buot suohkana golmma skuvllas leat 1.-10. ceahkit, ja čuvvot Máhttolokten sámi oahppoplánaid. Jus geahččat ollislaččat suohkana skuvllaide, de leat sullii 30 % ohppiin válljen sámegeiela. Buot golmma skuvllas leat ohppiin seamma riekti oažžut sámegeieloahpu. Almmatge leat stuora erohusat skuvllas skuvlii; Olmmáivákkis leat badjel 70 % ohppiin válljen sámegeiela, ja dušše moattes Dálošvákkis ja Nieidaluovttas lea válljen sámegeiela. Skuvlajagis 2011-12 ožžo 73 oahppi sámegeieloahpu, sin gaskkas ledje 9 oahppi geain dat lei vuosttašgiellan (geaidda addo buot oahpahus sámegeillii), 29 oahppi čuvvo nubbegiella 2 oahpu ja 35 oahppi čuvvo nubbegiella 3 oahpu. Sámegeielohppiid lohku lea dađistaga lassánan dan rájes suohkan bođii mielde sámegeiela hálddašanguvui, muhto lea maŋemus jagiid leamaš dásset. Go unnán mánát leat riegeádan, de lea maid sámegeielmánáid lohku njiedjan. Informánttat gesset ovdan dan ahte okta eavttuin Sámedikki guovttegielalašvuoda doarjagiidda lea daid mánáid lohku geain lea sámegeiella vuosttašgiellan dahje nubbegiellan, ja ahte suohkan táhpe ruđa – ii dan dihte gal ahte eai šat leat nu ollu mánát geat ožžot sámegeieloahpu, muhto danin go mánáidlohku oppalaččat njiedjá. Nugo eará suohkaniin ge, de maiddáid dáppe leat muhtun oahppit geat heitet sámegeielain go ollejit alit luohkáide. Olmmáivákkis eai leat gal nu beare ollugat geat heitet, muhto dien guovtti eará skuvllas leat eanebut geat heitet. Dálošvákkis ii leat dál oktage oahppi nuoraidskuvllas geas lea sámegeiella. Sivvan dasa lohko leat ahte eai leat bissovaš oahpaheaddjit diein skuvllain, ja nu unna sámi biras ahte oahppit dovdet iežaset okto. 2012:s álggahuvvui geahččalanortnet gos Nieidaluovtta skuvlla ohppiid sáhtostit busiin Olmmáivággái vai doppe ožžot sámegeieloahpu

Sámegeiel oahpaheddjiid fidnen lea stuora hástalus, earenoamáš váttis lea gávdnat vuosttašgielat oahpaheddjiid, geain sámegeiella berre leat eatnigiellan. Suohkanis leat sulaid 10 sámegeielat oahpaheaddji, muhto álo lea muhtun sis virgelobis háhkamin joatkkaoahpu dahje lea bargamin báikkálaš oahpponeavvuid ovddidemiin dahje eará prošeavttaiguin. Muhtomin lea leamaš dušše okta oahpaheaddji Dálošvákki ja Nieidaluovtta skuvllas, ja lea leamaš dárbu heivehjit gelbbolašvuoda skuvllaide. Olmmáivákki skuvllas lea eanet bissovaš oahpaheaddjedilli, doppe leat guhtta oahpaheaddji geain guovttes leat vuosttašgiela oahpaheaddjit. Muhtun informánttat lohket ahte lea hui lossat bargat sámegeiel oahpaheaddjin, danin go leat unnán oahpponeavvut. Ollu áigi manná oahpahusa heiveheapmái. Deattuhuvvo earet eará ahte skuvllas galget oahpahit báikkálaš suopmansániid ja dadjanvugiid. Dat gáibida oalle viššalis eaktodáhtolaš bargiid ja buori ovttasbarggu gaskal oahpaheddjiid.

Go sámegiela vällje fágan, de lassána ohppiid vahkkosaš diibmolohku skuvllas. Dat sáhtta muhtumiidda dovdot lossadin, ja sáhtta leat okta sivvan dasa go oahppit heitet sámegielain (Solstad m.fl. 2012). Gáivuona suohkanis čuvvot buot oahppit Máhttolokten Sámi oahppoplánabuktosa. Oahppit geain ii leat sámegiella, besset čiekŋudahttit dárogielas. Suohkan lea välljen láchit dien fálaldaga danin vai buot ohppiin (leaš dál sámegiella dahje ii) lea seamma diibmolohku. Min dieđuid mielde ii gávdno diekkár fálaldat guđege eará suohkanis dán riikkas.

Suohkan fállá váhnemiidda, geat leat mánáidasaset välljen sámegiela skuvllas dahje mánáidgárddis, giellkurssiid vai šaddet nannosit gielalaš doarjjan mánáide. Suohkan sáhtta ohcama vuodul juolludit bálkábuhtadusa. Suohkan lea aitto čađahan váhneniskkadeami mas lea iskkadan váhnemiin makkár oaivilat sis leat skuvlla ja mánáidgárddi sámegielloahpaheapmái, ja sii leat heiveheamen fálaldaga nu ahte dat buorebut heivešii váhnemiid sávaldagaide.

Suohkanis ii leat joatkkaoahppofálaldat, ja eanas oahppit mannet Ráisii Davvi-Romssa joatkkaskuvlii (sullii diimmu mátki). Dan skuvllas lea buorre sámegielfálaldat 1 ja 2 ja amasgiellan. Suohkan addá stipeandda ohppiide geat välljejit sámegiela joatkkaskuvllas.

3.4.5 Sámeigiela geavaheapmi dearvvašvuodainstitušuvnnain

Suohkana dearvvašvuodaguovddáš lea Biertáváris, gos lea doavtterkantuvra, fysioterapiija, dearvvašvuodadivššár, ruovttubálvalus, ruovttubuohccidivššár ja buhcciidsiida. Dearvvašvuoda-ja sosiálsuorggi bargiide fálluojuvvuvi sámi kultuvrras ja gielas kursen sihke dalle go suohkan searvvai sámegiela hálddašanguvlui, ja maiddái maŋŋil, ja lágiduvvo maid doaimmat maid ulbmil lei buoridit olbmuid miellaguottuid. Diekkár diehtonannemii lea ain dárbu, danin go bargit molsašuvvet, muhto dat ii leat ollašuvvan seammaládje go ovdal. Jođiheaddjit geahččalit addit bargiide virgelobi vai besset čuvvut giellakurssiid, muhto dat lea gáibideaddji, danin go lea váttis gávdnat sadjásaččaid sin virggiide. Dearvvašvuodaguovddážiis eai leat dieđut dan birra man ollu sámegielmáhttui livččii dárbu, ja informánttat jáhkket ahte gaskal 10 ja 60 bargi máhttet sámegiela. Institušuvnnat eai leat váldán atnui makkárga sámegielat veahkkeneavvuid. Buhcciidsiiddas leat stuorámus gielalaš hástalusat, gos leat sámegielat demeansa pasieanttat. Institušuvnnas eai sáhte dáhkidit ahte olbmot ožžot veahki sámegillii, ii ge sin mielas oro ge heahtedárbu dáhkidit ahte nu dáhpáhuvá. Almmatge oidnet bargit ahte olbmot geat dárbašit sin fálaldagaid, ožžot buoret bálvalusa go leat sámegielat bargit

3.4.6 Sámeigiella, dan geavaheapmi ja árvu

Go leat geahčadan sámeigiela geavaheami suohkana institušuvnnain, de leat ožžon čielgasii ahte sámeigiella geavahuvvo hui unnán eará báikkiin go Olmmáivákki skuvllas ja dain sámi ásašusain maid doaibmabáiki lea Davviálbmogiid guovddážiis. Ollu informánttat lohket ahte sámeigiella lea skuvlajiella ja institušuvdnajiella mii unnán geavahuvvo giliin. Liikká namuhuvvo ahte boarrasit buolva gal muhtun muddui sámásta ruovttuin, sosiálalaš oktavuodain ja bearašdeaivvademiin, ja rámbuvrris dahje searvebargguin. Muhtun mánát geain lea sámeigiella skuvllas, besset hárbhallat hupmat sámeigiela áhkuin ja ádjáin dahje eará vuoras bearašlahtuiguin.

Lea váttis árvoštallat gos sámeigiela geavaheapmi lea nannoseamos, danin go giellageavaheami rájít eai dárbbas leat giliid mielde. Muhtumat lohket ahte Olmmáivákkis gal leat juohke agis giellaguoddit, ja doppe gal ain muhtun muddui oahpahuvvo giella buolvvas bulvii. Dien gilis soaitá nuorat buolva nai leamaš viššaleabbo váldit atnui giela. Biertaváris, Gáivuonvákkis ja Skárfvákkis leat eanas vuorasolbmot geat geavahit giela, ja giellamáhttu ii báljo sirdašuva nuorat buolvvaide. Riddu-Riđđu gessojuvvo ovdan dehálaš institušuvdnan sihke Olmmáivákki gili sámi murráneapmái ja maiddái muđui suohkanis.

Bohtá maid ovdan ahte dus áinnas berre leat sámeigiella eatnigiellan ovdalگو eará sámeigelagat gillejit sámeigiela duinna hupmagoahtit. Okta informánttain, guhte oahpai sámeigiela easka rávisolmmožin, muitala: «Olbmot leat hárbjanan mu dovdat dárogielagin, ja danin sii ain dušše dárustit muinna, vaikko mun ánnas háldivččen hárbhallat hupmat sámeigiela». Earát geat leat čuvvon sámeielkurssiid, gesset ovdan dan ahte sii dihtet ahte eai máhte dan giela nu bures, sii hupmet grammatihkalaččat boastut ja sis leat unnán sánit, ja danin sii eai duostta hupmagoahtit sámeigiela. Muhtun informánttat lohket maid ahte gulahallamis lea hástalussan dat go lea erohus čállingielas ja gáivuonsuopmanis.

Váhnenovddasteddjiin leat jearran mii sin movttiidahtii válljet sámeigiela iežaset mánáide mánáidgárddis ja skuvllas. Mánnggas sis gesset ovdan dan ahte giella lea juo jávkagoahtán oalát, ja lea áibbas dárbu oahpahišgoahtit nuorat bulvii dan giela. Leat áibbas unnán nuorat geat hupmet sámeigiela eará báikkiin go skuvllas. Maiddái sii geain sámeigiella lea vuosttašgiella geavahit milloseappot dárogiera duhkoraddandiliin ja gaskaneaset gulahallamiin. Sii gesset ovdan dan ahte áhkko- ja áddjábuvla lea hui dehálaš go galgá movttiidahtit geavahit giela. Olmmáivákkis lea sámeigiella šaddan dábálaš danin go skuvla lea nu garrasit bargan nannet giela ja kultuvrra. Buorren ovdamearkan namuhuvvojit maid

geassedeaivvadeamit gos mánát galget movttiidahttojuvvot geavahit sámegiela nuorain geat diein deaivvadeamiin leat jođiheaddjín ja ovdagovvan. Sámi váhnenfierpmádat lea geahččalan ásahit sámegielalaš deaivvadanbáikki, muhto dat ii leamaš doaimmas maŋemus jagiid. Ja dan doibmii searvan leamaš nu ja ná.

3.4.7 Guorahallan

Go suohkan šattai oassin sámegiela hálddašanguvlui, de álggahedje ollu doaimmaid nannen dihtii sámi identitehta ja giela. Doaimmat ásahuvvo sihke olles suohkana álbmoga várás ja maiddá earenoamážit suohkanbargiid gelbbolašvuođa nannendoaibman. Go vuolggabáiki lei nu váttis, danin go sámegiella lei juo oalát jávkagohtán beaivválaš giellan, de lea suohkan šaddan bargat earaládjje go Sis-Finmárkku suohkanat. Ii gávdnon šat vuđolaš giellamáhttu ja gelbbolašvuođa fertii huksegohtit ceškiid mielde, ođđa institušuvnnaid ásahemiin ja doaimmaiguin mat ásahuvvo suohkanhálldahussii ja ovttasbargguin eaktodáhtolaš surggiiguin. Ja dál lea giella ealáskeamen nuorat buolvvas, ja muhtun muddui bisuhuvvon boarrasit buolvvas, muhto 40- ja 50- jahkásaččain lea áibbas unnán giellamáhttu.

Gáivuotna ii olat dan áigumuša mii Sámelága giellanjuolggadusain lea mii guoská dasa ahte hálddašansuohkanat galget báivalit álbmoga sámegillii. Giella ii geavahuvvo beaivválaš giellan suohkanhálldahusas ráđđeviesus, ja vaikko vel muhtumat máhttet sámegiela vissis dásis, de dat ii geavahuvvo hálddašangiellan go báivalit suohkana álbmoga.

Gáivuona hástalusat leat ahte leat nu beare unnán báikkít gos sámegiella geavahuvvo beaivválaččat, ja gos sii beasaše hárjehallat giela geat dan leat rávisolmmožin dahje skuvllas oahppan. Mánnggas leat oahppan álgosámegiela go leat leamaš giellekursiin, muhto go eai beasa giela hárjehallat, de dat ii ovdán, ja lea ge ballamis ahte dat maid sii leat oahppan, manná fas duššai.

Lea dárbu nannet sin máhtolašvuođa geat juo máhttet veaháš sámegiela, vai sin giellageavaheapmi šaddá buoret. Seammás lea dárbu oahpahit eanebuidda vuođđodieđuid sámegiela ja kultuvrra birra. Ollu leat olahan suohkana nannendoaimmaiguin, muhto makkár ávki dain doaimmain lea, dan bohtosa šaddá miha guhkit vuordit dáppe go dakkár suohkaniin gos giella juo álggu rájes lea mihá nannosit

3.5 DIVTTASVUONA SUOHKAN

3.5.1 Divttasvuona suohkana birra

Divttasvuona suohkan lea Davvi-Sálttus Nordlándda fylkkas. Suohkan lea julevsámiid guovddášbáiki Norggas, ja maiddá ránnjásuohkaniin lea árbevirolaš sámi ássan. Ruoŋabealde ássat eanas julevsámit Johkamohki ja Jiellevári guovlluin. UNESCO lea klassifiseren julevsámegiela earenoamážit áitojuvvon giellan.

Suohkanguovddáš lea Gásluokta gos ássat birrasii 900 olbmo, ja lea ain industriservodat gos vuhtto lossaindustriija. Sihke Gásluovtta ássit ja eanas dain sullii 200 olbmui geat ássat Stuorgiettis, gohčoduvvojit dážan. Muhto Ájluokta, gos ássat birrasii 800 olbmo, gohčoduvvo dárusámi gillin. Sáhtta lohkat ahte birrasii 500 diein ássiin lohket iežaset sápmelažžan, muhto muđui suohkanis leat suige dušše muhtun moaddečuodis geat lohket iežaset sápmelažžan. Unna giláš Måsske, gosa ii mana geaidnu ge, lea čielga sámi gilli gos ássat sulaid logi olbmo. 272 olbmo leat čálihan Sámi jienastuslohkui, ja dat lea sullii 22 % sis geain lea jienastanriekti dán suohkanis.

Dat ahte sámegiella ja kultuvrra lea seilon, vuolgá muhtun muddui das go læstadiánalaš osku lea ásahan julevsápmelaččaide deaivvadanbáikki gos ii goassege jerrojuvvon olbmo identitehtas (Jensen 1991). Nystø dieđuid mielde (1982) daguhii etnopolitihkalaš murráneapmi dan ahte oskkolaš ja politihkalaš fápmu bieđgani, mii ovdal lei leamaš čoahkis læstadiánalaš searvegottis. Diet riidu gal ain vuhtto sámi birrasis Divttasvuonas, gos giella lea mihá garrasit identitehta čájeheaddji olggobealde searvegotti go searvegotti siskkobealde. Vuosteháku čájehit sámivuođa albmosit, dáidá boahit das go ovddeš dáruiduhttimis leat báhcán hávit (Bals & Turi 2012 ³) ja maiddá go ii gávdno sámi arena gos identitehta beasašii hálldašit almmá čilgekeahhtá iežas sámivuođa. Muhto dálá servodagas gal leat ollu eahpečielga identitehtat, ja informánttat mitalit ahte ollugat eai oba dieđe ge geat sii leat ja leat go sii doarvái buorit dáččat dahje sápmelaččat.

3.5.2 Sámi institušuvnnat

Nuortta-Sálto Sámi Sijdda ásahuvvui 1979:s. Dasa lassin ásahuvvui álggugeahčen 1990-logu sámi mánáidgárdi maid váhnemat jođihedje. Dat sirdojuvvui 1995:s Árran julevsámi guovddáži, mii lei álggahuvvon jagi ovdal. Dan rájes lea guovddáš sturron, ja lea dál oalle mearkkašahhti institušuvdna. 2003 rájes lea guovddáš ožžon sámi giellaguovddážiid doarjaga Sámedikkis, muhto rávisolbmuid sámegielloahpahas ii bohtán albmáládje johtui ovdal 2007:s. Dehálaš oasis

guovddáža doaimmain leat maid musea jodiheapmi ja ođđa dutkanguovddáš mii lea ovttasbargu Nordlándda universitehtain. Guovddáš lea earenoamážit huksejuvvon visti, mas sámivuolta bohtá čielgasit ovdan, ja doppe leat ollu láiguheaddjit. Dat leat institušuvnnat nugo NRK-Sápmi, Sámediggi ja okta bargi gii gullá Budejju oahpaheaddjeoahpahussii. Buot diet veahkehit nannet julevsámi birra ja váikkuhit dasa ahte nuorat bisánit suohkanii.

3.5.3 Sámegeiella suohkana politihkalaš ja hálddahušlaš bargguin

Divttasvuotna searvvai sámegeiella hálddašanguvlui ođđajagimánus 2006, go suohkanstivra dušše ovttá jiena eanetloguin mearridii searvat hálddašanguvlui. Giellakursset mat lágiduvvo suohkana ássiide ja ollu seminárat mat lágiduvvo sámi kultuvrra birra ledje earenoamáš dehálaččat skuvlasuorgái, danin go suohkan válddii atnui sámi oahppoplána miehtá suohkana. Muhto manai almmatge guokte jagi ovdalگو suohkanstivra mearridii váldit atnui sámi oahppoplánaid, ja mánggas vásihedje ahte suohkan vikkai mañidit guovttegielalaš bargguid. Oassi guovttegielalašdoarjagiin ii adnon, ja nuppe bealis lea oassi diein ruđain adnon oasseruhtadit dábaláš hálddahušvirggiid. Sámi giellakonsuleanta ii biddjojuvvon virgái ovdalگو 2011:s. Seammas dáhtui suohkan jávkadit giellabargonávccaid skuvllain ja dearvvašvuodasurrggis, ja sirdit eanet návccaid ráđđeviesu hálddahušvirggiide (Aira, H.1011). Muhto almmatge beasai skuvlla sámegeielbargi joatkit, ja giellakonsuleanta lea dál álggaheamen ovttasbarggu dearvvašvuodasurrggiin, nugo mii das áigut čilget. Árrana ja suohkanjodiheddjiid gaskavuolta ii leat gal beare nanus. Informánttat lohket ahte suohkanhálddahušas orro vuos unnán ipmárdus das ahte maid dat mearkkaša leahket guovttegielalaš suohkan. Go ráđđeviesus lea giellakonsuleanta, de son lea dehálaš olmmoš gii sáhtášii suohkana sámi bargguid jodihit ovddos. Suohkana giellaplána ferte ođasmahttojuvvot ja váldojuvvot atnui nu ahte suohkana plánenbargguin maiddá vuhttošii sámiid geahččanguovlu.

Mii guoská sámegeiella geavaheapmái suohkannjunnošiid doaimmain, de midjiide lea mitaluvvon ahte ovddit politihkalaš áigodagas ledje muhtun suohkanpolitihkkárat geat čađat sámastedje ja “gáibidedje” dulkka, ja dál leat guokte áirasa geat máhttiba sámegeiella ja geavaheaba dan muhtomin suohkanstivrra čoahkkimiin. Giellakonsuleanta geavaha áivve sámegeiella olbmuiguin geat máhttet sámegeiella, ja dat sáhtta váikkuihit dasa ahte sámegeiella gullogoahtá eanet ráđđeviesus maiddá eahpeformálalaš diliin. Suohkana vuostáiváldimis dahje bálvalusguovddážis mitalit ahte lea hui hárve go oktage olmmoš váldá sámegeilliin singuin oktavuoda, ja ahte buohkat máhttet dárogeiella. Jus ii lean sámi giellakonsuleanta das gii sáhtii sámegeilliin vástidit, de lei eará bargi

suohkanhálddahasas gii dan sáhtii dahkat. Vaikko mii eat ožžon ge dan ipmárdusa ahte suohkanis lei dáhpin vástidit telefuvnnas suohkana sámegiela namain, de mitaluvvui midjiide ahte olbmot ledje liikon daid háviid go nu leat vástidan.

Suohkan ii leat nu beare guhkás buvttahan sámegiela oainnusindahkamiin, ovdamearkkadihte galbenbargguin. Divttasvuona ruovttosiidduin maid ii gávnna ahte dat lea *Divttasvuona suohkan* ii dovdomearkkas ii ge buresboahhtinsiiddus mii lea sámegillii. Muhtun oasi gal leat jorgalan sámegillii, muhto ii sáhte lohkat ate vuoigatvuohta oažžut dieđuid sámegillii lea olahuvvon.

3.5.4 Sámeigiella skuvllas ja oahpahus

Mii leat juo namuhan julevsámi mánáidgárddi mii lea Árran julevsámi guovddážiš. Leat geahččalan bargat oažžut sámi ossodaga maiddá dan nuppi mánáidgárdái Ájluovttas, muhto das ii leat boahhtán mihkkege, ja mii leat ožžon dihtosii ahte dan mánáidgárddis ii leat beare viiddis sámegielfálaldat.

Mánja informántta mitalit ahte Sámi mánáidgárddi giellabargu ja gielladilli lea maŋemus jagiid mannagoahhtán heajut guvlui. Leat boahhtán moaitámušat dasa go giella ii šat vuoruhuvvo doarvái bures mánáidgárddis. Ovdal lei gáibádussan ahte buot gulahallan galggai leat sámegillii, ja dušše áibbas moattes dakkár mánáin geain “ ii lean doarvái” sámegielmáhttu besse álgit dan mánáidgárdái. Seammás leat maid muhtumat namuhan midjiide ahte beare garra giellagáibádus soittii lean lossat mánáide ja váhnemiid mielas lei unohas viežžat máná “sámegillii”. Go sámegiela geavaheapmi láivugodii mánáidgárddis, de dat áibbas čielgasit lea maid goahcan giellaovdáneami ja čuohecan sihke giela árvui ja giellaohppui, muhto dilli lea gal maid ollu čadnon dasa go stuorát oassi dálá váhnenbuolvvas ovddeš váhnenbuolvva ektui leat massán giela. Dál lea dilli nu ahte dušše ovttas dálá 19 mánáidgárdemánás lea sámegiella ruovttugiellan. Oktiibuot leat diet faktorat dagahan dan ahte mánát eai šat stoaga sámegillii, vaikko vel ipmirdit ge sámegiela ja buori muddui máhttet vástidit sámegillii rávisolbmuide. Dasto ii leat ge sámegiella beaivválaš giella, muhto lea juoga maid mánát ohppet lassin ja maid sii dasto hui hárvé vällejit geavahit.

Divttasvuona suohkanis leat golbma skuvlla. Ájluovtta skuvla lea dat skuvla gos eanas sámi oahppit leat, ja lea suohkana stuorámuš skuvla. Dan skuvllas leat birrasii 100 oahppi 1. ceahkis 10. ceahkkái. Suohkan ii almmut oktasaš diehtun dan makkár vuoigatvuođat leat oažžut oahpu sámegielas. Gásluovtta skuvla lei vuosttaš skuvla gos fálle sámegieloahpu, muhto lohket ahte lea eanas eaktodáhtolaš viššalvuođa duohken jodihit sámi giella-ja kulturbargguid. Lea

veaháš eahpečielggas movt skuvla dál dieđiha sámegielloahpu birra, muhto Ájluovta skuvllas gal mitalit dan birra skuvllii čáliheami oktavuodas, ja čuoččuhuvvo ahte fálaldaga birra dihtet báikkálaš birrasis. Seammás bođii maid ovdan ahte diehtujuohkin guovttegielalašvuoda ja sámegielloahpu birra doaibmá seamma bures eahpeformálalaš báikkiin gos lea álkit ságastallat váhnemiiguin váttisvuodaid birra mat sáhttet leat giellaválljema oktavuodas. Ájluovtta skuvllas lea sullii bealli ohppiin välljen sámegiela, ja dušše guovtti oahppis Gásluovtta skuvllas lea sámegiella ja okta oahppi Sturragietti skuvllas lea hálidan sámegielloahpu dán skuvlajagis.

Buot oahppit Divttasvuona suokanis čuvvot sámi oahppoplánaid (LK06-Sámi), muhto lea ohppiid iežaset duohken välljet áigot go sámegielloahpu skuvllas. Ájluovtta skuvllas lágideat sámegielloahpu vuosttašgiellan nu ahte leat mánga luohkkáceahki seamma joavkkus, parallealla sámegiela ja dárogielat luohkát (1.-4. ceahkit, 5.-7. ja 8.-10 ceahkit). Oktiibuot leat vuosttašgiellajoavkkuin 20 oahppi, main bealli leat nuoraidskuvlaoahppit, ja sullii 30 oahppi dárogiel luohkáiin čuvvot sámegiella nubbegiellan oahpahusa. Skuvllas leat vihtta oahpaheaddji geat oahpahit sámegiela, ja buohkain lea sihke pedagogalaš oahppu ja buorre gelbbolašvuotta sámegiela. Sámegealluohkáiin oahpahuvo dušše sámegillii mánáidskuvllas, ja muhtun fágaid oahpahit luohkáiin main leat seamma ahkahaččat sámegielluohkás ja dárogiealluohkás, ja bidjet daid ohppiid nuoraidskuvllas oktan joavkun.

Seammaládje go mii leat dás juo čállán makkár dilli mánáidgárddis lea, de lea gielladiilli skuvllas maid šaddan ollu heajut maŋemus jagiid. Dušše muhtun jagiid dás ovdal ledje lagabui 30 máná sámegielluohkáiin, ja dál leat beali unnit. Okta sivvan dasa lea go leat unnit mánát álgán skuvllii, muhto lea maid nu ahte eai nu ollugat šat vällje vuosttašgiellaoahpahusa. Njiedjan lea čadnon dasa go mánáin lea heajut gielladássi, go ožžot unnit gielladoarjaga ruovttuin. Danin leat ge maid muhtumat geat heitet sámegielain go álgget gaskadássi dahje nuoraidskuvllii, vaikko leat maid oaidnán ovdamearkkaid mat čájehit ahte nuppeládje maid sáhttá leat. Váhnemiidda lea váttis välljet galget go mánát sámegiel vai dárogiel luohkkái, danin go sii dihtet ahte giellaoahppu maid ožžot nubbegiellaoahpahasas ii leat doarvái oážžut mánáid šaddat doaibmi guovttegielagin, ja nuppe bealis fas eai dovdda iežaset doarvái čeahppin veahkehit mánáidasaset skuvlabargguiguin jus álggáše sámegielat luohkkái. Dien geažil leat álggahan leaksohkanveahki skuvllas. Fálaldat lea buohkaide, muhto geahččalit lágideat fálaldaga nu ahte doppe álo lea sámegielat oahpaheaddji, ja dieđihit ohppiide dan.

Divttasvuona suohkan oamasta julevsámi girjebusse gos julevsápmelaččat sáhttet luoikkahit girjjiid. Girjebusse vuodjá davvin Evenáššis gitta lulás Budejjui, ja maiddá ruotabealde. Busse doaibmabáiki lea Divttasvuona girjerádjosa báikkálaš ossodat Ájluovttas.

2009:s oaččui Ájluovtta skuvla resursaskuvlaárvvu julevsámegielloahpahusas, go vuos lei guhká bargan dan badjeli, muhto oahpponeavvobargu gárttai beare gáibideaddji bargun. 2011 čavčča ii nagodan ge šat suohkan háhkat oahpaheddjiid geat livčče sáhttan joatkit gáiddusoahpahusa. Movt diet dilli duođai lea ja makkár beroštumit dasa leat čadnon, lea midjiide veaháš eahpečielggas. Muhto mánggas oaivvildit ahte suohkana beroštupmi dasa ahte hukset ja nannet dien fálaldaga, lea guhkit áiggi leamaš beare heittot.

Go Ájluovtta gáiddusoahpaheapmi oalát bisánii, de dat váikkuhii dasa ahte eará suohkaniid oahppit, ja maiddá Divttasvuona oahppit, eai oaččo šat dan sámegielloahpahusa maid sis lea riekti oažžut. Budejju suohkan válddii ovtta Nordlándda Fylkamánniin badjelasas gáiddusoahpaheami ásaheami julevsámegielas, mii álggahuvvui ođđajagimánus 2012. Julevsámegillii ja maiddá julevsámi birrasiidda lea dát hui vahát. Budejjus eai leat seamma vejolašvuodát fállat hospiterema dahje ohppiidčoagganeami julevsámi birrasis, nugo Ájluovttas sáhtte dahkat.

Nuorat šaddet fárret eret suohkanis go galget álgit joatkkaohppui. Árran fállá gáiddusoahpaheami sihke Knut Hamsun joatkkaskuvlii ja eará skuvllaide dán riikkas. Vaikko buot oahpahus galgá ge lágiduvvot čađačuovvu oahpahussan 1.luohká rájes gitta joatkkaohppui, de fertejit buot oahppit Divttasvuonas lonuhit sámi oahppoplánain (LK06S) dárui oahppoplánaide (LK06) go gerget nuoraidskuvllas, ja sis geain lei sámegiella oahppogiellan vuosttašgiellan, šaddet oažžut buot oahpu dárogillii, earret sámegiieldiimmuin.

3.5.5 Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas

Divttasvuona fuolahandálvalus lea juogaduvvon guovtti guvlui, nubbi dain guovlluin lea Gáslukta ja Ájluokta, ja nubbi fas Stuorragieddi ja Måsske. Suohkana áidna buhcciidsiida lea Gásluovttas, muhto muđui gal gávdnojit fuolahandálut ja ruovttubálvalus.

Gásluovtta bealde čujuhuvvui dasa ahte buot suohkana sámegiellat olbmot leat guovttegiellagat ja su gean jearahalaimet ii lean goassege deaivvadan ovttainge suohkanásiin geas lea váilevaš dárogielmáhttu. Sáhtii gal dáhpáhuvvat ahte

demeantapasieanta hupmagođii eatnigiela, muhto jus nu dáhpáhuvai, de gávdnui álo soames bargi dán bealde vuona gii sáhtii lean giellaveahkki (4 sámeielaga 70 bargis). Leat maid vásihan ahte lea váttis oažžut dearvvašvuođabargiid Ájluovtta bealde Gásluktii, muhto midjiide lea mitaluvvon ahte sámeiel pasieanttat ankke válljejit hupmat dárogiela. Buhcciidsiiddas gullo goasii áivve dárogiella, ja dan sii ipmirdit dan láhkái ahte vuorasolbmot geaidda bohtet guossit válljejit hupmat dárogiela vai eai muosehutte earáid geat leat seamma lanjas. Sámi giellabargit leat maid vásihan ahte jus soames hupmagođii sámeigiela muhtun pasieanttaiguin, de pasieanttat vástidedje sidjiide ahte sii han máhttet dárogiela. Eará oktavuodain leat diekkár vásáhusaid čilgen dan láhkái ahte ovdalaš, ja muhtun muddui várra maid dálá miellaguottut, dagahit ahte vuorasolbmot eai šat duostta oadjebasat hupmat sámeigiela go bohtet Gásluktii. Muitaledje maid ovdamearkan muhtun juovlodoaluid masa válde mielde vuoras sámi gii ásai boarrásiidsiiddas, ja sutnje dakkár juovlaávvudeapmi ii lean læstadiánalaš oskku oahpu mielde.

Vaikko dearvvašvuoda-ja fuolahusbargiide leat ge fálljuvvon giellakursset, de eai leat gallis daid čađahan. Ájluovtta bealde lei dilli ankke ollu earalágan go Gásluovttas. Doppe mitaluvvo ahte lagabui 80 % bargiin leat sámeielagat ja vel eanebut máhttet unnit dahje eanet sámeigiela.

Juo álggugeahčen 2000-logu álge bargat sámeiel dadjansátnelisttuin, mii galggai leat veahkin dearvvašvuoda- ja fuolahussuorgái. Sánit ja dadjanmálet sámeigillii dearvvašvuoda-ja fuolahussuorggis eai ankke almmuhuvvon ovdalgo 2010-11, muhto eai dat ii ge medisiidnasátnegirji lean vel váldjuvvon atnui. Dál sii ledje álggahan ođđa doaimma. Sii áigot oahpahit dán suorggi bargiide veaháš sámeigiela vai sii movttáskivčče viidáseappot oahppat ja eai šat livčče nu eahpesihkkarat. Dasto galgá sámeiel konsuleanta mannat ossodagaid mielde ja geahččalit veahkehit bargiid oahppat dadjanvugiid ja doahpágiid mat sin beaivválaš bargguin adnojit, ja sii galget maid sámeigillii merket iešguđetlágan dinggaid buhcciidsiiddas. Ulbmil leat oažžut sámeigiela oassin dábaláš bargguide, ja dat dearvvašvuodajodiheddji mielas sáhtii šaddat veaháš álkibun dán ođđa bargomálla mielde, go sámi giellamielbargi bargguid bokte.

Muđui lea Divttasvuona suohkan bidjan ollu bargu ollašuttit dan mii galggašii šaddat sámi dearvvašvuoda-ja fuolahusguovddážiin Ájluovttas. Muhto plána lea dál nuppástuvvan, dál sii hupmet mánggakultuvrralaš guovddáža birra, mas lassin julevsámi giella-ja kulturmáhttui maiddá galgá gávdnot fálaldat dan guovllu báhtareddjiide ja muđui eará olbmuide Ájluovttas. Jurdda lea ásahit Guovllumedisiinnalaš guovddáža Ovttasdoaimmaođastusa rámmaid siskkobealde.

Jurdda lea maid ásahit fálaaldaga mas leat 12 buhcciidsiidasaji, ja jáhkkinis doppe livččii buoret fálaaldat sidjiide sámi álbmogis geat dárbbášit eanemus divššu, ja ahte šattašii álkit doallat oktavuodá sin lagamušaččaiguin, geat de eai šat dárbbáš feargasáhtu. Sámiid bealis čujuhuvvui almmatge dasa ahte guovddáža ásaanbargu ii ábut bidjat suohkana oadđit, go dat anjke ferte vuhtiiváldit suohkana guovttegielalaš árvvu suohkanguovddáži.

3.5.6 Sámegeiela árvu ja geavaheapmi suohkanis

Informánttat mitalit ahte lea šaddan veaháš eanet dábálaš gullat sámegeiela ammolaš báikkiin go ovdal lei. Lea šaddan ollu eanet "lohpi" hupmat sámegeiela almmolaččat, vaikko ollu olbmui gal várra lea ain dakkár dovdu ahte sámegeiella lea dakkár giella mii galgá dušše viessoseinniid siskkobealde gullot. Nuorat geain leamaš sámegeiella vuosttašgiellan olles skuvlaáiggi, leat aitto jur álgán fas máhccagoahtit ruovttoluotta Divttasvutnii, ja eai guđege muddui vuos leat ožžon bearrašiid. Ja sii lahkoniit juo penšunahkái geain sámegeiella lei eatnigiellan. Mánngas oavvildit ahte julevsámi servodagas lea 10-15 jagi gaska áiggi dáfus gos ain leat buorit giellaguoddit báikkálaš servodagas, geat leat veahkkin seailuheamen giela.

Ealáhusain lea earenoamážit ASVO, mii lea Ájluovttas, bargan buori barggu dan ektui ahte oažžut sámegeiela ja dárogeiela dássális giellan iežas doaimmain. Sii bidjet dinggaide sámi namahusaid ja lágidit čájáhusaid mat čájehit sámi kultuvrra bálddalaga dárú kultuvrrain. Sis leat maid leamaš muhtun ovttasbarggut Árraniin, nugo giellaproševttain, duodjebargguin ja guovvamánnu 6.beivi doaluin. Muđui leat muhtun giellačeahpes nuorat álggahan ealáhusdoaimmaid nugo jorgalanbargguid ja sámi turismma. Dien dáfus gal sáhtta lohkat ahte Divttasvuonas lea nanu vuodđu jus nákejit oažžut nuoraid fas ruovttoluotta suohkanii. Juste dán oktavuodas addet ge gelbbolašvuodabargosajit mat leat čohkkejuvvon Árranii vejolašvuodaid nuoraide. Dan oaidná juo das go dan gilis lea unnimus eretfárren. Seammas oaidnit maid ahte lea hui váttis oažžut nuoraid ovdamearkkadihte oahpaheaddjebarguide.

Astoáiggedoaimmain geavahit oba unnán sámegeiella, muhto joavkojodiheddjit gal muhtomin sámástit nuoraiguin. Midjiide lea mitaluvvon ahte sámegeiella buoremuddui leat šaddan dakkár giellan maid hupmet dušše dihto olbmuiguin, ja eai šat viidábut. Nuoraj TV lei hui buorre doaimma maid nuorat ledje álggahan. Sii ráhkadedje filbmabihtáid maid bidje Youtubii, ja mánáin ja nuorain lei daidda stuora beroštupmi. Die lei juoga ođas masa galggaše fas gávdnat ruhtadeami.

Divttasvuona girku lea sámivuođa dáfus leamaš njunnošis suohkanis. Vaikko suohkanbáhppa ii gal sárdnit sámegillii, de son dávjá lohká čállagiid sámegillii ja Áhčeminrohkosa lohká álo sihke dárogillii ja sámegillii. Son čađaha maid dakkár vuogi ahte seamma sálmma lávlot sihke dárogillii ja sámegillii oktanaga, ja dat su mielas doaibmá oalle bures. Girku lea ge nie bargan oččodit dien guokte giela ja álbmotjoavkku seammadássásažžan. Dasa leamaš vuosteháhku. Vaikko diekkár miellaguottut ain gávdnojit ge suohkanis, de lohket mánggas min informánttain ahte ii leat šat dohkkehuvvon vuohki dadjat dan jur njuolga.

3.5.7 Guorahallan

Oppalohká lea Divttasvuonas oalle buorre vuodđu man ala sáhtttá hukset julevsámi giellabargguid, muhto lea ain ollu barggakeahtta. Ii leat šat nu ahte jus oahpaheaddji sámásta muhtun ohppiin skuvlašiljus, de dat dagaha hirkmat moivvi. Muhto lei gal okta dáhpáhus dá maŋemus dálvvi; go dárú váhnemat čájehedje vuostehágu dasa go muhtun sámegiel oahpaheaddji lei hupman veaháš sámegiela dárogielidimmuin.

Suohkan ferte gal ángireappot bargagoahtit jus galgá nagodit deavdit geatnegasvuodaid mat leat guovttegielalaš suohkaniin. Boahttevaš bargguin ferte suohkan ja Árran nákcet ovttasbargat buorebut, ja seammás sáhtáše fágabirrasat Árranis ja Ájluovtta skuvllas maid nannet ovttasdoaimmaid ja nu nanosmahttet oktasaš bargguid mat buoridivčče julevsámegiela ealáskahttima. Dasa lassin nannešii mánggakultuvrralaš dearvvašvuođa-ja fuolahusguovddáš Ájluovtta gelbbolašvuođabirrasa vel eambo. Dien barggus lea maid dárbu ovttastahttit iešguđetlágan giellanannendoaimmaid vai dat váikkuhivčče maiddái eará surggiide.

3.6 SNÁASEN TJIELTE – SNOASE SUOHKAN

3.6.1 Snoase suohkana birra

Snoase suohkan lea Davvi-Trøndelágas, guovddážiis lullisámi guovllus. Suohkanis orrot sulaid 2.170 olbmo, ja dan dáfus lea suohkan unni, go geahččá olmmošlohkui, muhto das lea geográfalaččat viidodat olmmošlogu ektui. Maiddái dáppe lea eretfárrenválttisvuohhta hástalussan, nugo ollu eará doaresbealsuohkaniin gos vuodđoealáhusat leat váldobirgenláhkin. Navdet ahte sullii 4 % suohkanássiin leat sápmelaččat. 53 olbmo sis leat čálihan Sámi jienastuslohkui.

Snoase lea eanadoallosuohkan gos dárú boandakultuvra lea nanus, áinnas olggobealde giliguovddáža. Liikká mearridii suohkanstivra ohcat suohkana sámegiela hálddašanguvlui, ja lei dušše okta gii jienastii vuostá (Frp). 2008 rájes lea Snoase leamaš áidna guovttegielalaš suohkan lullisámi guovllus. Min ipmárdus lei, seamma go maiddái informánttat leat muitalan, ahte suohkan lea dien statusa duođalaččat meannudan. Sámegeilla lea hui oidnosis suohkanguovddážis, gos lassin almmolaš ásahusaide leat maid geaidnonamat ja muhtun priváhta bálválusadoaimmat bidjan sámegiela namaid.

3.6.2 Sámi institušuvnnat

Saemien Sijte, sámi kulturviessu, ásahuvvui sámi kultursearvin juo 1964:s, ja fárrii sierra museavistái 1980:s. Dat šattai dan guovllu sápmelaččaide oktasaš deaivvadanbáikin, seammás go musea barggai viidát dokumenteret ja gaskkustit lullisámi kultuvrra. Dađistaga leat ollu eará sámi institušuvnnat ásahuvvon dohko. Sámedikki lullisámi báikkálaš kantuvra, Duodjeinstituhtta ja Davvi-Trøndelága boazodoallohálddahus láiguhit Saemien Sijtes lanjaid. Dasa lassin lea Snoases lullisámi báhppa ja NRK Sámeradios lea maid doaimmahus doppe.

1968:s álggahuvvui Aarjel-Saemiej Skuvle Snåasesne – Snoase ja lullisámi “gaskaguovllu” sámeskuvla. Diet suohkanskuvla mii oaččui stáhtadoarjaga, šattai fargga stuorámus skuvla lullisámi mánáide. Dál gullá skuvla, internáhtta ja lullisámi mánáidgárdi suohkana sámi ovttaidhkkii. Dat lea Saemien Sijte lagamus ránnjá, ja nu lea ge sámi biras oalle čoahkis seamma báikkis.

Giellaguovddáš Gielem Nastedh, mii mearkkaša sullii dan ahte galgá giela ealáskahttit, álggahuvvui prošeaktan dalle go suohkan šattai oassin sámegiela hálddašanguvlui. Dat oažžu dál doarjaga Sámedikkis giellaguovddážiid doarjjaortnegiid boasttas. Guovddážis barget lassin beaivválaš jođiheaddjái prošeaktabargi ja giellabargi gii bargá lullisámi mánáidgárddis. Guovddáš fállá sámegieloahpu rávisolbmuide iešguđet dásis, nu ahte galgá leat vejolaš čađahit eksámena joatka-dahje allaskuvladásis. Sii geat čađahit eksámena, ožžot suohkanis stipeandda, ja dasa lassin addá suohkan virgelobi bálkkáin vai besset čuovvut giellakurssiid. Oalle earenoamáš giellaovddidanvuohki lei ahte Gielem Nastedh ovttá áiggi sáddii jámma smávva jietnafiillaid main ledje sámegiela dadjanvuogit buot suohkanbargiide. Sii hálidedje maid oažžut oppalaččat eanet beroštumi ja hálu diehtit eanet giela birra, ja danin álggahedje govaprošeavtta. Sii hengejedje iešguđetlágan bargiid govaid feara gosa suohkanii. Lei omd. govva suohkana vuoktačuohppis, skohtergávppis, báhkkus, boanddas jna. Govain ledje

sámegiellat teavsttat, ja go áiggui gullat maid dat olmmoš logai gii lei govas, de galggai deaddelit sátnelisttu mii lei maid das seainnis.

Gielem Nastedh lea maid bidjan ollu návccaid dasa ahte oainnusindahkat sámii kultuvrra galbbain ja dáiddaproševttain. Nugo mii dás maŋŋil muitalit, de diet barggut váikkuhit dasa ahte suohkana sámii identitehta oainnusindahkkojuvvo dássálaga dárui kultuvrrain máŋgga sajás.

3.6.3 Sámegeiella suohkana politihkas ja hálddašanbargguin

Almmuhusat, čoahkkingohččumat ja áššelisttut leat dábálaččat sihke sámegiellii ja dárogillii. Muhto sámegiella ii geavahuvvo hálldahus-ja politihkalaš čoahkkimiin, muhto midjiide leat muitalan ahte suohkan gohčču dulkka jus muhtun hálida hupmat sámegiellii. Áššebáhpiriid gal maid eai jorgal automáhtalaččat, ovddit áigodagas dahke dan, danin go dalle lei okta suohkanstivraáirras gii dan hálidii.

Suohkana giella-ja kulturguovddáš Gielem Nastedh doaibmá maiddái sámii serviceguovddášin. Suohkanstivrras leat golbma áirasa stivrenjoavkkus ja geavaha guovddáša veahkin olahit iežas ovddasvástádusa nugo guovttegielalaš suohkan. Ja leat ge vuosttamuččat Gielem Nastedh ja mánáidgárddi ja skuvlasuorggi oktavuodas goas sámii áššit ovddiduvvojit politihkalaš čoahkkimiin.

Snoase suohkan lea maid virgáibidjan sámegiellat konsuleantta guovddáš hálldahussii. Dat lea ulbmillaččat hui rievttas dahku, danin go dat ahte giellakonsuleanta lea das oidnosis, sáhtta oainnusindahkat ja muituhit guovddášhálldahussii ahte dat lea maid sámii álbmoga ovddasvástideaddji. Konsuleantta bargun lea jorgalit, dulkot, ráhkadit tearpmaid ja áššemeannudit.

Suohkana ruovttusiidduin lea suohkanlogu bálddas suohkana namma sihke sámegiellii ja dárogillii. Juo vuosttaš siiddus, "Aktuelt i kommunen" bajilčállaga vuolde ihtet ođđasat sihke sámegiellii ja dárogillii, ja dien láhkái leat ge goappešat giellat oidnosis suohkana siidduin. Diehtujuohkimas suohkana birra deattuhuvvo ahte suohkan lea guovttegielalaš suohkan ja muitaluvo maid makkár sámii institušuvnnat doppe leat gávdnamis. Sii leat čállán earet eará "... suohkan hálida buorebut čalmmustahttit lullisámegiella ja ovddidanbargguid, ja dan láhkái nannet sihke sámegiella ja sámii kultuvrra" (www.snasa.kommune.no). Go suohkan almmuha virggiid, de ohcet maid olbmuid geain lea sámii suorggis máhtolašvuohta. Virgealmmuhusas mas ohcet oahpaheddjiid (dárui skuvllaide) čuožžu čállojuvvo: *Snoase lea guovttegielalaš suohkan ja danin hálida ge maid ohcat olbmuid geain lea lullisámegiella ja kultuvrras gelbbolašvuohta.*

Informánttat leat maid muitala ahte sii eai riekta liiko dasa go buot mii galgá sámi suorggis dahkkot, gáibida ahte Gielem Nastedh maid ferte ieš leat mielde daid doaimmaid ruhtadeamis. Muhto muhtumat ges oaivvildit ahte dat sáhtta váikkuhit dasa ahte váldigohtet buorebut vuhtii sámivuođa dain iešguđetge surggiin. Seammás deattuhedje informánttat dan ahte lea hui buorre go suohkan nu diđolaččat geavaha giellaguovddáža go dárbbáša máhtolašvuođa sámiide gullelaš áššiin ja ahte álggaha doaimmaid dan mielde mii gáibiduvvo go suohkan galgá olahit áigumušaid mat leat suohkaniin mat hálddašuvvojit guovtti gillii.

3.6.4 Sámegeiella skuvllas ja oahpahus

Lea 10 jagi gollan dan rájes Áarjel-saemien maanagierte álggahuvvui. Mánáidgárdi lea informánttaid mielas leamaš veahkkin doalaheamen ohppiidlohku sámeskuvllas, daid áiggiid go ohppiidlohku muđui suohkana skuvllain lea njiedjan. Sámi mánáidgárddis lea 10 máná, ja lassin sidjiide ožžot vel golbma máná eará mánáidgárddiin beaivefálaldaga guokte beaivvi vahkus. Mánáidgárdi rahčá gávdnat sámegeielat bargiid, muhto lea dál ožžon liige giellaveahki ovttá Gielem Nastedh bargis. Diet bargi lea maid veahkkin SFO:s ja sámeskuvlla leaksolohkamis, main leat seamma viesus lanjat go mánáidgárddis.

Snoase sámeskuvla ja internáhtta ásahuvvojedje 1968:s suohkanskuvlan maid stáhta ruhtadii. Dan fálaldaga válde lullisámi oahppit Lulli-Trøndelágas hui bures vuostá, ja eandalii maid ain lulit guovlluin riikkas vuostáiválde fálaldaga hui bures, danin go stáhta sámeskuvla Árborddes lei guhkin eret sin ássanguovlluin. Muhto dál gal fállujuvvo lulumus lullisámi guovllus oahpahus Prahke resursaskuvllas Plassjes.

10 oahppi leat dál báikki sámeskuvllas oahpahas ja sii čuvvot sámi oahppoplánaid. Guokte eará oahppi vázziba iežaska lagasskuvllas ja Sámeskuvla lágida sudnuide gáiddusoahpahusa. Dasa lassin čuovvu nubbi sudnos gaskkohagaid oahpu sámeskuvllas. Leat vel čieža eará oahppi olggobealde suohkana geaidda skuvla lágida gáiddusoahpahusa, ja lea okta olggobeal oahpaheaddji guhte oahpaha golbma oahppi Namsskogan suohkanis. Internáhta bargiin lea dušše okta, 30 % virggis, gii máhtta lullisámegeiela. Mánáidgárddi giellamovttiidahtti bargá maid gielladoarjjan Skuvlafriddjaortnegis (SFO) ja veahkeha internáhtas leaksolohkamiin, gos maddái lea sámegeieloahpaheaddji ovttá diimmu vahkus.

Nuoraidskuvladásis čeahkkanit buot sámi oahppit suohkanis Snoase nuoraidskuvlii mii lea sámeskuvlla bálddas. Guokte oahpaheaddji sámeskuvllas bálkáhuvoba oahpahit sámegiela gávccii oahppái nuoraidskuvllas. Internáhtas orrot mihá eambo nuoraidskuvlaoahppit go sámeskuvlaoahppit, ja dasto lea ge nu ahte lullisámegiela oahppan fátmasta eanet olggobealde suohkana.

Njeallje oahppi Snoase suohkanis ožžot lassii lullisámegillii maiddá gáiddusoahpu davvisámegielas. Sis lea dušše guokte diimmu vahkus oahpahus davvisámegielas, dan sadjá go golbma diimmu, mii lea dábálaš. Ággan dasa lea ahte sámeskuvllas lea hui čohkkejuvvon skuvlajahki, gos buot ohppiin leat guhkit skuvlabeaivvit, ja dáidet sii maid muhtun muddui vuoruhit lullisámegiela.

Buot ohppiin Snoase suohkanis lea prinsihpas riekti oažžut oahpu lullisámegielas, muhto eai leat vuos nu ángiruššan oččodit dárrolaš mánáid oahppagoahtit sámegiela. Go nuoraidskuvlii leat álggahuvvon válljenfágat, de sáhttet muhtumat boahpteáiggis válljet sámegiela válljenfágan. Loahpageahčen 7. skuvlajagi muitala nuoraidskuvla makkár vejolašvuodát leat válljet sámegiela iešguđet dásis, ja maiddá giela čiekŋudahttin fágan. Muđui dihtet sámi birrasiin ja suohkanis minddár oalle bures makkár vejolašvuodát leat oažžut sámegieloahpahusa.

Dan oktavuodas čujuhuvvui dasa ahte guovvamánu 6.beaivvi dán jagi lágiduvvojedje oktasaš doalut maid lágideaddjit ledje Saemien Sijte ja sámeskuvla. Oahppit buot skuvllain suohkanis bohte fitnat sámeskuvllas ja sámi nuoraidskuvlaoahppit čájehedje sidjiide sámeskuvlla, ja dan maŋŋil besse buohkat boradit internáhtas. Go besse duolmmastit lasa badjel amas máilbmái, ja go nuppit ges besse rabastit iežaset máilmmi, de sáhtta gaska mii lea ohppiid gaskkas oatnut.

Buot oahppit Snoases čuvvot Máhttolokten Sámi oahppoplána, daid njuolggadusaid mielde mat leat sámegiela hálddašanguovllu suohkaniidda. Nuoraidskuvllas lea rektora dieđuid mielde nu ahte viđa fágas sii oahpahit sámi oahppoplána mielde. Ja sin mielas lea hui buorre go leat guokte sámeskuvlla oahpaheaddji fárus teambarggus ja muđui oahpaheddjiid searvvis, dat lokte sámi gelbbolašvuoda ja ásaha skuvlii sámi dovdomearkkaid. Muhto skuvllas eai nagot addit doarvá buori oahpu duojs. Dasa eai leat nagodan oažžut oahppan oahpaheaddji. Vaikko vel dár oahpaheddjiid gelbbolašvuoda nanneše ge duojs, de eai duosttaše sii bargagoahtit dujiin, danin go ballet ahte eai máhte go sis váilu kulturmáhttu man vuodul ipmirdivčče minstariid, eallinmáliid jna. Danin leat ocalan eará vugiid movt dien čovdit, ja čuvvot ge dál dár oahppoplána dáidagis

ja duojs ja lasihit sámi duoji ohppui de go lea vejolaš gávdnat oahpaheaddji geas lea earenoamáš duddjončehppodat.

Nuoraidskuvla lágida jahkásaččat sámi váhnenčoahkkima. Válljejuvvo maid sámi váhnenovddasteaddji skuvlabiraslávdegoddái ja FAU:ii.

Buot Áarjel-Saemiej Skuvle oahppit hástaluvvojit čuovvut njeallje vahkkosaš čoagganeami gos báikkálaš ja eará guovlluin oahppit besset deaivvadit ja čuovvut oktasaš oahppolágideami. Dat rehkenasto leat hui dehálažžan ohppiide, danin go lea sihke fágalaččat ja sosiálalaččat buorre ja ávkkálaš, ja besset Leahket stuorát lullisámi searvevuodas. Ankke sáhtta dákkár lágideapmi lea váttis, danin go oahppit geat fágalaččat eai leat nu nannosat, sáhttet rahčat nagodit čuovvut eará fágaid diekkár čoagganemiin.

Snoases oazžut mii dihtosii ahte dadjat juo buot oahppit geain lea sámi duogáš, válljejit sámegieloahpu. Jus oahppit rahčat fágalaččat, de meannudit sámegielain juste seammaládje go buot eará fágaiguin, namalassii ahte oahppit geain lea riekti oazžut sierranas heivehuvvon oahppoplána, sidjiide lágiduvvo dat maiddái sámegielafágas. Go Snoase oahppit álget joatkkaohppui, de sii mannet Grong joatkkaskuvlii, gos maiddái lea lullisámegielas oahppofálaldat. 2013:s galgá Snoase suohkanii ceagganit odđa guovddášskuvla. Sámeskuvllas vurdet hui gealdagasas ahte movt dat ges váikkuha sin skuvlla suohkana ohppiidlohkui.

3.6.5 Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis

Snoase dearvvašvuodasuorggis lohket iežaset easka jur álgán bálvalusaid heivejit maiddái sápmelaččaide. Sii eai deavdde geatnegasvuoda ahte sápmelaččain lea riekti sámegielain gulahallat dearvvašvuodasuorggis, muhto leat muhtun doaimmaid álggahan. Suohkan lea almmatge joavdan oalle guhkás dainna bargguin ahte áimmahuššat sámi geahččanguovllu bajemusdási pánain, ja sii leat maid hábmen konkrehtalaš doaimmaid mat čilgejit movt vuhtiiváldit dieid beroštumiid.

SÁNAG (Sámi našuvnnalaš gealboguovddáš - psykalaš dearvvašvuodasuddjen) lea maid lágidan fágabeivviid ja suohkan lea leamaš mielde golmmajagi demensafuolahus proševttas. Guokte bargi leat diein doaimma čuvvon, ja okta sámegiel bargi ja okta gii lea náitalan sámi bearrašii, leat leamaš veahkin jearahallamen vuoras sápmelaččaidd. Dat bargu lea váikkuhan dasa ahte lea šaddan eambo dihtomielalašvuohhta dan hárrái maid kultuvra mearkkaša dikšunsuorggis. Okta dajai ge ná, "mii ipmirdit ahte eat ipmir". Dákkár ipmárdusa čohkken sáhtta

dearvvašvuođa suorggi bargiid oahpahit šaddat eanet gulolažžan sámi pasieanttaide ja sin lagamuččaide.

Buhcciidsiiddas ii leat makkárga cealkkasátnegirji dahje sullasaš mii sáhtášii bargiid veahkehit ipmirdit sámi pasieanttaid. Diekkár dárbu čuožžila jus pasieanttat šaddagohtet demeantan, muhto de lea hui dárbu gávdnat juogalágan vugiid movt gulahallat vuorasolbmuiguin. Suohkanii leamaš hástaleaddjin fidnet bargiid geat sáhttet áimmahuššat sámegielalaš ja kultuvrralaš dárbbuid dearvvašvuođasuorggis. Sis lei oahpahalli guhte lei oahppan sámegiela, muhto son álggii sámi mánáidgárdái bargui. Suohkan ozai jagi dás ovdal Sámedikkis doarjaga beassat ásahit sámegielat dearvvašvuođabargi virggi ruovttu- ja buhcciidsiidabálvalussii, vai nákkešii fállat dohkálaš fáldadaga sámi geavaheddjiide. Dál čuovvu ruovttudivššár guokte sámegielat pasieantta, ja buhcciidsiiddas eai leat sámegielat ássit.

Dearvvašvuođasuorgi lea álggahan prošeavtta mas giellaguovddáš Gielem Nastedh lea fágalaš veahkki ja mielderuhtadeaddji. Sii ásahedje návddašangárddi olggobeallái buhcciidsiidda. Doppe lea sihke sámi ja dárbe kultuvra, ja doppe lea sihke loavdi, goahti, duoljit ja miellestealli. Dasa lassin leat bidjan boaluid maid sáhtta deattašit vai beassá gullat jienaid maiguin vuorasolbmot leat bajásšaddan, juogo gusa mii muhku dahje bohcco mii ruovgá.

Gielem Nastedh čijahanprošeavtta leat mii juo namuhan. Dat rabai vejolašvuođa iešguđetlágan institušuvnnaide, maiddái priváhta fitnodagaide, ohcat čijaheami. Buhcciidsiiddas lea čijaheami hui čalbmáičuohcci, doppe lea sihke sámi ja dárbe dáidda ja atnudiiggat mat dagahit hui buori birasdili. Ođđaáigasaš dáidagii gal eai vuorasolbmot liikon nu beare bures, muhto dat dáidá nuorat sámi bulvii dagahit gullevašvuođa buhcciidsiidii.

3.6.6 Loahppaárvoštallan

Min jurddavásáhus Snoases lea ahte suohkan ásaha lullisámegillii dakkár geavahanbáikkiid maid hui háreve oaidnit. Sihke servodagas ja suohkanis lea rabasvuohka sámegiela geavaheapmái ja oainnusindahkamii. Vaikko muhtun huksengálvogávppi bargi logai ge ahte son ii leat goassege gullan ovttage hupmamin sámegiela rámbuvrras, de muitalii ges kafeabargi, mii lea jur das bálddas, ahte son gullá goasii beaivválaččat soames kafeagussiid hupmamin sámegiela.

Liikká lea giellabargu rašes doaibma. Nugo informánttat muitalit ge, de lea gielladilli hui mánggalágan. Olbmui lea hui iešguđet dásis giellamáhttu,

muhtumat máhttet eanet ja earát fas unnit sámegiela, ja muhtumat hupmet eanet ja earát fas eai nu ollu sámegiela. Mánngas sis geat barget sámegielain, leat oahppan lullisámegiela ravisolmmožin. Dat čájeha man stuora beroštumiin ja ángirvuodain sii leat bargan ealáskahttit giela, muhto lea maid seammás liige gáibideaddji geahččalit joavdat dakkár dillái gos sámegiella fas šaddá lunddolaš ovttasdoaimagiellan. Almmatge leat dál mánát geain lullisámegiella lea ruovttugiellan, ja geat bajásšaddet dainna gielain ruovttus, nu ahte áiggi mielde soitet eanebut válljet sámegiela vuosttašgiellan skuvllas.

Sámeskuvllas oaidná ankke movt dárogiella vuoitá, das go mánát geavahit eanet dárogiela gulahallan-ja stoahkangiellan, vel de nai go buohkat máhttet sámegiela. Buhcciidsiiddas mitalit ges ahte sii duollet dálle gullet sámegiela go nuoratgeardi ságastallá vuorrasit buolvvain. Ja sii leat gullan ahte leat eandalii nuorat geat dáhttot sámástit.

Snoases orro ge oalle rabasvuolta geavahit sámegiela almmolaš birrasiin, muhto mii gulaimet gal maid ahte olbmui leat siskkáldas cakkat mat dahket váttisin váldit atnui giela. Ja ii leat álki váldit ruovttoluotta sámi identitehta go bearaš lei dan doallan čihkosis, ii siskkáldasat bearrašis iige sin gaskkas geain lei nannosit dovdu gohčodit iežaset sápmelažžan.

3.7 FÁLESNUORI SUOHKAN

Fálesnuori suohkana birra

Fálesnuori suohkan lea unna boaittoealsuohkan Oarje-Finnmárkkus. Fálesnuoris leat ollugat fárren eret, earenoamážit 1980-logu rájes, ja suohkanis ledje odđajagimánu 1.beaivvi 2012 oktiibuot 998 ássi. 2009 válggas lei 831 olbmos suohkanis jienastanriekti stuoradiggeválgii ja 159 olbmo ledje čálihan Sámi jienastuslohkui. Eanas oassi suohkana eanaviidodagas lea nannánbealde, muhto oassi Fálásullos ja Sievjus gullet maid Fálesnuorrái. Fálesnuori suohkan lea dološ sámi ássanguovlu, gos eanas oassi álbmogis lei sámezielat gitta guhkás 1900-logu rádjái. Muhto áigodagas gaskal vuosttaš máilmmisoađi ja nuppi máilmmisoađi molsašuvai giella Fálesnuoris. Almmatge ledje giliid gaskkas stuora erohusat ja Lund (2009) čilgehusaid mielde seaillui sámegiella guhká Jáhkovuona ja Áhpenjárgga guovlluin. Maŋemus mánát geain sámegiella lei ruovttugiellan, vázze álbmotskuvlla 1960-logus.

Fálesnuori suohkan lea mielde Sámedikki ealáhusovddidan doarjjaortnegiin (STN-guovlu), ja suohkan lea maid boazosámiid geasseorohat. Boazodoallu lea čájehan vuostehágu plánaide mat čuhcet viiddis eanaviidodagaide suohkanis, nugo bieggamilloplánaide ja ruvkedoaimmaide. Dáppe leat maid leamaš hui čielga eanageavahanriiddut gaskal bartahuksejeddjiid ja boazodoalu. Suohkan lea bealistis áinnas hálidan ahte huksejuvvoše eanet barttat ja ahte mátkealáhus viiddiduvvošii, muhto boazodoallu lea cealkán ahte leat juo olahan eanaduhtademiid gierdavašvuodaráji.

Fálesnuori suohkanhálddahus lea Ráhkkerávju čoahkkebáiki. Eará gilážit leat Stállogárgu, Návvuotna, Áhpenjárga, Skáidi ja Goavkejohka/Jáhkovuotna.

Suohkanguovddázis lea mánáidgárdi ja skuvla. Dasa lassin leat guovtti gilis bajásšaddanguovddážit, namalassii Návvuona bajásšaddanguovddáš ja Jáhkovuona bajásšaddanguovddáš. Dikšun-ja fuolahusbálvalusas lea suohkan Ráhkkerávju dearvvašvuodaguovddáža ja Jáhkovuona ássan-ja bálvalusguovddáža ovddasvástideaddji. Min barggus leat earenoamážit čalmmustahtán dikšun-ja fuolahusbálvalusaid. Diet bálvalus lea sirrejuvvon guovtti oassesuorgái suohkanis: Ráhkekrávju ja Goavkejohka/Jáhkovuotna. Suohkanis lea buhcciidsiida

suohkanguovddážiis, ruovttudikšunbálvalus ja Goavkejoga/Jáhkovuona ássan-ja bálvalusguovddáš.

3.7.1 Sámegeiella Fálesnuori suohkanis

Fálesnuoris hupmet mearrasámegeiella. 1970 olmmošlohkamis lei 15,6 % Fálesnuori álbmogis geat almmuhedje sámegeiella iežaset vuosttašgiellan, 32 % almmuhedje ahte nubbi váhnemiin lea sámegeielat ja 37,7 % almmuhedje ahte unnimustá nuppi áhkus dahje ádjás lei sámegeiella vuosttašgiellan. 11,4 % álbmogis navde iežaset sápmelažžan (Aubert 1978). Muhto giliid gaskkas ledje erohusat (Aubert 1978, mielddus 4). Jáhkovuonas almmuhii bealli álbmogis (123 olbmo 246 olbmos) ahte sis lei sámegeiella vuosttašgiella. Eará guovlluin suohkanis lei mihá unnit proseantaoassi, muhto liikká ledje oktiibuot 276 olbmo olles suohkanis geat almmuhedje alddineaset leamaš sámegeiella vuosttašgiellan. Aubert (1978) čujuha 1930 olmmošlohkamii gos badjel bealli álbmogis merkejuvvui sámegeielagin (s. 39). Dáruiduhttima geažil ja daid váttisvuođaid dihte mat leat čadnon sámegeillii ja sámi identitehtii, eai soaitte almmuhuvvon dieđut giellagullevašvuođa birra leat doallevaččat, ja logut sáhttet ge leat oalle eahpesihkkarat. Muhto 1930 ja 1970 olmmošloguid vuođul árvvoštallá ge Aubert loahpalaččat ahte dáruiduhttin leavai garraseamos fámuin Fálesnuorrái easka maŋŋel soadi.

Seamma sullasaš dieđuid gullat maid informánttain, go bivdit sin čilget makkár geográfalaš guovlluin sámegeiella geavahuvvo Fálesnuoris. Buot informánttat lohket ahte Goavkejohka ja Áhpenjárga leat dat guovllut suohkanis gos ain sámástit beaivválaččat, vaikko maiddá diein guovlluin lea giella jávkamin danin go giellageavaheaddjit šaddet dađistaga boarráseappot. Informánttain leat iešguđetlágan oaivilat sámegeiella geavaheami birra eará giliin suohkanis. Okta informánta lohka ahte suohkanguovddážiis eai gávdno sámegeielagat. Eará informánta muitala ges ahte suohkanguovddážiis eai leat lunddolaš giellasajit dahje báikkit gos sáhtášii gullat olbmuid hupmamin sámegeiella, ja ahte olbmot lávejit gal gávppis sámástit.

Goalmát informánta, gii lea bargan gávppis suohkanguovddážiis, muitala ahte son gal láve dávjá hupmat gávppis sámegeiella vuorrasit olbmuguin. Dat sáhtte leat sihke dan báikki olbmot, muhto maiddá Klubben, Refsnes ja Riehppovuona olbmot. Dien golmma informántta čilgen čájeha ahte sámegeiella dilli ipmirduvvo iešguđetládje; olggobeale olmmoš gii ii vávje ahte juoga doalahuvvo čiegusin, ja danin ii dieđe, olggobeale olmmoš gii *diehtá* ahte son ii oainne buot maid sáhtášii oaidnit, ja guovllu olmmoš gii ipmirda dan maid oaidná ja diehtá ahte son ipmirda dan (Meløe 1979 i Saus 1998: 128-129). Diekkár golmmaoassái juohkáseapmi lea

oalle dábálaš go informánttat galget gieđahallat fáttá mii lea sámegiella ja sámi kultuvra, ja dan ferte maid váldit mielde árvvoštallamiidda go galgá dulkot čohkkejuvvon dieđuid. Muhto almmatge, dat maid buot Fálesnuori informánttat muitalit, lea ahte sámegiella lea jávkamin, ja jus juoidá eai bargga oalle fargga, de ii dáidde mannat guhkes áigi ovdalگو sámegiella lea oalát jávkan dien guovllus.

Dat dáidá maid dáhpáhuvvat Goavkejoga ja Áhpenjárgga guovlluin. Okta informánttain muitala ahte sii geat sámegiella hupmet Goavkejogas leat eanas 50-60 jahkásaččat ja boarráseappot. Leat ain muhtumat vuollel 50-jahkásaččain, bures rávásnuvvan olbmot, geat gal vel ipmirdit sániid ja muhtun earkilcealkagiid. Sii sáhttet ipmirdit váldoosiid ságastallamis, ja man birra ságastallojuvvo, muhto eai ipmir bienasta bitnii ja eai ge grammatihka. Informánta muitala ahte luonddus gal geavahuvvojit sámi namahusat beaivválaččat, vaikko vel muhtun namain sáhttá ge leat veaháš dárú hápmi. Informánta lei ovdamearkkadihte viežžan kárta GPS:ii, ja gávdnan das báikenamaid maid son ii lean oba jurddašan ge ahte leat sámi báikenamat.

3.7.2 Sámeigiella suohkanpolitihkas, hálddahušbargguin ja bálvalusain

Informánttaid dieđuid mielde eai gávdno Fálesnuori suohkanis bajitdási plánat skuvla-dahje dearvvašvuoda-ja sosiálasuorggis maidda leat váldán mielde sámi beroštumiid. Dat mearkkaša ahte sámi gažaldagaid gieđahallet easka de go lea konkrehtalaš dárbbus sáhka. Suohkan ii oro ieš vuolggageamen makkárge doaimmaid plánadásis mat gusket dán fáddái. Suohkana mánáidgárddiin ii fállujuvvo sámegielloahppu dahje eatnigiellahárjehallan, ja sámegielloahppu fállujuvvo dušše Fálesnuori skuvllas suohkanguovddážiis. Máhttu sámegiellas ja kultuvrras ii leat dakkár gelbbolašvuolta maid ohcalit dábálaš virgealmmuhemiin. Muhto Sámi álbmotbeaivvi gal čalmmustahttet suohkana institušuvnnain nugo mánáidgárddiin, skuvllain ja buhcciidsiiddas.

3.7.3 Sámeigielloahppu

Ráhkkerávju skuvllas suohkana márkanbáikkis fállujuvvo oahppu sámegiellas. Dán skuvlajagi leat Ráhkkerávju skuvllas golbma oahppi geain lea sámegiella 1.giellan ja okta oahppi geas lea sámegiella 2.giellan. Vaikko dávjá čujuhuvvo ge Goavkejoga guvlui go lea sáhka sámi fáttáin, de ii leat Jáhkovuona skuvllas gal fállujuvvon sámegielloahppu 90-logu rájes. 1999:s muitala goavkejohkalaš Ingar Eira muhtun artihkkalis interneahras movt sii leat rahčan oažžut sámegielloahpaha gili skuvlii, ja movt iešguđetlágan ovddasvástideaddji

institušuvnnat leat beahttán. Ná son čilge dien dili: «Lea dego livččen deaivan muhtinlágan Berlinmuvrra.» (<http://skuvla.info/skolehist/ingar-tn.htm>).

Jáhkovuona skuvllas leat njálmmálaččat dieđihan váhnemiidčoahkkimiin dan birra makkár riekti lea oažžut oahpu sámegeiela. Guokte jagi dás ovdal lei dien ášši birra maŋemus sáhka. Muhtomin leat váhneamat hálidan sámegeioahpu. Maiddái Ráhkkerávjuu skuvllas mitalit vuosttaš váhnenčoahkkimis čakčat njálmmálaččat makkár vejolašvuodát leat oažžut sámegeioahpu. Čálalaččat eai juoge dieđu dan birra makkár riekti mánáin lea oažžut sámegeioahpu. Lea maid mearkkašaveara ahte eai oro oba smiehttan ge gáiddusoahpaheami oahpanvejolašvuotán go oahpaheaddjit váilot. Min ipmárdusa mielde orro leamen nu ahte go buot váhneamat leat ožžon dan ipmárdusa ahte ii leat vejolaš gávdnat oahpaheddjiid, ja go dasa lassin vel lea unnán doarjja guovddás sámegepolitiikkáriin, de dat sáhtta leat čilgehussan dasa manne maŋemus jagiid leamaš unnit ja unnit beroštupmi sámegeioahpahussii.

Ráhkkerávjuu skuvllas molso sámegeioahpaheaddji skuvlajagi álggus čakčat 2011. Sáhtta leat nu ahte eahpesihkkaris oahpaheaddjedilli lea sivvan dasa go 2011 čavčča ledje mánaga oahppi geat heite sámegeiella 2.giella oahpus. Ráhkkerávjuu sámegeioahpaheaddji skuvle maid eará fágain go sámegeiela. Dat mii das lea buorre bealli, lea ahte son dasto sáhtta sámegeiela hupmat sámegeielat ohppiiguin maiddái eará diimmuin, ja de šaddá dárogielohppiin maid miella gullat eambo dan birra ja sii jearahallet sámegeiel sániid. Min árvvoštallama mielde sáhtta dat leat veahkin dahkat sámegeiela dábalážžan skuvlaárgabeaivvis. De ii šatta sámegeiella dušše dakkár giellan maid muhtun moadde oahppi sierra luohkkálanjas ohppet, muhto giellan mii gullo maiddái eará diimmuin. Muhto man viiddis diet váikkuheapmi lea, dan birra eai leat mis dieđut.

Muhtun informánttain mitala ahte jus eai moktege nannegoađe giela, de joatká ovdáneapmi nugo dál, dassáži ii šat gávdno oktage Fálesnuoris gii máhtta hupmat sámegeiela. Muhto ii livčče vuos beare maŋjit. Jus dán ovdáneami galgá nagodit jorgalahttit, de ferte dasa oažžut juogalágan veahki, soames ferte «čievččastit sin bahtii», nugo muhtumat dadje. Muhto sii dárbbasit maid veahki olggobealde, Sámedikkis ja alitdási mearrideaddji eiseválddiin.

3.7.4 Sámegeiella dearvvašvuodasuorggis

Bures rávásnuvvan olbmot suohkanis gal hupmet ain sámegeiela. Ja vaikko sin lohku njiedjá ge dađistaga, de leat ain vuoras sámegeielagat geat dárbbasit suohkanis bálvalusaid dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis.

Okta informánta muitala ahte muhtun logemat jagiid dás ovdal ledje ain suohkana buhcciidsiiddas olbmot geain lei sámegeiella vuosttaágiellan, dahje geat hupmagohte dušše sámegeiella go muittohuvve. Dalle lei divššáriin smávva sátnegirjjáš mas ledje álkis sánit ja dajaldagat maid atne veahkin. Dál ii leat buhcciidsiiddas oktage sámegeielat, muitaluvvo midjiide. Ja ii doppe leat oktage sámegeielat bargi ge. Min informánttat eai dieđe leaš go ruovttubálvalusas oktage sámegeielat bargi.

Goavkejoga gilis lea ges earalágan gielladilli. Goavkejoga ássan-ja bálvalusguovddážiis leat muhtun ássit dušše dárogeielagat, muhto sullii bealli ássiin leat maid sámegeielagat. Doppe leat maid sámegeielat bargit, muhto eai buot bargovuoruin. Muhtun jagiid dás ovdal lágidedje sii sámegeielkursse bargiide. Dan kursse ruhtadii earet eará Sámediggi.

3.7.5 Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat

Oarje-Finnmárkku mearrasámiid searvvis, mii lea Sámi Álbmotlihtu (SFF) báikkálaš searvi, leat oalle ollu miellahtut Fálesnuori suohkanis, ja báikkálaš searvi jođiheaddji lea geažos áiggi leamaš Fálesnuoris eret. Dálá stivrra jođiheaddji ja ruhtadoalli leaba fálesnuorrilaččat, sadjásaš jođiheaddji lea Porsáŋggus eret ja čáli lea hámmerteastalaš. SFF ruovttusiiddus oaidnit ahte báikkálaš searvvis leat sullii 120 miellahtu (www.samene.no).

1983:s álggahuvvui Goavkejohkii sámiid searvi. Searvi ii lean čadnon guđege sámi váldoorganisašuvdnii, muhto dan ulbmil lei áimmahuššat ja ovddidit mearrasámi kultuvrra Goavkejogas ja muđui Oarje-Finnmárkkus. Sii čohkkegohte boares biergasiid ja govaid, vai sáhttet dokumenteret, sihkkarastit ja oainnusindahkat mearrasámi kultuvrra. Dat bargu jotkkojuvvui 1991:s go dalle ásahuvvui Jáhkovuona museasearvi ja Jáhkovuona mearrasámi musea.

Jáhkovuona mearrasámi musea lea Nilladálus, mii leamaš mearrasámi smávvadállodoallu, mii huksejuvvui dakka maŋŋil soađi. Dállodoallu jođihuvvui dan láhkái ahte lei oapmedoallu ja guolásteapmi mii galgai addit birgejumi, ja dan čájehit ge maid atnubiernasat mat leat čohkkejuvvon.

3.7.6 Lea go vuodđu masa huksegoahtit sámi kultuvrra ja sámegeiella fas?

Vaikko sámegeiella lea ge oalle muddui jávkamin, de čujuhit informánttat maid dasa ahte dál leat mihá eanet olbmot geat duste lohkat iežaset sápmelažžan go

dušše 10-20-30 jagi dás ovdal. Dat lea sámi identitehta mas mearrasápmái gullelašvuhta deattuhuvvo. Mánngas informánttaid bidjet ráji gaskal mearrasámi ja boazodoalu. Okta informánttain oaivvildii ahte olbmot doalahit iežaset sámivuodas eret danin go boazodoallu vuostálastá eanaduohtademiid. Namalassii ahte ii leat dušše stáhta ovdalaš áiggi dáruiduhttinpolitihkka mii lea sivvan dasa ahte sámegeiella manná maŋos ja ahte olbmot molsot sámi identitehtas dáruiduhttinpolitihkka. Mis eai leat dieđut mat muitalivčče man dábálaš čilgehus diet sáhtta leat dasa go sámegeiella lea jávkamin Fálesnuoris, ja dasa go ii bargojuvvo eambo báikkálaččat bissehit dien ovdáneami. Muhto leat maid eará informánttat mat muitalit ahte lea buorre oktavuoha boazodoaluin, earenoamážit dat guoská boazodoallonuoraid ja báikkálaš nuoraid gaskavuhtii.

Fálesnuoris lea unnán mii čájeha báikkálaš sámeapolitihkalaš mobiliserema. Oarje-Finnmárkku mearrasámiid searvi ii leat dakkár searvi mii lea bargan diekkár gielalaš, kultuvrralaš ja identitehta mobiliseremiin. Searvi orro leamen báikkálaš ja regionála searvi mii ovddida báikkálaš áššiid mat gusket olles álbmogii, ovdamearkkadihte dakkár áššiid nugo giliid geaidnostandárda. Searvi lea maid dorjon ahte vejolaš boahttevaš ruvkedoaimmaid nuoskkidemiid Riehppovuonas sáhtta rádjái meara vuollái áshuvvon ruskabáikái.

Sámeapolitihkalaš ákkastallan lea easka «ođđa» áiggis gullogohtán. Dalle 1992:s go lei sáhka bidjat Fálesnuori ja Hámárfeastta oktan suohkaniin, de ákkastalle daid plánaid vuostá earenoamážit dainna ákkain ahte Fálesnuorri lea mearrasámi suokkan.

Sámi álbmotbeaivvi, guovvamánu 6.beaivvi, eai leat makkárga almmolaš lágideamit Fálesnuoris, earret daid lágideamiid mat leat skuvllain ja mánáidgárddiin. 2012 Sámi álbmotbeaivvi ledje muhtun olbmot geat priváhta dásis bargagohte oažžut juogalágan ávvudandilálašvuoda dan oktavuodas go lea 100 jagi dán rájes "Bæivve-Alggo" almmuhuvvui, mii lea vuosttaš romána sámegeiella ja dat čállojuvvui Riehppovuonas. Čáli lei Anders Larsen, gii barggai oahpaheaddjin Fálesnuoris 1902 rájes 1918 rádjái (Lund 2009). Diet čalmmustahhtin oainnusindagai amas beali Fálesnuori historjjás eanet olbmuid. Diet lea historjá mii informánttaid dieđuid mielde hui unnán gaskkustuvvo skuvllain. Mis eai leat dieđut dan birra man ollu báikkálaš historjá oppalohkái oahpahuv vo skuvllain.

3.7.7 Fálesnuorri - čoahtkáiigeassu

Sámegeiella, kultuvra ja identitehta leat nannosit oktiičadnojuvvon. Go leat dárkilit geahčadan Fálesnuori suokkana dili, de das sáhttit maid oaidnit dan makkár dili

lea ollu eará mearrasámi guovlluin. Álbmoga sámegiela boarásnuvvet dađistaga. Eai gávdno makkárga almmolaš báikkit gos giela sáhtášii geavahit. Dušše hui hárvve gullosta sámegiella almmolaš birrasii, nugo ovdamearkkadihte rámbuvrras, politihkalaš čoahkkimiin jnv. Ja eai oro vuhttom makkárga mearkkat das ahte livččii bohciideamen sámegiela dahje sámi kultuvrra dáfus mobiliseren. Sámediggi ja guovddáš sámepolitihkkárat eai ipmirduvvo makkárga vejolaš resursan. Skuvllas sáhtá gal muhtomin leat sáhka sámi kultuvrras ja sámegielas, muhto sámi (báikkálaš) historja ii oahpahuvo systemáhtalaččat. Vaikko vel Fálesnuori suohkan ovdandivvojuvo ge muhtun muddui mearrasámi suohkanin, de sáhtá suohkan leat buorre ovdamearkan dasa movt sámegiella ja kultuvra dađistaga jávká, ja muhtun jagiid geahčen dáidá oalát juo jávkan, jus eai álggat dihto doaimmaid mat duodas nagodit bissehít dien manu.

3.8 SKÁNIT SUOHKAN

3.8.1 Skánit suohkana birra

Skánit suohkan lea lulimus suohkan Romssa fylkkas. Hálddašanguovddáš lea Evenskjer. Suohkanis ášset badjelaš 2900 olbmo. Ránnjásuohkan nuortabealde lea Rivttát suohkan, ja oarjjabealde leat Dielddanuorri, Evenášši ja Narviika suohkanat Nordlándda fylkkas, ja oarjjabealde lea Norgga stuorámuš suolu, linnasuolu ja Harstad ja Ivvárstáti suohkanat.

Lulli-Romssa suohkanat ja Nordlándda davimus guovlluid suohkanat leat eanet dahje unnit dološ mearrasámi ássanguovllut. Ja eanas báikkit assimilerejuvo gielalaččat dárui eanetloguálbmogii 19.jahkečuodis dahje vel árabut. Dat maid dál gohčodit sámi márkogillin, leat eanas dakkár báikkit gosa sámi bearrašat leat ásaiduvvan arvat maŋgil. Dat leat bearrašat main leat ruohttasat ruođa bealde ráji, dan ráji mii sámiid oktavuodas lei eahpečielga Ruođa-Dánka/Norgga rádji. Dávjá ledje dat sámit geat árbevirolaččat boazodoalu bokte dovde oamastanvuogitvuodá daidda guovlluide gosa ásaiduvve, earenoamážit loahpageahčen 1700-logu ja álggugeahčen 1800-logu. Sii ássagohte áinnas ávdin vuotnabađaide nugo ovdamearkkadihte Divttasvuona siskkimus vuotnagáttiide dahje meahcebeale báikkiide bajábeallái gilvojuvvon eatnamiid mat gulle vuotnaolbmuid oapmedálluide, dahje sulluide. Diekkár oalle ođđaáigasaš sámi márkogilit leat ovdamearkkadihte stuora sulluin nugo liinnasullos ja Sážžás ja siskkit guovlluin Lulli-Romssa suohkaniin ja davimus guovlluin Nordlánddas. Stuorámuš oktilas sámi márkoássanguovlu lea goabbatbealde Romssa ja Nordlándda fylkaráji, Skánit, Evenášši, Dielddanuori ja Ankenes (dál oassi Narviikkas) suohkaniin.

3.8.2 Sámegiela dilli

1970:s čađahuvvui olmmošlohkan Skánit márkogiliin, guovlluin gos galge geahččalit kártet man stuora oassi álbmogis leat sámít. Dain guovlluin registrerejuvvo badjelaš 1100 olbmo dahje 36 proseantta suohkana olmmošlogus (Aubert 1978). Dien olmmošlohkama dieđuid vuodul ja daid bargguid vuodul mat diein guovlluin čađahuvvo, árvvoštalai Vilhelm Aubert (ibid.) ahte badjel 80 % Skánit márkogiliid ássiin ledje sápmelaččat, ja eanet go bealis sis lei sámegiella vuosttašgiellan. Dat mii diein dieđuin lea eanemus miellagiddevaš, lea dat makkár oktavuoha lea olbmuid agi ja eatnigiela gaskka. Sámegiella lei eanas badjel 40-jahkásaččaid eatnigiella (90 % 40-50 jahkásaččaid ja 98 % gaskal 70-80 jahkásaččaid), muhto gaskal 20 ja 30 jahkásaččaid proseantaoassi lei dusše 30, ja 10-20 jahkásaččaid lohku lei 18 % ja vuollel 10-jahkásaččain lei vuollel 7 % geain sámegiella lei eatnigiella. Dasto orro ge leamen nu ahte dárogiella šaddagoahtá oalle oanehis áiggis 1940- ja 1950-jagiin dađistaga eanet olbmuid eatnigiellan diein guovlluin, gos lei goasii áivve sámi ássan. Dat heive bures daid observašuvnnaide mat leat dahkkon eará márkogilis, ovdalaš Ankenes suohkanis (Solstad 2003). Dat 175 olbmo Skánit suohkanis geat leat čálihan Sámi jienastuslohkui, eai daga eanet go aitto juo 10 % sis geain lea jienastanriekti suohkan-ja stuoradiggeválggain.

Dieinna duogážiin lea ge hui gelddolaš oaidnit movt gielladilli lea Skánit suohkanis dál, 40 jagi maŋŋil, go ii šat leat garra vuostálastin sámegiela vuostá skuvllas, ja maiddá go maŋemus 20-30 jagiin ii leamaš dušše lohpi oahppat sámegiela, muhto maiddá leat 1990-logus váldán atnui oahppoplánaid ja ásahan eará doaimmaid mat galget movttiidahttit válljet sámegieloahpu ja sámegeilli oahpu. Muhto vuos veaháš dan birra movt sámegiela formálalaččat lea váldojuvvon atnui suohkanis.

3.8.3 Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat

Vaikko vel Skánit suohkanis vuhtto ge sámivuohta hui bures, nugo mii leat čájehan, de liikká eai ásahuvvon sámi ásahusat dohko ovdal go easka 1980-logus. 1986:s bargagohte muhtun báikkálaš ánggirdeaddjit ásahit mánáidgárddi Vuopmegeahčái, mii lea hui mihtilmas márkosámi giláš. Die lea priváhta doaibma mii vuosttaš jagiid oaččui veaháš ekonomalaš ja fágalaš doarjaga internašuvnnalaš ovddidanprošeavttas. Dál gullá sámi mánáidgárddi Várdobáikki guovddáži, mii lea deháleamos sámi institušuvdna márkosámi guovllus, man doaibmabáiki lea gal lulabealde suohkan- ja fylkaráji, namalassii Evenášši suohkanis Nordlánddas.

Várdobáiki guovddáš ásahuvvui ossodatgoddi vuodustusmállen 2000:s. Go sámi organisašuvnnat, earenoamážit Norgga Sámiid Riikkasearvi (NSR), vuos ledje daid plánaiguin bargan muhtun logemat jagiid. Mánnga suohkana dien guovllus, ja searvvit, organisašuvnnat ja priváhta olbmot serve ossodatgoddái. Dál lea guovddáš rievdeamean organiserenmálla ja ásahuvvomin oasusearvin, maid earenoamážit Romssa ja Nordlándda fylkasuohkanat atnet buoret organiserenmállen, ja maiddái dehálažžan jus galget juolludit ekonomalaš doarjaga guovddáži. Guovddáš oažžu muđui oalle mearkkašanmeare doarjaga Sámedikkis. Dálá plánáid mielde áiggoše huksegoahtit ođđa ja vuohkkasit lanjaid guovddáži. Dat bargu galggašii álggahuvvot 2013:s, ja lea huksenprošeakta maid Statsbygg galgá jođihit. Vaikko olles guovddáš lea ge Evenáššis, earret mánáidgárdi, de dat bargá miehtá Davvi-Nordlándda ja Lulli-Romssa guovlluid. Skánit, mii lea dat suohkan gos logu mielde ášset eanemus márkosámit, lea lunddolaččat dat eanjksuohkan mii eanemusat atná ávkki guovddáža bálvalusain. Earret namahuvvon mánáidgárddi, man namma dál lea Márkománák, gullet guovddáži maid čuovvovaš ovttadagat ja doaimmat: Sámi giellaguovddáš, Sámi kulturguovddáš (masa maid gullá nuoraidguovddáš), Várdobáiki musea ja loahpas vel dearvvašvuhtii gullevaš prošeavttat. Mánngas min informánttain deattuhtit ahte Várdobáiki lea hui mávssolaš sihke sámegeiela seailuheamis ja nannemis ja muđui kultuvrra nannemis sihke Skánit suohkanis ja olles márkosámi guovllus.

3.8.4 Sámi beroštumit suohkanpolitihkas ja suohkana hálddašanbargguin

Diekkár suohkanis, nugo Skánit suohkanis, gos nu stuora oassi leat sámit, galggašii vuordit ahte sámi dilálašvuodát ja sámi beroštumit leat hui nannosit mielde suohkana plánenbargguin, virgáibidjanpolitihkas ja báikkálaš politihkas. Muhto min iskanbargu dien guovllus, mii lei gal oalle oanehis áiggi bargu, ii oro dan čájeheamen. Duogáš diesa lea sihkkarit historjjálaš árbi, dat ipmárdus ahte sámiid dilálašvuohhta ii galgan leat oba áššin ge, dahje dat galgai leat juoga maid gieđahallá nu geahppasit go vejolaš vai ii geange bávččagahte. Dat oaidnu báidnigođii dađistaga maiddái sápmelaččaid (Minde 2003, Pedersen ja Høgmo 2004). Dehálaš faktor dán oktavuodas lea maid dat ahte sámegeiela geavaheapmi lei nu issorasat juo jávkagoahtán, ovdalگو go našuvdna rievdišgođii politihkas ja oppalaš guottuid sámegeiela ektui. Dat dáhpuhuvai eandalii 1980 –logus ovddos. Liikká mitalit ollu informánttat ahte dál lea hui miehtemiella suohkanis, goittot almmolaččat, áimmahuššat sámegeiela, muhto lea gal ain nu ahte dagut eai dávjá čuovu dien miehtemiella. Dearvvašvuodá-ja sosiálasuorggi virgáibidjamiin eai ovdamearkkadihte vel ge deattut sámegeielmáhtu ja kulturipmárdusa.

Mánngas deattuhit ahte lea buorre sámi mearka suohkanis go geaidnogalbbain leat sámegeielnamat. Vaikko maiddái sápmelaččat leat ge vuostálastán sámegeielat galbbaid (“mii eat hálit sámi reserváhta steampila”), de dat anjke ipmirduvvo buorren bargun, maid suohkanstivra maid lea dorjon. Muitaledje maid ahte seammalágan doaimma ii dorjon Evenášši suohkanstivra. Muđui leat Skánit suohkanis ihtán muhtun moadde sámegeielnama almmolaš ásahusaide, nugo ovamearkkadihte bátnedoaktárvuorvui, go vuos leat – nugo muhtun dajai- “... ánggirdeaddjit bargan dainna 30 jagi”.

Suohkana orgánat leat giedahallan gažaldaga ahte galggašii go suohkan ohcat beassat sámegeiela hálddašanguvlui. Dat čájeha beroštumi sámi vuhtii. Sihke Skánit ja Evenášši suohkanat leat gal prinsihpalaččat cealkán “juo”, ahte áigot sáddet ohcama, muhto dán rádjái (giđđat 2012) ii leat diekkár ohcamuš vel sáddejuvvo Sámediggái ja departementii. Min jearahallamat sihke ovddit ja dálá sátnegođiheddjiin (čakčat 2011), ja muđui dat ipmárdus maid mii leat ožžon earáin geaid leat jearahallan, orrot čájehamen dan ahte manemus suohkanstivraválggas lea suohkanii válljejuvvo dakkár politihkalaš jođiheapmi mii čájeha mihá unnit beroštumi sámi áššiide go dat maid olbmot vásihedje ovddit suohkanastivrejeddjiin. Diet ipmárdus gal ii láivvo go mii duon manjit čuoggas geahčastit skuvlaheaittihanáššiide. Dan oktavuodas sáhtta namuhit ahte sátnegođiheaddji guhte heittii, orro leamaš hui ánggir ovddidit ja hukset politihkalaš fierpmádagaid mat livčče doarjjan hukset ođđa ja vuohkkasit doaimmabáikki Várdobáikái.

3.8.5 Sámegeiela dilli skuvllas ja oahpahus

“Stuora” ášši dan áiggis go mii čađaheimmet kártenbargguid dien guovllus 2012 dálvvi, lei Vátnjavári skuvlla heaittihanagažaldat. Dat skuvla lea hui guovddážiis márkosámi guovllus. Skuvla lei ollu jagiid stuora ánggirvuodain jođihan bures lihkestuvvan sámegeielaohpahusa sámi ohppiide, sihke vuosttašgiellaoahppun dan moatti oahppái geain, goit muhtun muddui, lei sámegeiela ruovttugiellan. Skuvllas lei maid oahppofálaldat nubbegiela ohppiide geain leat sámi váhnemat, muhto leat dat váhnenbuolva geat leat massán sámegeielmáhtu. Skuvlla sámegeiela ealáskahttinbargu lei hui dehálaš ja dárbbášlaš joatkka dan bargui mii juo lei álggahuvvon sámi mánáidgárddis (geahčá bajábealde). Skuvlla heaittiheapmi mearriduvvui suohkanstivrras bušeahttameannudeami oktavuodas čakčat 2011, seammaláde go ollu eará suohkaniin maid leat dahkan manjel go ođđa dienassystema váldojuvvui atnui gaskkamuttos 1980-logu (Solstad 2009). Dat mearriduvvui vaikko vel stuora bellodagat ledje válgabarguin lohpidan ahte suohkana skuvllat galge bisuhuvvot nugo leat.

Bušeahtha meannudeamis ii oba lean ge áššin dat makkár earenoamáš doaimma dien skuvllas lea sámi gilážiid ektui. Eatnasat min informánttain, earret dálá sátnedođiheadji, lohket ahte skuvlla heaittiheapmi lea oba stuora lávki maŋos sámegeiela ealáskahttenbargguin márkogiliin. Sii čujuhedje dasa ahte dakkár oalle unna skuvllažis go Vátnjavári skuvllas, mii lea jur márkosámi guovddášbáikkis, leat sámegeielat oahppit oktiibuot oalle stuora ja gievrras joavku mii dahká nanu vuoddu man ala hukset oadjebas sámi identitehta. Suohkana guovddášbáikki skuvllas, mii lea arvat stuorit skuvla, gos dárogiella ja dárogielagat leat hui stuora eanetlogus, šaddet sámegeielat oahppit mihá rašit dillái, ja muhtumat eai dáidde oppanassiige šat válljet sámegeiela vai eai šatta earaláganin. Dál leat ohcan Vátnjavári skuvlla dohkkehuvvot priváhtaskuvlan mii galgá vuodđuduvvot Montessori-pedagogalaš vuoddu ala.

Muhto skuvlasuorggis vásihedje maiddá nuppi lávkki maŋos sámegeiela dáfus. Ollu informánttat Skánit suohkanis giddejedje stuora beroštumi dasa go joatkkaoahpahusa Skánit ossodat loahpahuvvui. Dien skuvlla álggaheadjit ledje Evenášši, Dielddanuori suohkanat Nordlánddas, ja Skánit suohkan Romssas, maid dárogillii lávejit gohčodit ETS-suohkanat. Dat lei Romssa ja Nordlándda fylkasuohkaniid ekonomalaš ovttasbargu, muhto Romsa oamastii skuvlla. Skuvlla birrasii 100-120 oahppi ledje eanas dien golmma suohkana oahppit, ja oalle stuora oassi sis – unnimustá 20-30 proseanttas³ - sis lei sámi duogáš.

Juovlamánus 2009 mearridii Romssa fylkasuohkan heaittihit dien skuvlla, ja celkkii ahte dat galgá biddojuvvot oassin Heggen joatkkaskuvlii Hárštás. Dat golbma ETS-sátnedođiheadji sáddejedje 23.3.10 reivve Máhtodepartementii gos ohce departemeantta dohkkehit ahte joatkkaskuvlafálaldat jotkkojuvvošii suohkan (gaskasaš) skuvlan. Dien ohcamušas sii deattuhedje man dehálaš doaimma skuvllas lea márkosámi guovlluid ektui. Sullii juohke viđat oahppis dien skuvllas lei sámegeieloahpahas. Ohcamušas deattuhuvvui maid ahte go sámi nuorat beasaše čađahit joatkkaoahpahusa ruovttubáikkis, ja eai dárbbášivčče fárret ruovttubáikkiin eret, de sii doalahivčče ja bisuhivčče sámi álbmotjoavkkus kultur- ja falástallandoaimmaid, mat leat hui mávssolaččat. Ákkastallan vuodustuvvui dasa ahte dien ahkahaččat leat hui dehálaš oasseválddit servodagas ja dasa lassin váldet ollugat sis badjelasaset dođihandoaimmaid. Sátnedođiheadjit čujuhedje maid reivvesteaset dasa ahte sámi oahppit eai oaččo stuora dárú birrasis Hárštás

---

³ Huksejuvnon estimáhttii maid diet golbma ETS-sátnedođiheadji leat čállán Máhtodepartementii 23.3.2010.

dan doarjaga sámegeiela oahppamis ja sámi identitehta huksemis maid sii ožžot smávit joatkkaskuvllas, mii lea hui lahka márkosámi guovllu, gos ii fállujuvvo dušše sámegeielaohppu, muhto gos maiddái besset oahppat sámi kultuvrra ja sámi historjjá birra muđuid skuvlla dábálaš oahpahusas. Muhto dál orrot vuollánan, eai arvva šat rahčat oažžut Skánit joatkkaoahppofálaldaga bisuhuvvot.

Okta min informánttain dajai dieid skuvlaheaittihanáššiide ahte dál leat guokte cakki golmma dehálaš skuvlasuorggi cakkis jávkan, mat leamaš nu mávssolaččat sámegeiela lieđđumii sámi márkogiliin Nordlándda ja Romssa rádjeguovlluin. Lea dušše mánáidgárdi vel báhcán. Eará informánta gohčodii Vátnjavári skuvlla heaittiheami "... katastrofan [sámiide]". Čujuhuvvui maid dasa ahte dien skuvlla heaittiheapmi sáhtta áiggi mielde maid áitit mánáidgárddi, danin go nuorra sámi bearrašat eai soaitte bisánit guvlui danin go doppe ii šat leat skuvla.

Mii guoská sámegeiela oahpaheapmái, de fertet namuhit sihke oanehit ja guhkit kurssiid, maid Sámi giellaguovddáš lágida, mii lea oassi Várdobáikkis. Dat lágiduvvojit sihke dábálaš rávisolbmuid oahpahussan dahje kursen mat addet gelbbolašvuoda. Dán doibmii gullet iešguđetlágan doarjjabarggut vuodđoskuvlla sámegeielaohpahusas, nugo oahpaheddjiid fierpmádatbargu, giellalávgun ja gohttehatskuvla. Giellaguovddáš fállá maid váhnemiidda ja ovdaskuvlamánáide doarjaga, mii galgá nannet sámi mánáidgárddi doaimma, maid guovddáš maid jođiha, nugo mii ovdal leat čállán.

3.8.6 Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis

Mii leat juo muitalan ahte suohkan ii deattut virgealmmuhusain ahte dáhttot ohcciid geat dovdet sámi dilálašvuodaid. Dan deattuhit dušše de go ohcet sámegeielaohpaheddjiid vuodđoskuvlii. Ovtta jearahallamis maid mii čađaheimmet, čujuhuvvui dasa ahte Skánit ja Evenášši, áinnas feastasártniin, liikojit deattuhit ahte suohkanat leat árbevirolaš guovttekultuvrrat suohkanat – dárju ja sámi, vaikko ollu lea barggakeahtta duohta dilis. Dearvvašvuoda- ja sosiálasuorgi lea dat suorgi gos vuorasolbmuid giela ja kultuvrra vuhtiiváldin sáhtta leat dehálaš. Go mii ságastalaimet dan suorggi ovddasteddjiiguin, sihke Skánihis ja muhtun eará kasussuohkaniin, de lei miellagiddevaš gullat dan ahte sii ledje áican go vuoras demeantaolbmot leat bohtán dan dillái ahte sin muitui lea báhcán dušše dat giella maid mánnán leat oahppan. Ja eatnasiin Skánihis dat giella lea sámegeiella. Danin lea ge hui dárju ahte eandalii vuorasolbmuid divššus leat bargit geain lea sámegeielmáhttu. Várdobáiki lea jođihan giellakurssiid maid sosiála-ja dearvvašvuodasuorggi bargit lea čuvvon.

Dien sámi guovddážiis leat maid mávssolaš fáldadagat mat leat earenoamážit vuorasolbmuid váste. Okta dain fáldadagain lea *dearvvašvuodadeaivvadeapmi*. Dat lea prošeakta mii lágida vuorasolbmuid deaivvadeamiid gos besset sámástit, lášmmohallat ja gos lea diehtjuohkin vuorasolbmuid dearvvašvuhtii gullevaš áššiin. Ja lea diehttelas maid sosiálalaš ovtastallan. Diet vuorasolbmuid deaivvadeamiid, mat lágiduvvojit áinnas okte mánu, leat našuvnnaččat maid geavahuvvon buorren ovdamearkan, ja dan fuomášumi leat maid eará sámi guovddážit čuovvolan. Guovddáš lágida maid fáldadagaid mat leat váseidin vuorasolbmuid geat leat institušuvnnain, ja dat gohčoduvvojit *muittašanboddun* Dain bottuin lea giella ja kultuvra guovddážiis.

Min kártenbargomátkkis Skánihis leat mii čohkken dieđuid mat čájehit ahte vaikko vel Skániit ii suohkandásis nu bearehaga deattut ge sámi beroštumiid, ja láže dilálašvuodaid daidda, de leat suohkana sámi ássiin Várdobáikki sámi guovddáža bokte ollu fáldadagat sámegeielas ja sámi kultuvrras, mat maiddái leat ávkin suohkana bargiide, muhto mat earenoamážit vuhtiiváldet sámi vuorasolbmuid, sihke sin geat leat ruovttuin ja sin geat leat institušuvnnain.

3.8.7 Lea go ealáhusain ja servodateallimis muđui dárbu sámegeilli?

Mii eat leat registreren ahte suohkana ealáhusat, nugo ovdamearkadihte fitnodagat mat buvttadit gálvvuid dahje bálvalusaid main lea sámi sisdoallu, váldet earenoamážit vuhtii sámivuoda dahje geavahit dan iežaset bargguin. Dušše okta unna sámi lágádusaš dahká dan. Dat lea earet eará almmuhan mánga smávva girjjáža ja girjji márkogiliid ássama birra maid Várdobáiki guovddáš lea dorjon. Muđui fertet namuhit sámi festivála Márkomeanu, mii lea dehálaš sámi kultuvrralaš lágideapmi márkosámi birrasis. Festivála álggahuvvui hui várrogasat 1999:s, dalle ledje boahtán sullii 200 oasseváldi, muhto lea dál ovdánan ja šaddan stuora sámi mánggabeaivásaš kultur-ja musihkkafestivála mii lágiduvvo jahkásaččat. Festiválas leat fáldadagat buot ahkahaččaide, ja dohko bohtet olbmot miehtá Sámi, 2011:s fitne festiválas sullii 2000 olbmo. Festivála čalmustahtta márkosámi birrasa Norggas, ja dat orro leamen Lulli-Romssa ja davimus Nordlánda márkogiliid dehálaš čohkkejeaddji.

Vuorasolbmot geat máhttet báikkálaš sámi suopmana, eai leat nu bures hárvánan davvisámi čállingillii, eai dan syntakstii eai ge sátnegeavaheapmái. Danin lea ge Várdobáikki giellaguovddáš lágidan lohkanhárvhallamiid vuorasolbmuid ja suopmankurssiid nuorabuidda geat leat oahppan davvisámegeiela skuvllas, ja kurssiid rávisolbmuid. Dain kurssiin leat maid vuoras giellaguoddit oahpaheaddjin.

Mánnggas geavahit Fjell skilag, mii doaibmá Vátnjaváris, sámi identitehta nannemii ovdamearkan. Dien falástallansearvvis lea maid mávssolaš doaibma dan ektui ahte oažžut sámi márkogilinuoraid beroštit sámegeiloahpus. Falástallansearvi searvá earet eará dehálaš davviriikkalaš sámi doaluide gos sámegeilmáhttu adnojuvvu árvvus. Diekkár oktavuodát sáhttet muhtumiidda leat juste dat movttiidahttin maid dárbbášit vai viimmáskit joatkit sámegeiloahpuin nuoraiddásis dahje joatkkaskuvllas, dahje vejolaččat álgit sámegeilain diein dásiin.

3.8.8 Guorahallan

Skánit lea dat suohkan márkosámi guovllus gos ássat eanemus sápmelaččat. Mis ii leat loguid dáfus vuodđu meroštallat man ollu olbmot dien guovllus dál máhttet sámegeiela, muhto daid olmmošlohkamiid dieđuid vuodul maidda leat dán árvvoštallama álggus čujuhan, de dáidá eanas olbmui dán guovllus geat leat badjel 70, leahkimin sámegeiella eatnigiellan. 1980-logus registreret ahte ánggirdeaddjit ja váhnenjoavkkut bargagohtet hui viššalit lohtet beroštumi oahpašgoahtit sámegeiela mánáidgárddis ja skuvllas. Hui ángiris doaibmi mánáidgárdi ja mánáidskuvla, gos lea nanu giellamáhttu ja pedagogalaš gelbbolašvuotta, lea ollu jagiid bargan oččodit eanebuid beroštit váldit oahpu sámegeielas, ja nu lea ge stuora oassi márkogiliid sámi nuorain joatkán sámegeiloahpuin joatkkaskuvllas, mii 2011 rádjái lei sin báikkálaš guovllu skuvla. Muhto dál go leat heahtihan dien joatkkaskuvlla ja maiddá Vátnjavári vuodđoskuvlla, de vedjet Skánit suohkana márkosámi guovllu sámegeiloahpahussii šaddat sakka heajut eavttut, vaikko vel álbmogis oppalaččat ja maiddá suohkana politihkkáriin ja hálddahas veajáše ge dál leat buoret miellaguottut sámivuhtii, goittotge eanet miehtamiella go 30-40 jagi dás ovdal.

Nannenbarggut main lea eanemus ávki sámegeiela ja kultuvrra nannemis dán guovllus, leat doaimmat maid duogábealde lea Várdobáikki sámi guovddáš. Dat guovddáš, gos lea maid Sámi giellaguovddáš, lágida ollu iešguđetlágan doaluid ja doaimmaid mat nannejit sámi historjjá, kultuvrra ja giela – dat leat museadoaimma rájes gitta ođđaáigasaš festiválaide, mánáidgárddi jođiheapmi ja maiddá vuorasolbmuid *deaivvadeamit* ja *muittašanbottut*, ja maiddá báikenammaregistreremat ja giellakursset nuoraide ja boarrásiidda.

Stuorámus áitta sámi giellaárbbi seailuheamis Skánit márkogiliin, lea čadnon skuvlafálaldagaide, ja dasa ahte leat áibbas unnán mánát dán guovllus geat bajásšaddet ruovttuin gos sámegeiella lea aktiivvalaš ruovttugiella.

3.9 ÁRBORDE

3.9.1 Árbordde suohkana birra

Lullisámi guovlu lea Ruota rádjeguovlluid mielde davvin Ruovat suohkana rájes lulásguvlui gitta Engerdal suohkanii. Nordlándda fylkkas leat dás mielde Ruovat, Hemnes, Vaapste, Árborde ja Grane suohkanat siskkit Helgelánddas, muhto logu mielde diein guovlluin eai ása dál šat beare ollu sámi bearrašat.

Árbordde suohkan lea lulimusas Nordlándda fylkkas ja suohkanrádji lulásguvlui lea Davvi-Trøndelága fylkarádjii ja nuorttabealde lea Ruota rádjii. Suohkana viidodat lea 2683 njealjádaskilomehtara ja doppe ássat lagabui 1500 olbmo. Suohkanis leat viiddis duottareatnamat ja jávrrit. Stuora oassi Byrkije álbmotmeahcis lea Árbordde suohkanis, ja maiddá Røsvatn, mii lea Norgga stuorámus jávri.

3.9.2 Sámejiella suohkanis

Guovlu mii dál lea Árbordde suohkan, lei dološ áiggiid Ruota-Norgga sámiid eallinvuođu, geat ledje johttisámit dahje belohakkii johttisámit. 1751 Lappecodicillene mielde oaččui diekkár riikkaidgaskasaš ekonomalaččat heivehuvvon eanageavaheapmi vissis riektesuodjalusa. Diet Ruota ja Danmárkku/Norgga šiehtadus galggai, nugo daddjo šiehtadusas, suodjalit "lappiske Nations Conservation", ja earet eará hehttet goappešat našunálstáhtaid gáibideames vearu sámiin. Guovllu sámit johte árbevirolaččat norggabealde geasset ja dálvet fas ruotabealde. Sápmelaččaid visttit ja eará huksegat dan áiggi ledje: *goađit*; mat sáhtte leat ovttanat dimbbarvisttit, *darfegoađit* dahje *náhkiiguin skoađastuvvon goađit*; *buvrrit*: smávva dimbbar áittit mat huksejuvvo juolggiid ala vai sáhpánat, neahit dahje eará eallit eai beassan áitái gos vurrkododje borramušaid. Áiti sáhtii huksejuvvon ovttá juolggi ala, dahje das sáhtii leat okta juolgi guđege čiegas.; ja *bohčínáiddit*: muorraáiddit gosa čohkkejedje áldduid maid bohče. Ollu ruota-norgga sámi bearrašiin lei geasseorohat Susendálas, mii lea viiddis vággi mii vuolgá Árbordde márkanbáikkis ja gávva lulásguvlui. Doppe ii lean dan áiggi árbevirolaš dárú ássan, ja sámit leat ge áloáiggis atnán daid guovlluid iežaset eanamin ja ealáhusvuođun.

Álggugeahčen 1800-logu eai beassan sápmelaččat šat geavahit iežaset árbeeatnamiid nugo ovdal, danin go, nugo Elsvatn (1985) čilge, "...Gudbrandsdalen, Østerdalen ja Lulli-Trøndelága eanadárbbasáddji dálolaččat levve guvlui [eiseválddit ledje sin bovden dohko], ja duvde sápmelaččaid oalát eret sin guovlluin. Ovdalaš gárddit veltejuvvo bealdun ja ládjogieddin, muhto vearrámus lei anjke dat go diet ođđahuksejeddjit váldde viiddis jekkiid ja

meahcceeatnamiid meahcceládjun”. Sápmelaččain eai lean makkárge ránggáštangaskaoamit, ja ollu sámiin eai lean šat vejolašvuodát doalahit birgenmeari bohccuid. Dan áiggi álge maid ollu sápmelaččat eanadoallin vuovdečuolahagain maid sisafárrejeaddjit eai oaidnán ávkkálaš eanamin, muhtun muddui sii atne ávkki ortnegiin mat ledje ásahuvvon lullinorgalaš dáččaide geat dáid guovlluide ledje bohtán⁴, muhto sii jođihedje gal maid álkis eanadoalu siskkimusas vákkis, šattolaš eatnamiin maid árbevirolaš sámi ealáhus lei šaddan guođđit. (Jacobsen 1975, NOU 2007: 14)

Dál leat unnán sámit Árbordde suohkanis. Dušše 31 olbmo leat čálihan Sámi jienastuslohkui, ja dat dahká dušše badjelaš 3 % álbmogis geain lea jienastanriekti. Min informánttat lohket ahte leat dušše guokte golbma bearraša mat geavahit lullisámegiela ruovttugiellan dan dásis ahte mánát ohppet lullisámegiela eatnigiellan. Eanet olbmot gal máhttet lullisámegiela, muhto eai dáidde leat badjel 20 olbmo Árbordde suohkanis geat dan máhttet. Okta min informánttain, guhte hui bures dovdá lullisámi birrasiid Nordlánddas, árvoštallá ahte olles fylkkas oktiibuot soitet leat dušše badjelaš 50 olbmo oktiibuot geat máhttet lullisámegiela. Eatnasat sis ássat Árbordde ja Grane suohkaniin. Ealáhusaid ja bearaščanastagaid dáfus gal sáhtta ge dien guokte suohkana geahččat oktan lullisámi oktavuodas. Lullisámegiela ja identitehta sáhtta oppalaččat čatnat mihá eanet boazodollui go davvi-ja julevsámi kultuvrra. Dan govvida hui bures čuovvovaš vástádus maid muhtun lullisámi oahppi vástidii go jerre gos mánát lávejit gullat sámegiela: ”Na gárdde luhtte” (Solstad *et al.* 2011).

3.9.3 Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat

Vuosttaš sámi ásahusa ceggen mas lei mearkkašupmi lullisámi birrasii Siskkit Helgelánddas, lei Gaske-Nøtjen Saemienskuvlla ásaheapmi (dás duohko gohčodit dan dušše sámeskuvlan) 1951:s. Dan birra čilget maŋŋelaš dán čilgehusas. Ja go 20 jagi maŋŋil bargagohte oččodit lullisámi kulturguovddáža Árbordii, de ággan dasa lei ge buoremuddui dat ahte sámeskuvla juo lei ásahuvvon dan suohkaniin. Dien álgojurdaga vuolggahii ge sámeskuvlla Váhnennráđđi, ja dehálaš ágga diekkár guovddáža ásaheapmái lei ahte dat livččii doarjja sámeskuvlla giella-ja kulturbargguide. Iešalddis Árbordde lullisámi kulturguovddáža, *Sijti Jarne*, huksenbarggut álggahuvvojedje 1980:s, ja Norgga kulturráđđi lei deháleamos ruhtadeaddji. Suohkan attii gárvvisin bargojuvvon viessosaji prošehtii, mii maiddái

---

⁴ Miellagiddevaš ja viiddis, muhto ii nu beare systemáhtalaš dokumentašuvnna diein áššiin gávdná girjjis *Samene i Susendal* maid Václav Marek lea čállán (1992).

oaččcui doarjaga Nordlándda fylkasuohkanis. Kulturguovddášvisti váldojuvvui atnui 1984:s, muhto almmolaš vihaheapmi ii dáhpáhuvan ovdal 1987:s.

Sijti Jarne lágida giellakurssiid, duodjekurssiid ja doaimmaha vistesuodjalanbargguid, dan barggus lea lagas ovttasbargu Riikkaantikvárain. Orro vuhttom in ahte muhtun siskkáldas soahpatmeahttuvuođat ja digaštallamat dan hárrái makkár stivrenmálla ja jođiheapmi galgá leat, leat muhtun áiggiid goahcan guovddáža bargguid lullisámiid ektui, go livčče leamaš vejolašvuođat daid buorebut ovddidit. Dat guoská maid jurddašuvvan doarjagii maid guovddáš galggai fállat sámeskuvlii.

Lullisámi girje-ja kulturbusse, *Gærjah*, vuodjigođii 2006:s. Busse oamasta ja jođiha Nordlándda álbmotgirjerájus, ja dan hálddabusbaiki lea Árbordde márkanaiki. Busse bálvala 14 suohkana Nordlánddas ja Davvi-Trøndelágas. Lassin dasa ahte busse fállá girjerájusbálvalusa sápmelaččaide, ja vejolaččat earáide geat fitnet busses dan bisánanbaikkiin, lea busse maid johtti kulturgaskkusteadji, go das leat maid sámi fáddáčájáhusat. Muhtun háviid lea busse maid bálvalan lullisámiid geat ássat ruođabealde ráji.

Leat ollu jagiid juo bargan oažžut ásahuvvot lullisámi gelbbolašvuođagirjerádjosa mas leat sierra lanjat Sijti Jarne guovddážiis. Diet girjerájusprošeakta galgá maid lea oassi namuhuvvon girjebusse fálddagain ja sámeskuvla galgá maid dasa čadnojuvvot. Leat juo gárvvistan konkretalaš huksenteknikkalaš plánaid ja bušeahhtarehketdoalu. Sámediggi lea guovddážiis dien barggus, muhto maiddái fylkkat ja suohkanat galget leat oasseruhtadeadjin. Maiddái Vilhelmina ja Storuman suohkanat ruođabealde galget bovdejuvvot searvat.

3.9.4 Sámi beroštumit suohkana politihkas ja hálddašanbargguin

Mii leat oaidnán ahte Árborddes eai oro beare ollu sápmelaččat dál, muhto liikká mii leat ožžon dan ipmárdusa iežamet informánttain ahte suohkan váldá hui bures vuhtii sámi beroštumiid iežas plánain ja doaimmain. Okta čilgehus dasa gal sáhtta leat dat ahte njunušolbmui nugo ráđđeolbmás ja sátnajođiheaddjis lea goappešagain earenoamáš stuora beroštupmi sámi áššiide. Ja dáidá maid leat nu ahte go Árborde geográfalaččat lea hui guovddážiis Nordlándda lullisámi guovllus, de danin várra leat ge dehálaš lullisámi institušuvnnat ásahuvvon dohko. Dasa lassin lea vel boazodoallu, vaikko das eai leat ge nu galle doalu, dehálaš oassi suohkana ealáhusain. Dán oktavuodas sáhtta namuhit ahte okta stuorámuš boazosámi bearrašiin lea álggahan biebmobuvttadeami mas geavahit iežaset bohccuid bierggu. Helgelándda bohccobierggus lea earenoamáš buorre kvalitehta.

Okta informánttain muitala ahte Helgelánda bohccot deddet gaskamearálaččat eanet go Finnmárkku bohccot.

Suohkan váldá min informánttaid oaivila mielde hui čielgasit vuhtii sámi beroštumiid suohkana plánadokumeanttain; sápmelaččaide galgá sihkkarastit eavttuid maid vuodul sáhttet doaimmahit iežaset doaimmaid sihke ekonomalaččat ja kultuvrralaččat. Árbordde areálapláni, mii dárogilli oaniduvvo LNF-plána (eanandoalu,-luonddu- ja astoáiggeplána), lea ovdamearkkadihte lasihuvvon R bustávva (reindrift) vai boazodoallu nai lea fárus, ja dál lea plána namma LNFR-plána. Suohkan doarju Gaska-Norgga Sámeskuvlla dan láhkái ahte gokčá daid árbordeskuvlaohppiid goluid mat oassálastejit čoagganemiide mat lágiduvvojit gáiddusoahpahusa oktavuodas. Daid goluid lávii stáhta máksit ovdal, muitala min informánta. Suohkana jodiheaddjit čujuhit maid dasa ahte suohkan barggai hui ángirit fylkasuohkaniin ja Vaapste joatkkaskuvllain oazžun dihte oasi eanadoallolinnjás Árbordii. Dál lea ge muhtaskohteroahpahus biddojuvvon Árbordii, ja dat lea boazodoalu mielas hui mávssolaš. Dan ohppui bohtet oahppit miehtá Nordlándda ja maiddái muhtun guovlluin Romssas.

Suohkan lea maid dorjon sámi kulturbargguid álggahemiid, ja mávssii buot girjemánusa gárvvistan- ja deaddelangoluid, dalle go ráhkadedje girjji Susendála sámi ássama birra (geahča smávva čállosa siiddu vulogeahčen duos ovdalis), maid muhtun čeahka (Tjekkia) ássi lei čállán heajos dárogillii. Mii guoská sámi áššiid meannudeapmái fylkkadásis ja departemeanttain, de searvá suohkan daid dilálašvuodaide jus bovdejuvvo.

Virgealmmuhemiin ii gáibit suohkan earenoamáš sámegeilmáhtu. Muhto lea deaivan nu ahte suohkana dikšun- ja boarrásiidsiiddas lea bargi geas lea lullisámegeiella eatniigeallan. Sus leat maid muhtun doaimmat mánáidgárddis (geahča vuolábealde). Eai ge suohkanis leat galbbat sámegeillii, muhto suohkanguovddážiis leat Sámeskuvllas, muhtaskohteroahpahusas ja Sijti Jarne kantuvrrain namat lullisámegeillii.

Sátnejodiheaddji lea evttohan ohcat Árbordde dohkkehuvvot sámegeiella hálddašansuohkanin. Suohkanis lea lánvegeoddii mii lea dál (njukčamánu 2012) vuolgestuvvamin Snoasei gullat makkár vásáhusat dan hálddašanguovllu suohkanis leat.

3.9.5 Sámegiela dilli skuvlla ja oahpahas

Li lean gal álgoálggos jurdda ahte Gaska-Norgga stáhta Sámeskuvla galggai ásahuvvot Árbordii, muhto nu dat goittot dáhpáhuvai 1951:s. Dan jagi heaittihuvvui lullisámi mánáid internáhttaskuvla Haviikkas Davvi-Trøndelágas, maid Finnemišuvdna lei jođihan juo 1900-logu álggu rájes. Ja Árbordii lei báhcán duiska offiseraidvisti, maid muhtun jagiid ledje geahččalan jođihit hoteallan. Dasto fuobmájedje ahte dien vistti sáhtášii váldit atnui internáhttan, ja nu seastá ollu investerengoluid mat muđui boadáže go galgá sámeskuvlla cegget Árbordii. Suohkana bealis dadjet ahte livččii gal buoret jus livččii suohkan mii jođiha skuvlla, nugo Snoases, gos lea suohkana sámeskuvla, ii ge stáhta. Dan láhkái sáhtášii skuvladoaimmaid buorebut heivehit eará skuvladoaimmaide suohkanis. Dán skuvlajagis leat dušše njeallje oahppi Árbordde suohkanis geain lea sámegielaoahppu, guokte vuosttašgielaoahppi ja guokte nubbegielaoahppi. Mánát geain lea sámegielaoahppu, gullet golmma bearrašii. Oahpahas lágiduvvo sihke gáiddusoahpahussan Sámeskuvllas, ja ohppiin leat maid čoagganeamet Sámeskuvllas, vahku ain hávális. Sámeskuvllas eai leat šat mánát geat čađat orrot internáhtas, muhto skuvla doaibma lea eanet gáiddusoahpaheapmi, maid fáallet earenoamážit Nordlándda suohkaniid ohppiide, muhto maiddá muhtun erará guovlluide riikkas. Okta informánta oaivildii ahte fáladat maid suohkan fállá, ii leat doarvái buorre vuosttašgielat ohppiide, danin go sii eai oaččo eambo diimmuid go nubbegielat oahppit.

Árborddes barget muhtun muddui sámivuodain suohkana mánáidgárddiin. Buot golmma vuodđoskuvllaide suohkanis lea maid čadnon mánáidgárdi. Oktiibuot leat bidjan guhtta diimmu vahkus bargat sámegielain ja mánáidkultuvrrain mánáidgárddis, mii mearkaša gaskamearálaččat guokte diimmu vahkus guđege mánáidgárddis. Dan barggu doaimmaha bargi geas ii leat ovdaskuvlaoahppu, muhto sus lea sámegiella eatnigiellan ja bargohárjáneapmi eará suohkana lullisámi mánáidgárddis. Sihke mánát ja eará bargit mánáidgárddiin čájehit beroštumi dien bargui.

3.9.6 Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis

Leat juo namuhan ahte suohkana dikšun –ja boarrasiidsiiddas lea virgáibiddjojuvvon bargi geas lea sámegiella eatnigiellan. Son lei maid okta min informánttain. Dasa lassin barggai doavtterkantuvrras oahppan buohccidivššár geas lea sámegiella eatnigiellan. Dat ahte dearvvašvuodasuorggis lea dien muttos buorre sámegielgelbbolašvuolta, lea gal šaddan iešalddis nu, ii ge dáidde leat boadus suohkana virgáibidjanpolitihkas. Buhcciidsiidda informánta muitalii miellagiddevaš vásáhusa birra. Muhtun vuoras, buohcci sámi demeantapasieanta

ii máhttán dadjat eara go *tjöije boåktjie*, čoavji bávččas, mii gal lea oalle áddetmeahttun dárogielat bargiide. Diet govvida dilálašvuoda maid mii maid leat gullan eará suohkaniid informánttain. Muhtun demeansavihki čuohtá olbmui nu ahte vajáldahtta giela maid maŋŋil eallimis lea oahppan, ja báhcá dušše dat giella mii olbmos leamaš eatnigiellan mainna son vel gulahallá.

3.9.7 Lea go ealáhusain ja servodateallimis muđui atnu sámegillii?

Ovddit čuoggáin leat namuhan eanas sámi doaimmaid – girjebusse, Sijti Jarngedoaimmaid ja sámiide guoskivaš ealáhusdoaimmaid. Suohkan liikui hui bures go álggahedje báikkálaš biebmobuvttadeami man vuodđun lea boazodoallu. Dat sáhtta boahhteáiggis šaddat vel mávssoleabbon go dál lea. Nugohčoduvvon oanehismátkebiebmui lea cealkka mii dávista, ja go Helgelánda bohccuin lea hui buorre kvalitehta (geahča bajábealde), de diekkár fitnodagas leat buorit vejolašvuoddat nagodit gilvalit márkanis. Ja seamma váikkuhus lea maid go merkejit lullisámegillii, mii lea eksohtalaš giella.

3.9.8 Guorahallan

Go geahččá dušše olmmošlohkui, de gal sáhtta dadjat ahte lea unnán sámivuohtha Árborddes. Jus čuovvut maŋos áiggi, 1800-logu gaskkamuddui, dalle go dálá suohkan lei oassin Vaapste suohkanis, de ásse dan guovllus mihá eanet sápmelaččat, bealli dalá álbmogis, mii logu dáfus ii lean nu stuoris, sáhtte leat sápmelaččat. Suohkan gal lea hui dihtomielas dan hárrái ahte sis lea sámi ovddasvástáduš, ja sihke ráđđeolmmái ja sátnedođiheadji dovdaba sámi vuoigavuođalávdegotti evttohusa mii gusoká sámi guovlluide Romssa fylkka rájes gitta Hedmárkui (NÁČ 2007: 14). Lea maid gelddolaš ahte suohkan duođai áigu árvvoštallat ohcat suohkana sámegiela hálddašanguvlui, nu ahte šaddá lullisámegiel hálldanšansuohkan.

Eará gažaldat lea dat ahte nagoda go lullisámegiella seailut dakkár suohkaniin nugo Árborddes boahhteáiggis. Min lullisámi informánta buhcciidsiiddas, masa mii duos ovdalis leat čujuhan, govahalai boahttevuoda čuovvovaččat, ja dat sáhtta leat vuodđun buktit veaháš buoret loahppaárvvoštallama lullisámegiela ektui:

Mus lea buorre jáhkku dasa. Ollu nuorat ohppet dál sámegiela. [Ja de son i smiehttan dušše Árbordde suohkana nuoraid. Min lasáhus.] Mun gal jáhkán lullisámegiela nagodit seailut. Dalle go ledjen 20-30 jahkásaš [30-40 jagi dás ovdal], livččen dadjan ahte giella gal boahá oalát jávkat.

3.10 PLASSJE SUOHKAN

3.10.1 Plassje suhkana birra

Plassje suohkan lea oalle ollu bajábealde meara Lulli-Trøndelágas, ja gohčoduvvo stuorámus lullisámi suohkanin. Suohkanis leat 5.600 ássi, ja 3.500 sis ássat Plassje márkanbáikkis. Prahke ja Glåmos leat guokte eará smávva giláža suohkanis. 72 olbmo leat Plassje suohkanis čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui. Dat lea sullii 2 % sis geain lea jienastanriekti. Prahke guovllus, gos eanas sámít ássat, meroštallet ahte badjelaš 10 % álbmogis leat sápmelaččat.

Dán jagi Plassjemárkaniid rahpamis mitalii sátnajođiheaddji movt Plassjeservodat historjjálaččat lea ovdánan, movt iešguđet guovlluid vákkiin bohte dohko ruvkebergit. Muhto son ii gal oba namuhan ge sámiiid ássama diein guovlluin. Jearahallamis celkkii son almmatge ahte dien guovllus leat sápmelaččat ássan mánggaid čuđiid jagiid, ja danin leat ge sámít dehálaš oassi suhkana iešvuođas. Ollu informánttat, maiddá suhkana informánttat, lohket ahte boazodoallu ja dasa guoskivaš buvttadandoaimmat leat hui dehálaččat suohkanii. Okta informántta lohka ahte das sáhtta leat sáhka nu eatnat go 150 bargosajis.

Sámi servodat Plassjes lea hui nannosit čadnon boazodollui, ja danin sii dovdet ge hui bures riidduid mat gusket eanageavaheapmái. Eanaoamasteddjiid ja boazosámiid gaskavuohta lea muhtun guovlluin leamaš vearrát go eará osiin suohkanis. Ja maiddá siskkobealde sámi birrasa lea dađi garrasit eanageavaheapmi; nugo huksemat, kulturmuittut ja máilmmiárbeárvu dagahan gealdagas dilálašvuođaid. Earret daid riidduid mat leat riekteásahusain jođus, de lea stigmatiseren ja soahpatmeahttunvuođat dál unnon. Vaikko mediain sáhttet ge ain ovdanboahit heajos oaivilat, de lea maiddá mediagovva dál šaddan eanet mánggabealat.

Informánttat muitaledje midjiide ahte sámi servodat Plassjes lea bures oktiigođđojuvvon ja hui nannosit čadnon boazodollui. Seammás sii gal maid čujuhedje dasa ahte vaikko eatnasiin lea ge soga bokte gullelašvuohta boazodollui, de lea servodaga ođasmahttin ja nuppástuvvan dagahan dan ahte buohkain sámi birrasis ii leat šat vejolašvuohta dahje beroštupmi searvat boazodollui. Dasto lea ge maiddá dáppe, nugo ollu eará báikkiin Sámis, muhtun oassi olbmuin geat dovdet iežaset duvdiluvvon eret earáid searvvis, dahje dovdet ahte eai šat dohkkehuvvo eará sápmelaččaid searvá. Liikká lea boazodoallu dagahan dan ahte sámi identitehta ii leat nu bearehaga átojuvvon Plassje guovlluin, muhto sámegealla gal baicca lea čađat leamaš garra deattu vuolde.

Plassjeservodagas ii oro vuhttomín nu bures dat váttisvuohta ahte fertejit ohcagoahtit fas sámi identitehta maid ovddit buolva buoremus lági mielde geahččalit čiehkát. Dan sadjái gulaimet baicca ahte eatnasat ánnas dáhtoše ealáskahttit giela, vaikko eai nu gallis bargga ángirit dan badjelii ahte seailluhit giela.

3.10.2 Sámi institušuvnnat

Go váhnemat vuossáđus ledje garrasit gáibidan oažžut oahpu sámegeielas, de álggahuvvui 1980-logus juogalágan sámegeieloahppu. Prahke skuvllas gal lea leamaš dássedis sámegeieloahppofálaldat 1989 čavčča rájes. 2003:s ásahuvvui lullisámi oahppoprográmma. Áigumuš lei álggahit sámegeielabarggu mii olahii viidábut go dat mii lea lágas mearriduvvon. Prográmma boađus lei ahte Aajege lullisámi giella-ja kulturguovddáš vuodđuduvvui 2006:s. Guovddáš ásahuvvui oassin Plassje joatkkaskuvlii, mii mearkkaša dan ahte Aajege nákke hui bures bargat guovddáša vuodđobargguiguin, ja skuvla lea fas bargoaddi ja rehketoalu ovddasvástideaddji. Guovddáša oamastit Lulli-Trøndelága fylkasuohkan, Hedmárkku fylkasuohkan ja Plassje suohkan gos guovddáš lea. Guovddáša stivrenjoavkkus leat dien golmma oamasteaddji ovddasteaddjit ja dasa lassín vel Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku Boazosámiid Searvvi ja Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku Saemiej Saervie ovddasteaddjit. Aajege doaimmaha gáiddusoahpahusa lullisámegeielas joatkkaskuvládásis, ja lágida ohppiide čoagganemiid, sihke joatkkaskuvlaohppiide ja Prahke vuodđooahpahusa ohppiide. Dasa lassín jođiha guovddáš giellakurssiid rávisolbmuide iešguđet dásis ja lágida maid eará sámi duodjedoaimmaid, sámi kafea ja earalágan servvoštallamiid nugo ovdamearkkadihte vuojadeami. Geahččalus lea almmatge dat ahte dárogiella hui dávjá šaddá váldogiellan diein doaimmain, earret de go lea čielga giellaoahpaheapmi. Vaikko mánggas leat ge gullan sámegeiela ealáskahttema birra ja leat hui mielas dasa, de lea eatnasiid giellamáhttu hui heittot. Ja go ollugat vel leat náitaladdan dárrolaččaiguin, de lea sámegeiela geavaheami bearrašiin oba unnán.

Plassjes leat earret Aajege maiddái boazodoallohálldahusa báikkálaš kantuvra ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvis (NBR), Norgga Sámiid Riikkasearvvis (NSR) ja Áarjel Saemien Diedties leat maid báikkálaš searvvit suohkanis.

3.10.3 Sámi beroštumit suohkana doaimmain

Informánttat muitaledje oalle čielgasit ahte sámegeiella gal ii oba oidno ge suohkanis. Plassje joatkkaskuvllas leat sámi galbbat, gos Aajege lea, ja sámegeielgalbbat leat maid Prahke bajásšaddan-ja báikeguovddášis, muhto muđui

ii oidno sámegeiella. 6. beaivvi guovvamánus gesset sámi leavgga suohkana ođđa Storstuggu vistái ja Prahkes, ja ii muđui gal eará báikkiin suohkanis. Suohkan orro maid čájeheamen hui unnán beroštumi go Aajege ja Røros musea lágidit Sámi álbmotbeaivvi doaluid, go suohkana bealis eai searvva dan beaivvi ávvudeapmái.

Sámegeiella ja kultuvra lea áibbas čihkosis almmolaš báikkiin ja ii gávdno oktage almmolaš ásahus gosa sáhtta sámegeilli váldit oktavuoda. Mánge informántta oavvildedje ahte sámegeiella hálddašanguovllu ásaheapmi lea mielddisbuktán ahte hálddašanguovllu sápmelaččaiguin meannudit mihá earaládje go sápmelaččaiguin geat leat olggobealde dan guovllu

Danin ii leat ge suohkan dárbbášan bargat duođi eanet dan dáfus go doppe orrot sápmelaččat. Maiddái suohkaninformánttat lohket ahte suohkanis oppalaččat eai leat makkárge čiekŋalit jurdagat sámivuoda hárrái, ja sihke sámegeielmáhttu ja ipmárdus sámegeiella ja kultuvrra birra lea váilevaš. Suohkana ovddasteaddji Aajege stivrras ii leat mánge jahkái báljo bohtán ge stivračoahkkimiidda, muhto dál leat válljen ođđa olbmo stivrii. Aajege sávašii eanet beroštumi suohkanis, vai guovddáš ii šatta boalsttarin man alde suohkan sáhtta oadašit.

Leat logemat jagiid juo bargan geahččalit oažžut sámi viesu Plassjii. Okte ledje nagodan ruhtadeami maid oažžut, muhto de ii nagodan suohkan gávdnat viessosaji. Suohkana politihkkáriin orro dál vuhttomín dáhttu oažžut dien proševtta fas johtui, vaikko suohkan iešokto ii nagot ge dan ruhtadit. Vaikko dál lea ge dáhttu gávdnat ja juohkit saji diekkár vissui, de ii leat konkretiserenbargu guđege muttos, leat aitto jur álgán čilgegoahtit dárbbuid ja makkár vejolašvuodát livčče doaibmat seamma viesus go muhtun eará ásahusat. Aajege dáhttu leat njunnošis geassimin dien barggu ovddosguvlui.

Hálldahus sihkastii sámi girjebusse fálaldaga, muhto fálaldat fievrreduvvui viidáseappot dan málle mielde ahte fylkasuohkan ruhtada eanas oasi ja suohkan dušše unnit oasi, go vuos politihkkárat ledje gáibidan diekkár čovdosa.

Plassje suohkan lea maid fárus lullisámi kulturfestivála Raasten Rastah lágideamis. Diet festivála lea juohke nuppi jagi Plassjes ja juohke nuppi jagi Härjedálas, ruotabealde Funäsdalenis. Suohkana kulturhoavddas lea leamaš guovddáš rolla festivála bargguin, ovttas earet eará Aajege guovddážiin.

Oppalaččat leat mii ožžon dakkár ipmárdusa ahte leat earenoamáš ánggirdeaddjit ja eankilolbmot geat barget sámivuodain, ja suohkan lea ollislaččat hui unnán

vuhtiiváldan ja dovdan suohkana sámi álbmoga iežas ovddasvástádussan. Ovdamearkkadihte go almmuhedje Prahke bajásšaddanguovddáža rektorvirggi, de eai oba čállán ge ahte hálidivčče ohcci geas lea sámegielmáhttu, dahje beroštupmi sámegiillii ja kultuvrii. Go eai hukse vuogádagaid mat searvadahttet sámegiela oassin suohkana eará doaimmaide, de sáhttet šaddat dan dillái ahte fálaldagat nohkagohtet dasto go eaŋkilolbmot eai šat veaje duvdit bargguid ovddos.

3.10.4 Sámeigiella skuvllas ja oahpahus

Orro leamen nu ahte fálaldat sámi mánáide lea seamma buorre skuvllas ja mánáidgárddis. Ovddit skuvlajagi jođihii Aajege prošeavtta gos čohkkii buot sámegiela mánáid suohkanis okte vahkus, maiddái mánáid geat eai lean mánáidgárddis. Diet fálaldat lei muhtun váhnema mielas hui buorre, danin go lágiduvvo iešguđetlágan doaimmat ja giellaarvosmahttin, muhto prošeakta lea dál loahpahuuvon. Proeaktajođiheaddji lea almmatge virgáibiddjojuvvon sámi giellaarvosmahtti bargin 60 % virgái. Son galgá bargat sihke Prahke mánáidgárddis ja Plassje márkanbáikki mánáidgárddis. Go diet virgi geahpeduvvui, de fertejedje maid gáržžidit fálaldagaid sámi mánáide. Dál máksá suohkan unna virgeproseanttaža Aajege bargiin, vai nákke lágidit fálaldaga lullisámi mánáide suohkanguovddáža mánáidgárddis.

Lullisámegieloahppu ruovttuskuvllas prošeakta ásahuvvui jagis 2000. Ulbmilin lei ásahit báikkálaš oahppofálaldagaid lullisámi mánáide sin ruovttuskuvllain, vai váhnemat eai šat dárbbas sáddet mánáid internáhttii oahppat giela ja dovdat kultuvrralaš oktiigullevašvuoda. Dien áiggi lei juo Prahke bajásšaddan- ja báikeguovddáš ráđđálaga váhnemiiguin bargagoahtán hukset fágabirrasa vai nákkejit oahpahit sámegiela ja muhtun muddui heivehit sámi kulturmahtu oahpahussii. Sii ovttasbarga muđui muhtun eará skuvllaiguin, ja lágidedje álggos gáiddusoahpahusa. Prahke bajásšaddan- ja báikeguovddáš lea ge dasto šaddan lullisámi oahpahusa resursaskuvlan, muhto skuvla ii leat ožžot makkárge bissovaš ruhtadeami mii lea čadnon juste dien rollii.

Dál lea skuvllas dušše okta sámegiela oahpaheaddji bissovaš virggis. Golbma eará oahpaheaddji geat leat boahtán ruotabealde, leat buohkat gaskaboddosaš virggiin. Earret sin leat skuvllas guokte olggobealde oahpaheaddji proseanavirggiin. Nubbi sudnos oahpaha Stjørđaldas, ja nubbe oahpaheaddji gii lea fárren Plassjes Jiellevárrái, lágida gáiddusoahpu davvisámegiela ovtta oahppái Prahkes.

Maŋemus jagiid leat Prahke skuvllas leamaš gaskal vihtta ja logi oahppi geain lea sámegiellat oahpahus skuvllas. Dán jagi leat sis guhtta oahppi geain guovttes leat vuosttašgiellat oahppit. Oahpaheaddjit doibmet maid johttioahpaheaddjin suohkanis, sihke Plassje ja Glåmos skuvllain, ja maiddá ránnjásuohkaniin nu viidát go nákkejit, ja sii barget áinnas seammás maid gáiddusoahpahemiin. Go sámegiellas lea nu heittot dilli dán guovllus, de lea eanas dárbu nubbegiellaohppui, muhto guovttes guđa oahppis geain dán jagi lea sámegielloahppu Prahkes, čuvvot vuosttašgiellaohpahusa. Liikká gulaimet ahte lea váttis oažžut eanet go golbma sámegiellat diimmu vahkkus, vaikko hálida ge oahppat sámegiella vuosttašgiellan.

Nannen dihtii sihke báikkálaš oahpaheami ja gáiddusoahpaheami, lágida Prahke oktasaš čoagganemiid sin iežaset ohppiide ja ohppiide geat čuvvot gáiddusoahpaheami. Lassin dieidda oktasaš čoagganemiide mat bistet golbma beaivvi, besset oahppit maid čoagganit dáru ohppiiguin, mat leat heivehuvvon agi mielde. Doppe besset dáru oahppit deaivvadit seamma ahkásaš ruota ohppiiguin. Čoagganemiid organisere Aajege ja skuvla ovttasbarggus. Aajege bargá organisaštuvrralaš bargamušaid ja oahpaheddjiid ovddasvástádus lea fágalaš sisdoallu. Go diekkár barggu galgá sáhttit čađahit, de ferte leat ovttasbargu. Sii ožžot dieid lágidemiide sierra ruhtadeami, doarjaga mii juolluduvvo danin go barget sámi oahppoplánaid gelbbolašvuodamihtuiguin mat gusket eará fágaide go sámegiellii. Skuvla lea ge dasto leamaš hui čeahppi searvadahttit čoagganemiide sámi kultuvrra ja servodaga systemáhtalaččat. Dasa lassin fállá skuvla maid ohppiide lullisámi duojis oahpu, ja ohppiin lea maid vejolašvuhta oažžut skuvllas friddja muhtun áiggiid vai besset čuovvut boazodoalu.

Aajege ja skuvlla ovttasbarggu ulbmil lea maid unnidit dan ceahki mii lea go vuodđoskuvllas galget lávket joatkkaoahppui. Guovddáš diehtá áiggis áigái guđet oahppit galget álgit joatkkaoahpahussii, ja sáhttet ge sidjiide juohkit dieđuid dan birra makkár vejolašvuodat sis leat, ja sáhttet maid veahkehit ohppiid oažžut gáiddusoahpahusa jus álgget dakkár joatkkaskuvllaide gos dat ii leat ordnejuvvon. Maiddá diet oahppit besset searvat čoagganemiide. Okta čoagganeapmi heivehuvvo áinnas lullisámi kulturfestivála oktavuhtii dahje nu ahte oahppit besset mátkkoštít eará báikái go Plassjii. Dál leat njeallje oahppi Plassje joatkkaskuvllas geain lea sámegielloahppu, ovttas lea sámegiella 1.giellan, guoktásis lea sámegiella 2.giellan ja okta oahppi čuovvu sámegiella nubbingiellan 3.dásis. Buohkain lea dat oaidnu ahte čoagganeamit leat dehálaččat ohppiide, movttiidahttit sin válljet sámegiella ja dat lea maid giellačoaggananbáiki gos besset dovdat oktiigulleašvuoda ja nannet identitehtadovddu.

Plassje sátnedjiheaddji muitala ahte suohkan lea ollu jagiid juo vuoruhan sámegeiela hui garrasit, ja danin lea ge otná dilli oalle dohkálaš. Mii maid oaččuimet oalle buori gova suohkana oahpahussuorggis go leimmet doppe kártenmátkkis. Maiddái sápmelaččain lea oalle muddui seamma oaidnu, muhto dilli lea hástaleaddji danin go otná gielladillái leat sii joavdan vuosttažettiin danin go earkilolbmot leat bargan nu ángirit, ii ge sáhte lohkat ahte suohkan lea nu beare ollu návccaid bidjan giellabargui. Dan oktavuodas ballet ge das go Prahkii ja Plassje joatkkaskuvii leat álgimin ođđa rektorat, dat sáhtá váikkuhit oahppofálaldagaide. Suohkan čájeha iežas váilevaš ipmárdusa dasa ahte leat earenoamáš sámi dárbbut, go cealká ahte buohkat galget oažžut seamma fálaldagaid ja searvat seamma dilálašvuodaide. Oppalaččat dorjot gal olbmot dan ahte lea dárbu báikkálaš servodagas nannet dieđuid sámegeiela ja kultuvrra birra , muhto ovttá bargis Aajege guovddážiis lea unnán vejolašvuotta bargat diekkár doaimmaiguin danin go sámi servodaga siskkáldas dárbbut leat leamaš doarvái gáibideaddjit.

3.10.5 Heiveheapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis

Plassje suohkanis lea dáhttu láchit dili buoremus láchái vuoras sápmelaččaide, muhto dál ii leat oktage sámi ássi buhcciidsiid. Informánttat muitalit ahte sii dovdet máŋga vuoras sápmelačča geat leat birrasii 80-jahkásaččat, muhto sii gal leat vuos nu virkot ahte eai leat bearehaga dárbbášan ruovttubálvalusa ge. Čieža-gávccii jagi dás ovdal lei earalágan dilli, ja dalle lei suohkanis beaivefálaldat iežas vuoras sápmelaččaide, masa earát maid sáhte searvat. Dat doaimma loahpavuovui danin go eai lean šat geavaheaddjit, vaikko ruhta gal livččii leamaš joatkit proševttain

Okta suohkanbargiin dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis lei sápmelaš gii máhtii sámegeiela, ja lei vel okta bargi gii ii lean sápmelaš, muhto gii lei oahppan sámegeiela. Dasa lassin lei demensossodagas okta bargi gii máhtii veaháš sámgeiela, danin go lei náitalan sámi bearrašii. Ledje earenoamážit guokte bargi geat jámma čuovuiga kurssiid ja konferánssaid gos lei sáhka dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi bargguin mat gusket sámi pasieanttaide. Suohkan lei maid leamaš mielde muhtun demensproševttas ja lei hui čielggas dan áššis ahte maiddái sámegeillii sáhtá šaddat dárbu go galgá bargat dementaolbmuiguin, vaikko dain olbmuin sáhtá ge leamaš dárogiella beaivválaš giellan logemat jagiid čađa. Čujuhuvvui maid dasa ahte dál leat eanet álgán fuomášit maiddái dan maid kultuvra mearkkaša. Ovdal lei dakkár oaidnu ahte ii hal olbmuin leat mihkkege erohusaid, muhto dál ipmirdit dan ahte leat erohusat ja sápmelaččat galget beassat eallit iežaset kultuvrras

maiddáí boarásnunbeaivái. Dán oktavuodas čujuhuvvui dasa ahte skuvla- ja oapahussuorgi lea váikkuhan dasa ahte leamaš nie buorre ovdáneapmi.

Aajege lea leamaš ollu oktavuodas dearvvašvuoda- ja fuolahussurggiin. Suohkan lei mielas ovttasbargat, muhto go sis eai lean sámi geavaheaddjit, de sin mielas lei váttis ásahit ovttasbarggu. Almmatge leat sii ráhkadan plána mas bohtá ovdan maid sáhtá bargat, Aajege namuhuvvo das dehálaš doaimman mainna sáhtá váldit oktavuoda jus šaddá dárbu.

3.10.6 Guorahallan

Dán čilgehusas sámegea dili birra Plassjes, leat oaidnán ahte sámegea lea hui rašes diliš, muhto doaimmat mat leat leamaš jođus maŋemus 10-20 jagi leat váikkuhan dasa ahte lea mannagoahtán rievttis guvlui. Ollu rávisolbmot leat oahppan sámegea ja bargagoahtán gea ealáskahttemiin, muhto lea ollu mii galggašii bargojuvvot, ja olbmot geain lea máhttu ja návccat leat vátnásat. Lea maid čujuhuvvon dasa ahte dábálaš nubbegeallaoahpahus ii leat doarvái oažžut ohppiid šaddat doaimmi guovttegeielagin. Dan áiggis go leimmet kártenbarggus suohkanis, gulaimet olbmui ahte sin mielas lea geaidnu viidáseappot oažžut sámegea oassin eará fágaide, nugo leat dahkan Elgá skuvllas Hedmárkkus ja leat bures dainna lihkestuvvan. Ohppiide geat hálidit čuovvut vuosttašgeielaplána, lea vel eanet dárbu beassat geavahit sámegea maiddáí eará skuvlafágain. Dat lea muđui hui stuora hástalus daningo eai leat galle oahppi geain lea doarvái geielalaš doarjja, ja geain ruovttuin báljo ii oppanassiige gullo sámegea. Ferte bargat oažžut sámegea mihá eanet oainnusin, ja suohkan ferte maid searvat daid bargguide, deattuhuvvo.

SÁMEGIELLA GÁVPOTSUOHKANIIN

3.11 ROMSSA SUOHKAN

3.11.1 Suohkana birra

Romssa suohkan lea njealját stuorámuš suohkan Romssa fylkkas, eanaviidodaga dáfus, ja lea stuorámuš suohkan Davvi-Norggas olmmošlogu dáfus. Romssa suohkanis ássat lagabui 70 000 olbmo, ja eatnasat sis ássat Romssa gávpogis. Doppe leat máŋga organisašuvnna ja institušuvnna mat doibmet viidát olles dan regiovnnas, dat leat ásahusat maid doaimma lea almmolaš hálddahus ja politihkka, oahpahus, dearvvašvuoda- ja sosiáladoaimmat, dáidda ja kultuvra jnv. Romssas

orrot ollu sápmelaččat, sihke barggu geažil ja danin go leat studeantan doppe. Árbevirolaš sámi ássan Romssa suohkanis gal lea smávit giliin olggobealde gávppoga. Vaikko dán guovlluin lea ge leamaš garra dáruiduhttin, ja leat ollu sisafárreaddjit, de leat sámiin báhcán luottat suohkanii. Suohkana ruovttusiiddus (www.tromso.kommune.no/samisk-historie.121091.no.html) gávdno ovdamearkkadihte dát lohkamuš:

(..) muhtun kulturdovdomearkkat mat čájehit oskku ipmárdusa, norpmaid, árvvuid, jurddašanvuogi, dihtomielalaš beroštumi vássánaigái ja olbmo sajádaga iežas sogas dahje báikkálaš servodagas, sáhttet čájehit ahte dás lea sáhka botketkeahtes sámi árbevierus. Danin sáhtta ge čuočuhit ahte sámivuoha mángga dáfus seallui Romssa-guovlluin miehtá 1900-logu ja gitta otnáži.

1970 olmmošlohkamis lei dušše unnitlohku Romssa suohkana lohanguovlluin mat váldojuvvo mielde lohkamii. Dan golmma guovllus, Moskaluovttas, Moskavuovddis ja Sørstrøm/Stordal, mat leat mielde SSB «Sámi álbmot davvi-Norggas» statistihkas (Aubert 1978, mielddus 4), leat 135 olbmo oktiibuot 1 889 olbmos geat leat almmuhan ahte sámegeiella lea sin vuosttašgeiella (7,1 %). Muhto almmatge ledje dušše 21 olbmo geat lohke iežaset sápmelažžan. Muhto 357 (19 %) olbmo lohke ahte nuppis sin váhnemiin lei sámegeiella vuosttašgeiella ja 521 (27,9 %) olbmo lohke ahte nubbi áhkku dahje áddjá humai sámegeiella vuosttašgeiellan.

Romssa suohkanis ledje 2009:s oktiibuot 994 geain lei jienastanriekti sámediggeválgii. Dat lea seamma go 2 % buot suohkana jienasteddjiin, ja nu lei ge Romsa okta dain stuora suohkaniin dan dáfus ahte nu ollugat ledje čálihan Sámi jienastuslohkui. Muhtun guovllut Romssas leat mielde Sámedikki ealáhusaid ovddidan doarjjaortnegiin (STN-guovlu).⁵

2002:s ráhkadii NSR/Romssa Sámiid Searvi ovdaprošeavtta man namma lei «Romsa internašunála eamiálbmotgávppot». Ovdaprošeavttas čilgejit ollu doaimmaid ja fálddagaid mat dál leat gávdnamis Romssas. Muhto čállet maid ahte bálvalusat mat leat sámi álbmogii, fertejit viiddiduvvot. Ovdangesset maid mátkeealáhusa, makkár mearkkašupmi universitehtas lea ja Romsa nugo «Verrát Sámieatnamii» (Romssa Sámiid Searvi 2002, s 51). Romsa lea rámidan iežas searvadahtti mánggakultuvrralaš gávppogin. Muhto 2011 čavčča válggain šattai diet govva geahččaluvvot, go lei gažaldat das ahte galgá go Romsa searvat sámegeiella

⁵ 2011:s gulle STN-guvlui Jøvik, Olderbakken, Moskaluokta, Moskavuovdi, Sjøvassbotn, Stordal, Sjursnes, Reiervik, Breivika ja Ullsfjordmoane, jf <http://www.ssb.no/vis/samisk/om.html>

hálddašanguvlui. De bođii ovdan ahte álbmogis gávdno vuosteháhku sámiide, loga eambo dan birra sierra oassekapihttalas maŋgelis.

3.11.2 Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat

Dehálaš oassi almmolaš sámi servodagas leat eaktodáhtolaš organisašuvnnat ja almmolaš institušuvnnat. Suohkanis leat sámi searvvit ja fierpmádagat nugo Sámi váhnenfierpmádat, Sámi studeantasearvi, Romssa Sámiid Searvi NSR ja Moskavuona NSR, Moskaluovtta Sámiid Searvi SFF ja Ishavsbyen SFF.

Almmolaš sámi institušuvnnain, dahje ásahusain gos sámit leat organiserejuvvon oassin stuorát institušuvnnaide, sáhttá namuhit Romssa universitehta (UiT) Sámi guovddáža ja Romssa suhkana sámi giellaguovddáža, Gáissi. Romssa lea maid fylkaoaivegávpot, gávpogis lea sihke Romssa fylkasuohkana ja Romssa Fylkamánne hálddahus.

Romssa universitehta eamiálbmogiidda gullelaš dutkama, oahpu ja gaskkusteami našuvnnalaš ovddasvástideaddji, ja sámi dutkan ja máhtolašvuodahuksen lea ge leamaš hui guovddážis universitehta doaimmain juo álggu rájes. Universitehta Sámi dutkamiid guovddaš ásahuvvui 1990:s, ja dat galgá earet eará movttiidahttit bargat fágaidgaskasaččat ja leahket veakkin rekrutteret olbmuid sámi dutkamii. Universitehta ruovttusiiddus oaidná makkár sámeviel lohkanfálaldagat gávdnojit. Sii fáallet jagi oahpu sámeielas nugo amasgiella ja sámeieli eatnigiellan, bacheloroahpu sámeielas eatnigiellan, bacheloroahpu sámeielas amasgiellan, masterprográmma gielain, masterprográmma girjjálašvuodas ja lektorprográmma gielain ja servodatfágas.

Romssa fylkasuohkan álggahii ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin 2002:s. Šiehtadusa áigumuš lea earet eará láhčit dilálašvuoda nu ahte sápmelaččat galget sáhttit seailuhit ja ovddidit iežaset giela. Goalmmát artihkkalis, mii lea sámeiela birra, namuhuvvojit konkrehtalaš gielladoaimmat maiguin šiehtadusa bealálaččat áiguba bargat.

Gáisi giellaguovddáš lea Romssa suhkana iežas sámi giellaguovddáš. Giellaguovddáš rahppojuvvui almmolaččat 2004:s, ja dat doaimmá Moskaluovtta giliviesus, ja maiddái Romssa gávpoga ráđđeviesus. Giellaguovddáš galgá ovddidit sámeiela ja kultuvrra Moskavuonas ja galgá maid leat Romssa suhkana ja dan birrasas suohkaniid gelbbolašvuodaguovddáš.

Romssa suohkanis leat árvvu mielde 5-6 sámeielat olbmo ráđđeviesus.

3.11.3 Sámejieloahppu

Romssa suohkanis lea okta sámi mánáidgárdi mas leat guokte ossodaga, ja mánáidgárddis leat 30-40 ollesáiggesaji mánáide gaskal 0 ja 6 jagi. Lea maid vejolaš oažžut sajiid bealleáigái. Mánáin geat dien mánáidgárdái ožžot saji, galgá leat sámejiella ruovttugiellan dahje nubbi ruovttugielain galgá leat sámejiella. Máná ruovttugiella galgá almmuhuvvot ohcanskovis. Dasa lassin leat Gimle studeantamánáidgárddis golbma dárú ossodaga ja okta sámi ossodat. Sámi ossodagas lea sámejiella váldogiella, ja sámi kultuvra ja árbevierut čalmmustahttejuvvojit.

Olggobealde sámejiela hálddašanguovllu lea sámejiela oahppanriekti masa lea biddjojuvvon nannoseamos láhkasuodjalus. Romssa lei hui geargil álggahit sierra sámi «luohká», mii mearkaša ahte fállagohte oahpu sámegillii. Danin leat ge vuodđoskuvllas lágidan sámejielaoahpahusa guovtti dásis, sii fáallet oahpu sihke sámegillii ja sámejielas. Báhpajávrrí skuvllas lea sierra oahppofálaldat gos mángga ceahki oahppit ožžot ovttas oahpu sámegillii Máhttolokten Sámi oahppoplánaid mielde, ja dat mearkaša ahte oahpahangiella lea sámejiella. Dán oahppofálaldahkii bohtet eandalii mánát geat leat leamaš sámi mánáidgárddis. Oahppit álget dárú luohkáide ovdal go bohtet nuoraidskuvlii.

Dasa lassin ožžot mánát sámejieloahpu 27 skuvllas Romssa suohkanis, sis lea sámejiella fágan. Dat sáhtá leat juogo sámejiella vuosttašgiellan, nubbegiellan dahje nubbegiellan 3. Dieid sámejieldiimmuid oahpaheaddjit leat sámejieloahpaheaddjit geat leat virgáibiddjojuvvon Báhpajávrrí skuvlii. Sii johtet skuvllaid mielde, guđege skuvllas lea juogo guokte diimmu vahkus sámejieloahpahus, dahje juo gitta guokte olles beaivvi oahpahus. Sámejiefágas čuvvot Máhttolokten Sámi oahppoplána, ja muđui dat oahppit čuvvot eará fágain Máhttoloktema maid Romssa suohkanat muđui čuvvot. Guovtte geardde jagis lágiduvvo váhnenčoahkkin ja váhnenságastallan Báhpajávrrí skuvllas. Suohkana eará skuvllaid sámejieloahpu oktavuodas lágiduvvo okta oktasaš váhnenčoahkkin jagis ja dasa lassin vel okta váhnenságastallan.

Romssa guđa joatkkaskuvllas leat 41 oahppi geain lea sámejieloahppu, juogo sámejiella 1.-giellan, 2.-giellan (sámejiella 2 dahje 3) dahje amasgiellan. Ohppiin lea juogo iežaset oahpaheaddji gii skuvle sin, dahje sii čuvvot gáiddusoahpahusa.

Go čalmmustahttit Romssa sámejieloahpahusa, de oaidnit ge man molsašuddi ja mánggalágan eavttut leat sámejiela geavaheapmái ja nannemii. Mánát sáhttet

boahpit juogo dakkár ruovttuin gos sámegeiella lea eatnigiellan, dahje ruovttuin gos ii goabbáge váhnemiin máhte sámegeiella. Dien guovtti ravdadili gaskkas gávdnojit ge juohkelágan gielladilálašvuodát. Dan ferte vuhtiiváldit go galgá čuvget sámegeiella árvvu ja sajádaga. Das lea sáhka das makkár eavttuid vuodul mánáide fállujuvvo oahppu juogo *sámegeilli* dahje *sámegeielas*. Okta čoavddafaktor maid sihke váhnemat ja oahpaheaddjit namuhit lea makkár *movttiidahttima* ožžot ruovttus, ležžet dál váhnemat eanas dárogielagat dahje sámegeielagat.

Seammás fertet muitit ahte sámegeiella lea rašes giella, sihke skuvllas ja astoáiggis. Mánge informántta muitalit ahte *sámegeilli* oahpaheapmi sáhtá čuočcat eará fágaide. Go šaddá oahpahusa organiseret nu ahte čohkke mánge ceahki ja mánge luohká ohppiid ovttá jovkui, de ii leat álo vejolaš váldit diimmuid dárogielfágas, nugo láhkaásahusain ávžžuhuvvo. Danne soaitá ge sámegeieloahpamus kollideret guovddáš ja somás fágaiguin ja diimmuiguin. Muitaluvo maid ahte muhtun oahpaheaddjit diein fágain sáhttet measta juo gohččut ohppiid heaitit sámegeielain danin go leat bázahallan eará fagain. Ja go oahpamus lágiduvvo manjel dábbalaš skuvlaáiggi (go buot eará oahppit juo leat mannan ruoktot) vásihuvvo maid lossadin. Informánttat čujuhit dasa ahte buot diet áššiid oktiibuot sáhttet dagahit dan ahte oahppit ožžot dan ipmárdusa ahte sámegeiella ii leat nu dehálaš oahppat.

Muitaledje maid ahte oahpaheddjiid ovdagáttut doibmet caggin. Okta informánttain, geas lea sámegeiella eatnigiellan, muitalii dan áiggi birra go ieš fárrii Romsii ja álggii nuoraidskuvlii. Ja go skuvllas ledje čállán vuosttaš bargamuša dárogielas ja addán dan oahpaheaddjái, de lei son jearran ahte gii son *albmaduodas* lea čállán dien, danin go dat lei nu bures čállojuvvo.

Mánge informántta gesset ge ovdan oahpaheddjiid heajos miellaguottuid čilgehussan dasa manne sámegeieloahpu organiseren lea nu hástaleaddji bargu.

Skuvla, rektorat ja oahpaheaddjit sáhttet diekkár dáhpáhusaid gohčodit dáhpáhusan mat hárve dáhpáhuvvet, muhto váhnemat ja mánat sáhttet dien dovdat geažos áiggi deaddun. Dat maid min informánttat muitalit, govvida dakkár oahpamusdili gos oahppit álkit sáhttet oažžut heajos vásáhusaid sámegeielfágain. Ja de ii šatta sámegeielfága guovddášfágan, ii álkis fágan iige statusfágan ohppiid mielas. Váhnemiid bealis dovddahuvvo ahte ferte rektoriid, oahpaheddjiid ja ohppiid dili oppalaččat buoridit dan láhkái ahte buohkaide oahpahit sámiid *dilálašvuodaid birra*. Sii muittuhit ovdamearkkadihte dan ahte sámegeieloahpaheaddji maiddái lea *oahpaheaddji*, dakkár guhte sáhtá oahpahit

eará fágain maid. Ja jus livčče eanet sámegiel oahpaheaddjit juohke báikkálaš skuvllas, de šattašii sámegielfága lunddolaš oassi mii gullá olles skuvlla oahpahussii. Maiddái Romssa Sámiid Searvi lea evttohan dien dárbbášlaš nannendoaibman vuodđoskuvlii. Skábmamánu 22.beaivvi 2011 miellahttočoahkkima referáhtas čujuhuvvo earet eará dasa ahte jus bissovaš oahpaheaddjejoavkkus livččii nannosit sámegielgelbbolašvuohta, de šattašii sámegieloahppu eanet «ovttidahttojuvvo oassin skuvlaárgabeaivvis ja oahpahus livččii eanet čađačuovvu, ja de livččii maid álkit heivehit diibmoplánaid».

3.11.4 Sámegeiela geavaheapmi Romssas

Sámegiella lea rašes giella danin go dat nu unnán oidno Romssa beaivválaš eallimis. Almmolaš ásašain nugo Romssa universitehtas, Universitehta buohcciviesus ja ráđđeviesus leat gal galbbat sámegillii, ja soahttat gal muhtomin gullat sámegiela busse dahje rámbuvriin. Muhto oppalohkái gávdnojit hui unnán astoáigebáikkid dahje deaivvadanbáikkid gos sámegiella geavahuvvo, ja nuoraide ii gávdno makkárga deaivvadanbáiki. Hástalussan sidjiide geat hálidivčče ásaht diekkár deaivvadanbáikkiid, lea ahte dat hui johtilit ipmirduvvo daid olbmuid olggušteapmin geat eai leat sápmelaččat. Okta informánta čujuha ge dasa ahte mii lea oalle geahččalus, namalassii ahte «doppe leat álo maiddái dárogielagat, ja de eai soahtte ge goassege sáhttit hupmat sámegiela». Organiserjuvvo giellabáikkid movttiidahtaše mánáid ja nuoraid sámástit, ja dasa lassin dat livčče servvoštallanbáikkid gos olbmot sáhttet oahpásnuvvat. Min mielas lea dárbu ásaht diekkár organiserjuvvo deaivvadanbáikkiid dakkár stuorát gávpogiidda go Romsii, vai nuorra sámegiela geavaheaddjit movttáskit eanet sámástit friddjaáiggis.

Viidáseappot muitaluvvui ahte go mánát leat stoahkamin, de sámegielat mánát hupmagohtet dárogiela dakkaviđe go eará mánát lahkoni geat hupmet eará giela, vel de nai go eai leat ge singuin stoahkamin. Eará unnitlogugielat mánát eai daga dien, čuoččuhuvvui. Mearkkaša go diet ahte sámegielat mánát ohppet juo unnivuoda rájes vuhtiiváldit sin geat eai máhte sámegiela? Ii leat ovdal leamaš, ja ii leat vel dál ge amas dat ahte dárogielagat gáibidit sámegielagiid hupmat dárogiela dakkár dilis gos leat goappešat gielagat.

Interneahtta, sosiála mediat nugo Facebook ja SMS leat ođđa mediat maid dadjat juo buohkat geavahit. Ja dain geavahuvvo eanas dárogiella. Nugo okta min informánttain logai: «Nu lea dilli, danin go lea álkit čálistit dárogillii». Jus sámegiella geavahuvvo, de dat lea dávjá vástádussan soames earáide geat leat čállán sámegillii.

Informánttat digaštalle maiddáí dan movt oppalaččat lea leahkit sápmelaš, ja movt sámegeiela geavaheapmi oppalohkáí lea. Dan čanastuvvui oalle muddui daid oaivillonohallamiidda mat bohciidedje 2011 čavčča válgga áiggi, go nákkáhalle galgá go Romsa searvat sámegeiela hálddašanguvlui.

3.11.5 Romssa suohkan sámegeiela hálddašanguvlui?

Raporttas mii lea čállojuvvon Romssa birra nugo eamiálbmotgávpot, čujuhuvvo dasa ahte suohkan dohkkehii 1996:s vuosttaš sámi kultur-ja ealáhusdoaimbaplána. Geassemánus 2011 ovddidii gávpotstivra Bargiidbellodaga jodihemiin, *Sámegeiela doaimbaplána 2013-2016*, maid Romssa suohkanstivra meannudii ja maid eanetlohku áirasiin dohkkehede. Doaimbaplána lei dokumeanta man vuodul Romssa suohkan galggai ohat beassat sámegeiela hálddašanguvlui. Suohkanstivrra boargárárasat, geat ledje unnutlogus, jienastedje vuostá. 2011 čavčča šattai diet ášši báhkka áššin válgagiččus, gos eai geavahuvvon dušše áššálaš ákkastallamat, muhto gos maiddáí ovdagáttut bohte oidnosii. Dieid nákkuide šattai maid miehtá riikka beroštupmi, go NRK bijai riidduid TV sáddagis beavddebirra nákkáhallamii. Válgaboáđus buvtii Romssa gávpogii ođđa politihkalaš stivrejumi, ja eanetlohku ođđa stivrejeddjiin mearridedje geassit ruovttoluotta mearrádusa mii dahkkui geassemánus.

Dan gávpotstivračoahkkima maŋŋil lágiduvvui miellačájáhus dan vuostá go gávpotstivra lei mearridan geassit ohcamuša ahte beassat sámegeiela hálddašanguvlui. Miellačájáhusii serve máŋga čuođi olbmo. Boáđus dien čoahkkimis lei ahte ad-hocjoavku, mas ledje golbma olbmo, válde oktavuodá sátnejođiheddjiin ja fálle kursse suohkanpolitihkkáriidda gos galget oahppat sámi dilálašvuodaid birra. Ja 13. beaivvi ođđajagimánus 2012 lágiduvvui ge čoahkkim mas ledje mielde suohkana njunuš politihkkárat ja sámi organisašuvnnat. Dan čoahkkimis evttohedje ollu doaimmaid maid suohkan konkrehtalaččat sáhtta bargat vai nákkešii lágideat buoret dili sámegeiela ja sámi kultuvrra ovddideapmái. Okta evttohusain lei nammadit bargajoavkku mii galgá čuoovolit evttohusaid, ásahit sámi gulahallanolbmo sámegeielaohpahussii, ráhkadit ođđa doaimbaplána sámegeiela ja kultuvrra várás, fállat giellalásáhusa sámegeielat mánáidgárdebargiide, ásahit báikkálaš gelbbolašvuodáportála ja lágideat sámi dearvvašvuodadeaivvademiid.

Duorastaga 19. beaivvi cuoŋománus 2012 lei Romssa suohkan, man ovddasteigga sátnejođiheaddji Jens Johan Hjort ja gávpotráđđi Jonas Eilertsen, čoahkkimis Sámediggeráđiin Kárášjogas. Čoahkkimis bohte ovttaide das ahte galget hábmet

šiehtadusa mii galgá sisttisdoallat doaimmaid mat sáhttet buoridit Romssa sámi álbmoga dili.

Gažaldat ahte galggai go Romsa ohcat sámegeiela hálddašanguvlui, šattai válgagiččus eanet ja eanet dakkár gažaldahkan ahte liiko go olmmoš sápmelaččaide vai ii, ja nákkuin ledje sátnegeavaheamit mat eai ovddidan gal jierpmálaš ságastallama. Okta sivvan dasa sáhtta leat politihkalaš bargu mii čađahuvvui ovdal go válgabarggut álge, go Bargiidbellodat oktoieš mearridii dien ohcamuša sáddet, bellodat ii lean váldán sápmelaččaid ii ge álbmoga oppalohkái mielde dien prosessii, nu čállá aviisa Nordlys (Nordlys 27.02.2012).

Muhto mii dal de ain leaččai sivvan dasa go sámegeiella šattai váлгаáššin Romssas, de leat suohkana sápmelaččat geat šaddet dieid váikkuhusaid noađi guoddit. Dan noađi dovdet earenoamážit mánát ja nuorat. Juovlatentamenis 2011 lei okta bargamušain maid sámegeielat oahppit sáhtte vállje «Sámi nuorat otná Romssas». Dat ahte goasii juo buot oahppit válljejedje juste dien bargamuša, čájeha ahte die lei ášši mas nuorat beroštit. Informánttat mitalit konkrehtalaš dáhpáhusaid gos skuvllas leamaš givssideapmi, ja leat ge mánát ja nuorat geat eanemusat šaddet gillát. Sii leat ožžon dihtosii ahte mánát hálidit «čiehkádit», nugo okta informánttain logai. Nubbi eará informánta ges oaivvildii ahte orro šaddan «lohpi» hárdit ja givssidit sámegeielat ohppiid. Son čatná dien dili njuolga válgagižžui ja čuoččuha ahte hárdin lea mihá eanet dohkkehuvvon maŋŋel válgagičču. Son maid oaivvilda ahte ovdal dien válgagičču, ii lean oktage gii anii áššin ge jus soames humai sámegeiela rámbuvrras.

Eará informánta mitala ahte universitehta studeanttat leat beassan gullat fasttes dajaldagaid maid sii vásihit juo njuolga cielaheapmin. Buot diekkár heajos vásáhusat sáhttet dagahit dan ahte olbmot eai šat nu duostilit geavat sámegeiela almmolaš báikkiin, rámbuvrrin, olgobáikkiin ja busses. Olbmot eai soaitte ballat jur juste das ahte sii juohke háve cielahuvvojit go sámástit, muhto danin go sii leat ovdal dan vásihan, de sii juo dego *vurdet* gullat unohis reakšuvnnaid go sámástit.

Giellaháddašanguovllu oaivádallamiin šattai maid sáhka sámegeiela oainnusindahkamis, ovdamearkkadihte sámi namat almmolaš visttiin, ja geaidnonamat ja báikenamat sámegillii. Romssas leat sámegeiel namat dušše Davvi-Norgga universitehtabuohcciviesus (UNN), Romssa universitehtas (UiT) ja ráđđeviesus, nugo juo leat namuhan, muhto earret daid eai geavahuvvo sámegeiel báikenamat eai ge leat geaidnogalbbat sámegillii, nugo eará báikkiin leat,

ovdamearkkadihte Skánit, Gáivuona, Budejju, Narviikka, Álttá, Porsánggu, Unjárgga, Deanu, Kárašjoga ja Guovdageainnu suohkaniin.

Vaikko dien politihkalaš áššis ja politihkalaš proseassas leat leamaš heajos váikkuhusat, de sáhtta das maid boahit juoga buorre. Ášši boltastii ollu suhtastuvvamiid. Go suohkana njunušpolitihkkárat ja sámii organisašuvnnat lágidedje gulahallančoahkkima, de besse doppe digaštallat ja sámii besse čilget politihkkáriidda daid ollu hástalusaid maid sámii ássit Romssas šaddet vásihit go galget oččodit buriid sámegiela bálvalusaid. Diet leat hástalusat maid suohkan sáhtta válljet gieđahallat vejolaš ovttasbargošiehtadusas Sámedikkiin. Muhto lea dál oaidnit maid diet šiehtadus boahit sisttisdoallat sámegiela nannema birra Romssas. Ja šaddá maid dasto oaidnit man ollu dahje vejolaččat man láhkái sámii báikkálaš sámii álbmot, iežas organisašuvnnaid ja servviid bokte, bovdejuvvo fárrui dien bargui. Buoremus vuohki movt lihkestuvvat lea jus báikkálaš sámii searvvit ja organisašuvnnat besset ángirit searvat bargui, go sii han leat mat buoremusat dihtet masa lea eanemus dárbu.

Ja loahpas: Lei okta buorre dáhpáhus mii gessojuvvui ovdan dán áššis. Dat dáhpáhusai Sámii álbmotbeivvi ávvudeami oktavuodas guovvamánu 6.beivvi dán jagi. Dalle doalai sátnedođiheadji Hjort sártni, álggos sámegillii ja de dárogillii. Ja sus lei gákti badjelis. Okta informánttain muitalii ahte sátnedođiheadjis lei gákti badjelis, ja son humai sámegiela. Ja go mánat gulle gii son lei – ja ahte son duohtavuodas ii máhte hupmat sámegiela – de sii imaštalle dan iluin. Informánta oaiivildii ahte diekkár «smávva» áššit, álkis dagut, veahkehit oainnusindahkat sámegiela dábálaš giellan.

Dávja leat diekkár symbolalaš dagut dehálaččat, danin go dat nannejit daid doaimmaid mat álggahuvvojit.

3.11.6 Guorahallan

Vaikko dat movt suohkan gieđahalai sámii giellahálldášanguvlui searvama 2011 válgagiččus dagahii ge heajos váikkuhusaid sámii álbmogii, maid eai livčče hálidan, de lea suohkanis ollu jagiid juo leamaš suohkana sámii álbmoga giellabarggii ovddasvástádus. Dan oaidná sihke vuodđoskuvllas ja mánáidgárddis, ja dan sáhtta geavahit dasa ahte hukset fas luohhtevasvuoda ja árvvu. Vuosttaš geahččalus šaddá jurddašuvvon ovttasbargošiehtadus maid Romssa áigu ráhkadit Sámedikkiin. Ráhkaduvvo go dat «olbmuid oivviid badjel» dahje lagas ovttasbarggus siviila sámii servodagain, man ovddasteaddjit leat báikkálaš sámii organisašuvnnat ja searvvit.

Go čađat fárrejit eará guovllu sámiid Romsii, de sáhtta dat movt Romssa suohkan gieđahallá sámegeiela ja kultuvrra šaddat dego mállen eará gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide dasa movt sámegeiela sáhtta sealluhit gávpogiin.

3.12 BUDEJJU SUOHKAN

Suohkana birra

Budejju suohkana leat váldán mielde kárten dihtii suohkana mii lea olggobealde sámi guovllu, muhto gos ášset ollu julevsámit dan logu ektui mii oktiibuot muđui lea Norggas. Budejju lea gasku árbevirolaš julevsámi ja bihttánsámi ássanguovlluid, muhto dološ bihttánsámi ássan gal lea juo buoremuddui "jávkan". Suohkanis ášset 48.000 olbmo ja 113 sis leat čálihan Sámi jienastuslohkui, muhto oassi sis leat várra davvisámit. Suohkan dovda earenoamáš ovddasvástádusa julevsámegillii. Lea veadjetmeahtun dadjat man ollu julevsámit ášset Budejju, muhto go eatnasat sis leat vuolgán julevsámi guovddášbáikkiin Divttasvuonas ja dovdet guhtetguoimmiideaset, de lea midjiide mitaluvvon ahte Budejju sáhttet ássat birrasii 100 dahje goittot eanet go 50 sápmelačča. Ii leat makkárga oassi gávpogis dahje makkárga gilli gos sámit ášset čoahkis, muhto eanasat várra ášset guovddášbáikkis suohkanis.

Sámi institušuvnnat mat áiggiid čađa leat huksejuvvon

Budejju suohkanis eai leat makkárga njuolggos sámi institušuvnnat, muhto mii áigut dás geahčastit iešguđetlágan ášahusaid mat barget sámi suorggis.

Nordlándda universitehtii lea addojuvvon earenoamáš ovddasvástádus jođihit julevsámi oahpaheaddjeoahpahusa, dat lea čuovvleapmi dain bargguin mat álggahuvvojedje Budejju oahpaheaddjeallaskuvllas 1980-logus. Danin leat ge ollu jagiid juo fállan 30 lassan 30 oahppočuoggá julevsámegiela. 2012 čavčča lea ulbmil oažžut sadjái bacheloroahpu julevsámegiela. Dat mielddisbuvttášii ahte sáhttet fállat 30 lassičuoggá julevsámegiela. Dál leat vuos bargamin fidnet oahpaheaddjenávccaid. Universitehta virgádii diibmá sámegeiel ovddasvástideaddji ráđdeaddi. Son ánggirda oččodit sihke ođđa oahppofálaldaga ja maiddái nannosit ovttasbarggu Árran julevsámi guovddážiin Divttasvuonas. Lea maid šaddagohtán biras gos sámi beroštupmi lea lassánan, eandalii oahpaheaddjeoahpahas ja historjafágas, ja maiddái muhtun servodatdutkiin lea beroštupmi lassánan.

Budejju suohkan virgáibijai muhtun jagiid dás ovdal sámi koordináhtora man ovddasvástádus galggai leat oahpahussuorgi. Boađus das lei ahte suohkan vuosttaš geardde lágidii almmolaš guovvamánu 6.beavvi ávvudeami 2007:s.

Dađistaga viiddidedje dien ávvudeami nu ahte šattai olles suohkanii sámi vahkkun, ja dan vahkus lágidedje doaluid iešguđetlágan joavkkuid várás. Barggu jođiha sámi fierpmádat mas leat fárus Nordlándda Fylkamánne, Nordlándda fylkasuohkan, Nordlándda universitehta, Nordlándda musea, Girdimusea ja Budejju suohkana ovddasteaddjit. Vaikko guhtege ása hus lágida iežas doaluid dan vahkus, de lea sámi koordináhtoris dehálaš bajilgeahčči doaibma diein bargguin.

Budejju lea maid Nordlándda fylkasuohkana hálddašanbáiki. Fylkasuohkan lea oassi sáme giela hálddašanguovllus danin go Divttasvuona suohkan lea mielde hálddašanguovllus. Sihke fylkasuohkana ja Nordlándda Fylkamánne ruovttusiiduin leat dieđut sámi dilálašvuodaid birra, maiddá i sáme giellii. Muđui lea Budejju museas smávit sámi čájáhus, muhto dan gal skuvllat geavahit hui hárve.

Sámi organisašuvnnat leat organiserejuvvon eanet regionála dásis, muhto Bodø sámi cultur club gal lágida muhtomin servvoštallan deaivvademiid ja ovttasbargá maid Sámi vahku lágidemiin. Muhto ii sáhte gal lohkat ahte dáppe lea nu nanu julevsámi biras, vaikko váhnenjavku lea ge bargan oažžut julevsáme giela sihke skuvlii – ja dasto maid mánáidgárdái.

Guovvamánu 2011 bijai Budejju vuottaš geardde suohkana nama sáme giellii; *Bådåddjo*. Dasa bođii garra vusotehá hku, nugo ollu eará báikkiin nai, sihke vuostehá hku ja billisteapmi čuovui, muhto garra nákkáhallas liikká jaskkodii go muhtun mánut ledje vássán. Muhtun informánta oaivvilda ahte kulturvahkku mii lágiduvvo guovvamánus ja beroštupmi mii dasa leamaš sihke gávpogis ja muđui Sámis, soaitá váikkuhan dasa ahte sámi árvu gávpogis lea šaddan buoret. Muhto ain dál, miessemánus 2012, dieđihuvvui ahte geaidnogalbbaid leat billistan.

Sáme giella suohkana politihkalaš bargguin ja hálddašanbargguin

Go suohkan ii leat mielde sáme giela hálddašanguovllus, ja go doppe á sset dan muttos unnán sápmelaččat, de ii leat oba leamaš ge ságas geavahišgoahit sáme giela suohkana politihkalaš ja hálddahuslaš bargguin. Gávpotstivrras lea lullisámi áirras gii lea hui ángir gozihit sáme politihka. Suohkan ii geavat Budejju sáme gielnama iežas neahttasiiduin, ja dieđut dan birra makkár oahppofálaldagat gávdnojit sáme gielas, leat čállojuvvon dušše dárogillii. Suohkan lea bargan sáme gielfálaldagaid ovddidemiin eandalii oahpahussuorggis, ja sámi vahkku lea doaibma mii galgá eanet čalmmustahttit sámi kultuvrra.

3.12.1 Sámeigiela dilli skuvllas ja oahpahus

Oahpahus julevsámeigelas álggahuvvui 2004-05:s, muhto mánáidgárdefálaldat gal ii lean sajis ovdal loahpageahčen 2008. Goappešat diet fálaldagat álggahuvvo danin go váhnemat gáibidedje diekkár fálaldagaid iežaset mánáide. Go fálaldat álggahuvvui Jentoftsletta mánáidgárddis, de čohkkejedje sámi mánáid ossodahkii gos maddái ledje dárogielat mánát. Vaikko mánáidgárddis leat ge dál 13 máná geat galget oažžut sámeigielfálaldaga, de leat sii biddjojuvvon iešguđetlágan ossodagaide. Danin šaddá ge dárogiella mihá eanet mearrideaddji váldogiellan, go livččii de jus sámeigielat mánáid livčče čohkken sierra ossodahkii. Mánáidgárddis leat guokte bargi geain lea gelbbolašvuohta sámeigelas, nubbi sudnos lea ovdaskuvlaoahpaheaddji, muhto sus lea dál virgelohpi. Jus mánáidlohku bissu dan dásis mas dál lea, de dáidá suohkan geahččalit ásahit sierra sámi ossodaga mánáidgárdái. Go váhnemat ohcet mánáidasaset mánáidgárdesaji, sáhttet sii merket hálidit go mánáide sámeigielfálaldaga.

Skuvllas lei dilli nu ahte váillui pedagogalaš gelbbolašvuohta ja šadde geavahit ollu diibmoahpaheaddjit mat bohte ja manne, ja nu gaskkalduvai ge oahpahus dávjá, ja guhkes áiggi lei fálaldat nuo ja ná. Muhto manjemus jagiid lea fálaldat šaddan arvat buoret, go muhtun julevsámeigiel oahpaheaddji válddii ovddasvástádusa badjelosas, ja oaččui virgelobi bálkkáin lohkat sámeigiela nu ahte oažžu 30 lassii 30 oahppočuoggá julevsámeigelas. Sus ii leamaš sámeigiella vuosttašgiellan, muhto lea bajásšaddan sámeigielat birrasis, ja danin sus lei buorre vuodđu man ala hukset. Ovddeš áiggiid ektui lea dál mánáin buoret dilli dan dáfus ahte lea ollesoahppan oahpaheaddji gii lea oassi skuvlla birrasis, ja giellaoahpaheapmi lágiduvvo ge systemáhtalaččat oahppoplána mielde. Dán jagi leat ohppiid juohkán golmma jovkui, main leat vihtta oahppi smávvaskuvladasis, guhtta gaskadásis ja golbma nuoraidskuvllas, ja boahte jahkái sávvet beassat ásahit njealját joavkku go vurdet golbma vuosttašluohká máná geaidda jáhkket hálidit sámeigieloahpu. Dán jagi ohppiin lea okta máná vuosttaš luohkás geas lea sámeigiella vuosttašgiellan, ja earát čuvvot Sámeigiella 3.dási nubbegiellaplánaid. Lea dušše son geas lea sámeigiella vuosttašgiellan gii duodai lea doaimmi guovttegielat ja geavaha sámeigiela ruovttugiellan. Dain eará ohppiin lea hui unnán gielladoarjja ruovttus. Buot ohppiid sáhtostit Mørkvedmarka skuvllii gos sis lea golbma diimmu sámeigieloahppu vahkus. Vuosttašgielat oahppi oažžu dasa lassii guokte diimmu oahpahusa iežas luohkás dahje joavkolanjas. Mørkvedmarka skuvllas fitná julevsámi girjebusse.

Dat mii lea buorre dálá sámeigieloahpahusa lágideamis, lea dat ahte oahppit besset deaivvadit ja nu ásahuvvo sámi biras mii lea ávkkálaš giellaovdáneapmái ja

gos maddái besset dovdat oadjebasvuodá iežaset identitehta dáfus. Hástalusat mat čatnasit dán lágan organiseremii lea ohppiid sáhtostepmi sin iežaset ruovttubáikki skuvllain Mørkvedmarka skuvlii. Ja ii buot háviid šatta sámegieloahpu lágideapmi ohppiid ruovttubáikki skuvllain nu buorre go galggašii leat. Nu sáhtta ge dáhpáhuvvat ahte sámegieloahpamus biddjojuvvo ovdamearkkadihte ohppiid vuojadandiimmuid sadjái, ja de oavvilda skuvla ahte vuojadandiimmut leat beare mávssolaččat, daid eai ábut massit, ja dat lea maid "suohtas" fága maid oahppit eai hálit massit. Namuhuvvui maid ahte oahpaheddjiid váilevaš máhttu ja heajos miellaguottut sámegielfágii dagahit fágii heajos árvvu. Ovdamearkkadihte mitaluvvo go muhtun oahpaheaddji lei lohkan ahte ii leat nu váralaš jus sámegiieldiimmuin lea eret.

Skuvlii čáliheami oktavuodas sáhttet váhnemat merket hálidit go sámegieloahpu manaidasaset. Dasto galgá guhtege skuvla dieđihit dan suohkana oahpamusossodahkii. Liikká čuoččuhit ollugat ahte buot buoremus diehtujuohkingáldu lea "jungeltelegráfa", sihke váhnemiidda ja ohppiide, ja dan vuodul ohcalit ge oahpamusa julevsámegielas.

Min informánttat lohket ahte Budejju bargá sámi áššiiguin miehtamielain. Oahpaheaddjis eai leat goassege váttisvuodát fidnet daid oahpponeavvuid mat ležžet gávdnamis julevsámegillii, ja váhnemat geaid mánáin lea sámegieloahppu, ožžot sátnegirjiid ruoktot vai besset veahkehit iežaset mánáid. Oahpaheaddji beassá maid searvat kurssiide ja konferánssaide mat sutnje leat mávssolaččat, ja fágalaš fierpmádat lea ge dehálaš ja movttiidahtti go muđui bargá okto sámegielfágain. Oahpaheaddji lea maid ožžon bálkálásáhusa mii lea seamma stuora lasáhus go sis lea geat leat oktavuodaoahpaheaddjit. Dat buvttada dan liigebarggu mii oahpaheaddjis lea sámegiela oahpahemiin, ja lea maid buorre dan dáfus ahte oahpaheaddji ii dárbbas dietnasa massit go ii oaččo dan lasáhusa maid oktavuodaoahpaheaddjit ožžot.

2012 giđa válddii Budejju suohkan badjelassas julevsámegiel gáiddusoahpaheami. Budejju suohkan oaččui viimmat listtu Divttasvuonas mas 14 oahppi ledje dieđihan ahte sis lea beroštupmi oažžut gáiddusoahpaheami sámegielas. Muhto dál leat almmatge dušše guokte oahppi geaidda diekkár oahpamus lágiduvvo Budejju. Ledje mánggas geat eai hálidan álgit sámegielain gasku skuvlajagi, ja lei goit okta suohkan mii válljii ieš máksit eanet gáiddusoahpamusa ovddas maid Árran fála, danin go Budejju oahpaheaddji lea ovdaskuvlaoahpaheaddji geas ii leat doarvái gelbbolašvuhta oahpahit nuoraidskuvllas. Ja muhtumat ledje sihkkarit maid dolkan go lei leamaš nu ollu ovddos maŋos gáiddusoahpahemiin

manemus jagiid. Prošeakta mii dál lea jođus Budejju, loahpahuvo geassái. Dasto ferte suohkan ja fylkamánne árvoštallat maid bargat viidáseappot. Budejju suohkan oaivvilda ahte deháleamos lea gávdnat ollesoahppan oahpaheaddji ja ahte galggaše nagodit oažžut dakkár gáiddusoahpahušfálaldaga mii nanne dan fálaldaga maid ožžot lagas birrasis. Danin ii leat ge daddjon ahte gáiddusfálaldat Budejju bisuhuvvo. Muhto julevsámegeiella lea dakkár dilis ahte lea hui dárbu áimmahuššat juohke ovttá gii hálida dan giela oahppat. Lea hui dárbu gávdnat čovdosa buori áigge ovdal go skuvllat álget, leaš dál Budejju dahje eará báiki mii fállá oahpahuša, vai oahppit eai masse dan vuoigatvuođa mii sis lea oažžut oahpu sámegeielas.

Ersvika Sámi Siida lea 15 km Budejju guovddážiis eret ja lea oassin kultuvrralaš skuvlálávka prošeaktii ráhkadan sámi oahppofálaldaga mas praktihkalaš máhttu ja kulturárbevieru deattuhuvvojit. Fálaldaga geavahit guovllu skuvllat ja atnet dan dehálaš doaibman, vaikko sáhtá ge fálaldaga moaitit danin go atná vuodđun áibbas gollan sámi govva, namalassii sápmelaš ja boazu, eai ge leat baicca geavahan vuodđun girjás sámi eallinvugiid ja dovdomearkkaid mat lea dálá sámi servodagas. Dasa lassin vásiha suohkan ahte lea hui váttis oažžut čielgasii mii julevsámi kultuvra duođai lea, dahje movt dan sáhtá servodagas oaidnit. Suohkan váillaha eanet huksejeaddji čoahkkimiid sámi birrasiin, vai gulaše movt julevsámi álbmot dáhtošii čalmustahttit iežas kultuvrra ja giela, ja maid oaidná dehálažžan dien barggus.

Gielladilli dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusas

Sámi álbmogii eai leat ásahuvvon earenoamáš doaimmat Budejju dearvvašvuođa- ja sosiálasuorggis. Muhto Nordlándda buohcciviesu Spesialdearvvašvuođa bálvalusas gal leat eanet diđolaččat dien dáfus. Nordlándda buohcciviesus leat galbbat sámegeillii ja nu muittuha ge Budejju ássiide ahte suohkanis ášset maiddái sápmelaččat.

Sámegeiella geavaheapmi muđui Budejju suohkanis

Budejju suohkanis eai leat ealáhusdoaimmat dahje astoáiggedoaimmat gos sámegeiella geavahuvo. Suohkanis orrot ollu olbmot geain hui moattes máhttet sámegeiella, ja danin ii várra leat gal ártet go sámegeiella ille gullo almmolaš báikkiin. Muhtomin gal sáhtá gullat sámegeiella, muhto dat lea áinnas iešguđetlágan sámi seminárain ja konferánssain. Guovvamánu 6.beaivvi lágideat sámi ipmilbálvalusa, dat lea oassi suohkana álbmotbeaivvi ávvudandoaluin ja sámi vahku doaluin.

3.12.2 Guorahallan

Vaikko vel sámít leat ge ovdal ássan dán suohkanis, de lea sámivuohta leamaš áibbas čihkosis Budejju gitta 2000-logu rádjái. Dilli lea rievdan mañemus logi jagis, ja de eandalii mañjel 2007.Go gávpogii leat ihtán galbbat sámegillii ja beroštupmi mii lea čadnon sámi vahku lágidemiide, lea várra váikkuhan dasa ahte sihke dábálaš olbmot ja maiddái politihkkárat leat šaddan eanet dihtomielalaččat dasa mii gullá sámivuhtii. Budejju suohkan lea maid čájehan beroštumi sámivuhtii go lea váldán badjelasas lágídit sámegiel gáiddusoahpaheami. Suohkan dáhttu dan dahkat danin go hálida ásahit stuorát birrasa suohkana julevsámi ohppiide, ja geahččala ge ovttastahttit ohppiid geat ožžot gáiddusoahpaheami ja báikkálaš skuvllaid ohppiid. Movt dainna lihkostuvvá, dan šaddá áiggi mielde oaidnit. Almmatge lea suohkan viimmat ožžon johtui dohkálaš oahppofálaldaga iežas ohppiide. Lea maid ásahuvvon mánáidgárdefálaldat, vaikko dan fálaldaga diehttelas ferte buoridit vai mánát ožžot buoret vuolggabáikki go galget joatkit sámegieloahpuin viidáseappot.

Almmatge diet lávkkít maid Budejju suohkan lea lávken ovddos, eai mearkkaš ahte buot leat dušše illu ja hávski, muhto suohkan lea goittot jođus rievttis guvlui. Lea ain ollu maid ferte bargat nannen dihtii dieđuid sihke sámegiela ja kultuvrra birra báikkálaččat suohkanis, muhto maiddái julevsámi álbmoga ja sámiid birra oppalohká. Ja ferte maid bargat eastadit daid heajos miellaguottuid mat ain gávdnojit gávpotolbmui.

3.13 OSLO SUOHKAN

3.13.1 Oslo suohkana birra

Oslo lea áidna suohkan min 12 kasussuohkaniin mii ii leat árbevirolaš sámi ásaanguovllus. Muhto go gávpot lea dán riikka oaivegávpot gos olles riikka stivrejuvvo sihke hálldahuslaččat ja politihkalaččat, de lea ge geasuhan ollu sápmelaččaid dohko fárret. Jus eat rehkenastte sápmelaččaid geat Guovdageainnu-stuimmiid geažil šadde Akershus giddagassii gaskkamuttos 1800-logu, de lea várra Isak Saba, vuosttaš sápmelaš gii válljejuvvui Stuoradiggái 1906:s, okta dain vuosttaš sápmelaččain gii čalmmustahtii sámivuođa goittot dan stuoradiggeáigodagas go son ásai Kristianias. Maiddái dovddus sámi girječálli Matti Aikio, gii Hirsti (1980) dieđuid mielde lei vuosttaš sápmelaš gii čadahii examen artium, orui muhtun áiggiid 1900-logu gaskkamuttos Kristianias. Vaikko doppe universitehtas oahpahuvvui ge sámegiella juo 1848 rájes, de dan fálaldahkii ii oro leamaš nu beare stuora beroštupmi dieid áiggiid sámi studeanttain, dahje dat ii soaitán duohtavuodas leat rabas sidjiide. Vaikko mis eai leat ge doarvái

buorit dokumentašuvnnat dasa, de orro liikká leamen nu ahte eanet sámit fárregohte oaivegávpogii easka maŋjel soađi, go šaddagođii eanet rabas oahpposervodat ja bargomárkan. Ovdal go Romssa universitehta áhahuvvui (1970), allaskuvlafálaldat bođii Áltái 1970- - 80-logus ja ovdal go Sámi Allaskuvla áhahuvvui Guovdageidnui (1989), lei Oslo lunddolaš oahppobáiki mii geasuhii eanemus sámiid alitdási oahpahussii. Oslos ledje maid dalle, ja leat ain dál ge, hui mánggalágan bargosajit juohke gelbbolašvuodádis, mat geasuhit vaikko guđe čerdii gullelaš nuoraid miehtá riikka. Ja muđui gal sáhtte maid leat muhtun sápmelaččat geat bohte deike Osloi "...čiehkkan dihtii iežaset sámi gullelašvuoda", nugo okta min informánttain lohka.

Dat min aŋkke lea čielggas, lea ahte Oslos, gos ášset bures badjel beallemiljon olbmo, leat maiddá ollu sápmelaččat. Sámi Instituhta árvvoštallamiid mielde maid gávdnat internehtas, mat maŋemus leat ođasmahttojuvvon 2006:s, de eai gávdno mis "...čielga logut mat duodaštivčče man ollu sápmelaččat logu mielde leat orron Oslos ovdalaš áiggiid, ja dál". Go dávjá meroštallet ahte Oslos ášset sullii 5.000 sápmelačča, de dan logu ferte ipmirdit oalle luovos árvvoštallamin. Sámi jienastuslohkui ledje 2009:s čálihan 623 olbmo. Jus mii rehkenastit ahte Oslo sápmelaččat leat seamma áŋgirat čálihit jienastuslohkui go Guovdageainnu sápmelaččat, de diet lohku čájeha ahte oaivegávpogis eai ása eanet go 1.200 sápmelačča, ja dat orro oalle mihá vuollegis lohku⁶. Muhto sáhtta leat ágga jáhkkit ahte Oslos eai leat nu áŋgirat čálihit Sámi jienastuslohkui go Guovdageainnus. Muhto áidna maid mii sihkarit sáhttit cealkit, lea ahte Oslos, ja maiddá Oslo lagas guovlluin, eahpikahtta orrot ollu sápmelaččat, árvideamis mánga duháha. Danin lea ge hui miellagiddevaš dán oktavuodas geahččat makkár sadji sámegeielas ja giellaoahpaheamis lea riikka oaivegávpogis.

3.13.2 Sámi institušuvnnat ja organisašuvnnat

Seamma jagi go NBR (Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi) vuodđuduvvui Romssas, 1948:s, vuodđuduvvui maid *Sámi Sær'vi* ("Samisk Selskap") Osloi. Searvvi ulbmil lei oažžut olbmuid buorebut ipmirdit sápmelaččaid earenoamáš váttisvuodaid (Hirsti 1980). Hirsti čilgehusa mielde vulggii ge dien searvvis, masa dađistaga čadnojedje mánga báikkálaš searvvi Finnmárkkus, dat jurdda ahte ásahit stuorát ja gievrrat sámi organisašuvnna. Ja 1968:s áhahuvvui ge NSR (Norgga Sámiid Riikkasearvi). NSR vuodđuduvvui go Sámi Sær'vi báikkálaš searvvit

⁶ Guovdageainnus ledje 2009:s 1.557 olbmo čálihan jienastuslohkui, álbmogis man lohku oktiibuot lea 2.998 (2006). Jus mii roavvat rehkenastit ahte buot olbmot Guovdageainnus leat sápmelaččat, de addá álkis rehkenastinvuohki, mas geavahit dan 623 olbmo logu geat Oslos leat čálihan jienastuslohkui vuodđun, dan estimáhta ahte Oslos ášset dušše sullii 1.200 sápmelačča.

vuodđudovvojedje oktan organisašuvdnan (Sámi Instituhtta 1990). Diet historjá čájeha ahte Oslo sápmelaččat ledje dakka maŋŋel soađi juo guovddážiis ovddideamen sápmelaččaid dili oppalaččat Norgga servodagas.

Oslo álggahii maid juo oalle áigá sámi mánáidgárddi, nugo mii dás maŋŋelaš čilget. NSR álggahii oččodišgođii johtui sámi mánáidgárddi, ja mánáidgárdi bođii ge johtui 1986:s, seamma jagi go stáhta ásahii sierra doarjjaortnega mánáidgárddiide main sámegeiella lea váldogeiella. Eará dehálaš báiki mii lea mielde seailuheamen ja nannemin sámegeiella oaivegávpopis lea *Sámi Viessu*, mii oinnii beaivvi čuovgga 2004:s. Dan viessodoaimma ulbmil lea ovddidit sámegeiella, kultuvrra ja servodateallima, ja searvi mii daid bargguid doaimmaha ii leat politihkalaš searvi. Min informánta, gii ovddasta Sámi Viesu, deattuhii man iešguđetlágan olbmot leat mat oktiibuot leat Oslo sápmelaččat. Sii leat iešguđetláganat sámegeiella, agi ja virgeduogáža dáfus. Maŋŋgas sis geat dál ángirit barget sámi birra, leat daid sápmelaččaid mánát dahje mánáidmánát geat dalle sin nuorruvuodas eai soaitán dáhtton dovddahit iežaset sámi duogáža. Gitta 2011 lohppii ledje Sámi Viesu lanjat hui guovddážiis Oslos. Ja dál (njukčamánu 2012) leat bargamin gávdnat eará heivvolaš lanjaid, ovtta Sámedikki ja Oslo suohkana ovddasteddjiiguin. Sámi biras ballagođii go doarjja maid Sámediggi lea juolludan, ja dat veaháš doarjja maid leat ožžon Oslo suohkanis, mainna ledje gokčan ovddeš lanjaid láiggu, ii šat leat doarvái gokčat ođđa sullasaš lanjaid láiggoluid guovddáš Oslos.

Min informánttat muitalit ahte Sámi Viessu lanjat ja doalut maid doppe leat lágidan, leat doaibman dehálaš čoaggananbáikin gos sámi áššiid gávpopis leamaš ságas ja gos maid leat beassan sámegeiella geavahit. Sámi Viesu lanjain leat lágidan lávvordatkafea, giellakurssiid ja giellalávguma, ja lea Sámi Viessu mii daid doaluid leat ordnen. Ja maddái sámi penšunisttaid searvi lea geavahan lanjaid iežaset čoahkkimiidda. Sámi Viessu lea sádden Sámediggái ohcamuša gos ohcet sámi giellaguovddáš statusa, muhto dán rádjái eai leat ožžon doarjaga dasa. Min informánttain lei hui čielga oaidnu dasa ahte almmá ođđa, heivvolaš lanjaid haga, šaddá váttis joatkit buot daid doaimmaiguin maid Sámi Viesu searvi lea jođihan, ja de masset Oslo sápmelaččat dehálaš deaivvadanbáikki gos leat beassan sámegeiella geavahit. Dieid dilálašvuodaid mearkkašupmi bohtá maid ovdan das go oaidnit ahte sámi searvit gos eanemusat lassánit miellahtut, leat sámi organisašuvnnat Oslos, čuočuhit informánttat.

3.13.3 Sámi beroštumit suohkanpolitihkaš ja hálddahas

Min informánttaid dieđuid mielde eai leat makkárga earenoamáš sámi beroštumit suohkanis, earret daid mat leat skuvllas ja oahpahusas, maid birra čállit bohtte

čuoggás. Muhto Oslo suohkan lea, nugo leat juo namuhan, mánga jagi adde doarjaga Sámi Viesu jodiheapmái. Dán jahkái lea juolludan 200.000 kr.doarjjan.

3.13.4 Sámeziela dili skuvllas ja oahpahus

Ovdalis namuhuvvon mánáidgárddi mii álggahuvvui 1986:s lei vuosttaš doaimma skuvla-ja oahpahussuorggis mii ásahuvvui Oslo sápmelaččaid váste, jus eat rehkenastte mielde Oslo universitehta 1800-logu sámiguoskivaš oahpuid (giella, historjá, álbmotmuittut jna.), mat hui unnán olahedje sámi “geavaheddjiid”. Dál lea suohkan mii jodiha dien mánáidgárddi, maid priváhta olbmot álggahedje. Das leat guokte ossodaga, okta mas leat 1-2 ½-ahkahaččat, oktiibuot 13 máná, ja nubbe ossodat mas leat 19 stuorát máná. Mánáidgárddi jodiheaddji muitala ahte dat lea čielga sámi mánáidgárddi, gos giellageavaheapmi deattuhuvvo. Sihke mánáidgárddi 10 bargi ja nu guhkás go vejolaš maiddái mánát, geavahit giella beaivválaš bargguin. Lassin bargiide geat leat olles virggiin, leat mánáidgárddis vel guokte penšunistta oasseáiggebarggus giellaguoddiin, “áhku” ja “áddjá”. Sudnos lea goappešagain davvisámeziella eatnigiellan ja leaba hárvánan bargat mánáiguin. Leat stuora hástalusat čadnon dasa go galgá geahččalit eanemus lági mielde geavahit sámeziela mánáidgárddis. Informánttat árvvoštallet ahte sullii 60 earkilváhnemiin geain dál leat mánát mánáidgárddis, leat dušše guđas geat hupmet njuovžilit sámeziela. Dilli lea ge dasto nu, go ollu eará informánttat maid muitaledje, ahte leat ollu váhnenbárat geain goabbáge ii máhte sámeziela, muhto geat dáhttot ahte sin mánát galggaše oahppat sámeziela juo mánáidgárddis. Dákkár dili leat mii maid oaidnán ollu eará suohkaniin. Nannen dihtii mánáidgárddi sámezieloahpu, lágida mánáidgárddi maid giellakurssiid váhneiid daavvisámezielas, mii leat dat sámeziella mainna mánáidgárddi bargá. Dán jagi leat gávccii váhneima geat čuvvot diekkár kurse.

Mánáidgárddi jodiheaddjit barget bures oainnusindahkat mánáidgárddi, dat lea oassi sin rekrutterenbarggus ja oppalaččat sámi ášši ovddidanbarggus. Mánáidgárddis lea sierra ruovttusiida Oslo suohkana neahttasiidduin. Mánáidgárddis leat dievva mánát, muhto dat orro goittot vuos dál doarvái stuoressa daid dárbuid ektui mat leat. Min informántta čujuha dasa ahte suohkanis lea mánáidgárdelága § 10 vuodul geatnegasvuohta fállat sámi mánáide sámi mánáidgárdefálaldaga, juogo iešokto dahje ovttas eará suohkaniiguin. Oslo sámi mánáidgárdái leat maid beassan Bærum mánát, go leamaš sadji. Stuora hástalus lea gávdat fágaolbmuid, namalassii ovdaskuvlaoahpaheddjiid geat maiddái máhttet sámeziela. Mánáidgárddi lea mañemus jagiid šaddan bidjat bargui guokte ovdaskuvlaoahpaheaddji geat eaba máhte sámeziela. Soai čuvvuba goappešagat dál giellakurse.

Min guokte informántta vuodđoskuvlasuorggis deattuheigga man dehálaš barggu sámi mánáidgárdi bargá, ja lea bargan, dan dáfus ahte oažžut eanebuid válljet sámegiela Oslo vuodđoskuvllain. Nubbi sudnos dajai ge ahte, "...sámi mánáidgárdi lea vuodđobákti. Jus dat ii livčče, de ii livčče skuvllas oba sámegieloahpahus ge". Sámegieloahpahus álggahuvvui Møllergata skuvllas juo 1983:s, muhto 2000 rájes lea oahpahusa ovddasvástádus sirdojuvvon Kampen skuvlii. Dán skuvlajagi (2011-2012) leat 33 oahppi geain lea sámegieloahppu Oslos, muhto dušše viđas sis leat Kampen skuvlla oahppit. Nuoramus ohppiid (luohkkáceahkit 1-4) oahpaha johtti oahpaheaddji, namalassii Kampen skuvlla oahpaheaddji gii bohtá ohppiid ruovttuskuvlii. Stuorát ohppiid (5-10) sáhtostit Kampen skuvlii gos sii ožžot sámegieloahpu ovttas dan skuvlla ohppiiguin. Informánttat čujuhedje ollu hástalusaid mat gusket sámegieloahpahusa čađaheapmái Oslo suohkanis. Stuorámus hástalusat leat:

Oahpaheddjiid fidnen. Ovtta áiggi lei hui buorre dilli ja sis ledje bures oahppan oahpaheaddjit geat bisso iežaset virggiin, muhto dál lea dilli earáhuvvan. Dat málle ahte geavahit johtti oahpaheaddji, ja go oahpahus maiddá seammás galgá leat Kampen skuvllas sihke dan skuvlla ohppiide ja eará skuvllaid ohppiide, lea oalle lossa bargovuohki oahpaheddjiide, ja dat gal ii veahket fidnet ođđa oahpaheddjiid dien bargui. Earenoamáš váttis lea gávdnat sadjásaš oahpaheaddji dalle go dasa lea dárbu.

Organiseren ja hálddašeammi. Diibmoplána ráhkaduvvo dábálaččat ovdal geasseluomu. Sámegieloahpahusa dáfus ferte Kampen skuvla šiehtadallat eará skuvllaiguin gos leat oahppit geain lea vuoigatvuohta oažžut sámegieloahpu. Mánngaid skuvllaid diibmoplánat fertejit oktiiheivehuvvot, joavkkut oktiiheivehuvvot, váhnemiid sávaldagat vuhtiiváldojuvvot ja dat lea oalle stuora geahččalus. Min diibmoplána gárvvistuvvo ge easka dasto go skuvllat álget loahpageahčen borgemánu.

Ekonomiija. Min skuvlasuorggi informánta lohká ahte stáhtadoarjja mii bohtá Finnmárkku Fylkamánnes, ii govčča guđege muddui daid liigegoluid mat leat sámegielaoahpaheami oktavuodas; dat guoská sihke daid goluide mat leat dušše Kampen skuvllas ja maiddá goluide mat leat olles Oslo suohkanis.

Beare gáibideaddji oahppoplána. Eatnasat geain Oslos lea sámegielaoahppu, čuvvot nubbegiellaplána. Dan mihttomearri lea doaibmi guovttegielalašvuohta. Min informánta, gii leat ollesoahppan oahpaheaddji gii ollu jagiid juo lea

oahpahan sámegeiela, lea máŋga jagi dien áigumuša olahán dušše mottiin ohppiin. Informánta oaivvilda ahte dien mihttomeari lea váttis joksat ohppiiguin geaid beaivválaš eallimis ii geavahuvvo sámegeiella, eksámenbarggut leat beare váddásat (“goasii seamma váddásat go vuosttašgeiela”), ja olles oahpahushoidu lea unnán movttiidahtti ja oalle váttis ollu ohppiide. Nubbegielat ohppiid oahpaheamis galggašii eanet deattuhit giela geavaheami, ja bidjat unnit deattu teoriijai.

Heitin. Leat muhtumat geat heitet, earenoamážit 4. luohkás 5. luohkkái, ja sivvan dasa lea oalle muddui beare gáibideaddji fágaplánat. Dat ahte sámegeieldiimmut bohtet lassín eará fágaide, dahje daid fágaid “ala”, mielddisbuktá dan ahte muhtun oahppit ja váhnemat vásihit ahte sámegeiella gáibida beare ollu áiggi. Min informánta čuoččuha ahte leat dušše earenoamáš návccalaš oahppit geain leat earenoamáš návccalaš váhnemat geat nagodit čađahit duhtadahtti sámegeielloahpahusa.

3.13.5 Eará dilálašvuodát

Earret dan maid mii dás leat čállán skuvlla ja kultuvrra birra, de eat leat mii registreren iežamet dieđuidčohkkenmátkkis, mii lei gal oalle oanehaš, makkárge eará earenoamáš ortnegiid suohkanis, eat ge ealáhusain ja Oslo servodateallimis muđui, main earenoamážit váldet vuhtii sámi beroštumiid.

3.13.6 Guorahallan

Oslo lea oaivegávpot ja čielgasit stuorámuš suohkan riikkas dan dáfus ahte doppe leat viiddis ja juohkelágan bargosorttat, oahppofálaldagat, bálvalusat ja guoimmuhanfálaldagat, mat eandalii leamaš maŋemus 50-60 jagi, ja dat leat geasuhan ollu sápmelaččaid Osloi. Jáhkkinis doppe ássat gaskal 2000 ja 5000 sápmelačča, lohku lea várra lagabui 5000. Muhto liikká lea sápmelaččaid lohku dušše ½ % Oslo álbmogis. Stuorámuš dohkkeheapmi maid sápmelaččat leat olahán, dáidá leat earet eará Vuodđolága “sámeaparagráfa” (§ 110A), mii nanne ahte sápmelaččat lea eamiálbmot. Dan ja vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla sámi oahppoplánaid dovddusindahkan lea ožžon ollu eanet olbmuid dovddastit iežaset sápmelažžan. Leat maid vuohtán eanet beroštumi oahppat sámegeiela maŋjel go 1989 Oahpahusláhka ilmmat, mii addá juohkehažžii sierranas vuoigatvuoda oažžut oahpu sámegeiela.

Dat ahte sápmelaččat leat nu unna oasáš Oslo álbmogis, lea sihkarit okta sivain dasa go sámit dovdet ahte ii álo leat nu álki olahit iežaset gáibádusaiguin, vaikko dat sáhttet ge vuodđuduvvon čielga vuoigatvuodaide mat eamiálbmogiin leat, ja

maid sáhttet sihke suohkana hálddahas ja politihkkárat formálalaččat dohkkehan. Dan čilgii okta min informánttain hui čielgasit, go muitalii maid sii vásihit go gáibidit sámegeoloahpahusa: "Skuvllain lea ollu vuosteháhku ja diehtemeahttunvuolta. Mii fertet čađat rahčat. Dat šaddá ge mángasiidda *beare* gáibideaddji bargun."

Mii min mielas lea hui buorre, lea ahte Oslo suohkan juo lagabui 30 jagi lea jođihan sámi mánáidgárddi mii orro leamen sihke fágalaččat ja stategalaččat gievra ja buorre. Mánáidgárddi orro leamen hui ávkkálaš dan dáfus ahte oažžut eanet mánáid válljet sámegeoloahpu skuvllas, maiddái danin go mánáid fágalaš máhttu ja miellaguottut sámegeola ektui nannejuvvojit. Vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla sámegeoloahpus mielddisbuktá stuora fágalaš ja organisatuvrralaš hástalusaid, muhto liikká orro čielggas ahte dat skuvla mii dien ovddasvástádusa lea ožžon, hálddaša dan hui duođalaččat. Sihke skuvllas ja mánáidgárddis leat stuora hástalusat čadnon dasa ahte nagodit fidnet oahpaheddjiid geain lea gelbbolašvuolta, geain lea sihke sámegeol ja pedagogalaš oahppu. Dainna hástalusain ferte Oslo suohkan duođas bargat juoidá.

Mii leimmet dán guovllus dieđuidčohkkenmátkkis juste dan áiggis go Sámi Viessu lei ohcamin ođđa lanjaid. Diekkár viessu oaivegávpogis, mii čohkke sihke eaŋkilolbmuid ja iešguđetlágan servviid ja organisašuvnnaid miellahtuid, orro leamen hui mávssolaš. Dat lea bargu masa Sámi Viessosearvi ferte gávdnat juogalágan čovdosa ovttas Sámedikkiin ja Oslo suohkaniin.

3.14 LOAHPALAŠ ČOAHKKÁIGEASSU JA GUORAHALLAN

Mii leat juohkán kasussuohkaniid golmma oassái; sámegeola hálddašanguovllu suohkanat, smávva suohkanat olggobealde hálddašanguovllu ja gávpotsuohkanat. Dat ahte leat kasussuohkaniid nie juohkán dán kártemis, lea čájehan ahte sihke sámi joavkkuid gaskkas ja maiddái daid siskkobeaide lea hui iešguđetlágan dilli, sihke dan dáfus mii guoská sámegeola árvui, geavaheapmái ja makkár sámegeol institušuvnnat leat gávdnamis guđege guovllus. Dakkár suohkaniin gos eanas álbmot leat sámegeolat, dahje gos hui stuora oassi álbmogis lea sámegeolat, leat áibbas eará eavttut ja hástalusat go dain guovllun gos sámegeolla lea juo goasii jávkamin. Maiddái dat ahte ii leat seammalágan láchkavuodđu ja dat ahte suohkaniid geatnegasvuoddat leat iešguđetláganat, mearkkaša ollu dán áššis, nugo Angell ja earát (2012) juo leat ge dokumenteren. Dan govvi gullá maid politihkalaš ja hálddahaslaš áddejupmi ja makkár dáhttu sis lea ipmirdit. Lea maid dehálaš

deattuhit dan makkár mearkkašupmi sámi giellabáikkiin lea, nugo sámi mánáidgárddiin. Maiddái báikkálaš servodaga ánggirdeaddjit ja návccalaš olbmot leat dehálaš čoavdda go galgá oažžut ipmárdussii dan makkár dilli sámegeiela lea ja movt ovdáneapmi lea. Fertet almmatge deattuhit ahte suohkaniid gaskkas ii leat makkárga čielga erohus, vaikko mii vel iežamet árvvoštallamis leat ge juohkán suohkaniid golmma oassái. Muhtun suohkaniid dilli lea rievdan go leat šaddan hálddašansuohkaniin, ja leat suohkanat mat leat ohcan beassat searvat hálddašanguvlui. Smávva suohkanat eai dárbbas álo leat dakkár suohkanat gos olbmot fárrejit eret, ja eai ge gávpotsuohkanat ge dárbbas álo leat gievrramus sámi doaibmabáikkitt. Danin ii leat ge vejolaš, ja eat hálit ge, áibbas čielga rájit geahččalit bidjat. Muhto min juohkin sáhtta doaibmat bures dan ektui ahte buorebut oažžut ovdan makkár váldoerohusat leat.

Sáhtta oalle álkit dadjat ahte muhtun dain suohkaniin maid leat kárten, hupme ovdalaš áigge sámegeiela juohke báikkis, earret skuvllas. Ja dálá dilli lea fas nu ahte skuvla lea goasii áidna báiki gos sámástit. Mánáigárdi ja skuvla leat eahpikaehtta hui dehálaččat sámegeiela dikšumis. Muhto seammás diet govvida váldováttisvuodá go mihttomearrin lea seailluhit sámegeiela: fertejit maid gávdnot báikkitt gos sámegeiella geavahuvvo beaivválaš giellan. Giella lea gulahallangaskaoapmi, ja jus giella ii adnojuvvo gulahallamii, de das duohtavuodas ii leat nu ollu praktihkalaš mearkkašupmi. Ja juste dien dáfus lea ge dehálaš oaidnit daid erohusaid suohkaniid gaskkas maid mii dán ráporttas čájehit.

Smávva suohkaniin fárrejit olbmot eret, gávpotsuohkaniin ges lassána olmmošlohku. Nuorra olbmot, geain leat ollu návccat, fárrejit gávpogiidda ja stuorát čoahkkebáikkiide. Dat mearkkaša ahte doppe leat eanebut geat sáhttet buktit sávaldagaid ja gáibidit sámegeieloahpu. Dat ahte ásahuvvo mánáidgárdefálaldat, oahppofálaldat skuvlii, dahje giellaguovddáš, lea hui dávjá boađusin das go sámi beroštumit ovttasbarget ja čoahkkanit sámi organisašuvdnan dahje searvin. Sámi siskkáldasstruktuvra sáhtta ain garraseappot nannet dien. Diekkár stuorát báikkiin leat maid dávjá sámi institušuvnnat. Smávva suohkaniin, gos olbmot čađat fárrejit eret, ja gosa sáhttet báhcán ollu seamma ahkahaččat, leat diehttelas maid unnit resursaolbmot. Sáhtta leat oalle váttis nákcet ovddidit sámi gielladárbbuid smávva suohkaniin riddoguovlluin, maiddái danin go diekkár gáibádusaid sáhttet vuostálastit, ja smávva báikkálaš servodagain lea vuostálastin dávjá hui garrasit čadnon dovdduide.

Raporta čájeha ahte maiddái hálddašansuohkaniid gaskkas leat stuora erohusat. Okta variabel mas lea mearkkašupmi, lea man guhká suohkan lea leamaš

hálddašansuohkanin, ja makkár gielladilli lei dalle go suohkan beasai mielde sámegeiela hálddašanguvlui. Ja ii unnimustá, movt suohkan lea válljen bargat buoridan dihtii gielladili ja movt dat bargu lea organiserejuvvon. Suohkaniin gos báikkálaš politihkkárat mielas barget sámegeielain, barget sii dávjá áŋgireappot ja eanet praktihkalaččat. Suohkaniin gos báikkálaš politihkkárat ja sámi báikkálaš servodat ovttasbarget giellabargguin, lea mihá álkit heivehit bargguid sámelága giellamearrádusaide go dakkár báikkiin gos ii leat diekkár ovttasbargu.

Eará čoavddafaktor buot suohkaniin lea dat movt suohkana politihkkárat ja hálddahus nákce ovttasbargat sámi beroštumiiguin mat leat iešguđetlágan searvvit ja organisašuvnnat. Doppe gos barget lága vuodul, doppe leat diehtelas suohkanis garrasit geatnegasvuodát. Muhto maiddá doppe gos láhkavuodđu orro leamen oalle láivi, orro vuhttomín ahte gulahallan ja ovttasbargu lea dat vuohki mainna buoremuddui lihkestuvvá. Almmatge lea dárbu deattuhit ahte olggobeale hálddašanguovllu suohkaniin lea sámegeiela ovdáneapmi (ja maiddá oppalohkái sámi servodatovddideapmi) mihá garraseappot čadnon báikkálaš politihka molsašuddi biekkáide.

4. KVANTITATIIVA ANALYSA

Marit Solstad

Dan kapihttalis geahčadit jearahallaniskadeami bohtosiid. Jearahallanskovit sáddejuvvojedje vissis meari olbmuide geat leat čálihan Sámi jienastuslohkui. Man láhkái dieid olbmuid välljiimet ja man muddui lea vejolaš generaliseret daid bohtosiid vuodul maid dán iskkadeamis leat čohkken, dan čilgiimet 2.kapihttalis.

Guovttegielalaš birrasiin gos sámegiella doaibmá, sáhttit gávnnaht man dilis dat guokte giela leat go iskat *giellagálgguid*, ja movt giella *adnojuvvo* iešguđetlágan báikkiin ja dilálašvuodain (ruovttus, barggus, astoáiggis jnv.) ja iešguđetlágan olbmuiguin (bearrašiin, ustibiiguin jnv.). Goalmmát aspekta maid dávjá isket, lea dat makkár *miellaguottut* olbmui leat *gillii*, dasa sáhttet gullat sihke iežas ja earáid miellaguottut. Sámegiella dáfus diehtit ahte Norgga stáhta ja stuoraservodaga oaidnu sámegillii dagahii hirbmat stuora vahága sámegielaide dan áiggis go jođihuvvui garra dáruiduhttinpolitihka. Maiddái sápmelaččat oažžugohte diekkár heajos oainnu sámegillii, ja dasto šattai ge sámegiella mihá heajut árvosaš giellan go dárogiella, sihke stuoraservodagas ja maiddái siskkáldasat sámi servodagain (gč. čuoggá 1.1 dás ovdalis). 1960-logu rájes álge ollu mobiliserenbarggut maid áigumuš lei loktet fas sámegiella árvvu, muhto diet šaddi giellaealáskahttinsoahti ii bohciidan oktanis juohke guovllus dán riikkas. Ja ealáskahttinbarggut álggahuvvo hui mánggalágan gielladiliin, sihke dan dáfus man garra dáruiduhttin guovllus lei leamaš ja maiddái dan dáfus makkár miellaguottut siskkáldas sámi servodagas ja muđui servodagas ledje sámegillii.

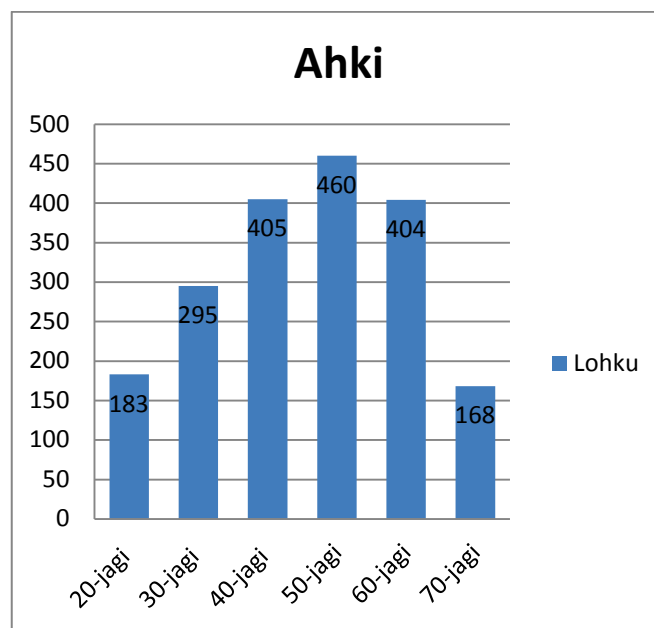
Dán kapihttalis čilget lagabui datamateriála maid leat čohkken. Manjit kapihttalis geahčadit giellamáhtu, nugo vástideaddjit leat dan almmuhan. Mii eat áiggo earenoamážit giddet fuomášumi miellaguottuide mat olbmui leat sámegillii, muhto dat bohtet liikká muhtun muddui oidnosii go geahčadit bohtosiid mat gusket giellageavaheapmái. Loahpas geahčadit vástideddjiid mánáid oahppodilálašvuoda, man muddui dán giellaiskkadeami vástideaddjit sávvet iežaset mánáide eanet oahpu sámegielas, ja jus dan dahket, makkár faktorat leat dehálaš mearrideaddjin dasa jus áigot daid plánaid ollašuttit.

Go geahčadit dieid surggiid iskkadeamis, de lea dehálaš muitit ahte dán iskkadeamis sáhttit leat ožžon fárrui sin gain lea posiitiiva oaidnu sámegillii, dat

guoská olles dan ovddasteaddjijovkui maid leat válljen, ja maddái dan oassái geat iskkadeapmái leat vástidan. (gč. čuoggá 2.3.5). Danin ii govvit ge dát raporta juohke giellajoavkku ja juohke guovllu gielladili jur juste nu dárkilit go mii livččiimet sávvan.

4.1 ČOHKKEJUUVON DIEĐUID ČILGEN

Oktiibuot leat 1968 olbmo vástidan jearahallanskoviid. Go mii gearddi diehtit ahte Norgga stáhta politihkka sámegeiela ektui lea rievdan garra dáruiduhttimis dan guvlui ahte dál áiggoše ealáskahttit sámegeielaid, de lea ge min mielas dehálaš analyseret movt diet politihkka lea doaimman ja movt dat áiggi mielde lea rievdadan sámegeiela rámmaid. Danin leat ge ráhkadan kategoriija mas leat juohkán vástideddjid agi mielde, nugo Govus 1 čájeha. 20-jahkásaččaid joavkkus leat olbmot geat leat riegádan gaskal 1983 ja 1994, mii mearkaša ahte dan joavkkus leat maid vuollel 20 jahkásaččat geain lea jienastanriekti. Eará joavkkut lea ná; 30 lea joavku mas leat olbmot geat dál leat golbmalotjagiin (30-39), 40 lea joavku mas leat olbmot geat leat njealjilotjagiin jnv. Ahkejoavkkus 70+ leat olbmot geat leat 70 jagis bajás.

Govus 1 Vástideddjiid lohku guđege ahkejoavkkus. (Miellodus 2, gaž. 1)

Mii guoská sohkaheallái, de čájeha Tabealla 2 ahte leat oktiibuot 52 % nissonolbmot ja 48 % dievddut geat leat sádden vástádusaid, muhto ahkejoavkkuin ii leat seamma sohkahealjuogustus. Tendeansa lea ahte nuoramusaid joavkkus lea stuorámuš oassi nissonolbmot, olles 64 % ahkejoavkkus mas leat gaskal 18 ja 29 jáhkásaččat. Boarrásit olbmuid joavkkus, ahkejoavkkus 60-69 , leat olles 59 % dievddut geat leat vástidan.

Tabealla 2 Movt juohkásit sohkahealli ja agi mielde. Proseantaoassi nissonolbmot ja oktiibuot juohke ahkejoavkkus. (Mielddus 2, gaž. 1 ja 2)

Sohkahealli		
Ahkejoavku	Nissonolbm.oassi	Lohku oktiibuot
18-29	64	181
30-39	55	292
40-49	59	367
50-59	50	456
60-69	41	398
70 +	43	167
Oktiibuot	52	1891

1958 olbmo leat vástádusain almmuhan makkár sámegielljovkui sii gullet. Tabealla 3 čájeha ahte badjel 70 % gullet davvisámegielljovkui, ja julev-ja lullisámegielljovkkuide gullet sullii seamma ollugat, vuollel 9 % gullet goappáge jovkui. Dasa lassin leat sullii 6 % vástidan ahte gullet eará sámi giellajoavkkuide (bihtánsámegiella, anárašgiella ja nuortalašgiella). Oktiibuot šaddá ge lohku 102 %, ja čilgehus dasa lea ahte muhtumat leat almmuhan ahte sii gullet eanet go ovttá giellajovkui.

Tabella 3 Makkár giellajovkui gullet. Lohku ja proseanttat. (Miellus 2, gaž. 4)

Giellajoavku	Lohku	Oassi
Davvisámegiella	1418	72,4
Julevsámegiella	172	8,8
Lullisámegiella	168	8,6
Bihtánsámegiella	46	2,3
Nuortalaš	14	0,7
Anárašgiella	63	3,2
Oktiibuot	1958	102,2*

*2,2 % leat merken ahte sii gullet eanet go ovttá giellajovkui

Tabella 4 čájeha oalle jámma sohkaaljuogustusa davvisápmelaččaid ja lullisápmelaččaid gaskkas, muhto julevsámis leat eanet nissonolbmot geat leat vástidan iskkadanskoviid. Ja dan moaddásis geat leat vástidan ahte gullet eará sámegielaide, lea hui rievddadalli vástidanminsttar.

Tabella 4 lešguđet sámi giellajoavkkuid vástideddjiid nissonolbmuid oassi. Proseanttat. (Miellus 2, gaž. 2 ja 4)

Giellajoavku	Nissonolbmot	Lohku oktiibuot
Dávvis.	52	1402
Julevs.	57	168
Lullis.	49	166
Bihtáns.	42	45
Nuortalaš	64	14
Anáraš.	37	62

Tabella 5 loguid mielde ássat lagabui goalmát oassi sis geat leat mielde dán min kártemis, sámegiela hálddašanguovllus..

Tabella 5 Juogustus suohkanmáile mielde. Lohku ja proseanttat. (Miellus 2, gaž. 5)

	Oassi	Lohku
Giellahálddašanguovllus	31	609
Olggobealde hálddašanguovllu	69	1359
Oktiibuot	100	1968

Mii áigut iežamet viidasit analysain oalle muddui geavahit dieid dieđuid vuolggabáikin, muhto go dovdat makkár gielladilli lea Gáivuonas ja Loabák suohkanis, ja daid dieđuid vuodul maid diein guovlluin leat čohkken, de leat mángggain analysain válljen bidjat dien guokte suohkana eará Davvi-Norgga suohkaniid searvá. Dien láhkái oažžut Finnmarkku guovddáš sámi guovlluid gielladilli čielgaseappot ovdan analysain mat leat huksejuvvon davvisámegiela suohkanjoavkkuid juogustussii.

Tabella 6 Čájeha ahte sámegeiela hálddašanguovllu suohkanat Finnmarkkus (Guovdageaidnu, Unjárga, Deatnu ja Porsángu) leat vuosttaš kategoriija. Nubbe kategoriija leat gávpotsuohkanat Áltá ja Romsa. Goalmát kategoriija lea dat eará suohkanat Finnmarkkus ja Romssas ja Nordlándda suohkanat Evenášši, Dielddanuorri, Narviikka ja Bálak gos lea márkosámi ássan.

Tabella 6 Davvisámi guovllu suohkanjoavkkuid mielde juogustus. Lohku ja proseanttat.
(Mielddus 2, gaž. 5)

	Lohku	Oassi
Hálddašansuohkanat Finnmarkkus	454	32
Áltá ja Romsa	208	15
Eará suohkanat davvis.guovllus	209	15
Olggobealde davvisámi guovllu	547	38
Oktiibuot	1418	100

Dás oaidnit ahte sulaid okta goalmádasoassi sis geat leat vástidan min iskkadeami, ássat hálddašansuohkaniin Finnmarkkus, sullii okta guđadasoassi ássat Áltá ja Romssa gávpogiin, okta guđadasoassi ássat muđui eará giliin davvisámi guovllus ja loahpas, bures goalmádasoassi ássat olggobealde davvisámi guovllu. Buot diein kategoriijain leat stuora erohusat sihke giellamáhtu ja giellageavaheami dáfus, muhto nu dat ferte Leahket. Giellahálddašansuohkanat leat earenoamážat danin go doppe lea sihke sápmelaččaid lohku ja sin oassi servodagas mihá stuorát, ja ii unnimustá danin go dain suohkaniin leat geatnegasvuodát sámi álbmoga ektui (geahča čuoggá 3.1), danin áigut ge čađahit muhtun analysaid main čájehit makkár dieđuid leat gávdnan diein suohkaniin⁷.

⁷ Loabák ja Gáivuotna gieđahallojuvvojit oktan, danin go dain guovlluin, earenoamážit Loabahis leat hui unnán vástideaddjit.

4.2 GIELLAMÁHTTU

Dás áigut vuos geahčadit makkár giellamáhttu lea dain olbmui geain mii leat dieđuid čohkken. Tabealla 7 čájeha ahte stuorámus oassi geat máhttet iežas sámi suopmana hui bures dahje njuovžilit, leat davvisámegiela, ja julevsámegiela dáfus lea veaháš unnit oassi. Guovttes viđa davvisápmelaččain almmuhit máhttet iežaset giela hui bures, ja lullisámi leat beali unnit olbmot geat máhttet iežaset giela bures, namalassii okta juohke viđadis. Nugo čujuheimmet metodačilgehusas (čuoggás 2.3.5), de lea jáhkkin ahte proseanttat mat čájehit giellahálddašeami dán ja eará tabeallain, sáhttet govvidit dili veaháš buorebun go dat duohtavuodas soaitá leat. Dát beare čuovgadin govvidanvára lea stuorámus julevsámi joavkku dáfus, danin go dan joavkkus lei nu vuollegis vástidanproseanta.

Tabealla 7 Sámegeijjoavkkuid njálmálaš giellamáhttu. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 4 ja 7)

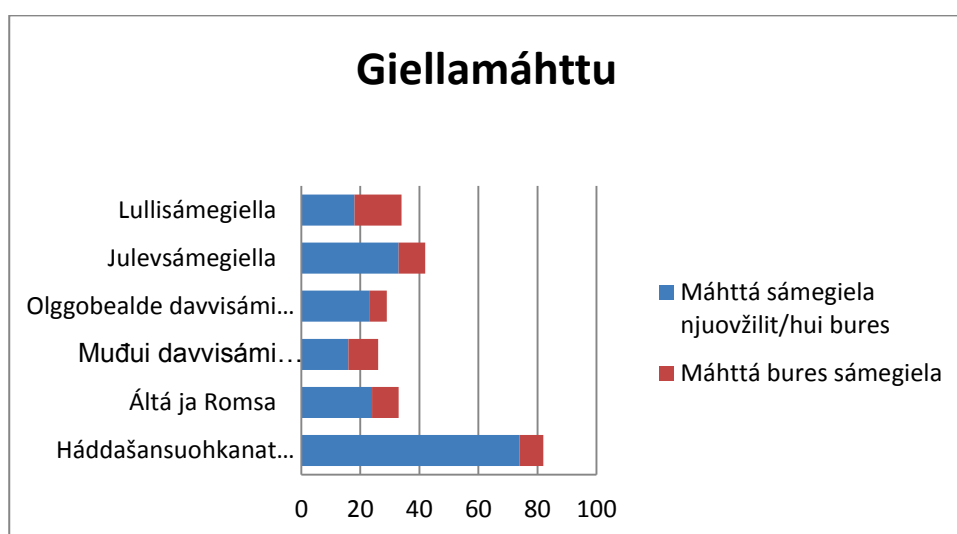
	Njuovžilit/ Hui bures	Bures	Veaháš/Ipmirdan, in huma	In ipmir	Submi Proseanta	Lohku oktiibuot
Davvi	39	7	27	27	100	1401
Julev	33	9	25	33	100	164
Lulli	18	16	31	35	100	162

Mii leat maid iskan man bures iešguđet giellajoavkku olbmot máhttet eará sámi suopmaniid. Boađus dan iskkadeamis lei ahte leat mihá eanet julev-ja lullisámi geat máhttet davvisámegiela bures dahje buorebut (okta ja guovttes juohke logi olbmos goappásge diein gielain), go davvisámi máhttet sámi unnitlogugielaid julev-ja lullisámegiela (golmmas ja guovttes goappáge giela juohke čuođi olbmos). Muhto davvisámiid ja julevsámiid oassi guđet ipmirdit dahje máhttet “veaháš” goappáge giela lea oalle seamma dásis, sullii okta njealjádasoassi, muhto dušše sullii logi proseantta dieid giellaguovvluid sámiin ipmirdit dahje máhttet veaháš lullisámegiela. Dat ahte davvisámiid ja julevsámiid ipmirdit guhtet guimmiideaset giela, vuolgá sihkkarit das go dan guovtti suopmanis eai leat nu beare stuora erohuset. Magga (2002) čujuha ahte muhtun davvisámegielsuopmaniid erohus lea measta seamma stuoris go (standárda) davvisámegiela ja julevsámegiela erohus. Liikká oaidnit davvisámegiela nanu dili das go guovttes juohke logi julevsámiid máhttet davvisámegiela bures, hui bures dahje njuovžilit, muhto seammás leat dušše vuolle golbma proseantta davvisámiid geat lohket iežaset máhttet

julevsámeigiela dien dásis⁸. Davvisámeigiela dominánsa boahtá maid ovdan das go 16 % lullisámiin ipmirdit dahje máhttet veaháš davvisámeigiela dien dásis, ja lullisámiid oassi geat máhttet julevsámeigiela dien dásis lea beali unnit, vaikko vel julevsámeigiella lea lagabus lullisámeigiela go davvisámeigiella. (Tabealla mii dieid dieđuid čájeha, ii leat dán raporttas mielde.)

Go geahččat Tabealla 6 suohkaniid juogustussii, de sáhttit Govus 2 diagrátma vuodul rehkenastit ahte 61 % sis geat máhttet sámeigiela bures, áset sámeigiela hálddašanguovlluin Finnmárkkus, 9 % áset Romssas ja Álttás ja dušše 6 % muđui dain guovlluin maid mii leat defineren davvisámi guovllun. Dat mii liikká orro leamen oalle imaštanveara, lea ahte olles 126 olbmo, dahje 22 % sis geat lohket iežaset máhttit sámeigiela, orrot suohkaniin maid mii leat defineren olggobeale davvisámi guovllu kategorija.

Govus 2 Lullisámiid, julevsámiid ja muhtun davvisámi joavkkuid giellamáhttu⁹. Proseanttat čájehit geat lohket máhttit sámeigiela "njuovžilit/hui bures" dahje "bures". (Miellddus 2, gaž. 5 ja 7)

⁸ Dán oktavuodas sáhtta maid leat vejolaš ahte julevsámi joavkku ovddasteaddjit addet veaháš boasttu gova, danin go stuorámuš oassi vástideddjiin leat allaoahppan julevsámit geat barget Árranis ja eará institušuvnnain Divttasvuonas.

⁹ Tabeallain 3 ja 6 oaidná loguid mat dáidda proseanttaide leat geavahuvvon vuodđun: lullisámit – 172; julevsámit – 168; Davvisám.háld.suohk.Finnm. – 454; Áltá/Romsa – 208; Muđui davvisám.guovl. – 209; Davvisám.olggobealde davvisám.guovllu – 547.

Davvisámiid bajásšaddansuohkaniid analyseren, geat orrot suohkaniin maid mii leat definieren olggobeallái davvisámi guovllu, čájeha almmatge ahte olles 75 % sis leat bajásšaddan Kárášjogas, Guovdageainnus, Deanus dahje Unjárggas. (Daid loguid vuodđu ii leat mielde dán raporttas.) Ii guhtege dain suohkaniin leat beare stuora suohkan, ja go eretfárren lea stuora váttisvuohta buot smávva suohkaniin Davvi-Norggas, de dát analyisa sáhtá govvidit dan ahte dieid suohkaniid sápmelacčain lea nannoseamos sámi identitehtadovdu. Ja go sii fárrejit eará guovlluide riikkas, de sis lea earenoamáš beroštupmi leat mielde Sámi jienastuslogus.

Govus 2 čájeha davvisámegielljoavkku giellamáhtu iešguđetge davvisámegiell suohkankategoriijaid *siskkobealde* (gč Tab. 6 ovdalis) ja maidái julev-ja lullisámegielljoavkkuid. Bures golmmas juohke njealljásis (73 %) Finnmárkku giellahálddašansuohkaniin almmuhit máhttit hui bures hupmat sámegiela, ja gávpotsuohkaniin Álttás ja Romssas almmuha okta njealjádasoassi (24 %) ahte sii máhttet hupmat bures sámegiela. Muđui davvisámegiellguovllus lea duohtavuodas dušše okta guđa olbmoss (16 %) geat lohket iežaset máhttit sámegiela hui bures. Ja muđui lea davvisámiid giellamáhttu eará guovlluin riikkas sullii seamma go Álttás/Romssas (23 %). Nugo mii juo ovdal leat čilgen, de dat dáidá bohtit das go guokte goalmádásoassi dien giellajoavku ovddasteddjiin leat bajásšaddan giellahálddašanguovlluin Finnmárkkus. Lullisámis lea earenoamáš unna proseantaoasáš geat almmuhit máhttit njuovžilit dahje hui bures hupmat sámegiela, maidái go buohtalastit dainna julvesámi joavkkuin mii lea dán iskkadeamis mielde.

Tabella 8 vuolggabáiki lea gažaldat ahte man bures máhtá sámegiela (njálmálaččat). Dat lea ovttahttojuvvon dainna golmma vástidankategoriijain mat mitalit dan man bures máhtá giela(njuovžilit, hui bures dahje bures). Bohtosat čájehit ahte davvisámis lea dievdduin ja nissonolbmuin seamma buorre giellamáhttu. Muhto julev-ja lullisámegiellagiin lea veaháš erohus sohkaheali gaskkas, leat eanet nissonolbmot geat máhttet giela.

Tabella 8 Njálmmálaš giellamáhttu sohka beali ja giellajoavkku mielde. Guđege joavkku proseantaoassi geat máhttet sáme giela njuovžilit, hui bures ja bures. (Miellddus 2, gaž. 2, 4 ja 7)

Sohka bealli	Davvisáme giella		Julevsáme giella		Lullisáme giella	
	Nissonolm.	Dievddut	Nissonolm.	Dievddut	Nissonolm.	Dievddut
Oassi (%)	46	46	46	36	41	28
Lohku oktiibuot joavkkus	721	664	92	68	81	79

4.3 GIELLAMÁHTTOPROFIILLAT

Giellagálggat dahje máhttu sisttisoallá mán ga beali gielas. Boahte sekšuvnnain guorahallat movt jearahallaniskadeami vástideaddjit leat čilgen dan makkár beliid iežaset sáme gielas sii hálldašit, namalassii man muddui lohket *ipmirdit*, máhttit *hupmat*, *lohkat* ja *čállit* sáme giela. Mii leat geahččalan ráhkadit njeallje vástidankategoriija mat čilgejit veaháš eanet dan birra ahte maid dat mearkkaša ahte máhttit juoidá bures, eanet go dan ahte čállit son máhtta "hui bures", "bures" jnv., maid leat jearran gažaldagain maid dán rádjái leat geahčadan. Dan leat dahkan danin vai daid iešguđetlágan birrasiid vástideaddjit buorebut sáhtáše vástidit seamma ipmárdusain, ahte mas guđege kategoriijas lea sáhka. (Geahča gaž. 11 App. 2)

Dákkár mállet profiillat mat čájehit giellahálldašeami, heivejit eandalii govvidit guovttegielalašdiliid gos guovtti (dahje eanet) gielain leat iešguđetlágan profiillat, sihke dan dáfus mii guoská gálggaide ja maiddá geavaheapmái. Ođđaáigasaš ovttagielaš birrasiin vuordá olmmoš ahte ovttagiela vástideaddjit vástidit ahte sii hálldašit buot beliid gielas bures, vaikko vel muhtimiin dáidet ge váttisvuodát čállimiin. Muhto guovttegielalaš birrasiin sáhtta leat nu ahte vel dán riikka unnitlogugielaid vuosttašgielagat ge eai hálldaš iežaset giela čálalaččat nu bures go stáhta váldogiela. Sáme giela dáfus sáhtta čilgehus diesa leat ahte lea dárogiella mii eanemusat oidno ja gullo mediain, ja vuorrasit buolvvat eai leat ožžon vejolašvuoda oahppat lohkat ja čállit iežaset giela. Buoremus livččii diehtelas jus leimmet ráhkadit giellaprofiilla mii govvida maiddá dárogiel vástideddjiid, muhto mii oažžut ollu dieđuid maiddá dain profiillain mat čájehit dušše sáme gielaid. Seammás čájehii Govus 2 man iešguđetlágan dilli sáme gielain lea iešguđet ge guovllus Norggas, nu ahte oktiibuot bohtosat, earenoamážit bohtosat mat gusket

davvisámegillii, šaddet veaháš čihkosii sámi giellaprofillain maid čájehit čuovvovaš vuolitčuoggáin gitta.4.3. oassái (Engen ja Kulbrandstad 2004) .

Dás fertet čilgestit ahte dál eat šat geavat almmuhuvvon giellagullevašvuoda vuolggabáikin. Go bivdit vástideddjiid vástidit man muddui sii ipmirdit, ja man ollu máhttet hupmat, čállit ja lohkat sámegiela, de leat sii ieža vuos merken makkár sámegiela sii atnet vuodđun, namalassii makkár gillii dovdet eanemus gullevašvuoda, dahje maid máhttet buoremusat. Daid gažaldagaide eai leat nu ollugat vástidan go giellagullevašvuoda gažaldahkii. Orro leamen nu ahte leat eanemusat sii geain lea heajumus giellamáhttu geat leat diktán daid gažaldagaid leat vástikeahtta main jerrojuvvo dárkileappot giellamáhtu birra. Dat sáhtta ge čilget dan manne čuovvovaš tabeallat orrot čájeheamen buoret giellamáhtu go dat maid mii dán rádjái leat čilgen.

4.3.1 Davvisámiid giellamáhttu

Čuovvovaččat áigut geahčadit movt vástideaddjit háldašit iešguđet beliid iežaset gielas. Mii álgit daid vástádusaiguin maid davvisámit leat vástidan iežaset giellamáhtu birra.

Tabealla 9 govvida man bures ipmirdit sámegiela. Dás oaidnit aolle čielgasit ahte sii geat leat badjel 70 jagi ipmirdit buot buoremusat sámegiela, olles guđas čieža vástideaddjis lohket iežaset ipmirdit sámegiela buot dilálašvuodain. Ja šaddá vel stuorát oassi, namalassii guđas juohke logi vástideaddjis, jus váldit mielde sin geat lohket ipmirdit sámegiela hui bures. 50-69 ahkejoavkkus leat bures guđas juohke logi vástideaddjis geat lohket ipmirdit eanas oasi, muhto golmma nuoramus ahkejoavkkuin leat dušše viđas juohke logi vástideaddjis geat lohket ipmirdit sámegiela bures. Muhto mii mearkkašitalmmatge dan ahte nuoramusaid gaskkas, geat leat 18 jagis gitta 29 jagi rádjái, leat eanebut geat ipmirdit sámegiela buot dilálašvuodain go 30 – 40 ahkejoavkkuin.

Tabealla 9 Man bures davvisámit iešguđet agis ipmirdit sámegiela. Proseanttat.

(Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Buohkat
Juo, buot dilálašvuodain	41	35	34	43	44	61	41
Juo, bures (go lea sáhka oahpes áššiin)	12	18	16	16	15	21	16
Dušše veaháš oahpes diliin (sániid ja dadjanvugiid)	22	23	22	20	22	10	20
In ipmir dadjat juo maidege (dušše muhtun eaŋkil sániid)	25	25	28	21	19	9	22
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	199	259	304	253	102	1238

Jus geahččat tabeallaid 9 ja 10 ovttas, de oaidnit ahte dat oassi mat ipmirdit sámegiela buot dilálašvuodain, ii leat nu ollu stuorát go dat oassi geat vástidit ahte sin mielas lea lunddolaš hupmat sámegiela. Seamma minstara oaidnit sin dáfus geat máhttet dušše veaháš ja geat eai máhte sámegiela. Muhto de oaidnit ahte sin gaskkas geat ipmirdit eanas, lea mihá stuorát oassi geaid mielas lea álkit ipmirdit sámegiela go geavahit dan giela beaivválaš hupmamis, earenoamážit vuollel 50-jahkásaččaid gaskkas.

Tabealla 10 Man bures davvisámit iešguđet agis hupmet sámegiela. Proseanttat.

(Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, áibbas lunddolaččat	36	32	28	40	43	63	39
Juo, eanas áiggi manná bures	7	6	9	10	13	15	10
Dušše duolle dálle muhtun diliin	23	29	20	21	20	9	21
In (dušše muhtun eaŋkil sániid)	34	33	43	29	24	12	30
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	199	259	305	254	106	1238

Mii guoská čállingiela hálldašeapmái, de čájeha Tabealla 11 ahte guovtti nuoramus ahkejoavkkuin lea buoremus čállinmáhttu, measta juo seamma buorre go hupmanmáhttu. Muhto sii geat leat badjel 70 jagi, sis lea dušše okta juohke goalmmát vástideaddjis gii ipmirda buot, ja nagoda maid lohkat sámegiela. Seamma mihtilmasvuoda oaidnit maid vihtta-guhttalotjahkásaččain, vaikko veaháš unnit dásis.

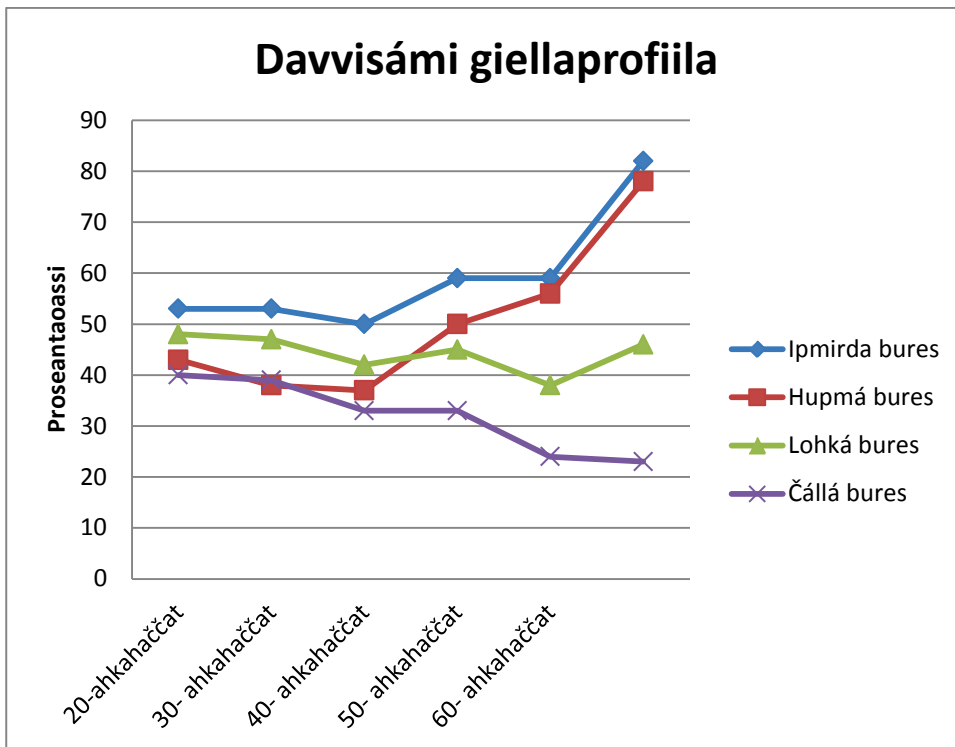
Tabealla 11 Man bures davvisámit iešguđet agis lohket sámegiela. Proseanttat.
(Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea álki lohkat buotlágan čállosiid	34	31	26	27	20	21	26
Juo, go fal lea čálus dábálaš fáttáid birra ja ii leat beare váttis	14	16	16	18	18	25	17
Go čálus lea álki ja fáddá oahpis	23	24	17	21	22	23	21
In máhte lohkat sámegiela	30	30	41	33	40	32	35
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Tabealla 12 Man bures davvisámit iešguđet agis čállit sámegiela. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, áibbas lunddolaččat	25	23	15	16	11	8	16
Juo, muhto ferten eanet smiehtastit	15	16	18	17	13	15	16
Dušše veaháš, álkis dieđuid ja diekkáriid	24	25	16	20	20	24	21
In máhte čállit sámegillii	36	36	51	47	47	53	47
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	113	198	259	305	256	105	1236

Tabealla 12 čájeha movt davvisámegielaččat árvvoštallet iežaset čálalaš máhtu sámegielas. Agi dáfus oaidnit seamma tendenssa go ovddit tabeallas mii čájehii lohkanálggaid, muhto lea maid čielggas ahte čállin lea buot ahkejoavkkuide váddáseabbo, earenoamážit vuorraseamos olbmuide.

Govus 3 Davvisámegiela profiila. Davvisámiid proseantaoassi geat lohket hálddašit giela dan njealli máhttokategoriija guovtti alimus dásis, iešguđet agis. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11).

Govus 3 čájeha agiidgaskasaš giellamáhttoprofiillaid davvisámegielas. Das leat mielde dat njeallje hálddašanaspeavtta mat gullet gillii. Diagrátma čájeha man stuora erohus lea gaskal davvisámiid njálmálaš ja čálalaš gálggaid, ja movt dat erohus stuorru dađi mielde go olbmot boarásnuvvet.

4.3.2 Julevsámiid giellamáhttu

Čuovvovaš tabeallat čájehit movt julevsámiid árvvoštallet iešguđet beliid iežaset giellagálggain. Vuosttaš tabealla, Tabealla 13, guoská giela ipmirdeapmái. Leat olbmot geat leat 60 jagi ja boarráseappot guđet buoremusat ipmirdit sámegiela buot oktavuodain (čiežas logi olbmot), muhto 30-49 ahkejoavkkus leat dušše 14-21 proseantta geat dan dahket. Nuoramus joavkkus (18-29 jagi) leat mihá eanebut geat ipmirdit sámegiela buot dilálašvuodain, namalassii 40 proseantta.

Tabealla 13 Man bures julevsámit iešguđet agis *ipmirdit* sámegiela. Proseanttat.
(Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, buot dilálašvuodain	40	14	21	42	67	71	37
Juo, ollu (go lea sáhka oahpes fáttáin)	24	36	32	13	11	0	22
Dušše veaháš oahpes diliin (sániid ja dadjanvugiid)	28	27	18	32	6	29	24
In báljo maidege (dovddan muhtun eaŋkilsániid)	8	23	29	13	17	0	17
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	25	22	28	31	18	7	131

Nugo oinniimet davvisámegielagiid tabeallas, de leat sullii seamma ollu badjel vihttalotjahkásaččat geat sihke ipmirdit ja hupmet sámegiela guovtti alimus dásis, muhto golbmalot- ja njealljelotjahkásaččaid gaskkas lea arvat stuorát oassi geat ipmirdit, muhto eai huma.

Tabealla 14 Man bures julevsámit guđege agis *hupmet* sámegiela. Proseanttat.
(Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, áibbas lunddolaččat	40	5	14	45	66	57	34
Juo, eanas áiggi manná bures	12	9	17	10	11	14	12
Dušše veaháš muhtun dilálašvuodain	24	50	35	13	6	29	26
In (soaittán muhtun eaŋkilsániid)	24	36	34	32	17	0	28
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	25	22	29	31	18	7	132

Divttasvuona, julevsámi guovddášguovllu, gielladili čilgehusas bođii ovdan ahte sámegielat vuosttasgiellaohppiid lohku lea njiedjamin. Čilgehussan dasa lei dat go váhnemat máhttet nu unnán sámegiela. Bajábeale tabealla logut govvidit bures dien dili. Ollugiin nuoramus ahkekategorijas leat sihkarit váhnemat geat dál leat gaskal 50 ja 69 jagi, namalassii dan ahkahaš olbmot geain ollugat hálddašedje bures sámegiela. Maiddái sin váhnemat geat dál leat golbma-njealljelot jahkásaččat máhtte bures sámegiela, muhto go sin mánát bajásšadde 1950-logus

gávccilot-lohkui, de lei sihke Divttasvuonas ja maiddái eará guovlluin riikkas šaddan dakkár oaidnu ahte buoremus lea go ii oahpat mánáide sámegiela (čuokkis 1.1). Váhnemat mat álggos bargagohte giela fas ealáskahttet, hálddašedje ieža sámegiela, muhto dál lea dilli nu ahte otná váhnemat geat leat birrasii 30 ja 40 jagi ille šat máhttet sámegiela.

Dasto lea ge otná skuvlamánáin mihá unnit gielladoarjja ruovttus go lei dalle 1990-logus ja álggugeahčen 2000-logu. Golbmalotjahkásaččain lea dušše vuollel okta juohke logi olbmos gii sáhhtá lohkat ahte sus lea julevsámegiella eatnigielladásis, ja bealli ii oba máhte ge sámegiela, dahje máhtta áibbas unnán. Dan bealis mii nákke hui bures ipmirdit sámegiela, lea dušše okta golbmasis gii oaivvilda ahte son máhtta hupmat sámegiela seamma dásis (Tabealla 14). Dasto lea ge vuollel njealjádasoassi otná rávisolbmui geat máhttet sámástit mánáideasetguin, ja ovddit buolvvas ledje duppal nu ollugat. Mii leat ge dasto govvidan dakkár ovdáneami gos váhnemat álggos gal máhtte, muhto eai dáhtton hupmat sámegiela mánáideasetguin, ja dál fas dáhtoše hupmat, muhto eai máhte. Muhto maŋemus ovdáneapmi, gos oaidnit ahte eanet nuorat máhttigohtet julevsámegiela, sáhhtá ge doalvut goalmát ovdánandássái, gos váhnemat sihke hálidit ja máhttet geavahit sámegiela iežaset mánáiguin. (gč. 1.1 čuoggá).

Tabeallat 15 ja 16 dás vuolábealde čájehit julevsámiid čálalaš gálggaid iešguđet ahkejoavkkus. Dain oaidnit ahte leat nuoramusat geat eanemusat lohket giela, ja dan ahkejoavkkus leat maiddái eanebut geaid mielas lea lunddolaš lohkat sámegiela, go dat geat lohket ipmirdit sámegiela buot dilálašvuodain. Birrasii 60-jahkásaš vástideddjiin lea dušše bealli sis geain orro leamen sámegiella eatnigielladásis (bajemus dásis), geaid mielas lea álki lohkat buotlágan sámegiel čállošiid. Ja Tabealla 16 čájeha ahte dušše bealli sis orrot máhttimin čállit seamma alla dásis go máhttet lohkat sámegiela. Viidseappot oaidnit ahte maiddái nuorabuid mielas lea váddásit čállit teavsttaid go lohkat teavsttaid.

Tabella 15 Man bures julevsámit iešguđet agis lohket sámegiela. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

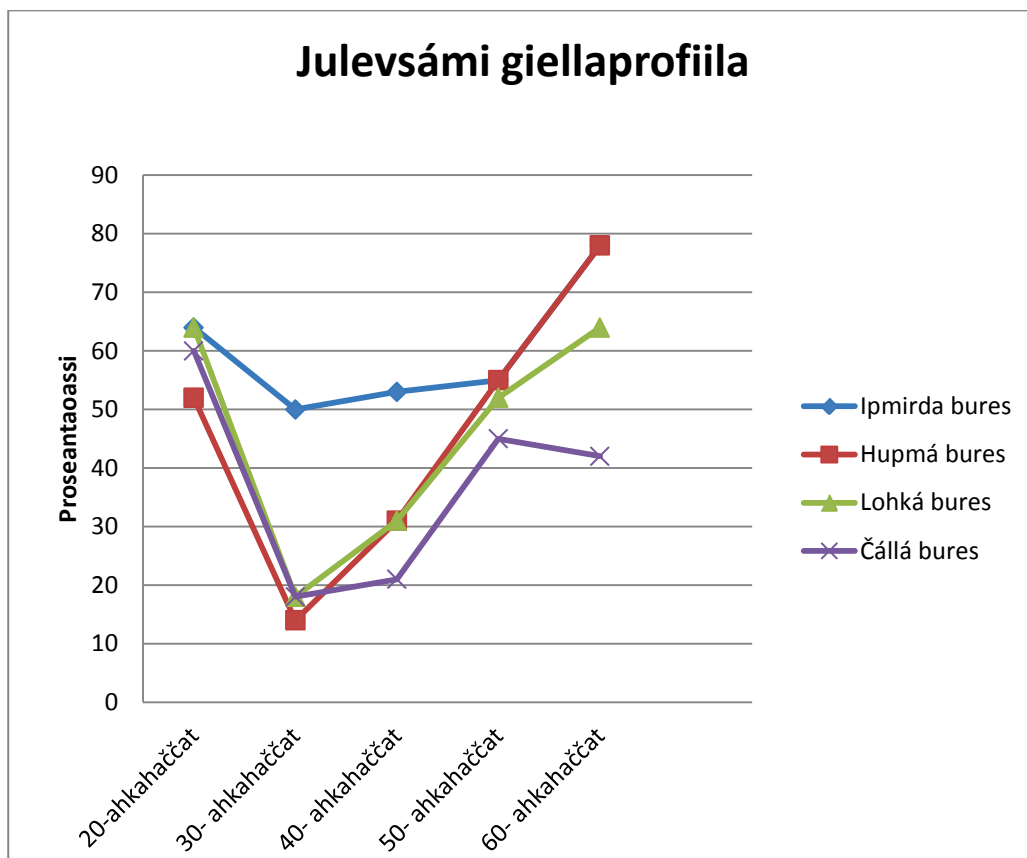
	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea álki lohkat buotlágan teavsttaid	48	9	10	39	35	43	29
Juo, go fal teavsttas lea sáhka dábálaš fáttáin ja ii leat beare váttis	16	9	21	13	29	14	17
Go čáluš lea álki ja fáddá oahpis	12	46	28	16	12	29	23
In máhte lohkat sámegiela	24	36	41	32	24	14	31
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	25	22	29	31	17	7	131

Tabella 16 Man bures julevsámit iešguđet agis čállit sámegiela. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, áibbas lunddolaččat	32	0	7	32	18	43	20
Juo, muhto ferten dárkilit jurddašit	28	18	14	13	24	0	18
Dušše veaháš, álkis dieđuid dahje dajaldagaid	16	27	28	13	24	43	22
In máhte čállit sámegillii	24	55	51	42	34	14	40
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	25	22	29	31	17	7	131

Go nu ollu julevsámit geat leat badjel 70 jagi almmuhit ahte sii oalle muddui máhttet sihke lohkat ja čállit, de dat sáhtta boahit das go mis leat hui unnán vástideaddjit dien ahkejoavkkus, ja sii geat leat, leat sihkarit hui ánggirit bargan oahppat sámegiela, geahča fas dan čilgehusa ahte leat ožžon hui unnán vástádusaid juste julevsámi hálddašansuohkana julevsámiin. Tabella 13 ja 14 nannejit dien árvvoštallama, dat čájehedje ahte leat eanet boarráseamos olbmot geat ipmirdit sámegiela alimus dásis, go dat geat hupmet sámegiela seamma dásis. Go leimmet dien guovllus dieđuidčohkkenmátkkis, de namuhii okta min informánttain ahte váhnemat geat álggos ohppe hálddašit dárogiel, leat dat geat dál leat bajimus dási sámegielagat, ja sii ledje ge vuosttažat geat fas geavahišgohte sámegiela. Muhto go leat nu áibbas unnán vástideaddjit kategorijas mas leat badjel 70-jahkásaš olbmot, de lea veadjemeahttun dadjat

ahte lea go diet dakkár dilli maid min kvantitatiiva dieđut leat fáhten, vai čájeha go diet dušše soaittáhas dili.

Govus 4 Julevsámegiela profiila. Julevsámiid proseantaoassi geat lohket hálddašit giela dan njealji máhttokategoriija guovtti alimus dásis, iešguđet agis. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

* Vuorrasepmosiin lea sámegiela ipmirdeapmi ja hupmanmáhttu seamma dásis, ja danin lea rukses sárggis alit sárggá alde ja čiehká dan.

60- ja 70-jahkásaččat leat biddujuvvon oktan joavkun, danin go leat nu unnán 70-jahkásaččat vástidan. Govus 4 julevsámiid gráfalaš gova sárgát eai sierran nu čielgasit go Govus 3 sárgát, mat govvidit davvisámi giellajoavkku. Váldoerohus lea,

nugo oinniimet, ahte sámegiella "ii lean šat giella", ja danin sirdašuvvui dušše passiiva giellaipmárdus mánáide, dakko bokte ahte mánát gulle giella, muhto giellageavaheapmi ja eará giellagálggat gal dáruiduvve eret ja jávke.

4.3.3 Lullisámiid giellamáhttu

Loahpas dán oasis mas geahčadit movt vástideaddjit almmuhit iežaset hálldašit iešguđet osiid gielas, áigut mii geahčadit lullisámegiela geavaheddjiid.

Tabealla 17 čájeha movt sii geain lea nannoseamos čanastat lullisámegillii, *ipmirdit* iežaset giela iešguđet agis. Ja maiddái dán oktavuodas leat hui unnán vástideaddjit geat leat badjel 70 jagi, nugo julevsámi tabeallain nai oinniimet.

Tabealla 17 Man bures lullisámit iešguđet agis *ipmirdit* sámegiela. Proseanttat. (Mieiddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, buot dilálašvuodain	25	11	14	11	15	25	15
Juo, ollu (go lea sáhka oahpes fáttáin)	29	39	17	18	21	25	24
Dušše veaháš oahpes dilálašvuodain (sániid ja dadjanvugiid)	29	32	34	34	27	0	30
In báljo maidege (dovddan eaŋkilsániid)	17	18	35	37	37	50	31
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	24	28	29	38	33	8	160

Sullii bealli nuoramusain ja boarrásepmosiin (60 jagis bajás) almmuhit ahte sii ipmirdit ollu dahje buot lullisámegillii. Sáhtta leat čalbmáičuohcci go nuoraid (vuollet 40 jagi) oassi geat almmuhit ahte sii eai ipmir "báljo maidege", lea nu mearkkašanveara unnit go boarráseappuid oassi. Gáiddusoahpahuš lullisámegielaš álggahuvvui gaskkamuttos 1990-logu, ja álggugeahčen 2000 álggahedje máŋgga sajes maid sámegiellkurssiid rávisolbmuide, maida áinnas serve skuvlamánáid váhnemat.

Tabealla 18 čájeha eanet dan movt giella duođai adno. Čađačuovvu áššin lea ahte bajemus gelbbolašvuodadásiid proseantaoassi lea čađat 10-20 proseantačuoggá vuolletis sullasaš dási duon ovddit *ipmirdit* tabeallas. Muđui oaidnit dakkár

mihtilmasvuodá ahte nuorabuin, ja de eandalii vuollel 30 –jáhkásaččain, lea buoret gielladássi hupmamis.

Tabealla 18 Man bures lullisámit iešguđet agis hupmet sámegiela. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, áibbas lunddolaččat	13	11	10	8	18	13	12
Juo, máhtán oalle bures	29	25	17	18	9	13	19
Dušše veaháš muhtun dilálašvuodain	38	39	31	21	18	25	28
In (soaittán muhtun eaŋkilsániid)	21	25	41	53	55	50	41
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	24	28	29	38	33	8	160

Maiddá čuovvovaš tabeallain, Tabeallas 19 ja 20, oaidnit seamma tendeansa, ahte guovtti nuoramus ahkejoavkkuin lea muhtun dáfus buoret gelbbolašvuohka lullisámegielas.

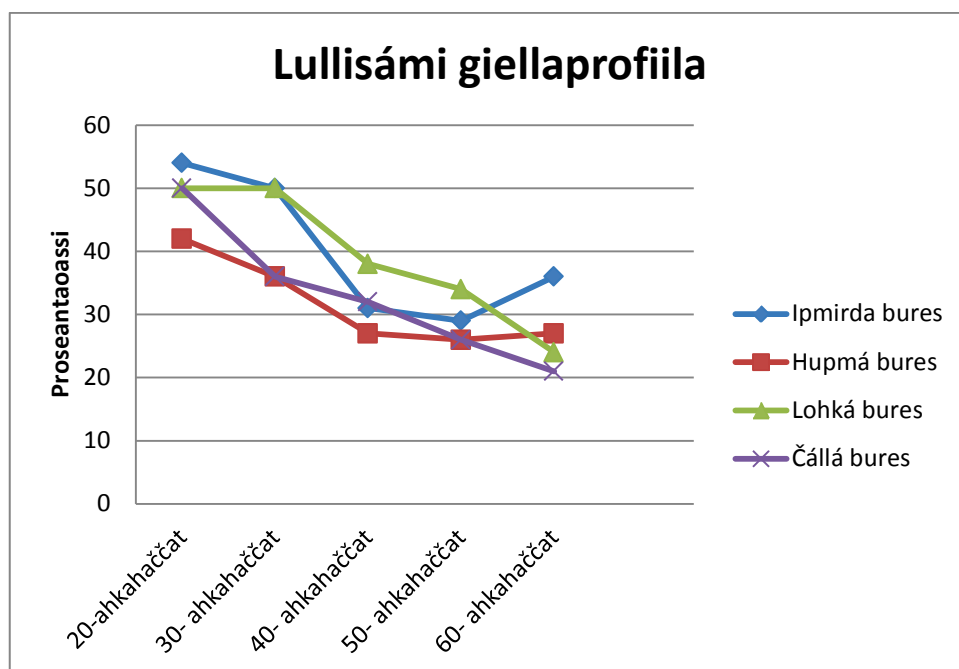
Tabealla 19 Man bures lullisámit iešguđet agis lohket sámegiela. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea álki lohkat juohkelágan teavsttaid	17	29	14	16	2	25	17
Juo, go fal lea čálus dábálaš fáttáin ja ii leat beare váttis	33	21	24	18	15	0	20
Go čálus lea álki ja fáddá oahpis	25	25	14	15	15	25	19
In máhte lohkat sámegiela	25	25	48	59	61	50	44
Submi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	24	28	29	38	33	8	160

Tabella 20 Man bures lullisámit iešguđet agis čállit sámegiela. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Juo, áibbas lunddolaččat	8	4	7	8	3	0	6
Juo, muhto ferten eanet smiehttat	42	32	25	18	18	0	25
Dušše veaháš, nugo álkis dieđuid ja dajaldagaid	25	32	7	21	15	13	19
In máhte čállit sámegillii	25	32	61	53	64	88	50
Lohku	24	28	28	38	33	8	159

Guovtti nuoramus ahkejoavkkuin lea mihá stuorát proseantaoassi geat almmuhit ahte máhttet lohkat ja čállit sámegiela guovtti alimus gelbbolašvuodadásis go oaidnit ahkejoavkkuin 49 jagis bajás. Maiddái dán oktavuodas dáidá čilgehussan diesa leat dat go muhtumat nuoramusain leat ožžon formálalaš skuvlejumi lullisámegielas.

Govus 5 Lullisámegiela profiila. Lullisámiid proseantaoassi, geat lohket hálddašit dan njealji máhttokategoriija guovtti alimus dásis, iešguđet agis. (Mielddus 2, gaž. 1, 4 ja 11)

Govus 5 čohkke 17-20 tabeallaid bohtosiid mat čájehit lullisámi giellajoavkku iešguđetlágan giellagálggaid. Čađat oaidnit guokte mihtilmasvuoda dán govvosis duon guovtti ovddit govvosa ektui, mat čájehit julevsámegiela (Govus 4) ja davvisámegiela (Govus 3). Vuosttaš mihtilmasvuolta lea ahte daid iešguđetlágan giellagálggaid viidodat orro unnomin dađi boarrásit lullisámiin lea sáhka. Nubbe mihtilmasvuolta lea ahte lullisámiid giellaprofiillas, mii čájeha giellahálddanšánmáhtu, eai sierran sárgát agi mielde seammaládje go hui čielgasit oinniimet davvisámi giellaprofiillas, ja mii muhtun muddui maid vuhttui julevsámegielas. Boahtte čuoggás áigut ge geahččat dieid beliid giellahálddašeamis buot dan golmma sámegielas ovttas.

4.3.4 Davvi-, julev-ja lullisámegiela ”differánsaprofiillaid” buohtastahttin

Guovttegielalašvuoda dutkamiin lea dábálaš iskat man muddui ja vejolaččat man láhkái giellamáhttoprofiillat leat iešguđetláganat dain gielain maid lea iskamin. Mis eai leat dán raporttas datadieđut mat gusket dárogillii, mii dán oktavuodas livččii lunddolaš nubbegiella, muhto áigut seammalágan analysa čađahit mas buohtastahttit davvi-,julev- ja lullisámegiela geavaheddjiid giellamáhttostruktuorra. Dábálaččat geavahuvvojit njálmmálaš ja čálalaš gálggat vuolggabáikin, maiddá dat ahte leat go diet vuostáiváldin (reseptiiva) vai produktiiva gálggat. (Engen ja Kulbrandstad 2004.) Das boahtá čuovvovaš tabealla mas leat njeallje oasi:

	Njálmmálaš máhttu	Čálalaš máhttu
Vuostáiváldin gálggat	Gullat/ipmirdit	Lohkat
Produktiiva gálggat	Hupmat	Čállit

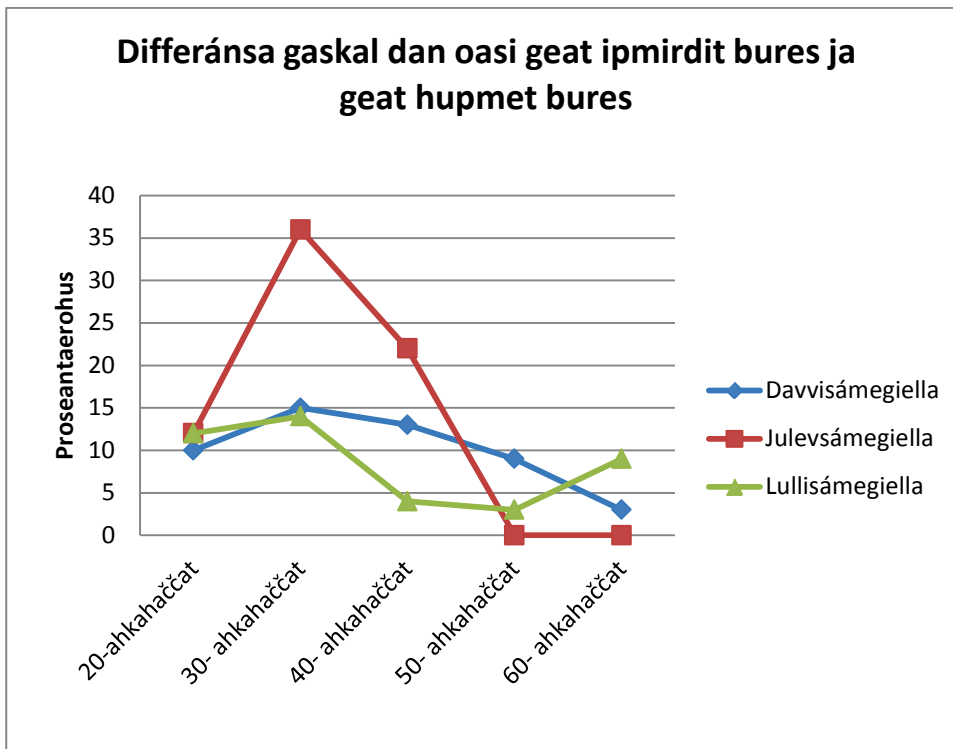
Čuovvovaš govvoisiin leat mii geavahan 4.3.1-4.3.3 čuoggá tabeallaid vuolggabáikin, mat čájehit man bures vástideaddjit hálldašit iešguđet beliid iežaset sámegielas. Mii leat bidjan oktii juohke gálgga guokte alimus máhtolašvuodadási (ipmirdit, hupmat, lohkat ja čállit). Dan vuodul sáhttit ge dadjat ahte diet dásit oktiibuot čájehit geat oalle muddui hálldašit dihto oasi gielas. Dasto leat juohke giellajoavkkus geahččan makkár differánsa lea iešguđet gálggaid hálldašeamis, nu ahte čielgaseappot oažžut ovdan makkár profiila iešguđet ahkejoavkkus lea dan golmma sámegielas.

Mii leat juo oaidnán ahte davvi-ja julevsámi joavkkuin lea njálmmálaš giellamáhttu, dat ahte ipmirdit ja máhttit hupmat, hui buorre boarráseamos ahkejoavkkuin. Govus 6 čájeha ge ahte ii leat beare stuora erohus boarráseamos

davvi-ja julevsámiid njálmmálaš giellamáhtus. Boarráseamos lullisámiin gal oaidnit stuorát erohusa das ahte ipmirdit ja máhttit bures hupmat. Muhto oppalaččat orro leamen nu ahte boarrásit olbmui (50 jagis bajás) lea njálmmálaš giella eanemus geavahas. Sii geat diein ahkejoavkkuin ipmirdit sámegiela, sidjiide lea maid eanet lunddolaš hupmat sámegiela. Dat mearkkaša ge ahte reseptiiva ja produktiiva gálggat leat seamma buorit bures rávásnuvvan olbmuid njálmmálaš gielas. Govus 6 čájeha maid ahte čađat orro leamen gaskabuolva (golbmatlot-ja njealljelotjahkásaččat) mas leat dihto cakkit mat hehttejit váldimis giela atnui, muhto nuorabuidda eai oro diet cakkit nu bearehaga váikkuheamen.

Julevsámegiela dáfus oaidnit seamma minstara máhtolašvuodástruktuvrras go davvisámegielas, muhto liikká lea gielladilli oalle earalágan. Das oaidnit hui čielga erohusa dan buolvvas mat leat badjel guhttalogi jagi ja dan joavkkus mas leat gaskal golbmatlot- ja vihttalotjahkásaččat. Vaikko boarráseapmosiidda lea seamma álki hupmat sámegiela go ipmirdit sámegiela, de lea čielggas ahte sámegiela hupman ii lean šat nu vuogas viđalotjagi rájes gitta guhkás 1980-logu rádjái.

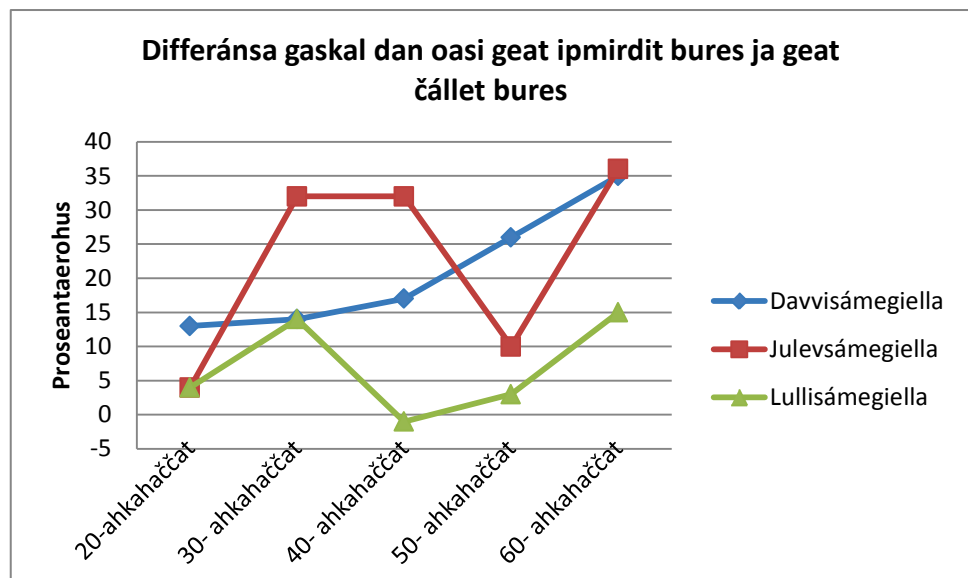

Govus 6 Profiila mii čájeha differánssa gaskal dan ahte ipmirdit bures ja hupmat bures sámegeiela guđege golmma giellajoavkkus davvi-, julev- ja lullisámegielas, iešguđet agis. Proseantadifferánsat. (Miellodus 4, gaž. 1, 4 ja 11)

Diet dáhpáhuvá seamma áiggis go lei stuora viessoakšuvdna diein govlluin, gos oalle stuora oassi julevsámiin šadde fárret eret iežaset ássanbáikkiin Divttasvuona suhkana siskkimus vuotnagáttiin Ájluovtta gillái ja dan lagas guovlluide. Dasto šadde ge sámit hui fáhkka fárret eret dain báikkiin gos sámegeiella lei lunddolaččat geavahusas oktasaš beaivválaš giellan, ja bohte dakkár dillái gos nuorat bajásšadde dakkár oainnuin ahte sámegeiela eai oba galgan ge oahppat. Mii oaidnit ahte giellacaggi lea veaháš unnit vuollet golbmajotjähkásaččain, ja seammás čájehii Govus 4 ahte ii lean báljo oba erohus ge šat das ahte ipmirdit ja máhttit lohkat sámegeiela. Dasto speadjalastá ge diet oalle bures dan gielalaš mobiliserema man vuimmiin nagodedje oažžut johtui sámi mánáidgárddi ja dađi mielde maiddái sihke nubbegiellaoahpahusa ja vuosttašgiellaluohkáid sámegeielas suohkanii. Almmatge oaidnit ahte ovdalaš buolvvaid cakkit mat hehtejit hupmamis sámegeiela, gávdnojit ain. Dat ahte guokte nuoramus ahkejoavkku vástideaddjit

almmuhit iežaset buorebut hálddašit čálalaš giela go njálmálaš giela, Govus 8 negatiiva differánssa gaskal hupmama ja čállima, govvida várra maid dan ahte sámegeiella lea šaddan eanet skuvlagiellan.

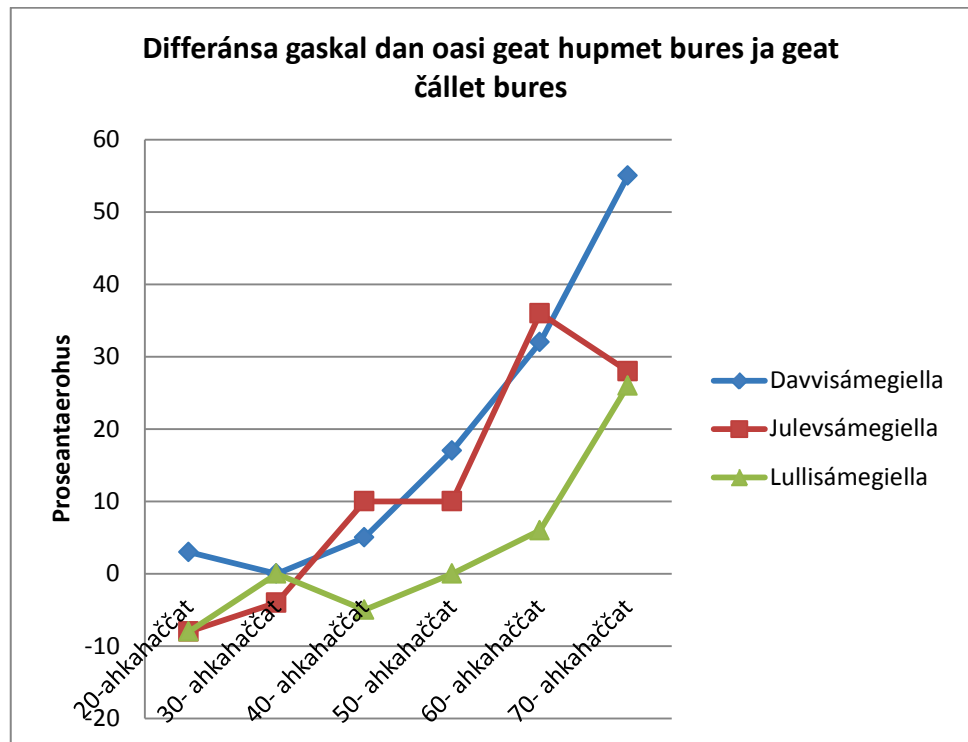
Sii geat oaivvildit iežaset hálddašit lullisámegeiella oalle mihá bures, eai leat nu gergosat geavahit giela njálmálaččat, seammaládje go davvisámigielagat ge, muhto lullisámis eai leat liikká nu ollugat geat eai dáhto sámástit go julevsámi guovllus. Boarráseamos ahkejoavkkus lea gal oalle stuora erohus das ahte ipmirdit ja máhttit hupmat sámegeiella, muhto mii eat sáhte dieid bohtosiid vuođuđ cealkit maidege loahpalaš cealkámuššan, danin go leat nu beare unnán olbmot vástidan jearahallanskoviid. Okta vejolaš čilgehus diesa sáhtta almmatge leat ahte lullisámi guovlluin ožžo olbmot árabut go eará guovlluin dan ipmárdusa ahte lei “buoremus” dárustit. Mii oaidnit ahte vuollel guhttalotjahkásaččain leat čálalaš gálggat leat oalle mihá nannoseappot go njálmálaš gálggat, ja dat sáhtta čájehit dan ahte sii leat giela oahppan eanemusat formálalaš oahpahasas.

Govus 7 Profiila mii čájeha differánssa gaskal dan ahte ipmirdit bures ja čállit bures sámegeiella guđege golmma giellaajoavkkus; davvi-, julev- ja lullisámegiellas, iešguđet agis. Proseantaerohusat. (Miiddus 4, gaž. 1, 4 ja 11)

Govus 7 čájeha man stuora proseantaerohusat leat gaskal sin geat ipmirdit sámegiela bures ja geat lohket iežaset maiddái máhttit čállit bures, iešguđet ahkejoavkkuin ja buot golmma sámegielloavkkuin. Govus čájeha ahte lea arvat stuorát oassi boarráseamos olbmui, earenoamážit davvisámiin ja julevsámiin, geat ipmirdit sámegiela bures (sullii 35 %) go dat oassi geat almmuhit máhttit čállit bures. Julevsámegielaigiin lea diet erohus maid hui stuoris gaskabuolvvas (golbma-njealljelotjahkásaččat).

Govus 7 addá veaháš eahpečielga gova das makkár oktavuohhta lea das ahte ipmirdit giela bures ja máhttit dan čállit seamma dásis, go geahččat buot ahkejoavkkuid, muhto dan sadjái addá Govus 8, mii čájeha sullasaš proseantadifferánssa gaskal produktiiva gálggaid; hupman- ja čállinmáhtu erohusaid, oalle seammalágan profiillaid buot golmma giellajoavkku dáfus. Boarráseamos olbmuid joavkkuin leat oalle čielgasit mihá eanebut geat máhttet buorebut hupmat go čállit, vaikko dat erohus lea unnit lullisámiid dáfus go duon guovtti eará giellajoavkkus. Buot golmma giellajoavkkus oaidnit ahte golbmalotjahkásaččat geat máhttet bures hupmat sámegiela, máhttet maid iežaset giela čállit seamma dásis. Muhto dain nuoramus ahkejoavkkuin lea juste nuppelágan dilli. Julev-ja lullisámi nuorat orrot buorebut hálddašeamen čálalaš giela go njálmmálaš giela.

Govus 8 Profiila mii čájeha differánssa gaskal dan oasi geat hupmet bures ja geat čállit bures sámegeiela guđege golmma giellajoavkkus; davvi-, julev- ja lullisámegielas, iešguđet agis. Proseantadifferánssat. (Miellodus 4, gaž. 1, 4 ja 11)

Jus buohtastahttit giellaprofiillaid, de oaidnit muhtun erohusaid. Julevsámi guovllus ii almmut oktage olmmoš gii leat badjel 50 jagi ahte lea erohus das ahte olmmoš ipmirda giela ja máhtta dan hupmat (reseptiiva ja produktiiva gálggat). Muhto diet erohus lea baicca oalle čielggas golbma-njealljelotjahkásaččaid joavkkus. Mii leat ovdal maid namuha dan ahte gávdnojit muhtun muddui cakkit mat hehttejit hupmamis sámegeiela maddái davvi-ja lullisámegiela, muhto mihá unnit dásis ja ii oppalohká nu ollu ahte dahket vassis minstara. Buot giellaid mihtilmasvuohta lea ahte eatnagat sis geat nuoramus ahkejoavkkuin ipmirdit sámegeiela, hupmet maid dan.

Davvisámiin oinniimet ahte erohus gaskal dan ahte ipmirdit ja máhttit čállit sámegeiela unnui jámma, muhto lulli- ja earenoamážit julevsámi gaskabuolvvas lei diet erohus mihá stuorát. Mii oaidnit ahte nuoramusain ii leat nu beare buorre

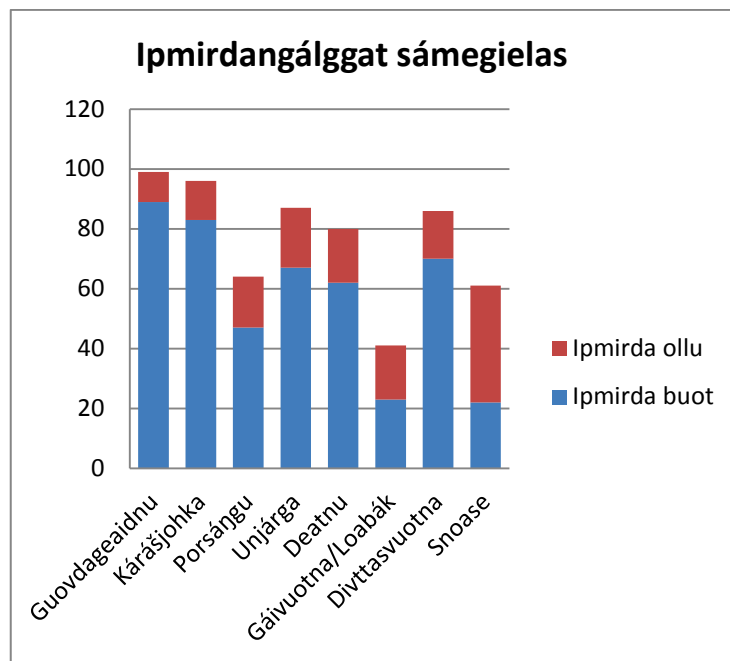
čálalaš máhttu sámegeiela eai ge ipmir nu bures sámegeiela, buot giellajoavkkuin. Muhto lea áibbas čielggas ahte lulli-ja julevsámiide lea mihá eanet gáibideaddji albmáládje máhttit hupmat sámegeiela go davvisámiide. Dat gal čájeha ahte unnitlogu sámegeielat geavahuvvojit mihá unnit hupmangiellan go davvisámegeiella. Julevsámegeiella lea dan dáfus earalágan go dan giela ipmidanmáhttu olbmui lea mihá nannoseabbo go eará gálggat.

Loahpas sáhttit namuhit ahte go davvisámegeiela leat eanet jámma profillat go duon guovtti eará gielain, ja de earenoamážit go buohtastahtta julevsámegeielain, de dat dáidá čájehit dan ahte olbmot dárustišgohte davvisámegeiela guovlluin iešguđet áiggis ja iešguđet dásis, ja dat guoská maid dan áššái go mobiliseregohte oažžut giela ruovttoluotta.

4.4 SÁMEGIELMÁHTTU HÁLDDAŠANSUOHKANIIN

Hálddašansuohkanat leat hui earenoamáš dilis sámegeiela ektui, sihke dan dáfus man ollugat leat čálihan jienastanlohkui ja maiddái dan dáfus man árvvus atnet sámegeiela. Danin áigut ge geahčadit juohke suohkana veaháš dárkileappot. Nugo ovddit čilgehusain ge, de áigut maiddái dán oktavuodas geavahit vuolggabáikin dan man bures guđege hálddašansuohkana vástideaddjit almmuhit ipmirdit dan sámegeiela masa dovdet gullevašvuoda, dahje maid máhttet buoremusat.

Govus 9 čájeha ge dasto man bures sápmelaččat geat orrot iešguđet hálddašansuohkanis oaivvildit iežaset *ipmirdit* sámegeiela.

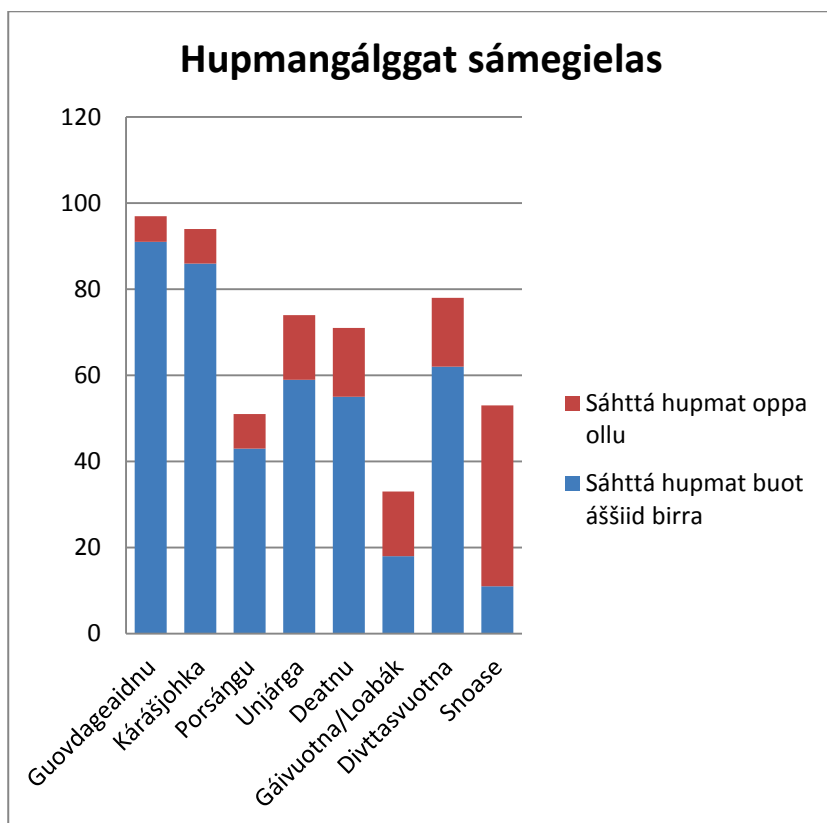

Govus 9 Man dásis hálddašansuohkaniid sámit ipmirdit sámegiela. Sin proseantaoassi geat lohket ipmirdit ollu dahje buot. Vástideddjiid lohku suohkaniin gurutbealde olgeš guvlui govvoasis: 152, 106, 71, 39, 68, 39, 50 ja 18. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 11)

Mii leat bidjan sin proseantaoasi geat oavvildit iežaset máhttit sámegiela buot dilálašvuodain ja geat oavvildit iežaset ipmirdit bures sámegiela. Jus dien guokte kategoriija bidjat oktii, de oaidnit ahte goasii buot vástideaddjit Guovdageainnus ja Kárášjogas ipmirdit sámegiela (99 % ja 96 %). Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas ipmirdit gaskal 64 % ja 80 % sámegiela. Ja sin gaskkas leat eanebut geain dihto dilálašvuodain leat váttisvuodát ipmirdit sámegiela, go dan maid oaidnit Guovdageainnus ja Kárášjogas. Gáivuona ja Loabák hálddašansuohkaniid bohtosiid gieđahallat oktan, danin go dain guovlluin leat nu unnán olbmot vástidan. 41 % ipmirdit sámegiela dien guovtti suohkanis Romssas, muhto dušše bealli hálddaša sámegiela juohke dilálašvuodas. Dan tendenssa oaidnit mihá čielgaseappot Snoase suohkanis. Doppe lea mihá stuorát oassi sis geat oktiibuot almmuhit ipmirdit sámegiela geain leat váttisvuodát birget sámegielain muhtun dilálašvuodain. Divttasvuona dilli lea oalle muddui seammalágan go Unjárggas ja Deanus. Sin proseantaoassi oktiibuot geat lohket ipmirdit sámegiela lea 83 %. Muhto mii fertet fas muittuhit ahte dát govva sáhttá čájehit buoret

sámegielmáhtu go duohtadilis lea, ja de eandalii Divttasvuona dáfus, dasa máhccat fas loahpas dán kapihttalis.

Seammaládje go ovdalis ge, de čájeha Govus 10 ges dan man bures vástideaddjit almmuhit iežaset máhttit hupmat sámegiela. Ja dás oaidnit ge ahte hálddašansuohkaniin orro leamen unnit erohus das ahte ipmirdit ja máhttit hupmat sámegiela, go oppalohkái lea nugo ovddit analysain oinniimet (čuoggáin 4.3.1-4.3.4).

Govus 10 Hálddašansuohkaniid sámiiid hupmangálggat sámegielas. Proseantaoassi mii čájeha sin logu geat almmuhit máhttit sámegiela dan njealji máhtolašvuodadási guovtti bajemus ceahkis. Logut seamma go bajábealde govus 9 logut. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 11)

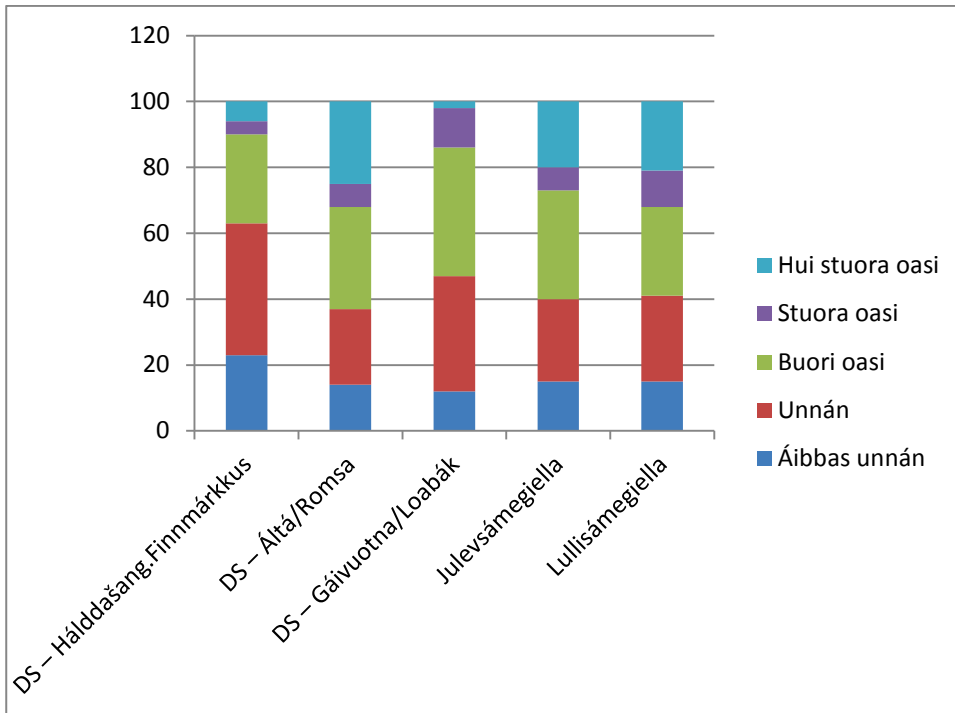
Maiddáí dies oaidnit ahte leat Guovdageainnu ja Kárašjoga suohkanat gos stuora eanetlohku olbmui máhttet sámegiela dan dásis ahte lea lunddolaš dan giela geavahit buot dilálašvuodain. Dušše 10% Snoase sápmelaččat leat seamma dilis ja vuollel 20 % Gáivuona/Loabák sámiin.

4.5 SÁMI-DÁRU SEAGUHUSGIELLA – ÁITTAN SÁMEGIELAIDE NORGGAS?

Buot gielaid báidnet gielat maid dan birrasis hupmet ja čállet gos guhtege giella eallá ja doaibmá. Ja dájvá lea nu ahte lea dat giella maid unnitlohku álbmogis geavaha masa majoritehtagiella čuohcá. Dat dáhpáhuvvá earenoamážit dakkár dilis gos eanetlogu giella maiddáí lea dat giella mii ovddasta servodaga politihka, ekonomijja ja kultuvrra. Internašuvnnalaččat lea oahpes ášši ahte engelasgiella, mii lea Stuorabritánia ja U.S.A stuorafámuid giella, lea váikkuhan dasa ahte ollu eará smávit gielain Eurohpás, nugo dárogielas, dánsskagielas ja ruotagielas, leat vaikko man ollu loatnasánit mat leat bohtán engelasgielas. Sániid loaheapmi dáhpáhuvai earenoamážit nuppi máilmmisoađi áiggi. Muhto suomagiella gal ii leat váldán nu ollu loatnasániid engelasgielas. Dat sáhtá bohtit das go engelasgiela sániid ja dadjanvugiid ii leat nu álki heivehit suoma-ugralaš vokabularii ja syntáksii. Ii ge engelasgiella leat bearehaga báidnán islánddagiela ge, ii goit čállingiela. Ja dat gal várra bohtá das go Islánddas lea garra gielladikšun, maid várra sáhtá guorrat gitta 1900-lohkui, dalle go dánsskagiella lei vuoitigohtán islánddagiela badjel ja lei álgán šaddat beaivválaš giellan Reykjaviikkas. Muhto de šattai garra našuvnnalaš giellamobiliserenbárru, ja Islándda olbmuide šattai duohta hállu seailluhišgoahtit iežaset giela. Islánddagiela šattai hui dárbu suodjalit sierra giellan, go lea dakkár smávit giela maid dušše muhtun moadde duhát olbmo geavahit. Ja dán oktavuodas gal heive namuhit ahte islándalaččain gal lei ge oalle rikkis ja viiddis girjjálašvuolta islánddagillii mii gielladikšunbargguin lei oba ávkkálaš.

Vel davvisámegiella nai lea internašuvnnalaččat hui unna gielaš, vaikko sámiid dáfus lea ge stuora giella. Maiddáí dan áitet majoritehtagielat, vaikko eai seamma garrasit gal go julev-ja lullisámegiela. Jus lea nu ahte giela seailluheami áitá dat go dasa seaguhit eará gielaid sániid ja dadjanvugiid, de lea ge dakkár giellaikkadeamis gelddolaš geahččat man ollu dárogiella váikkuha sámegielaide.

Govus 11 Giellaseaguhusprofiillat. Movt gažaldaga "Man ollu seaguhat dárogiel sániid go humat sámegeiella beaivválašgiellan?" vástádusat leat juohkásan dáin davvisámi suohkaniin ja julev-ja lullisámi¹⁰. (Mielddus 2, gaž. 4, 5 ja 17)

Jearahallanskovis lei maid gažaldat dan birra maid oaidnit Govus 11 teavsttas, ja vejolaš vástádusat ledje nugo oaidnit govvosa olgeš ravddas. Mii oaidnit ahte guovddáš davvisámi guovlluin Sis-Finmmárkkus orrot buot unnimus seaguheamen dárogiel sániid gu hupmet sámegeiella beaivválaš diliin, muhto maiddái doppe lohket lagabui 40 % ahte dat dáhpáhuvvá "oalle ollu" dahje hui ollu. Dušše badjelaš 20 % dien joavkkus almmuhit ahte dat dáhpáhuvvá hui hárve. Dan guovtti smávva davvisámi suohkanis Gáivuonas ja Loabáhis leat ollugat geat almmuhit geavahit oalle ollu dárogiel sániid, muhto Áltás/Romssas ja dan guokte unnitlogugiella, julev-ja lullisámi guovlluin, leat bures 20 % geat lohket seaguhit hui ollu dárogielasániid go hupmet sámegeiella beaivválaš giellan. Oktiibuot das oaidná ahte leat ge dat guokte unnimus sámegeiella maid dárogiella eanemusat báidná.

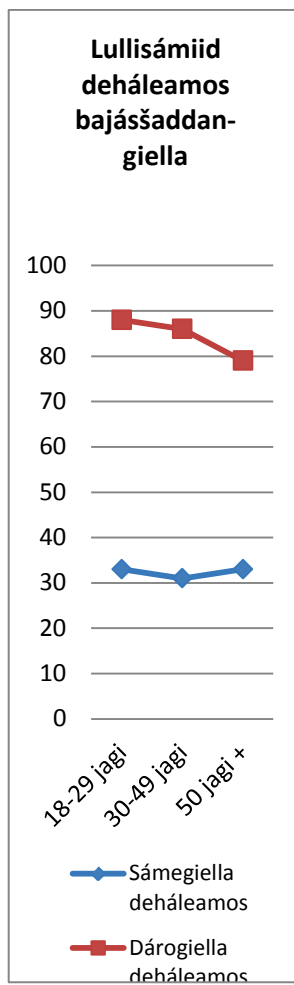
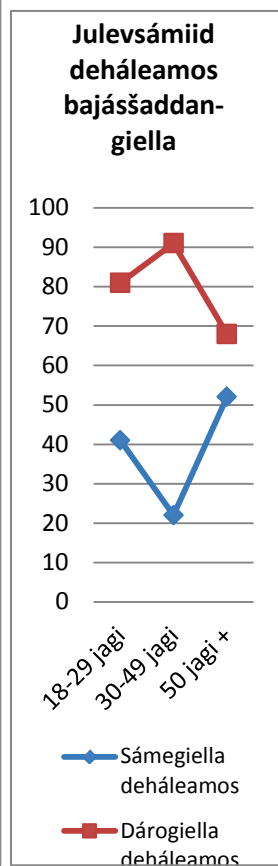
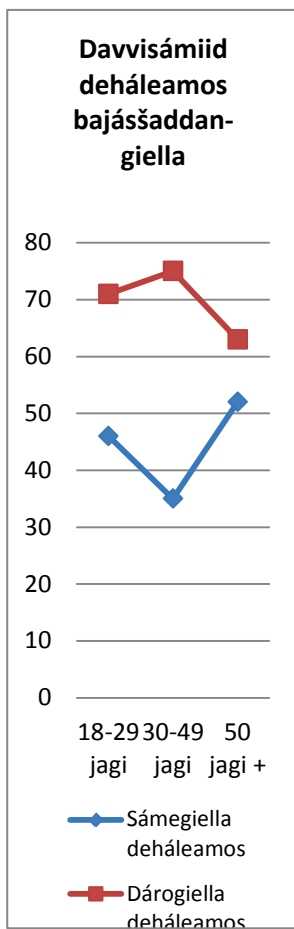
¹⁰ Joavkkuid vástideddjiidlogut: Davvisámegeiel hálldašansuohkaniin – 454; Áltá ja Romsa – 208; Gáivuotna ja Loabák - 39; julevsápmi -161; lullisápmi – 158.

Vaikko leat ge dušše vuollel 10 % davvisámi giellahálddašansuohkaniid vástideddjiin geat almmuhit ahte sii seaguhit oalle ollu dárogielsániid sámegillii, de ankke bođii suohkančilgehusoasis ovdan ahte maiddái Guovdageainnus, mii lea dat suohkan dán riikkas gos sámegiella lea buot nannoseamos, ballet ahte sámegiella gefo go dárogiella nu garrasit dasa váikkuha. Guoská go diet vuollegis tendeansa dušše daidda geat dán iskkadeami gažaldagaid leat vástidan, vai leaš go nu buot eará suohkaniin guovddáš sámi guovlluin, ahte eai seagut nu bearehaga dárogiela sámegillii, dan eat dieđe.

Vaikko dán oktavuodas ii leat ge mis vejolaš dárkileappot analyseret dien beali áššis, de leat mii dan oaivilis ahte die lea miellagiddevaš fuomášupmi maid lea dehálaš vuhtiiváldit go bargá sámegiela suodjalemiin ja seailluhemiin Norggas.. Ferte geahččalit gávdnat buori balánssa gaskal gielalaš puritanismma ja dan ahte hástalit olbmuid hupmat sámegiela dainna giellamáhtuin mii guđege olbmos lea. Buot deháleamos soaitá leat dat ahte oažžut eanebuid geavahit sámegiela, muhto seammás lea giela suodjaleamis ja ovddideamis maid mávssolaš dihtomielalaččat oahppat válljet sámegiel sániid ja sámegiela cealkkahuksema go dat lea vejolaš.

4.6 BAJÁSŠADDANGIELLA

Ovddit analysain (čk. 4.3) oinniimet ahte ahkejoavkkuid giellagálggain ja giellaprofiillain ledje stuora erohusat. Čuovvovaččat áigut ovdanbuktit daid bohtosiid mat gusket vástideddjiid bajásšaddangillii.

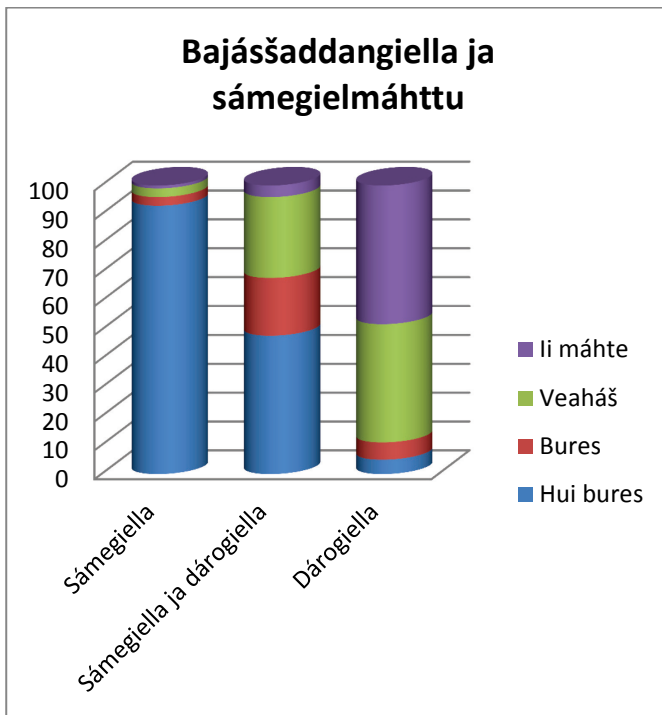

Govus 12 Gráfalaš govus mii čájeha makkár giella guđege golmma sámegieljoavkku iešguđet ahkahaš vástideaddjit leat merken bajásšaddangiellan. Govus lea huksejuvvon guđege giella ja ahkejoavkku vástideddjiid lohku. N (Davvisám.) – 1309; N (Julevsám.) – 168; N (Lullisám) – 162. (Miellduš 2, gaž. 1, 3 ja 4)

Nugo Govus 12 čájeha, mas proseanttat oktiibuot leat bures badjel 100, de lei vejolaš merket guokte bajásšaddangiella. Mii oaidnit ahte dárogiella lea nanus dan dáfus ahte ollugat geat leat merken sámegiella bajásšaddangiellan, seammás leat merken ahte dárogiella lea sis leamaš seamma dehálaš giella bajásšattadettiin.

12.govvosa gráfalaš govas oaidnit ahte bures bealli davvi-ja julevsámiin geat dál leat badjel 50 jagi, leat merken ahte sámegiella lei sin bajásšaddangiella. Nugo leat vuohttán maiddá ovdalaš analysain, de lea ahkejoavkkus 30-49 unnit oassi geain sámegiella lea leamaš váldogiellan bajásšattadettiin. Ja nugo 4.3 čuoggá čilgehusat giellagálggaid birra čájehedje ge, de leat hui čielgasit unnit julevsámit go davvisámit dien ahkejoavkkus geain sámegiella lei váldogiellan. Goappešat giellajoavkkuin oaidnit ahte nuoramus ahkejoavkkus leat fas eanebut geat leat merken ahte sis lea sámegiella leamaš deháleamos bajásšaddangiellan. Lullisámiin lea sin oassi geat leat almmuhan ahte sis leamaš sámegiella bajásšaddangiellan juohke ahkejoavkkus okta juohke golbmasis. Daid dieđuid vuodul mat mis leat julev-ja lullisámi guovlluid gielladilálašvuoda birra, lea imaštanveara go 40 % julevsámiin ja 30 % lullisámiin nuoramus ahkejoavkkuin almmuhit sis leamaš sámegiella deháleamos bajásšaddangiellan, muhto diehttelas lea dárogiella maid leamaš seamma dehálaš. Dan sáhtá dulkot dan láhkái ahte eatnagat leat almmuhan ahte “sámegiella lea deháleamos” jus sin ruovttuin adno sámegiella, vaikko soaitá ge adnot mihá unnit go dárogiella. Muhto seammás čájeha maid dat go davvi-ja julevsámit geavahit dárogiella unnit ja sámegiella fas eanet, dan ahte sii leat dihtomielalaččat válljen sámástit ruovttus. Go dien muttos ollugat diein guovlluin, gos sámegiella lea unnitlogugiella, leat merken ahte sis lei sámegiella bajásšaddangiellan, de sáhtá čilgehus dasa leat ahte dán iskkadeami vástideaddjit leat eanet go gaskamearálaš giellaberošteaddji sámit.

Mii diehtit ahte davvisámegiella leat hui stuora variašuvnnat giellahálldašeamis ja giellageavaheamis. Suohkaniid čilgenoasis oinniimet ahte ollu nuorain Guovdageainnus, gosa dáruiduhttin ii goassege nagodan ruohtasnuvvat, lea ain dál sámegiella váldogiellan. Muhto eará báikkiin hálldašanguovllus, nugo Unjárggas, dárustit dán áigasaš nuorat gaskaneaset. Go lagabui 50 % sis geat dál leat 20-jagiin, leat almmuhan ahte sámegiella lei deháleamos bajásšaddangiella (muhtomin ovttas dárogielain), de dáidá čilgehus dasa leat ahte giellahálldašansuohkanat Finnmárkkus oktiibuot leat stuora oassi dán iskkadeamis. Eaktun dasa lea diehttelas dat ahte goalmát oassi vástideddjiin geat dál ássat diein suohkaniin, leat doppe bajásšaddan, ja maiddá dat ahte olles golbma njealjádastoasi dan goalmádasoasis vástideddjiin, geat dál ássat olggobealde Davvi-Norgga, leat eret hálldašansuohkaniin. Dasto gártá ge nu ahte sin oassi, geat leat bajásšaddan dakkár davvisámi guovlluin gos dáruiduhttin lea leamaš nu garas ahte lea dahkan váttisin geavahišgoahit fas sámegiella ruovttugiellan, lea oalle unni dán iskkadeami davvisámi materiálas. Mii eahpidit ahte sii geat ássat olggobealde Davvi-Norgga nákkejit seamma dásis geavahit sámegiella ruovttugiellan iežaset mánáiguin.

Govus 13 Njálmmálaš sámegielmáhttu ja bajásšaddangiella. Dušše davvisámegiella. Proseanttat. N (dušše sámegiella) – 426; N (sámegiella ja dárogiella) – 212; N (dušše dárogiella) - 743. (Mielddus 2, gaž. 3 ja 7)

Bajásšaddangiella lea diehttelas hui mávssolaš giellaoahppamii. Govus 13 čájeha dan hui čielgasit. Ovccis logis sis guđet leat almmuhan ahte sis leamaš dušše sámegiella bajásšaddangiellan, oaivvildit iežaset máhttit sámegiela njuovžilit dahje hui bures. Ja dušše 45 % sis geain leamaš sihke dárogiella ja sámegiella bajásšaddangiellan almmuhit dan seamma. Muhto oalle stuora oassi sis leat almmuhan ahte sii máhttet sámegiela bures dahje goitge veaháš. Badjel bealli sis geat leat merken ahte sis leamaš dušše dárogiella bajásšaddangiellan, eai loga iežaset máhttit sámegiela. Guovttis viđa vástideaddjis almmuhit máhttit veaháš sámegiela, muhto dušše okta logis almmuha máhttit sámegiela bures dahje hui bures.

Bajábeale govus čájeha dieđuid davvisámegiela birra, muhto vuodđotabeallat čájehit ahte maidái duon guovtti eará sámegielloavkkus leat seamma

tendeanssat. Áidná erohus lea ahte dien guovtti joavkkus lea veaháš stuorát oassi sis geain leamaš dušše dárogiella bajásšaddangiellan, geat lohket iežaset máhttit veaháš sámegeiela.

Tabealla 21. Iešguđet joavkkuid giellaválljen. Guđege vástideaddjjoavkku proseantaoassi gurutbealde tabeallas geat hálidit geavahit juogo sámegeiela dahje dárogiela go hohpolaš dilis dahje go áigot lagas áššiid birra hupmat. Sin lohku ja oassi geat leat merken dárogiela, sámegeiela dahje eará giela guđege suohkanjoavkkus ja guđege sámegeieljoavkkus.

	Sámegeiella	Dárogiella	Eará	Submi%	Lohku
Giellahálddašansuohkanat	60	36	4	100	421
Finnmárkkus					
Áltá ja Romsa	22	76	1	100	143
Muđui davvisámi guovllus	13	85	2	100	136
Olggobealde davvisámi guovllu	16	79	4	100	361
Julevsápmi	25	71	5	100	133
Lullisápmi	12	80	9	100	112

* Kategorija "eará" čájeha sin oasi geat leat almmuhan sihke dárogiela ja sámegeiela, ja maiddá sin geat leat merken eará váldogiela, nugo ruođagiela, suomagiela ja kveanagiela.

Juohke olbmos lea eatnigiella earenoamáš mávssolaš, ja danin dat gohčoduvvo ge dávjá váimmugiellan dahje dovdogiellan. Dan gillii lea ge álkimus hupmat dovduičuohci diliin. Jearahallaniskadeamis jerrojuvvui vástideddjiin makkár giela lea álkimus hupmat go leat hohpolaš dilis dahje go galget lagas áššiid birra hupmat. Bohtosat leat nugo oaidnit Tabealla 21:s. Sámegeiella lea čielgasit dat giella maid 60 % guovddáš sámi guovlluid olbmot välljejit dovdduid giellan. Dasto lea sámegeiella dien dáfus nanus julevsámi vástideddjiid gaskkas, okta njealjádasoassi sis välljejit julevsámegeiela dovdogiellan, ja sullii seamma dásis vástidit maiddá Áltá ja Romssa gávpotsuohkaniid sámit. Mii oaidnit ahte eai leat seamma ollu lullisámit, ja davvisámit geat áset eará suohkankategorijain, geat seamma dásis almmuhit sámegeiela iežaset dovdogiellan. Mii oaidnit ahte daid davvisámiid giellamáhttu geat áset olggobealde davvisámi guovllu, lea sullii seamma dásis go Áltás ja Romssas, muhto sii geavahit mihá hárvet sámegeiela dovdogiellan. Dat sáhtá bohtit das go váilot giellabirrasat, de dárogiella hui álkit šaddá maiddá dovdogiellan. Muhtumat leat geavahan kategorija "eará" go leat almmuhan sihke dárogiela ja sámegeiela. Maiddá sii geat leat merken ruođagiela, suomagiela ja kveanagiela váldogiellan leat geavahan dien kategorija.

Soaitit gal dávjá jáhkkit ahte giella mii dovdduid guoskkahallá, lea olbmo eatnigiella, muhto leat ollu bealit mat váikkuhit guovttegielalaš dilálašvuodaide mat mis leat Norggas. Vaikko muhtun olbmo mielas soaitá ge leat váttis oažžut ovdan dan maid oaivvilda sámegillii, danin go lea massán dan giela, de son sáhtta aŋkke dovdat sámegiela iežas váimmugiellan. Dat mearkkaša ahte dovddut ja identitehta lea čadnojuvvon gillii, vaikko ii leat ge nu buorre giellamáhttu ahte sáhtášii dan giela geavahit dakkár dilálašvuodain gos leat garra dovddut doaimmas.

4.7 SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI

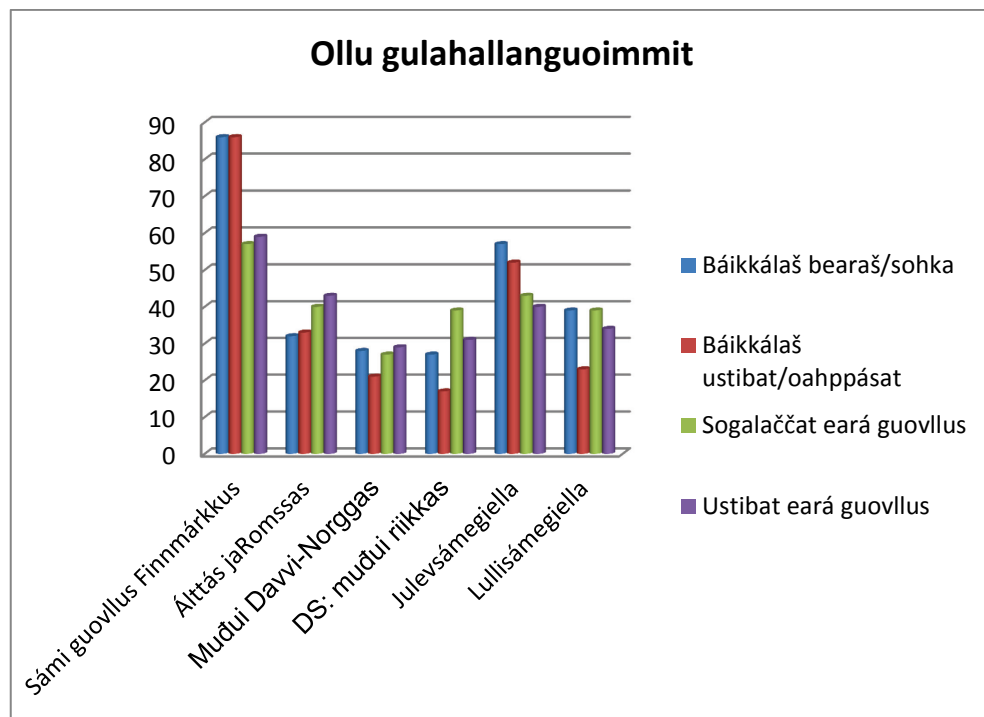
Dán rádjái leat mii hui viidát čilgen iešguđet guovlluid olbmuid sámegielmáhtu, iešguđet ahkahaččaid ja guđege giellajoavkku giellagálggaid. Dál áigut ges dárkileappot geahčadit gos ja geaiguin sii sámástit. De oažžut ovdan makkár vejolašvuodát leat giela geavahit, ja maddái makkár miellaguottut olbmuin leat giela geavaheapmái, juogo dihtomielalaččat dahje dieđekeahhtá. Danin áigut ge čuoggás 4.7 atnit vuolggabáikin sin geat lohket iežaset máhttit muhtun muddui sámegiela, danin go dat han lea eaktun dasa jus galgá sáhttit geavahit giela¹¹.

4.7.1 Giellaválljen

Go galgá sáhttit sámegiela geavahit, de fertejit leat eará sámegielagat geanguin sáhtta hupmat. Danin áigut ge álggus dán oasis geahčadit man dásis vástideaddjit almmuhit alddineaset leat sogalaččaid, bearraša dahje ustibiid ja oahppásiid lagasbirrasis dahje olggobealde dan. Vástádusaid leat juohkán suohkankategoriijaide maid leat ráhkadan davvisámi giellajovkui (gč. Tabealla 6), ja dan guokte unnitlogugiela.

---

¹¹ Mii čujuhit dán oktavuodas dasa ahte sámegillii lea "når den du snakker med kan en del samisk" jorgaluvvon ahte máhtta veaháš sámegiela gaž. 13 ja noksá mye lea jorgaluvvon oalle muddui, gaž. 19. Nugo čujuheimmet čuoggás 2.3, de lea jearahallanskoviid dárkilit jorgaleapmi hui gáibideaddji. Mii eat jáhke diekkár smávva gielalaš nyanssaid stuorrát váikkuhit analysaide mat gusket gulahallanguimmiide ja giellaarenaide.

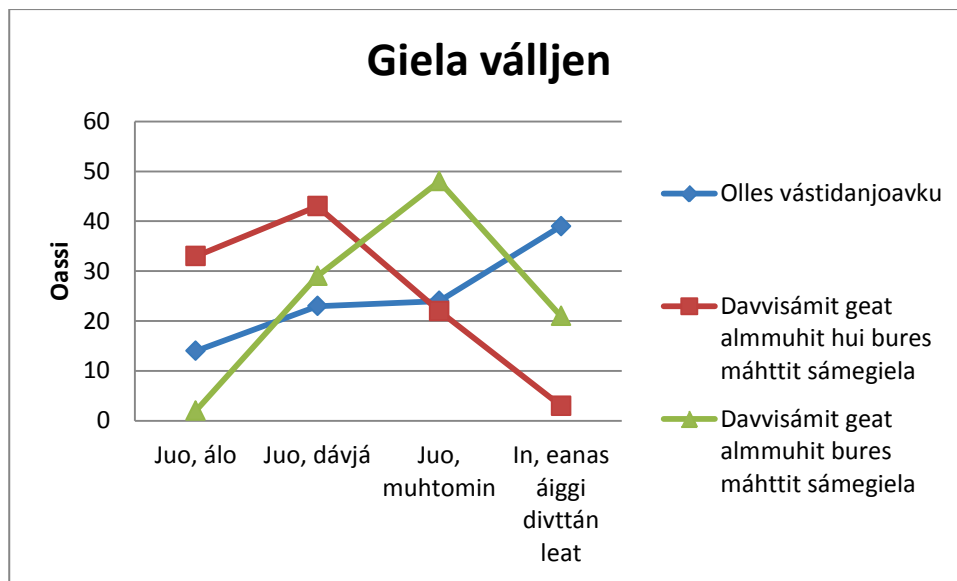
Govus 14 Sámegeielagat guđege sápmelačča lagasbirrasis iešguđet joavkkus. Proseantaoassi čájeha sin oasi geat almmuhit ahte ollugat dahje eatnasat juohke olgešbeale kategorijas dán govvoasis leat sámegeielagat. Dan sivas go joavkkuid vástidanproseanttat leat nu iešguđet dásis, de leat proseanttat huksejuvvon veaháš iešguđetlágan loguide, muhto leat joavkkuin gurutbealde olgešguvlui sullii ná: 400, 140, 120, 330, 125 og 110. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 20)

Govus 14 čájeha ahte guovddáš sámi guovllu davvisámegeielagiin leat alimus dásis sámegeielagat iežaset lagasbirrasis. Dán joavkkus leat maid sullii bealis vástideddjiin mánngas geanguin sáhttet sámástit olggobealde báikkálaš birrasa. Gávpotsuohkaniin Álttás ja Romssas lea juste nuppelágan tendeansa. Doppe lea dat oassi geat vástidit ahte sis leat mánnga sámegeielaga báikkálaš birrasis unnit go dat oassi geain leat mánnga ustiba olggobealde báikkálaš birrasa geanguin sáhttet sámástit. Seamma tendeansa lea maid sin dáfus geat áppet olggobealde dan guovllu maid mii leat defineren davvisámi guovllun. Muhto de oaidnit ahte sogas ja bearrašis lea arvat stuorát mearkašupmi sámegeielat hupmanguoibmin. Julevsámi giellajoavkkus oaidnit seamma tendeansa go hálddašansuohkaniin Finnmákkus, muhto lea arvat unnit oassi geain leat mánnga sámegeielat olbmo iežaset birrasis. Earret julevsámiid ja davvisámiid guovddášguovlluin davvin, lea sis unnimus

vejolašvuotta sámástit ustibiiguin ja oahppásiiguin iežaset lagasbirrasis. Lullisámiin leat soga ja bearraša lahtut earenoamáš mávssolaš gulahallanguimmit sihke báikkálaš birrasis ja dan olggobealde.

Ii leat álo nu ahte olmmoš sámásta vaikko vel leat ge sámegiela geaiguin sáhtášii sámástit. Eanas oktavuodain sáhtá välljet dárustit. Čuovvovaččat áigut geahčadit man dásis sámegiella välljejuvvo hupmangiellan dilálašvuodain gos son geainna ságastallá maiddá máhtá oalle muddui sámegiela.

Govus 15 Sámegiela välljen gulahallangiellan joavkkuin mat leat dán govosa olgeš bealde. Juohke joavkku vástideddjiid lohku lea badjin vulosguvlui ná: 1419, 527 ja 98. (Mielddus 2, gaž. 4, 7 ja 12)

Govus 15 čájeha ahte oktiibuot leat dušše 10-15 % geat álo välljejit sámegiela go ságastallet olbmuiin gii máhtá oalle muddui sámegiela, ja badjelaš 60 % dahket dat oalle hárve (muhtomin/dávjá diktet Leahket). Vaikko buohkat geat dán gažaldaga leat vástidan, leat almmuhan ahte sii máhttet oalle muddui sámegiela, de leat sin giellagálggat hui mángga dásis, mii fas mearkkaša ahte sámegiela välljen sáhtá sihke vástideaddji ja ságastallanguoimmi gulahallamii váikkuhii eanet dahje unnit dásis. Davvisámiid dáfus, geat leat almmuhan ahte sii máhttet hui bures sámegiela, lea ollu čielgasit tendeansa ahte sii välljejit sámegiela go lea

vejolaš dan dahkat. Liikká lea okta njealjádasoassi sis geat hálddašit sámegeiela hui bures geat dávjá eai geavat dan giela. Golmmas logis sis geat lohket máhttit sámegeiela bures, ja geain dasto eai galggaše leat gulahallanválttisvuođat sámegeielain, geavahit dávjimusat sámegeiela, ja bealli dahká dan duollet dálle. Mii leat iskan leat go dievdoolbmuid ja nissonolbmuid giellaválljemis erohusat, muhto eat leat gávdnan dákkár erohusaid dán čohkkejuvvon dieđuin.

Tabeallas 22 geavahit seamma gažaldaga vuolggabáikin go 15. govvosis giellaválljema ektui, muhto leat juohkán vástádusaid davvisámegeiela iešguđetlágan suohkanjuogustusaide ja dan guovtti unnitlogu sámegeielaide. Ja leat vel dasto bidjan oktii sin vástádusaid geat leat almmuhan ahte sii *álo* välljejit sámegeiela ja daid vástádusaid geat *oalle dávjá* välljejit dan giela.

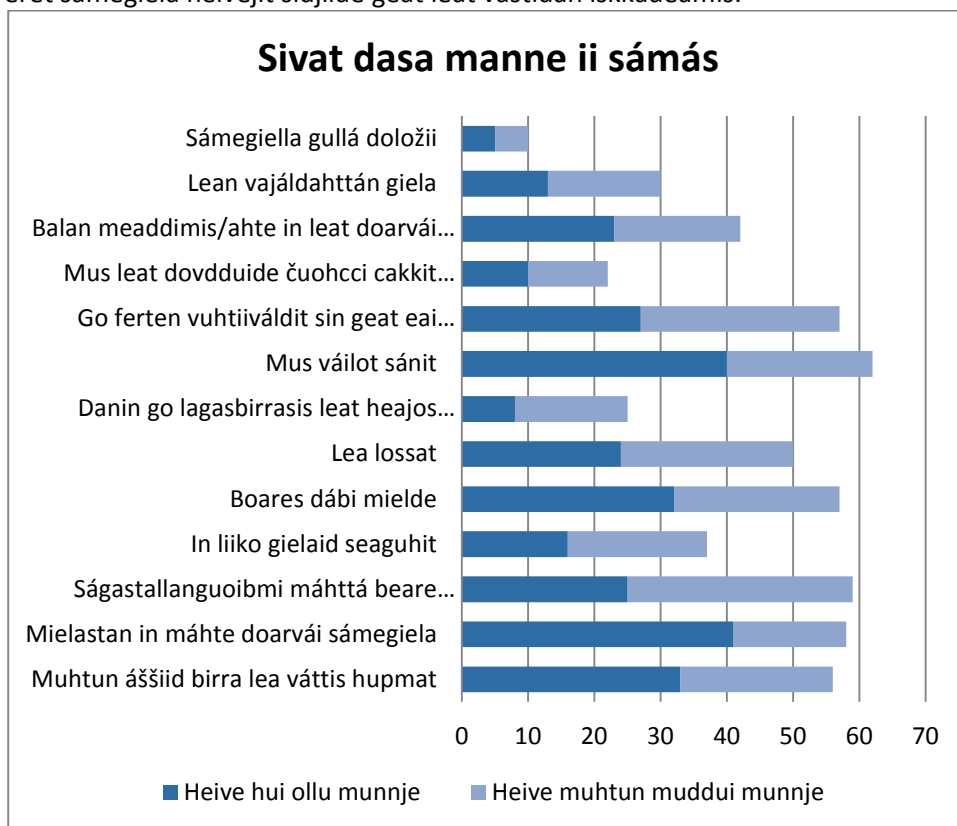
Tabealla 22 Guđege vástideaddjjoavkku sámegeiela välljen. Iešguđet joavkku sámegeielat vástideaddjiid proseantaoassi geat álo dahje oalle dávjá välljejit hupmat sámegeiela olbmuiguin geat máhttet muhtun muddui sámegeiela. (Mielddus 2, gaž. 4, 7 ja 12)

	Davvi: háld. guovllus Finnmárkkus	Davvi: Áltá & Romsa	Davvi: Muđui davvisámi guovllus	Davvi: Muđui riikkas	N Davvi	Julev	Lulli
%	63	29	24	27	41	36	20
N	428	150	139	360	1077	134	120

Dán kapihttalis leat mii dán rádjái oaidnán ahte davvisámit geat áset hálddašansuohkaniin Finnmárkkus leat earenoamáš dilis. Sullii golbma njealjádasoassi daid suohkaniid vástideaddjiin vástidit ahte sii máhttet sámegeiela njuovžilit dahje hui bures. (Govus 2). Goasii ovccis logi vástideaddjis almmuhit ahte sis leat ollu sámegeielat ságastallanguoimmit iežaset báikkálaš birrasis (gč. Govus 14). Liikká muitala Tabealla 22 ahte dušše guđas logis vástidit ahte sii álo dahje oalle dávjá sámástit go ságastallet dakkáriin gii máhttá muhtun muddui sámegeiela. Romssas ja Álttás lea juste nuppelágan tendeansa. Golmmas logi vástideaddjis dadjet ahte sii sámástit go lea vejolašvuohta dan dahkat (29 %), vaikko dušše ovttá goalmádasoasis leat mánggas báikkálaš birrasis geaiguin sáhttet sámástit, ja vaikko sis lea dušše sullii okta njealjádasoassi geain lea hui buorre sámegeielmáhttu.

Orro leamen oalle čielggas ahte ollugat eai geavat ollasii daid vejolašvuođaid mat sis livčče geavahit sámegeiela. Muhtumiin eai leat alddineaset duhtadeaddji buorit gálggat, ja eará oktavuodain soaitá ges ságastallanguoimmis leat váilevaš

sámegielmáhttu. Govus 16 čájeha man muddui iešguđetlágan ákkat manne válljet eret sámegiela heivejit sidjiide geat leat vástidan iskkadeamis.

Govus 16 iešguđetlágan ákkat dasa manne lea álkit válljet dárogiela vaikko sáhtášii sámástit muhtumiin gii máhtta oalle muddui sámegiela. N = 1205-1273. (Mielddus 2, gaž. 12 ja 21)

Govvosis oaidnit ahte leat hui unnán vástideaddjit geat vállejit dárustit dainna ákkain ahte oavvildit sámegiela gullat doložii. Govus čájeha baicca ahte čilgehus dasa manne vállejit dárustit go sáhtáše oalle muddui sámástit, vuolga das makkár giellamáhttu lea dahje movt muosáhit iežaset giellamáhtu. Goasii golmmas viđa vástideaddjis eai duostastuva hupmat sámegiela danin go iežaset mielas eai oro máhttimin dan giela doarvái bures, ja vel eanebut ballet hupmamis sámegiela danin go sis váilot sánit (62 %) dahje danin go sin mielas lea muhtun áššiid birra

váttis hupmat sámegillii (55 %). Dasa lassin lohket guovttes viđa vástideaddjis ahte sii ballet meaddimis (42 %).

Leat maid ollugat geat čujuhit dasa ahte lea álki välljet dárogiela go dat geainna ságastallá ii máhte doarvái bures sámegiela (59 %), dahje danin go ferte vuhtiiváldit sin geat eai máhte sámegiela (57 %). Romssas muitalii muhtun oahpaheaddji ahte sámegiela mánát lonuhit mihá dávjjibut dárogillii go eará unnitlogugielat mánát go leat dárogielat mánát lahkosis, ja Divttasvuonas čujuhuvvui dasa go sámegiela vuorasolbmot eai hálit geavahit sámegiela boarrásiidsiiddas. Goappešat oktavuodain lei ággan ahte fertejit vuhtiiváldit dárogielagiid. Dat vuhtiiváldin sáhtta ge dasto čuohcat sámegillii, ja dat gal dáidá maid boahit das makkár dábiide leat bures hárvánan, mat čuvvot buolvvas bulvii. Diekkár dábiid sáhtta čuovvut dan áigái go sámegiella adnojuvvui unnit árvosaš giellan. Man váilevaš ipmárdus Norgga álbmogis lea dan ektui ahte sámegiela birrasiidna lea dárbu, dat bođii maid ovdan 3.kapihttalas, gos Romssas ja Unjárggas namuhedje dilálašvuodaid gos sii geat eai leat sápmelaččat dovde iežaset olggušuvvon. Plassjes ges čujuhedje dasa ahte dárogiella vuotit oalle ollu sosiálalaš doaimmain mat leat oaivvilduvvon sámi álbmogii, danin go ollugat leat náitaladdan dárrolaččaiguin ja go lea oalle unnán giellagelbbolašvuhta.

Okta njealjádasoassi vástideddjiin vástidit ahte lagasbirrasa heajos miellaguottut heivejit sidjiide ággan, ja sullii okta viđa vástideaddjis vásihit ahte dovddut, iešguđet dásis, hehttejit sin váldimis giela atnui. Ja 30 % geavaha ges sámegiela mihá unnit go sáhtáše dahkat danin go dovdet ahte leat vajáldahtán dan giela.

Mii oaidnit ge dasto ahte buot faktorat maid Govus 16 čájeha, sáhttet dagahit dan ahte ii duosttastuva geavahit sámegiela, muhto lea váttis diehtit man dásis diet faktorat duohtavuodas unnidit giellageavaheami. Go lea vuollegis dásis giellamáhttu, de giella ii doaimma gulahallangaskaoapmin, earret earenoamáš dilálašvuodain gos hui dihtomielalaččat hárvhallá giela. Muhto dat ahte olbmos leat muhtun gielas veaháš heajut giellagálggat, ii galggaše gal moktege hehttet buori gulahallama. Sáhtta gal leat nu ahte olmmoš navdá alddis leat heajut giellamáhttu go sus duohtavuodas lea, ja danin goahcá sámegiela geavaheami eanet go livččii dárbu.

Mii dáhtuimet oažžut eanet dieđuid dan birra ahte geavahuvvo go sámegiella unnit go sáhtáši geavahuvvot, ja danin jearaimet ge vástideddjiin ahte leat go soames olbmot geaiguin sin mielas lea earenoamáš váttis sámástit. Oktiibuot leat 290 vástideaddji 1108 vástideaddjis, dahje 26 % geat vástidit ahte leat soapmasat

geaiguin sin mielas leat váttis sámástit, vaikko sis muđui gal livččii vejolaš geavahit sámegiela. Tabealla 23 čájeha ahte birrasii okta njealjádasoassi davvisámiin vásihit ahte sáhtta leat váttis geavahit sámegiela dihto olbmuiguin (oktavuođain). Nugo ovdalaš gávdnosiin ge leat čájehan, ahte julevsámit vásihit hupmama earenoamáš váttisin, de oaidnit maiddái dás ahte badjel okta goalmmádasoassi sis oaivvildit ahte sáhtta leat earenoamaš váttis sámástit dihto gulahallanoktavuođain. Sullii seamma lohku dán dáfus lea maid lullisámiin.

Tabealla 23 lešguđet vástideaddjjoavkku sámegielaigiid prosantaoassi geat almmuhit ahte muhtun dihto olbmuiguin lea váttis sámástit. (Mielddus 2, gaž. 14)

	Davvi: háld- guovllus Finnmárkkus	Davvi: Áltá & Romsa	Davvi: Muđui davvisámi guovlluin	Davvi: Muđui riikkas	Buot Davvi	Julev	Lulli
%	25	26	23	24	24	36	33
N	367	96	119	288	870	109	90

Vástideddjiide addojuvvui vejolašvuohta čilget geaiguin sin mielas vejolaččat lea váttis sámástit. Vástádusain leat stuora varianšuvnnat, muhto muhtun vástádusat leat dávjijbut merkejuvvon. Dávjjimus čilgehussan adnui dat ahte sin mielas lea váttis hupmat sámegiela dakkáriiguin geat leat hui giellačeahpit, ležžet dal sii bearašolbmot dahje olggobeale bearraša dahje soga olbmot. Dat sáhttet leat eatnigielagat, akademihkkárat, oahpaheaddjit, "supersápmelaččat", "giellapolitijat", fágagiela hállit, dakkárat geat atnet giela stivrengekaskaoapmin, geat čađat divodit du giela jnv. Vástideaddjit mat vástidit ahte sáhtta leat váttis hupmat sámegiela dakkár olbmuiguin geaidda eai ane luohhtámuša, dahje geaid eai dovdda doarvái bures, gesset maid ovdan iežaset eahpesihkkaris gielladovddu. Mánngas čujuhit maid dasa ahte lea váttis sámástit dakkár olbmuin geasa álgoálggus lea čatnan oktavuođa dárogillii. Diekkár ovdamearkka oinniimet ge suohkančilgehussain, gos earet eará bođii ovdan ahte lei váttis geavahit sámegiela, maid aitto lea oahppan, dakkár ságastallanguimmiin geasa juo lea ovdal čatnan oktavuođa dárogillii (Gáivuotna). Divttasvuona čilgehusas oinniimet ahte sámegiella eanas áiggi geavahuvvui dušše dihto gulahallanguimmiiguin, geaidda juo ledje ásahan sámegiela gulahallangiellan, vaikko bures gulahalašivčče maiddái earáiguin. Mii guoská dasa movt eanet konkrehtalaččat leat merken olbmuid geaiguin lea váttis sámástit, de čujuhit mánngas dasa ahte sáhtta leat váttis sámástit mánáiguin dahje vuorasolbmuiguin, muhto seamma ollugat lohket ges ahte lea álkimus hupmat sámegiela nuoramusaiguin ja boarrásepmosiiguin.

Muđui namuhuvvojit eanas mállat oktavuodát nugo ustibat, siidaguoimmit, bargoskihpárat, ednot, eagit, čezit, siesát, muosát, goaskkit, mánáidmánat jnv.

Govus 16 bohtosat ja čilgehusat dasa geaiguin sáhhtá leat váttis sámástit, nannejit nubbi nuppi. Ii leat álo objektiivvalaččat ipmirduvvon heajos giellamáhttu mii lea sivvan dasa go ollugat válljejit sámegiela sadjái dárogiela. Go geahččat čilgehusaid dasa geaiguin sáhhtá leat váttis sámástit, de dain oaidnit ahte mángasis lea dat ballu ahte sii gielalaččat eai soaitte birget, ja dat ballu lea čiekŋalis dovdu. Dat lea árvideamis čadnon dan historjái mii lea dagahan ahte dovddut mat gusket sámegillii leat hui váddásat. Muhtun informánttat leat maid čatnan diekkár mállat ambivaleanssa dan eahpesihkarvuhtii maid dovdet iežaset identitehta dáfus ja dasa ahte nákkejit go sii leat sápmelaččat.

4.7.2 Giellaoktavuodát

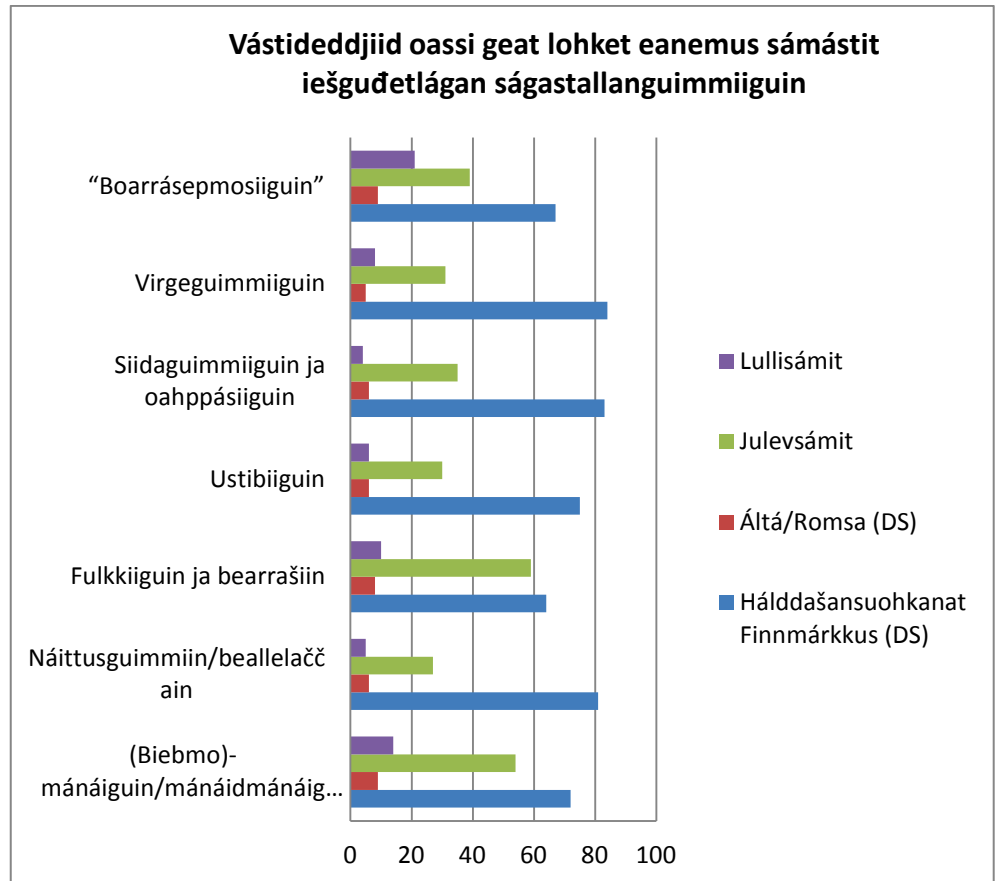
Giellaválljemis ja giellaoktavuodáin lea hui lagas oktiičanastat, nugo mii juo leat oaidnán. Dan áigot dárkileappot geahčadit dakko bokte ahte analyseret dieđuid mat mis leat sámegiela ja dárogiela geavaheami birra olbmuiguin geaidda mis leat iešguđetlágan oktavuodát.

Álggos geahččat geaiguin min iskkadeami sámegielagat lohket hupmat sámegiela. Tabealla 24:s leat bidjan oktii sin geat vástidit ahte sii hupmet "goasii áivve sámegiela" ja sin geat vástidit ahte sii "hupmet dávjjubut sámegiela go dárogiela" iešguđet oktavuodaiguin. Seammaláhkái mearkkaša ge kategoriija "eanemus dárogiela" ahte dávjjibut dárusta dahje goasii áivve dárusta.

Tabella 24 Sámegeiagiid proseantaoassi geat lohket ahte sii sámástit tabella gurutbeali olbmuiguin dahje joavkkuiguin. (Mielddus 2, gaž. 13)

	Eanemus sámegillii	Seamma ollu	Eanemus dárog.	%	N
(Biebmo-) mánáiguin/mánáid mánáiguin	48	8	44	100	651
Náittusbeallelaččain/guimmiin	39	5	56	100	584
Fulkkiiguin ja bearrašiin	41	11	48	100	1123
Ustibiiguin	32	16	52	100	1012
Ránnjáiguin ja oahppásiiguin	35	13	52	100	901
Bargoskihpáriiguin	36	10	54	100	737
”Boarrásepmosiiguin”	50	9	41	100	1066

Tabella čájeha ahte sámegeiella geavahuvvo earenoamážit “boarrásepmosiiguin” ja mánáiguin/mánáidmánáiguin. Sullii bealli geavaha eanemusat sámegeiella dieid oktavuodáiguin, muhto leat dušše njealjes logi vástideaddjis geat geavahit sámegeiella eará bearašlahtuiguin ja sogalaččaiguin. Sin oassi geat geavahit eanemusat sámegeiella olbmuiguin geat eai leat nu beare lagas olbmot, lea veaháš unnit, muhto lea aŋkke birrasii okta goalmádasoassi. Seammaláhkái oaidnit ahte bures bealli geavaha eanemusat dárogeiella olggobealde soga ja bearraša.

Govus 17 Lullisámiid (N=120), julevsámiid (N=115), Áltá/Romssa davvisámiid (N=140) ja Finnmárkkku hálddašansuohkaniid sámiid (N=405) sámegeielat ságastallanguoimmit. Proseanttat.

Govus 17 čájeha movt sámegeiella adno iešguđetlágan ságastallanguimmiiguin njealji suohkanis dain suohkan -ja giellajuogustusain maid mii leat dán raporttas geavahan. Dat govvida bures dan ahte lea dušše guovddášguovlluin Finnmárkkus gos sámegeiella lea dábálaš gulahallangiella. Maiddái julevsámegeiella geavahuvvo oalle ollu mánáiguin ja sogalaččaiguin, muhto unnit earalágan oktavuodain.

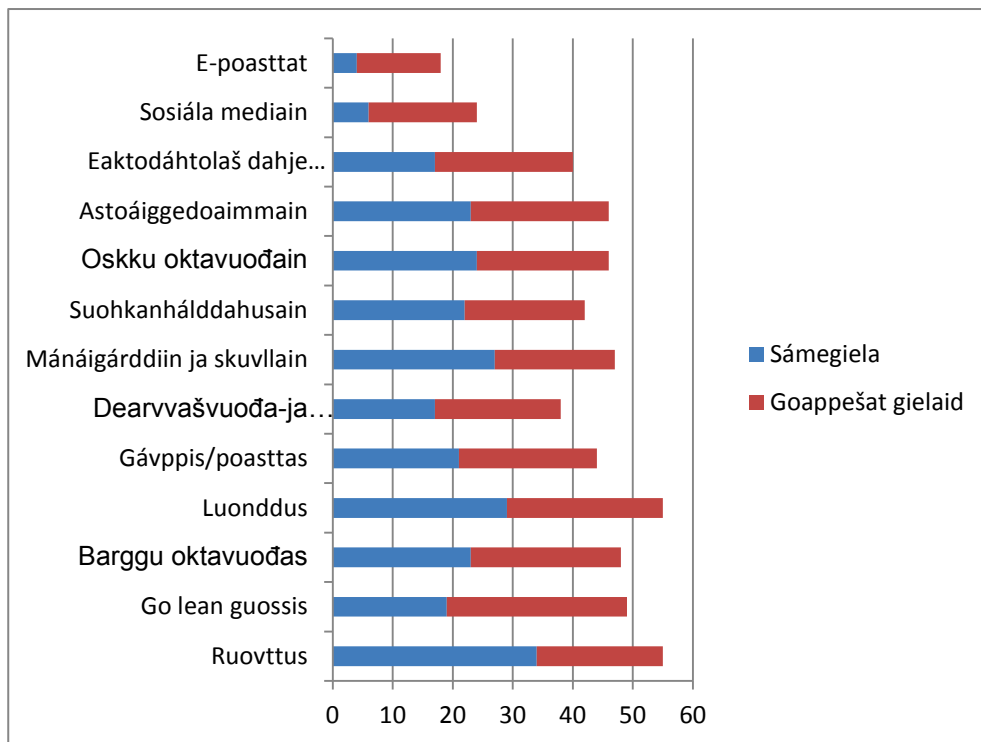
Govus 17 čájeha maid eanet girját gova iešguđetlágan giellageavahanminstariin. Eanas báikkiin geavahuvvo sámegeiella earenoamážit mánáiguin, bearrašis,

sogalaččaiguin ja maiddái "boarrásepmosiiguin", muhto sámi guovlluin Finnmárkkus hupmet sámegeiella seamma bures maiddái bargoskihpáriiguin, siidaguimmiiguin, oahppásiiguin ja beallelaččain.

4.7.3 Sámi giellabáikkít

Mii leat dál geahččan geaiguin iskkadeami iešguđetge joavkku vástideaddjit välljejit sámástit ja geaiguin eai, ja de sáhttit ge lagabui geahččat makkár báikkiin sámegeiella geavahuvvo. Govus 18 čájeha sámegeiella geavaheami iešguđetlágan doaimmain ja báikkiin.

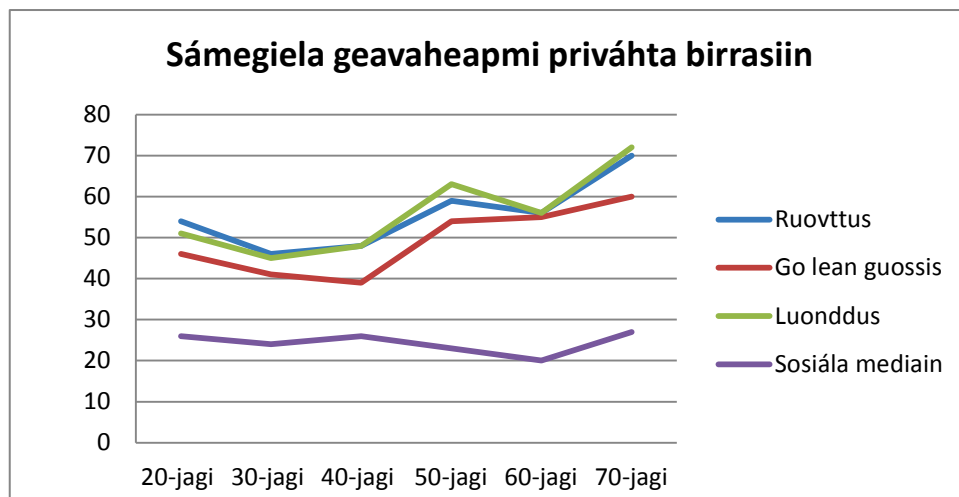

Govus 18 Proseantaoassi geat hupmet ("eanas") sámegeiella ja geat hupmet goappešat gielaid ("dávjjibut" ja "seamma ollu") iešguđetlágan deaivvadanbáikkiin. Vuolggabáikin leat sii geat máhttet sámegeiella go lea muhtun dan báikkis geainna sáhtáše hupmat sámegeiella.

Bures badjelaš bealli almmuhit geavahit ollu sámegeiella ruovttus ja luonddus, ja ruovttuin leat sullii okta goalmádasoassi geat hupmet eanas sámegeiella. Go sii leat suohkana ossodatsurggiiguin oktavuodas, de oaidnit ahte sámegeiella

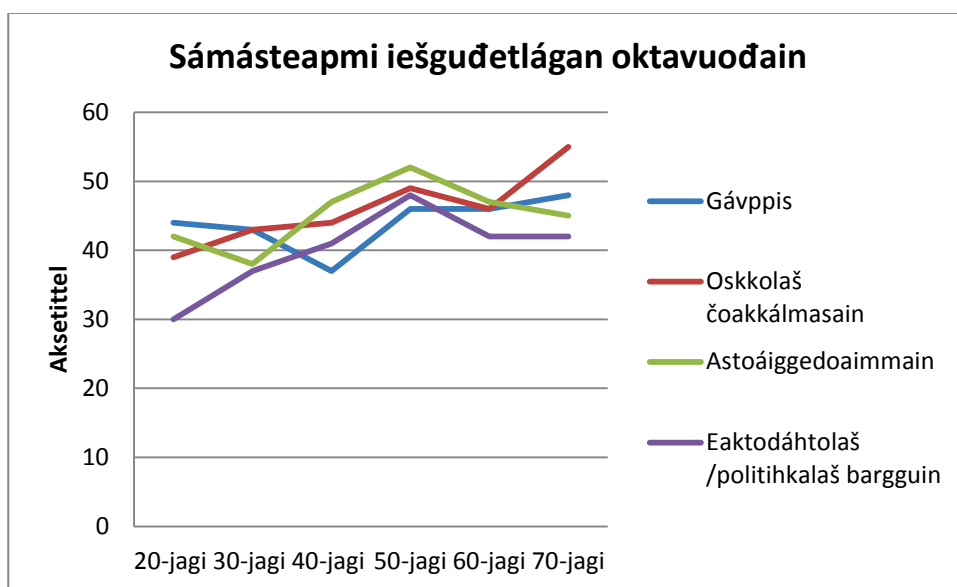
geavahuvvo oalle ollu go leat oktavuodas skuvllain ja mánáidgárddiin, muhto geavahuvvo mihá unnit dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis. Eanet priváhta ja eahpeformálalaš oktavuodain, nugo de go leat guossis, orrot geavaheamen sámegiella ja dárogiella seahkálaga mihá eanet go iežaset ruovttuin ja skuvlaoktavuodain. Dat mii tabeallas lea eanemus čalbmáičuohcci, lea ahte dušše birrasii okta viđatoassi geavahit sámegiella sosiála mediain maid mii diehtit lea ođđa servvoštallanbáiki maid earenoamážit nuorat lea viššalat geavahit.

Gažaldat maid olmmoš dájvá jearrá giellabáikkiid geavaheami birra, lea ahte rivdet go son dat áiggi mielde. Vai oazžut dan birra juogalágan dieđuid, de leat ráhkadan Govvosa 19 ja Govvosa 20, mat čájehit man stuora oassi iešguđet ahkejoavkkus lohket geavahit sámegiella iešguđetlágan oktavuodain. Prosentaoassi čájeha dan oasi geat lohket geavahit seamma ollu sámegiella go dárogiella, dahje eanet sámegiella. Govus čájeha sin giellaválljemiid bohtosiid geain leat soapmásat geaiguin sáhttet sámástit, ja geat leat das dan báikkis dahje oktavuodas.

Govus 19 iešguđet ahkahaččaid oassi joavkkuin geat geavahit unnimusat seamma ollu sámegiella go dárogiella iešguđetlágan dilálašvuodain mat leat namahuvvon olgeš ravddas dán govvosis. (Vástideddjiid lohku geat vástidedje ruovttus: 923, go leat guossis: 997, luonddus: 993, sosiála mediain 782). (Mieiddus 2, gaž. 5 ja 19)

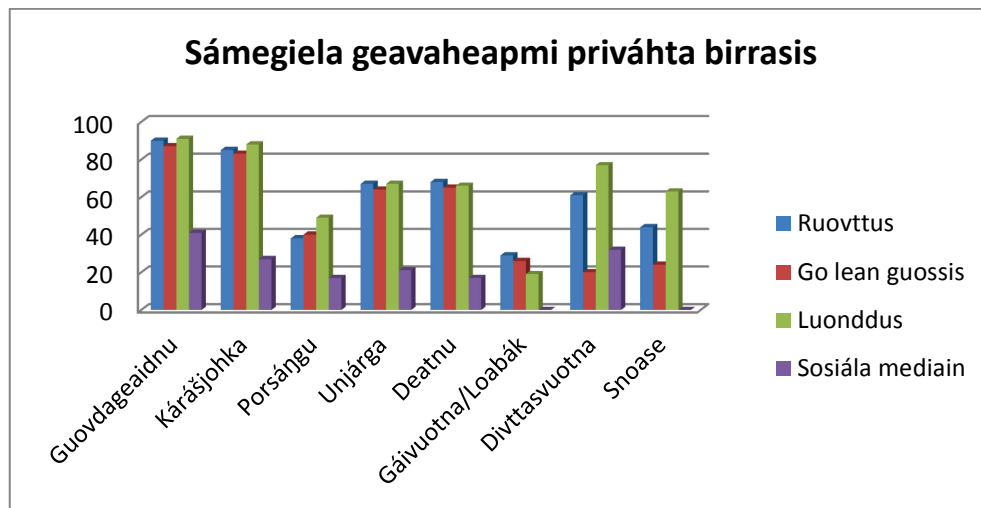
Govus 19 čájeha ahte buot ahkejoavkkut geavahit eanet sámegeiela ruovttus ja luonddus go de go leat soapmása guossis. Stuurámuš oassi geat geavahit sámegeiela dien golmma oktavuodas, leat boarrásepmosiid joavkkut (gitta 70 % rádjái), ja lohku gahččá áibbas bodnedássái golbmalot- ja njealljelotjahkásaččaid joavkkuin (40-45 %), nugo juo ovdalaš gávdnosat leat ge čájehan ahte diein ahkejoavkkuin vuhtto dáruiduhttin buot eanemus. Mii oaidnit ahte sámegeiela geavaheapmi lassána veaháš nuoramusaid gaskkas (birrasii 50 %), muhto lea beare árrat cealkit lea go dát álgu mii čájeha ahte sámegeiela geavaheapmi lea oppalaččat lassáneamen.

Govus 20 iešguđet ahkahaččaid oassi geat geavahit unnimusat seamma ollu sámegeiela go dárogeiela iešguđetlágan dilálašvuodain mat leat namuhuvvon govvosa olgešravddas. (Vástideddjiid lohku, gávppis: 756, oskkolaš čoakkálmásain 589, astoáiggedoaimmain: 588 ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin: 627). (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)

Dakkár oktavuodain mat leat eanet almmolaččat, nugo báikkálaš birrasis ja organiserejuvvon doaimmain, geavahuvvo veaháš unnit sámegeiella go oktavuodain mat leat eanet priváhta. Eanemus mihtilmas rievdadus sámegeiela geavaheami dáfus lea eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin, mii lea alimus dásis vihttalotjahkásaččaid joavkkus, geain sullii bealli lohket geavahit unnimusat seamma ollu sámegeiela go dárogeiela. Nuoramusain lea diet oassi vuolled okta

goalmmádasoassi. Oktiibuot veadjá iešguđet ahkejoavkkuid sámegeaheami erohus leat unnit go olmmoš livččii jáhkkan. Čuovvovaččat áigut ge dasto fas geavahit olles materiála vuolggabáikin ja baicca geahččalit oažžut eanet čielgasit gova iešguđet oktavuodaid erohusain oktasáččat, ja geahčadit movt sámegeaheami geavahuvvo sámegeaheami hálddašanguovllus.

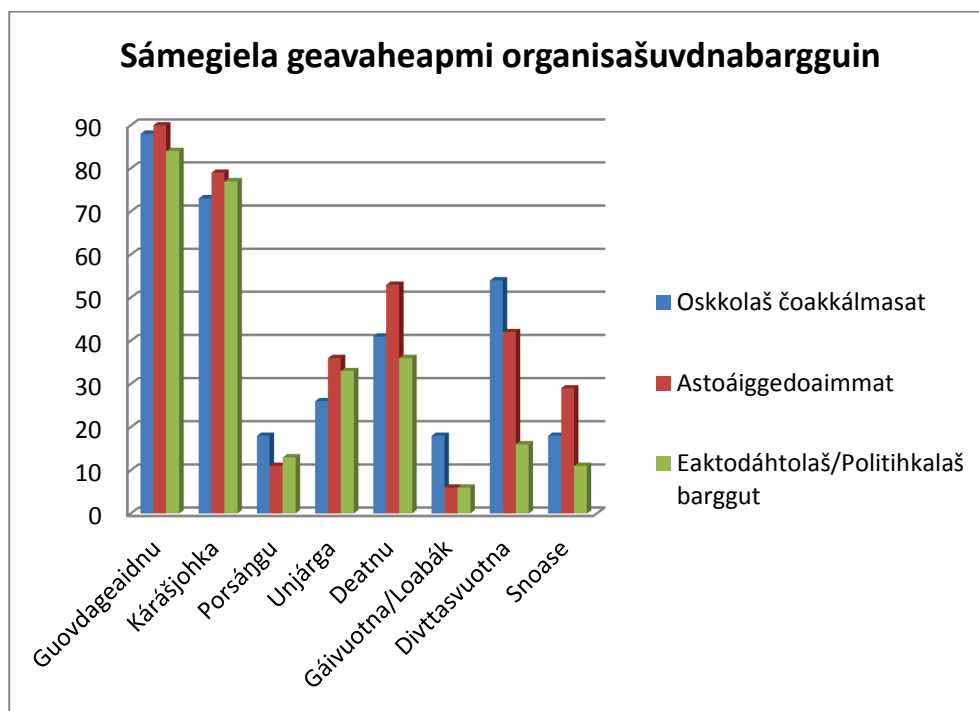

Govus 21 Sámegeaheami geavahuvvo priváhta oktavuodain giellahálddašansuohkaniin. Sin prosedantaoassi geat vástidit ahte geavahit seamma ollu sámegeaheami go dárogeaheami dahje eanemus sámegeaheami iešguđetlágan oktavuodain. (Miellodus 2, gaž. 5 ja 19)

Govus 21 čájeha ahte sin oassi geat geavahit sámegeaheami dakkár oktavuodain maid mii leat definieren priváhta birrasin, rievddada ollu suohkanis suohkaniin. Guovdageainnus, Kárášjogas, Unjárggas ja Deanus lea sin oassi geat geavahit sámegeaheami sullii seamma dásis dan golmma birrasis "ruovttus", "go leat guossis" ja "luonddus". Muhto Divttasvuonas ja Snoases (ja maiddái Porsánggus), oaidnit baicca ahte luondu lea earenoamáš dehálaš báiki sámegeaheami geavahemis. Dieppe lea maid mihá eanet dábálaš geavahit giella ruovttus go ustibiiguin, nu ahte giella orro leamen maiddái priváhta birrasis privatiserejuvnon eanet go davvilis riikkas. Divttasvuonas oaidnit almmatge ahte sámegeaheami geavahuvvo eanet sosiála mediain go de go leat soapmása guossis. Lea vejolaš ahte dat bohtá earet eará das go leat oalle mihá garra cakkat mat hehttejit sámegeaheami geavahemi, nugo leat vuohhtán ovdalis dán kapihttalas, dahje dat sáhtta leat bođus das go ledje álggahan Nuoraj-TV, mii lei ođđaáigasaš gulahallangaskaoapmi mii galgai juste

nuoraid searvadahttit (gč. 3.5). Vaikko sosiála mediat sáhttet ge mángga dáfus áitit sámegeiela, de daid soaitá maid sáhttit atnit ávkin ásahit viiddiduvvon giellaarenaid.

Boahte govus, Govus 22, čájeha ahte lea fas Guovdageaidnu ja Kárášjohka gos sámegeiela geavahit čađat ja oalle ollu organisašuvdneallimis, leaš dal oskkolaš oktavuodain, astoáiggedoaimmain dahje eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin sáhka. Čoakkálmaset leat dehálaš báikkit gos sámegeiella geavahuvvo Divttasvuonas/Loabáhis/Gáivuonas ja Porsánggus. Snoases ja Deanus leat astoáiggedoaimmat nugo falástallan, koarra ja sullasaš doaimmat main lea stuorámuš mearkkašupmi giellageavahanbáikin. Muđui oaidnit ahte sámegeiella geavahuvvo oalle ollu eaktodáhtolaš ja politihkalaš bargguin Unjárggas ja Deanus.

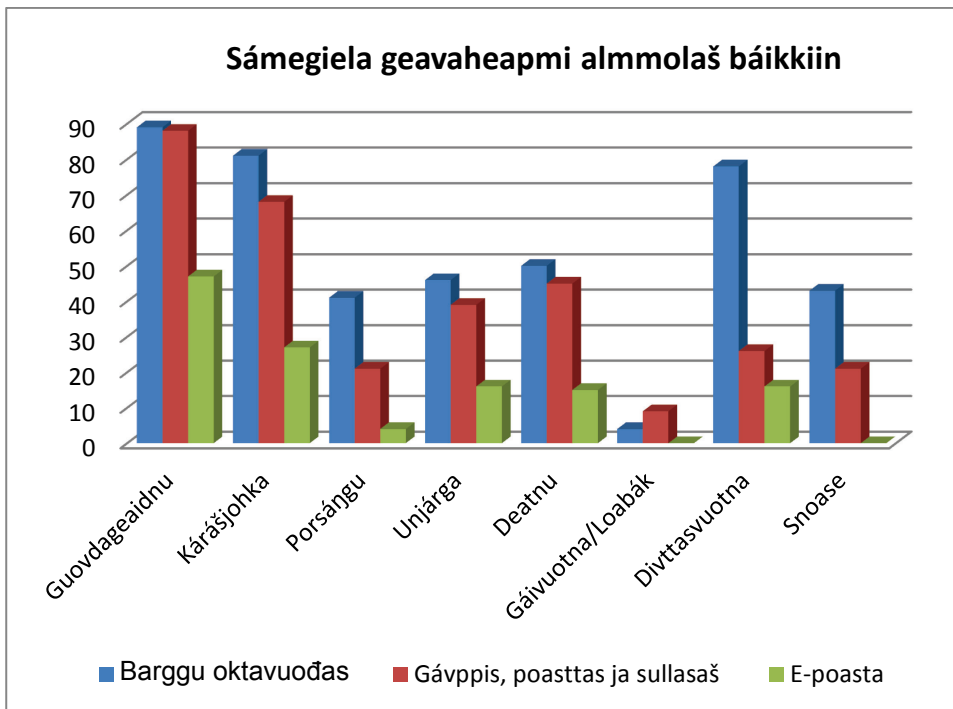
Govus 22 Sámegeiela geavaheapmi sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniid organisašuvdnabargguin. Proseanttat čájehit sin oasi geat lohket geavahit seamma ollu sámegeiela go dárogeiela dahje eanemusat sámegeiela iešguđetlágan oktavuodain. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)

Boahte guovtti govvosis sirdit eanet almmolaš birrasa guvlui, ja dain leat álggos bidjan bargooktavuoda ja e-boastta, mii ollu bargosajiin lea bargoneavvu, sierra

joavkun, ja nu maiddái báikkálaš birra, man ovddastit ealáhusat gos olbmot servvoštallet, nugo gávppit, kafea ja sullasaččat. Dasto ovdanbuktit ovtastallanbáikkiid mat leat čadnon almmolaš bálvalusaide.

Nugo oaidnit 23.govvosis, de lea sámegiela geavaheapmi bargooktavuođas čadat bajábealde gávppi, kafea ja sullasaš báikkiid giellageavaheami, earret Guovdageainnus (ja Gáivuonas/Loabáhis). Divttasvuonas lea sin oassi geat geavahit sámegiela goittot seamma ollu go dárogiela bargooktavuođas, dohtavuodas seamma stuoris go Kárášjogas. Muhto Divttasvuonas lea sin oassi geat geavahit sámegiela go leat báikkálaš ealáhusaiguin oktavuodas dušše okta goalmádasoassi sin ektui geat geavahit dan barggus. Maiddái Snoases ja Porsággus leat sullii duppal nu ollugat geat geavahit sámegiela bargooktavuođas go muđui go leat olgun gilis, muhto eará guovlluin lea diet erohus unnit.

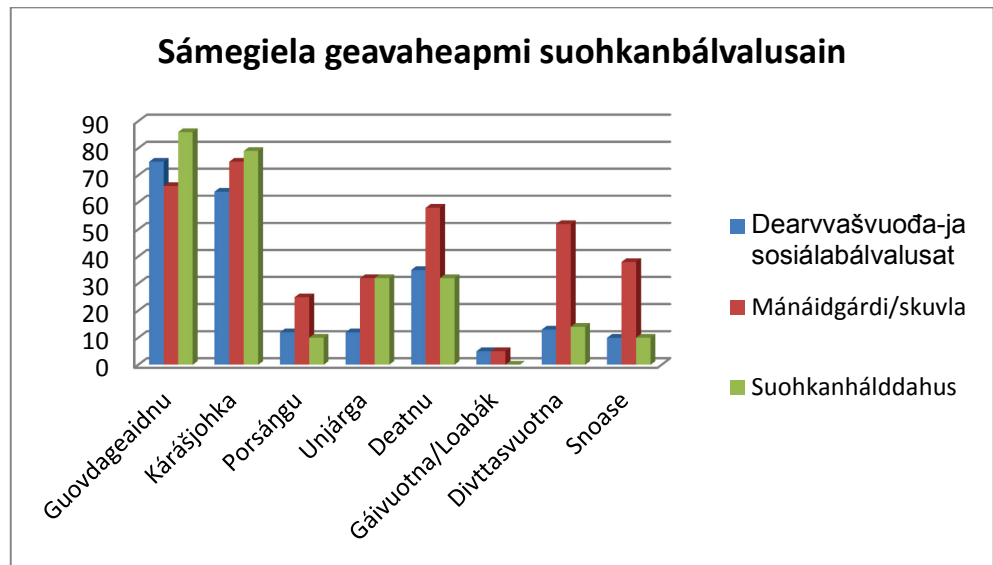
Go nu ollugat almmuhit ahte sii geavahit sámegiela barggu oktavuodas, nugo mii dás oaidnit, de sáhtá dat vuolgit das go sin barggut leat čadnojuvvon njuolga suhkana guovttegielalašvuoda statusii, dahje mii lea seamma dehálaš, daid suhkaniid sámi institušuvnnaid huksemii, nugo leat oaidnán. E-boasta geavahuvvo ollu diekkár bargosajiin, muhto mii oaidnit ahte lea dušše Guovdageaidnu gos lagabui bealli sis geat lohket geavahit ollu sámegiela bargosajis, geavahit dan maiddái de go čállet e-boasttain. Vaikko vel sámegiella geavahuvvo ge veaháš unnit čállimis go hupmangiellan Guovdageainnu suohkanis, de sáhtá čilgehussan dasa go oalle stuora oassi geavahit sámegiela e-boasttain, leat dat ahte sámegiella doaibmá doppe hálddašangiellan (gč. Gov. 24). Movt dan sáhtá ipmirdit Kárášjoga ektui, lea váttis čilget min materiála vuodul.

Govus 23 Sámegiela bálvusaidda geavaheapmi sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin. Proseanttat čájehit man stuora oassi almmuha geavahit seamma ollu sámegiela go dároggiela dahje eanemus sámegiela iešguđetlágan ovttasdoaimmandiliin mat leat namuhuvon govvosa olgeš bealde. (Mielddus 2,gaž. 5 ja 19)

Govus 24 govvida oalle mearkkašahhti erohusaidda sámegiela geavaheamis go váldet oktavuodda suohkana bálvusaiguin. Mii oaidnit fas ahte sin oassi geat dákkár ovttasdoaimmain geavahit sámegiela lea sullii seamma stuoris go dat oassi geat geavahit sámegiela ruovttus ja barggu oktavuodda Guovdageainnus ja Kárášjogas. Ja lea maiddái dušše dien guovtti suohkanis gos sin oassi geat geavahit sámegiela lea stuorát suohkanhálddaha oktavuodas go skuvlasuorggis. Guovdageaidnu čuoldása maid eará suohkaniin dan oktavuodas go doppe lea sin oassi geat geavahit sámegiela dearvvašvuodda- ja sosiálasuorggis stuorát go skuvlasuorggi oassi. Porsáŋgus, Deanus, Divttasvuonas ja Snoases lea oahpahussuorgi čielgasit dehálemos suohkanaossodat gos geavahit sámegiela. Dan sáhtta dulkot dan guvlui ahte mánáid ja nuoraid oahpaheapmi vuoruhuvvo giela ealáskahttináigodagas, ja de ožžot eará suorggit čuovvot dan maŋis. Dat govva nannejuvvo maid suohkaniid čilgehusas, mii čájehii ahte sámegiela oahpaheapmi

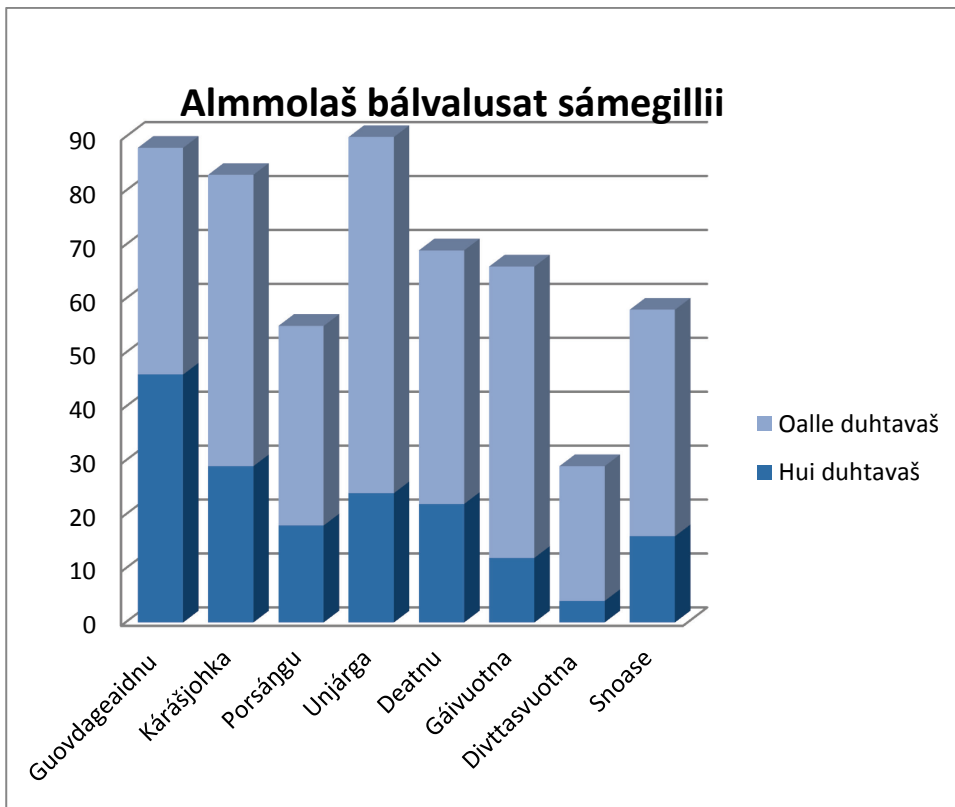
lea ja lea leamaš giellabarggu vuodđogeađgi maiddái ollu eará suhkaniin nugo Plassjes, Skánihis, Budejjus ja Oslos.

Govus 24 Sámegiela geavaheapmi almmolaš bálvalusain sámegiela hálddašansuohkaniin. Proseantalohku čájeha sin oasi geat lohket geavahit seamma ollu sámegiela go dárogiela dahje eanet sámegiela go leat iešguđetlágan suohkanbálvalusaiguin oktavuodas. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 19)

Jearahallaniskadeamis lei maid gažaldat dan birra ahte man duhtavaččat vástideaddjit leat almmolaš sámegiela bálvalusaiguin. Govus 25 čájeha ahte Unjárgga, Guovdageainnu ja Kárášjoga ássit leat oalle alla dásis duhtavaččat fáraldagaiguin mat leat suohkanis. Sin oassi geat leat hui duhtavaččat lea stuorámuš Guovdageainnus. Doppe lohka sullii okta goalmmádasoassi ahte sii leat duhtavaččat. Eanemus čalbmáičuohcci tabeallas lea Divttasvuona suohkan, gos dušše hui moattes leat hui duhtavaččat, ja unnit go okta juohke logát vástideaddjis lea oalle duhtavaš.

Govus 25 Man duhtavaččat leat almmolaš sámegiel bálvalusaiguin sámegiela hálddašanguovllus. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 5 ja 16)

Sámi institušuvnnat sáhttet nannet sámegiela geavaheami. Dan orrot dán giellaikkadeami kvalitatiivoasi gávdnosat čájeheami, ja maiddái dat go samegiella geavahuvvo nu nannosit bargooktavuođain, maiddái dain suohkaniin gos sámegiella hui unnán geavahuvvo dábálaš gulahallangiellan, nugo mii dovdat daid suohkaniid. Mii áigut dál geahčadit dárkileappot dien beali, ja kártet álggos vuos makkár mállet bargočanastat dán iskkadeami vástideddjiin lea.

Tabella 25 Oassi geat barget sámi institušuvnnain juogaduvvon bargomárgangullelašvuodamielde. Lohku. Proseanttat ruođuid siste. (Mielddus 2, gaž. 9 ja 10)

	Bargá sámi institušuvnnas		Oktiibuot
	Juo	li	
Almmolaš suorggis	179	584	763 (44)
Priváhta suorggis	38	471	509 (30)
Ruovttus/oažžu oaju	9	364	373 (21)
Skuvllas/oahpahas	7	84	91 (5)
Oktiibuot	233 (13)	1503 (87)	1736 (100)

Tabella 25 čájeha movt vástideaddjit juohkasit bargomárgančanastaga ektui ja barget go sii sámi institušuvnnas vai eai. 44 % barget almmolaš doaimmain ja sis geat barget sámi institušuvnnan, lea olles golbma njealjádasoassi čadnon almmolaš suorgái. Leat maid muhtumat geat barget sámi institušuvnnas seammás go čađahit oahpu dahje leat ruovttus iešguđetlágan sivaidd geažil.

Tabella 26 Sámi institušuvnnaid bargiid giellamáhttu. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž.4, 7 ja 10)

	Njuovžilit	Hui bures	Bures	Veaháš/ipmirda ii huma	li ipmir	Submi %	Oktiibuot barget sámi institušuvnnain	geat sámi institušuvnnain
NS	65	11	6	14	3	100		179
LS	48	12	16	20	4	100		25
SS	9	13	38	38	3	100		32

Tabella 26 čájeha sin giellamáhttu geat barget sámi institušuvnnain. 65 % davvisámiin geat barget sámi institušuvnnain, máhttet njuovžilit davvisámegiela, ja julevsámiin lea seamma oassi 48 %. Dušše 9 % sis geain lea gullelašvuohka lullisámegillii, geat barget sámi institušuvnnain, hálldašit iežaset giela sullasaš alla dásis. Dat oassi geat eai máhte sámegiela ja almmatge barget sámi institušuvnnas, lea hui vuollin buot golmma giellajoavkkus. Muhto mii oaidnit baicca ahte sullii guovttes viđa lullisámis máhttet iežaset giela bures ja sullasaš oassi lohka dušše veaháš máhttit/ipmirdit sámegiela, muhto eai máhte sámastit. Dasto leat ge lullisámi institušuvnnain golmmas njealji vástideaddjis geat hálldašit iežaset giela dušše vassis meari siskkoalbe, ja seamma vástidit bures okta goalmmádasoassi julevsámiin ja dušše okta viđadasoassi davvisámiin. Diet čájeha čađačuovvu málle:

unnitlogu sámegielain lea váddáseamos dilli, ja buot váddáseamos dilis lea lullisámegiella.

4.8 SÁMEGIELOAHPPU

Dán rádjái leat mii geahčadan vástideddjiid giellamáhtu ja movt sámegiella geavahuvvo. Dál mii sirdit formálalaš oahpahussii sámegielas, ja raporteregoahtit dan birra – álggos geahččat makkár oahpu vástideaddjit leat ožžon bajásšattadettiin, dasto makkár oahpu sin mánát ožžot, ja loahpas iskat makkár sávaldagat ja oahppodárbbut vástidanjoavkkuin alddineaset leat dál

4.8.1 ležas ja mánáid oahpahus sámegielas

Tabella 27 čájeha iešguđet ahkejoavkkuid oasi geain leamaš oahpahus sámegielas juogo nubbegiellan dahje vuosttašgiellan iešguđet oahpahusceahkis.

Tabella 27 Sámejieloahpahus iegudeat agis. Joavkkuid proseantaoassi ja lohku. (Mielddus 2, gaž. 8)

Ahki	Giella-oahppu	Mánáid-gárdi	Lohku	Mánáid-skuvla	Lohku	Nuoraid-skuvla	Lohku	Jtk. skuvla	Lohku
18-29	1.giella	32	145	28	171	28	170	23	168
	2.giella	9		33		29		30	
30-39	1.giella	15	191	15	280	17	176	11	272
	2.giella	4		31		26		28	
40-49	1.giella	3	155	7	362	7	364	3	349
	2.giella	5		19		20		19	
50-59	1.giella	0	101	2	365	3	389	5	347
	2.giella	2		7		13		15	

Tabellass eai leat fárus guokte boarráseamos ahkejoavkku, danin go dain eai bohtán dieđut sámegieloahpahusa birra. Baicca oaidnit ahte oassi, 15 – 20 %, sis geat dál leat viđalotjagiin ožžo muhtun muddui sámegieloahpu mánáidskuvllas, muhto olles vuodđoskuvllas eai oažžugoah tán sámegieloahpahusa ovdal 1970-logu rájes ja das ovddos, dalle go sii geat dál leat gaskal 40 ja 49 jagi ledje skuvlavázzit. Okta njealjádasoassi sis almmuhit ahte sis leamaš sámegieloahpahus vuodđoskuvllas, muhto dat oassi lea stuorát sin gaskkas geat leat vuolle golbmalogi, sis lea guđas logi vástideaddjis leamaš sámegieloahpahus. Logut speadjalastet maid dan ahte loahpageahčen čiežalotlogu šaddagođii vejolaš

beassat sámi mánáidgárdái, ja sii geat leamaš sámi mánáidgárddis šadde dađi mielde vuodđun ohppiidlohkui geain leamaš vuosttašgielas oahpahuš miehtá skuvlaáiggi. Vuollen njealjelijotjahkásaččain lea bealli sis, geain leamaš sámegeoloahpahuš, čuvvon dan oahpu vuosttašgielladásis. Almmatge oaidnit otná rávisolbmuid dáfus dan ahte oassi sis geain leamaš sámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas, heitet dainna oahpuin go jovdet joatkkaskuvladássái. Mii dasa lea sivvan, dan birra sáhttit áibbas unnán cealkit, muhto sivvan dasa sáhtttá leat seamma ollu dat man álkit oahpahuš lea gávdnamis ja makkár oahpposuorggi vállje (fidnofága/dábálaš fágasuorgi) go dat ahte hálida heaitit sámegeilain. Lea maid váttis dadjat čihket go logut sin geat sirdet nubbegielaoahpahušii ja geat heitet.

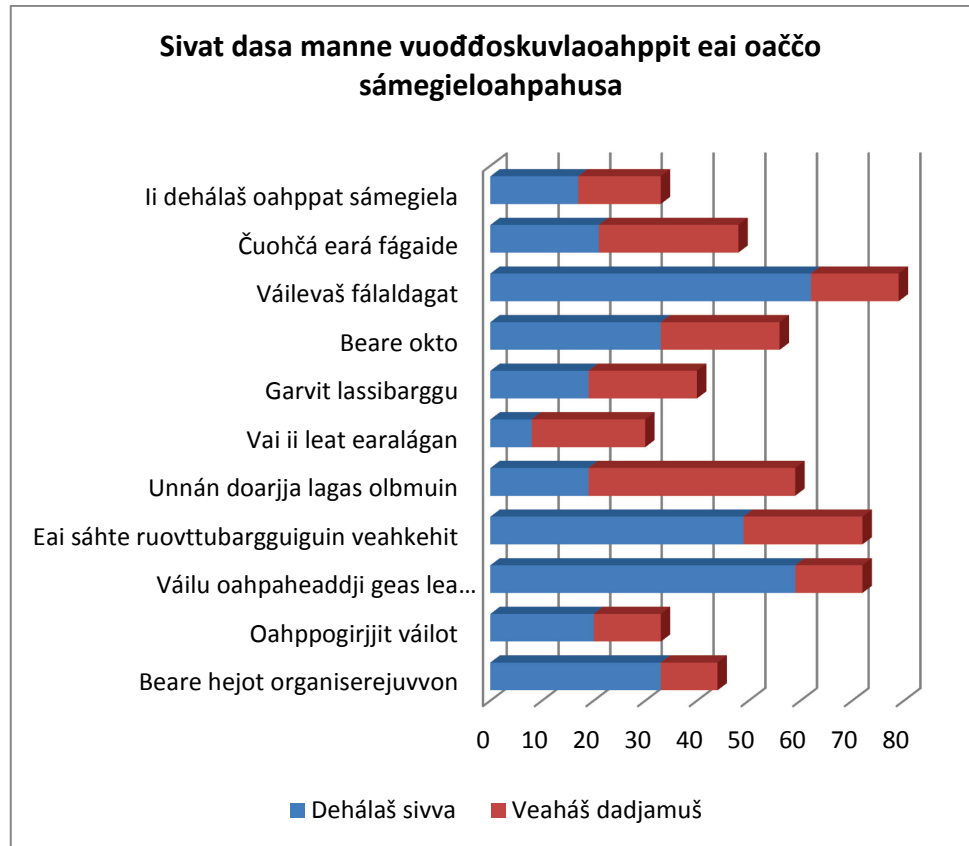
Boahte tabeallat leat huksejuvvon vástideddjiid dieđuide maid leat almmuhan iežaset mánáid sámegeoloahpu birra. Lea 36 % geat vástidit dien birra, ja sis leat oktiibuot 1424 máná skuvlaagis (mánáidgárddi rájes gitta joatkkaoahpahušii). Ovddit tabeallas oinniimet rávisolbmuid logu geain leamaš eanet dahje unnit sámegeoloahpahuš iešguđet dásis iežaset skuvlaáiggis. Tabealla 28 čájeha otná gova, makkár oahpahuš mánát ožžot dál, almmá muitalkeahttá makkár oahppu sis leamaš ovdal dahje maid áigot válljet alit skuvlacehkiin. Ovddit tabealla minstara vuodul, sáhtttá sámi mánáidgárddiid mánálogu njiedjan, maid Tabealla 28 čájeha, leat mearkan dasa ahte vuosttašgielat ohppiid lohku skuvllas lea njiedjagoahtán, nugo mii oinniimet 3.kapihttalas ahte dáhpuhuvvá Divttasvuonas. Go bidjat oktii mánáid geain dál lea sámegeoloahppu sihke vuosttaš- ja nubbegiellan vuodđoskuvllas, de oaidnit ahte lohku lea sullii seamma dásis go nuoramus vástideddjiid ahkejoavkkus, namalassii ahte guđas juohke logi oahppis ožžot oahpu sámegeielas.

Tabealla 28 Vástideddjiid mánáid sámegeoloahpahuš gielladási mielde (ii, 2.giella, 1.giella) ja skuvlaceahkki. Proseanttat čájehit dan oasi vástideddjiid mánáin geain lea sámegeoloahpahuš ja makkár ceahkis. (Mielddus 2, gaž. 22)

	li sámeg. oahp.	Veaháš sámeg. Sámegeiella 2.giellan	Sámi oss. Sámegeiella 1.giellan	Submi %	N
Mánáidgárddi	66	10	24	100	466
Mánáidskuvla	35	35	30	100	424
Nuoraidskuvla	38	30	32	100	287
Joatkkaskuvla	43	30	27	100	247
Oktiibuot	47	25	28	100	1424

Vástideddjiin jerrojuvvui maid ahte leat go sis mánát geat ožžot oahpu *sámegillii* eará fágain go sámegielas. 20 % vástidedje juo, ja de leat ge namalassii 80 % geain lea dušše *sámegielas* oahpahas. Da mearkkaša ahte okta juohke golmma vuosttašgiellaoahppis oažžu dušše *sámegielas* oahpahas. Go fágalaččat geahččá diesa, de lea nu ahte giela oahpat ollislaččat buoremusat de go beasat fágalaččat ovdánit dan gillii. Go unnitlogugillii oahpahuvo dušše gielladiimmuin, de sáhtá leat váttis olahit doaibmi guovttegielalaš dási dakkár gielas mas leat unnit giellageavahanbáikkít, ja go eai leat nu ollu ovttasdoaimbanguoimmit dan gillii, vaikko vel sámegiella oahpahuvo ge vuosttašgiellan, ábaida de jus ruovttus ge ii leat nu nanu gielladoarjja. (Thomas ja Collier 1997).

Nugo 3.kapihttalis oinniimet, de lea juohke mánás, gean váhnemiin lea riekti čálihit iežaset Sámi jienastuslohkui, sierranas riekti oažžut sámegielloahpu skuvllas. Mii leat oaidnán ahte almmatge lea bures okta goalmádasoassi vuodđoskuvlla mánáin geat eai oaččo diekkár oahpu. Govus 26 čájeha ge dan oasi váhnemiin, geain leat mánát vuodđoskuvllas, geat almmuhit iešguđetlágan ákkaid main lea dehálaš dahje unnán dehálaš mearkkašupmi dasa vállejit go mánát sámegiela skuvlafágan vai eai.

Govus 26 Sivvat dasa manne iežas mánát eai oaččo sámegieloahpahusa. Proseanttat. (Veaháš iešguđetlágan vástidanproseanta guđege välljenvejolašvuhtii mat leat dán govvosa gurutbealde. Dán suorggi N 380-420) (Mielddus 2, gaž. 25)

Mii oaidnit das ahte dušše dadjat vihttanuppelot proseantta váhnemiin almmuhit ahte dehálaš sivva dasa manna sin mánáin ii leat sámegieloahpahus, lea ahte sin iežaset oaivila mielde dat ii leat dehálaš. Mánngas lohket almmatge ahte dat mearkkaša veaháš, dat lea juoga mii sáhtta čájehit dan ahte sii eai goit ieža álgge bargat oččodit iežaset mánáide diekkár oahpahusa. Muhto deháleamos sivva dasa ahte mánát eai oaččo sámegieloahpahusa lea vissásit dat ahte váilu dakkár fálaldat. Olles 60 % deattuhit ahte die lea dehálaš sivva, ja čilgejit dan jearahallanskovi mearkkašannoasis. Dat ahte váilu fálaldat sáhtta maid dulkojuvot nu ahte dat oahppovejolašvuhta mii lea, ii leat doarvá buorre. Maiddái dien oassái bohte ollu mearkkašeamit. Golmmas viđa váhnemis almmuhit ahte dehálaš sivva lea go váilot ollesoahppan oahpaheaddjit, ja birrasit okta

goalmmádasoassi oaivvildit ahte sámegieloahpahusa organiseren lea beare heittot. LK06 Sámi árvoštallamis bođii ge ovdan ahte ollu skuvllat rahčet nagodit ásahit buriid fáldaldagaid earet eará danin go lea váttis fidnet oahpaheddjiid gain lea buorre gelbbolašvuhta, ja go lea váttis ráhkadit diibmoplána mainna sihke oahpaheaddji ja oahppi leaba duhtavaččat. (Solstad *et al.* 2012). Skuvlajođiheddjiid váttisvuhta lea ge juste dat ahte organiseret lassi diimmuid, skuvlasáhtu, makkár eará diimmuid galgá váldit sámegillii jnv. Maiddá min čohkkejuvvon dieđuin leat gullan go oahpaheaddji, oahppit ja váhnemat mitalit dan ahte máná vásiha sámegieloahpahusa mii lea maŋŋel dábálaš skuvlaáiggi, dahje de go eará ohppiin leat somás fágat jnv, negatiivan, dahje ránggáštussan (ibid. ja bajábealde 3.kap.). Muhto almmatge ii oro váhnemiid bealis lassibargu ja dat ahte oahppái šaddá alit diibmolohku dehálaš sivva dasa ahte doallat mánáid sámegieloahpahas eret (vuollet okta juohke viđas). Muhto lea stuorát oassi mii almmuha ahte dien guovtti áššis lea veaháš mearkkašupmi. Dieid faktoriid leat muđui mánggas namuhan gažaldaga mearkkašanoasis, nu ahte dain soaitá leat vassis mearkkašupmi, muhto ii dušše dat gal dagat ahte garvet sámegieloahpu.

Kvalitatiivaoasis oinniimet ahte oassi váhnemiin lullisámi guovllus leat ieža oahppan sámegiela rávisolmmožin, maiddá danin vai sáhttet doarjut mánáideaset sámegiel fáldaldaga maid leat rahčan oažžut. Divttasvuonas gesse ovdan otná váhnemiid váilevaš gelbbolašvuođa sámegielas dehálaš sivvan dasa go unnit oahppit dál álget vuosttašgiellaluohkáide, ja lullisámegiella ges oahpahuvo ábaida nubbegielladásis juste seamma ákkain (buot golbma kasussuohkana).

Muđui oaidnit ahte mánáid ballu mii guoská dasa ahte Leahket earalágan ja čájehit iežasat sámivuođa dakko bokte ahte čuvvot sámegieloahpu skuvllas, ii oro leamen makkárge dehálaš ágga doallat mánáid dien oahpahas eret. Dat sáhtá govvidit dan ahte ii leat šat nu sierralágan ášši dat ahte lea sápmelaš, go ovdal lei. Muhto orro baicca nu ahte váhnemat beroštit das jus mánát eai áiggo, dahje ahte eai galgga dárbbasit váldit fága mas dávjá sáhttet šaddet áibbas okto "luohkás".

Maiddá mánáidgárdit galget láchit dili sámegillii ja sámi kultuvrii, muhto Tabealla 28 čájeha ahte olles guokte goalmmádasoasis mánáidgárdemánáin ii leat makkárge sámegiel fáldaldat. Mii leat dan joavkku dáfus maid iskan movt váhnemat čilgejit dien dilálašvuođa. Das oaidnit ahte 66 % almmuhit ahte váilevaš fáldaldat lea dehálaš sivva, ja 15 % váhnemiin ges oaivvildit ahte váilevaš fáldaldat mearkkaša veaháš, ja dan mii fas dulkot dan láhkái ahte ii gávdno dakkár fáldaldat mainna váhnemat leat duhtavaččat. Sivvan dasa sáhtá maiddá dán oktavuođas leat ahte leat váttis fidnet sámegielat bargiid ja ii unnimustá pedagogalaš bargiid,

nugo midjiide maiddái mitaluvvui kasussuohkaniid iskanoasis. Badjel bealli váhnemiin ovddidit dan dehálaš sivvan dasa go sin mánáin ii leat sámegieloahpahas, ja 11 % lohket ahte das lea mearkkašupmi. (Vuodđomateriála eat leat ovdanbidjan.)

Joatkkaoahpahas leat fas golmmas viđa váhnemiin geat almmuhit ahte váilevaš giellaoahppofálaldat lea dehálaš sivva dasa ahte sin mánát eai oaččo sámegieloahpu. Vel okta viđadasoassi almmuha ahte dat faktor mearkkaša aveaháš. Dát logut speadjalastet fas dan ahte go váilot oahpaheaddjit/stádismeahttun oahpaheaddjedilli maid guokte goalmádasoasi váhnemiin almmuhit, lea dehálaš sivva. (Vuodđomateriála eat leat ovdanbidjan.)

Mii oaidnit ge dasto ahte váilevaš oahppofálaldagat sámegielas leat mearkkašahtti hehttehussan sámegiela oahppamii juohke dásis, ja ahte eanet sámegiela oahpaheaddjit skuvlen lea hui dehálaš go galgá sámegielaigiid logu nannet boahhtevaš áiggiin.

4.8.2 Beroštupmi rávisolbmuid oahpahussii sámegielas

Lea stuora dárbu lámhčit rávisolbmuid sámegieloahpahas, dan sivas go ollugat leat oalát dahje muhtun muddui massán iežaset giela. Sáhtá maid sávvat ahte sii geat máhttet sámegiela, muhto eai leat ožžon vejolašvuoda oahppat lohkat ja čállit dan giela, galggaše oazžut dakkár fálaldaga. Jearahallaniskadeami mearkkašanoassái ledje ollu vuorasolbmot čállán ahte sii leat heaitán lohkamis dahje sin mielas lea šaddan hui lossat lohkat ođđa čállinnjuolggadusaid mielde. Muhto sii gal eai dovddahan makkárga earenoamáš sávaldaga ahte galggaše dan ođđa vuogi beassat oahppat, ja ollu vuorasolbmot čállet ahte sii leat beare boarrásat oahppagoahhtit sámegiela, dahje oahppat eanet sámegiela. Earát fas muitaledje ahte sii áinnas áigot oahppat, dahje ealáskahttit sámegielmáhtu, dál go leat penšunisttat ja lea buoret dilli. Mánngas muitaledje mánnávuodagiela birra maid sávve beassat fas váldit atnui.

2009:s álggahuvvui 5-jagi oahpahasprográmma rávisolbmuid, dainna ulbmiliin ahte olahit sin geat eai leat sámegiela viiddis geográfalaš guovllus. Dan barggu álggahii Sámi allaskuvla ovttas Sámedikkiin. Dat lea oassi ráđđehusa Sámegielaid doaimaplána (BSD 2009) čuovvolanbargguin. Lea Sámi allaskuvla ovttasbarggu Romssa universitehtain ja sámi giellaguovddážiiguin mat doaimmahit stuora oasi dan oahpahas, mii addá formálalaš oahppočuoggáid álgodásis. Giellaguovddážit fáallet maid ollu earalágan kurssiid main giella lea eanet dahje unnit guoddioassi. Sáhttit namuhit suopmankurssiid, duodjekurssiid gos ohppet sámegiel tearpmad,

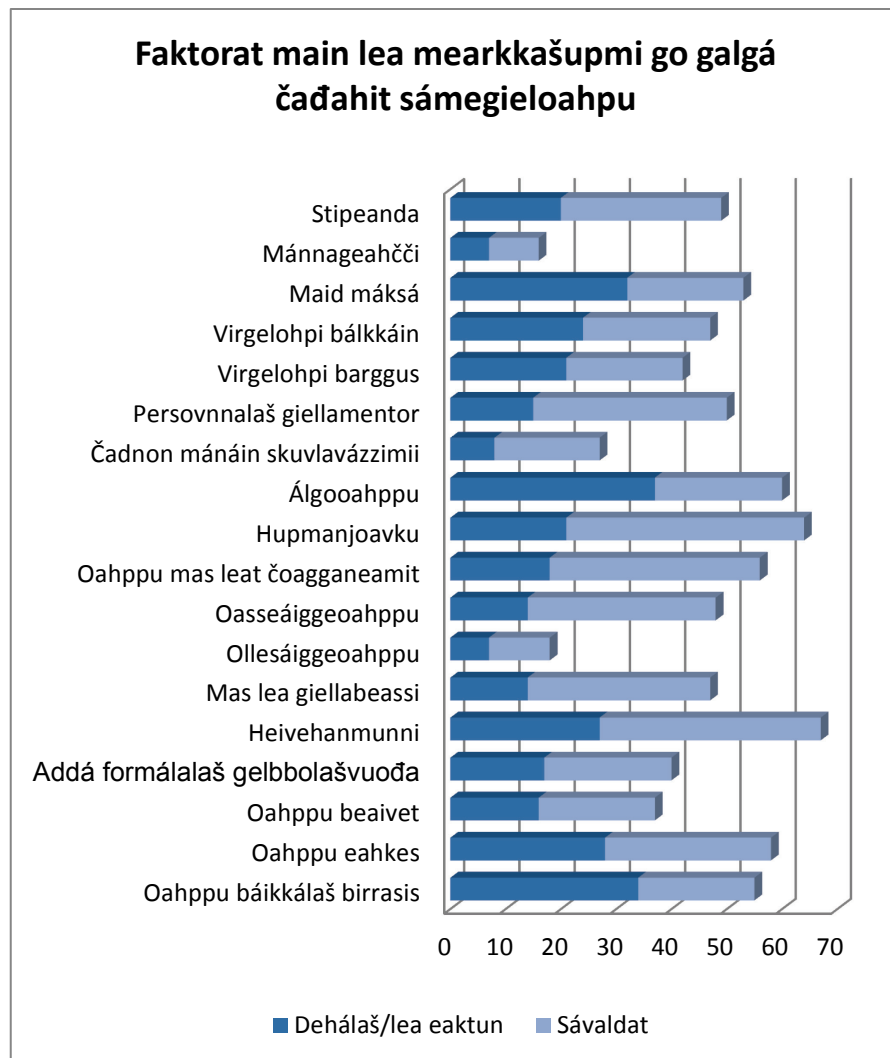
giellakafea ja ollu eanet kursset. Dán giellaiskkadeami mihttomearri lea leamaš oažžut dihtosii man stuora beroštupmi lea rávisolbmuid oahpahussii sámegielas, ja maiddái oažžut ovdan makkár mállet oahpaha olbmot hálidit.

Tabella 29 Giellajoavkkuid mielde sii geat ieža hálidit sámegieloahpu. Proseanttat.
(Mielddus 2, gaž. 4 ja 26)

	Juo, dan háldan áinnas	Soaitán, áiggi mielde	In	Submi %	Buot
Davvisámegiella oktiibuot	32	29	38	100	1305
Finnmárkku hálddašansuohkanat	26	21	53	100	395
Davvisám.: Áltá ja Romsa	34	37	29	100	199
Davvisám.: Muđui davvisámi guovllus	36	33	31	100	193
Davvisám.: Muđui riikkas	36	31	33	100	518
Julevsámegiella	50	29	21	100	147
Lullisámegiella	49	36	15	100	155

Tabella 29 čájeha ahte birrasii bealli julev-ja lullisámiin geat vástidedje iskkadeami, áinnas hálidivčče oahppagoahit, dahje oahppat eanet, sámegiela. Davvisámiid oassi lea vuollel goalmádasoassi. Čilgehussan dien oalle vuollegis lohku sáhtta leat dat ahte leat oalle ollu eanet davvisámit geat máhttet sámegiela alla dásis. Njuovžilit hubmi davvisámiin leat 60 % geat eai háit oahppat eanet sámegiela, namalassii joatkit sámegieloahpuin. Beroštupmi oahppat (eanet) sámegiela lea stuorámus dan joavkkus geat juogo "dušše ipmirdit" (muhto eai máhte hupmat sámegiela), geat "máhttet veaháš sámegiela" ja geat almmuhit ahte "máhttet bures sámegiela". Bealli sis hálidit áinnas oahppat eanet sámegiela. Sii geat eai oba máhte ge sámegiela, leat eanet eahpesihkkarat ahte hálidit go diekkár oahpu. Dušše 24 % almmuhit ahte sii plánejit dan, ja 40 % almmuhit ahte sii árvvoštallet dan dahkat áiggi mielde. (Tabellavuodustus ii leat mielde dán raporttas.) Go juohkit davvisámi materiála dan njealji suohkanii maid leat geavahan ovdalis, de oaidnit ahte dušše okta njealjádasoassi vástideddjiin giellahálddašansuohkaniin Finnmárkkus plánejit álgit ohppui. Muhto lea liikká mihá unnit oassi davvisámiin muđui riikkas geat áinnas hálidivčče beassat sámegiela oahppat rávisolbmuidoahpahasas, go dan guovtti unnitlogu sámegiela

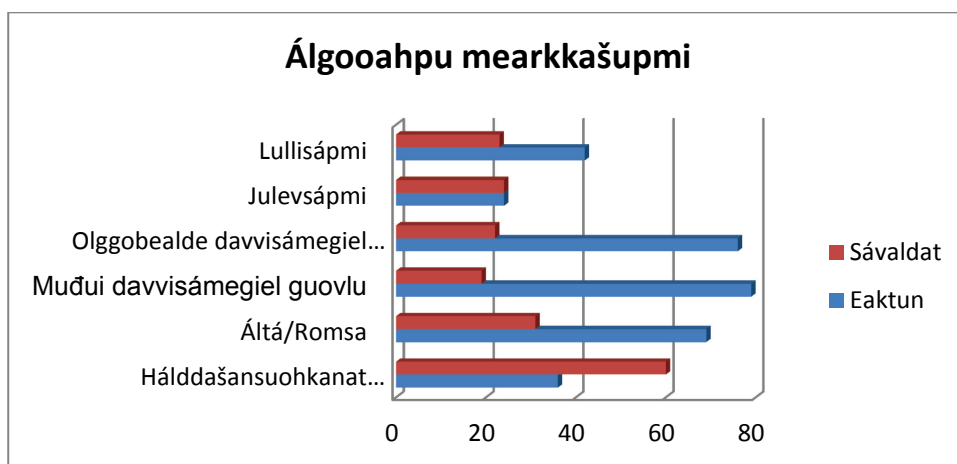
dárus. Lea álo hástalus láchit oahpahusa rávisolbmuide, dasgo sii leat dábálaččat diliheamit go leat barggus, ja lea ruoktu ja bearaš. Govus dás vuolábealde lea ráhkaduvvon danin vai oažžut ovdan makkár doaimmaid dán iskkadeami vástideaddjit árvoštallet dehálažžan/eaktun dasa ahte sáhtáše álgit sámeielohppui, dahje makkár sávaldagat sis leat.

Govus 27 Faktorat mat sáhttet váikkuhit dasa vällje go sámeielohppu. Proseanttat. (Mielddus 2, gaž. 27)

Govus 27 ovdanbuktá dan ahte ollugiid mielas lea áibbas dárbbášlaš ahte lea sámegielse báikkálaš birrasis jus galget sáhttit čuovvut sámegielloahpu. Birrasit 35 % almmuhit ahte sii dárbbášit álgoahpu, ja mángasa mielas livččii dat sávahahtti. Neahttačovdosat eai leat várra nu áigeovdilat sidjiide geat leat báikkálaš oahpaheami bidjan eaktun, muhto muhtumat leat mearkkašeapmin čállán ahte neahttačovddus livččii nubbin buoremus čovddus go báikkálaš fáladat váilu. Okta njealjádasoassi almmuha ahte geabbilit heivehuvvon neahttaoahpahus lea eaktun dasa ju galget sáhttit álgit sámegiellohppui, ja mángasa mielas lea dat sávahahtti. Eanebut sávvet eahkeskurse go beaivekurse, ja hui moattes árvoštallet álgit ollesáiggeohppui. Baicca leat eatnagat geat sávaše oahpu mii lea lágiduvvon neahttaoahpahussan, muhto mas maiddái leat čovddaneamit. Govus 27 čájeha ahte maiddái golut sámegielloahpu oktavuodas mearkkašit juoidá. Dan oktavuodas leat muhtumat čállán mearkkašupmin ahte leat juste čovddaneamit mat priváhta olbmuid sáhttet šaddat divrrasin.

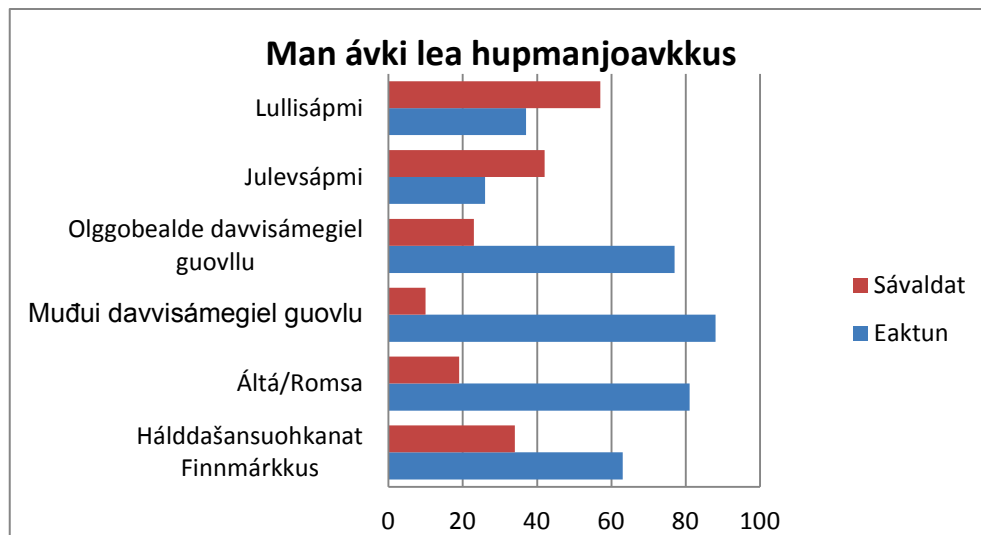
Čuovvovaččat leat mii válljen muhtun bajábealde namuhuvvon faktoriid, geahččan dihtii movt dat juohkásit iešguđetge giellajoavkkuid sámiide ja iešguđet davvisámi suohkanjoavkkuid ássiide. Čuovvovaš tabeallat leat ráhkaduvvon sin vuodul geat leat jurddašan (áinnas dáhtoše) oahppat (eanet) sámegiela.

Govus 28 Álgoahpu deattuheapmi. Guđege joavkku vástideddjiid oassi. (Mielddus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 83, 64, 62, 171, 66, 60)

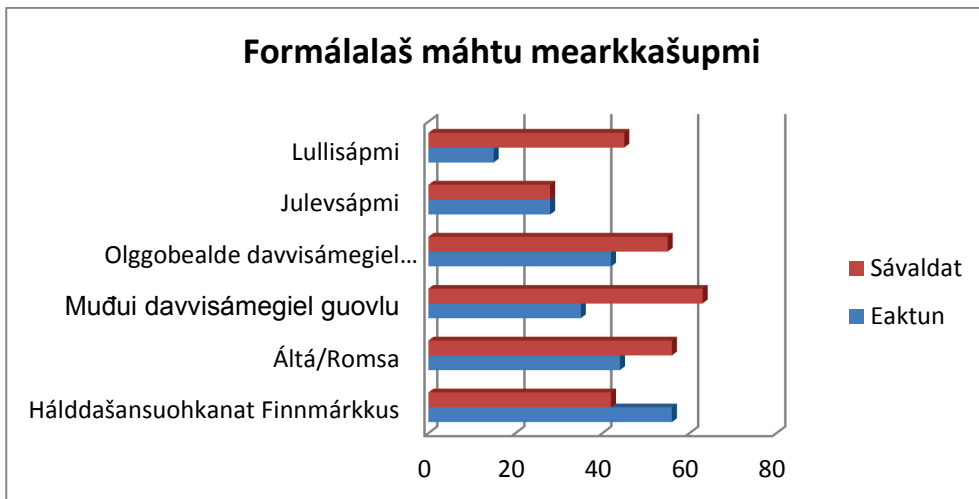
Govus 28 čájeha ahte bures čiežas logi davvisámiin olggobealde giellahálddašanguovllu Finnmárkkus lohket ahte álgoahppu lea eaktun dasa jus

galget sáhttit álgit sámegiellohppui, ja birrasit njealjjs logis vástidit dan hálddašanguovllus, ja lullisámit. Dán iskkadeami vástideddjiin lea dušše okta viđadasoassi julevsámiin geat árvvoštallet álgoeahpu dárbbášlažžan.

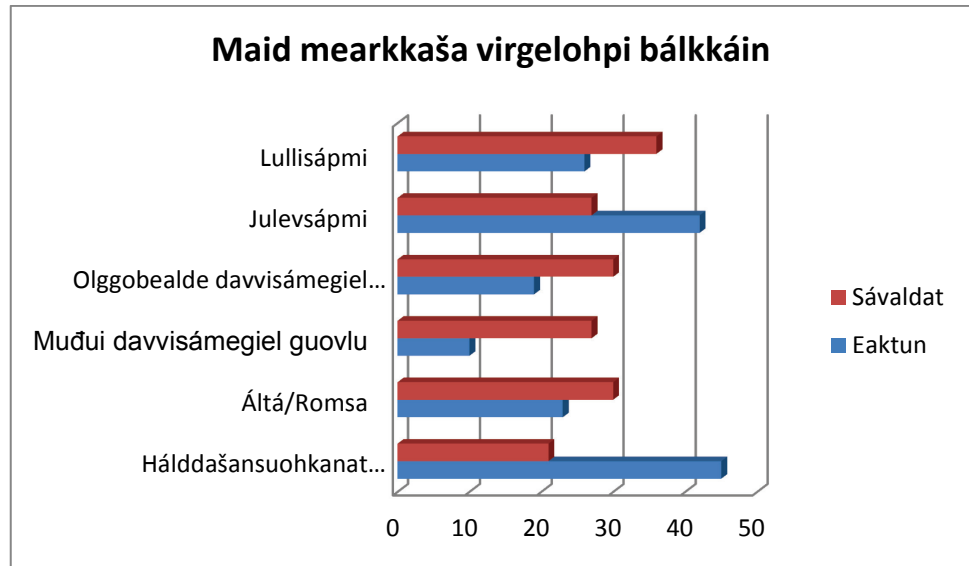
Govus 29 Man ollu ávki hupmanjoavkkus lea go galgá čađahit álgoeahpu sámegielas. (Mielddus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 86, 64, 67, 170, 66, 62)

Govus 29 čájeha ahte njealjjs logi davvisámiin oaivvildit ahte hupmanjoavkkut leat áibbas dárbbášlaččat go galgá sámegielloahpuin álgit. Julevsámegiela profiillas (Govus 4) sáhtta vuohttit ahte gaskal 30-49 jagi julevsámit oassi geat máhttet hupmat sámegiela, lea mihá unnit go dat oassi geat ipmirdit sámegiela, ja sihke julev-ja lullisámiid hupmanmáhttu lea mearkkašahtti heajut go čállinmáhttu (govvosat 4 ja 5). Liikká lea dušše okta njealjádasoassi sis geat hálidit oahpu julevsámegielas geat bidjet hupmanjoavkku eaktun oahpu čađaheapmái, ja bures okta goalmádasoassi lullisámiin. Unnitlogujoavkkuin leat eanebut geat oaivvildit ahte hupmanjoavku livččii sávahahtti, go sii geat bidjet dan eaktun.

Govus 30 Man ollu mearkkaša formálalaš gelbbolašvuohta dasa ahte movttáska (eanet) oahpu háhkát sámegiela. (Miellodus 2, gaž. 27)) (N vuollin bajásguvlui:89, 64, 60, 165, 64, 62)

30.govvosis oaidnit ahte dat oassi mii árvvoštallá formálalaš gelbbolašvuođa eaktun dasa ahte álgit ohppui, lea unnit go dat maid oinniimet álgooahpahusa ja hupmanjoavkku oktavuodas. Dušše hálddašansuohkaniin Finnmárkkus lea bealli vástideddjiin geat áinnas áigot/plánejit oahppat (eanet) sámegiela, geat bidjet eaktun dan ahte oahppu galgá leat dakkár mii addá gelbbolašvuođa. Eat dieđe bohtá go dát das ahte ollugiin doppe juo lea alla giellagelbbolašvuohta, dahje leaš go nu ahte sis lea stuorát dárbu go muđui oažžut báhpiriid danin go iešguđetlágan virggiide gáibiduvvo gelbbolašvuohta. Lullisámiide lea formálalaš gelbbolašvuohta unnimus dehálaš, muhto guovttes viđa vástideaddjis oaivvildit ahte dat lea sávahahtti.

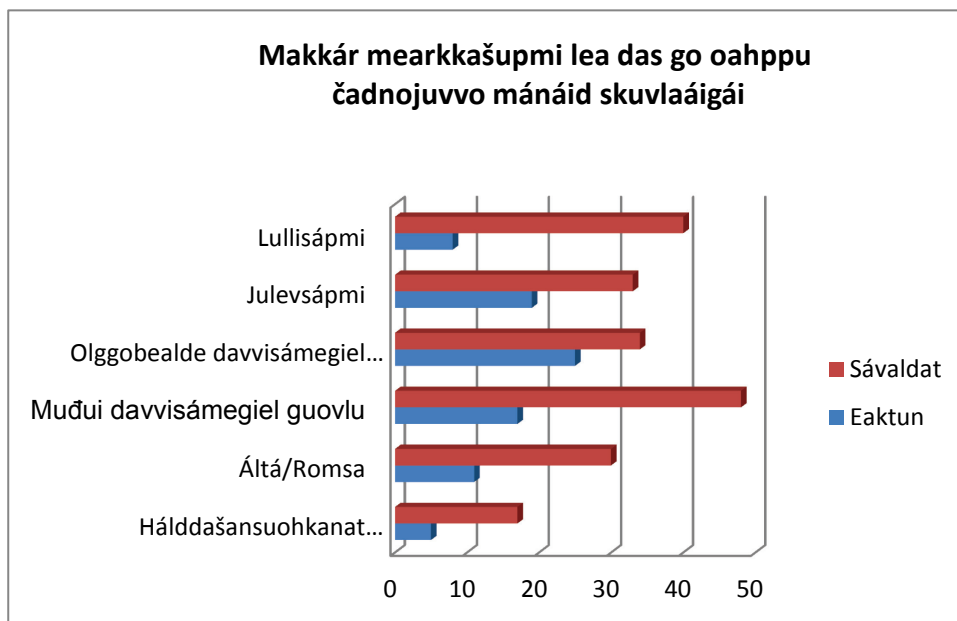

Govus 31 Maid mearkaša dat ahte oažžu virgelohpi báلكkáin go hálida sámegiela oahppat. (Miellodus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 86, 666, 59, 159, 66, 62)

Sámegiela hálddašansuohkaniin geavahit dávjá guovttegielalašdoarjagiid movttiidahttit bargiid ja muhtun muddui maiddá eará suohkanásiid váldit oahpu sámegielas (geahča kasusčilgehusaid). Mii oaidnit ahte eanet go guovttes viđa julevsámis, ja davvisámis sámi guovllus Finnmárkkus, bidjet virgelohpi báلكkáin eaktun. Lullisámit árvoštallet diekkár virgelohpi earenaomáš sávahahttin.

Maŋemus dakkár eanet spesifihkka govus maid áigut ovdanbidjat mii čájeha variašuvnnaid das movt iešguđetlágan faktorat árvoštallojuvvojit sávahahttin dahje eaktun, jus galgá álgit oahppat (eanet) sámegiela, guoská dasa makkár mearkašupmi das lea jus sin oahpahuš čadnojuvvo mánáid skuvlavázzima oktavuhtii. Oktasaččat oinniimet Govvosis 27 ahte dušše okta njealjádasoassi almmuhii dan áššáiguoskivaš faktorin. Dat gal lei olles iskkadanjoavkku lohku, muhto Govus 32 čájeha dušše daid vástideddjiid geain leat mánát skuvlaagis. Das bohtá ovdan ahte golmmas viđa davvisámi vástideaddjis olggobealde Áltá, Romssa ja giellahálddašansuohkaniid Finnmárkkus, árvvusatnet diekkár čanastaga. Bealli lulli-ja julevsámi váhnemiin almmuhit ahte livččii buorre jus sin iežaset oahpahuš čanastuvvošii mánáid oahpahušsii, ja okta viđa julevsámi váhnemiin bidjá dan eaktun. Okta vástideaddji evttohii ahte váhnemiid sámegiellakurse sáhtášii lágiduvvot oktanaga gáiddusoahpahušohppiid hospiteremiin dahje

čoagganemiiguin. Lea oainnát dábálaš ahte váhnemat leat nuoramus ohppiid mielde diekkár čoagganemiin.

Govus 32 Maid mearkaša dat váhnemiidda geain leat skuvlamánát go sin sámegeielloahppu čadnojuvvo mánáid skuvlavázzimii. (Mielddus 2, gaž. 27) (N vuollin bajásguvlui: 42,27,23, 68, 27, 25)

Oktasaččat čájehit Govvosat 28-32 oalle girjás gova maid lea váttis dulkot. Váldo loahppaárvoštallan ferte leat ahte leat nu mánga ulbmiljoavkku maida galggašii lágideduvvot oahpahus, ja danin ii sáhte ge vuordit ahte buohkaide heive seammalágan kurse seamma bures, vaikko vel fágalaš dássi heivešii ge. Danin lea ge dárbu ordnet dakkár oahpahanmálliid mat juste heivejit, vaikko seammás ferte ge geahččat daid mekanismaide mat leat kursesávaldagaid duogábealde. Ferte vuhtiiváldit sihke geavaheddjiid ja seammás maid strategalaččat árvoštallat makkár dárbbut báikkálaš servodagas leat. Eat ge ábut vajáldahttit ahte lea govttolaš oassi vástideddjiin, geain lea buorre sámegeilmáhttu, geat maid háldit hukset viidáseappot dasa. Dan oaidnit das go oalle eatnagat ohcan Nordlándda unisversitehta Bachelorohppui julevsámegielas.

Čađačuovvu gávnnus kasusiskkademiin lea ahte lea stuora dárbu sámegeiel fágagelbbolašvuhtii oahpahus- ja dearvvašvuodabálvalusain, ja muđui maid jus

galgá nákcet doalahit ja ovddidit sámeielbálvalusaid. Dat dárbu bođii čielgasit ovdan Govus 26:s, mii čájehii ahte oahpaheddjiid váilivuoha lea dehálaš sivvan dasa go muhtun mánát eai oaččo sámeieloahpu. Ja buot kasussuohkaniin, earret Guovdageainnus, deattuhedje dan ahte lea váttis fidnet sihke pedagogalaš ja dearvvašvuodáfágalaš bargiid geain lea sámeielas gelbbolašvuoha. Danin ferte ge sámeieloahpu nannet iešguđetlágan ámmáhiin, ja seammás maid movttiidahttit sin geain lea sámeielas gelbbolašvuoha álgit iešguđetlágan ámmátoahpuide.

4.9 LOAHPAHEAPMI

Kvantitatiivadieđuid viidát geahčadeapmi lea vuosttažettiin čájehan man stuora erohusat leat das makkár dilli sámeielas lea dan golmma sámi giellajoavkkus, sámeiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde, ja maiddái hálddašanguovllu suohkaniid gaskkas. Mii áigut loahpahit dan kapihttala dan láhkái ahte geassit ovdan muhtun válđočuoggáid iežamet kvantitatiivadieđuin, maid lea ávkkálaš digaštallat kvalitatiivadieđuid ektui maid leat ovdanbidjan 3.kapihttalis.

Go leat čilgen davvi-,julev-ja lullisámeiela iešguđetlágan giellaprofiillaid , de diehtit ge ahte daid ahkejoavkkuin lea hui mánggadásis giellamáhttu. Čilgehusat maid leat ráhkadan dan vuodul go leat fitnan suohkaniin diehtočoagginmátkkiin, čilgejit ahte báikkálaš birrasis lea ollu dadjamaš otná gielladillái, nugo dat man garas dáruiduhttin lea leamaš ovdal go dihtomielalaččat bargagohte sámeielain, ja goas čohkkejedje návccaid ealáskahttit giela. Guovdageainnus, gos sámeiella lea nannoseamos, eai leat goassege heaitán geavaheamis sámeiela, muhto Unjárgga suohkančilgehusas oaidnit ahte diekkár giellamolsun lei álgán dáhpáhuvvat dalle go álge garrasit bargat sámeiela ealáskahttemiin, ja jorgalahttit dien giellamolsunbáru. Danin lea ge sámeiella massán oasi dan rollas ahte leat nuoraid beaivválaš giellan.

Dakkár suohkanis go Gáivuonas álggii jorgalahttinbargu sámeiela miellaguottuid ektui easka de go eanas oassi álbmogis juo lei dáruiduvvan, muhto liikká ožžot dál čiežas logi mánás dan gilis gos sámeiella lea nannoseamos sámeieloahpu. Julevsámeiela giellaprofiila čájeha ahte doppe leat earenomáš fáhkka molson dárogillii. Čilgehusain mat mis leat ovdamearkkadihte Skánit suohkanis, lea ollu mii čájeha ahte livččiimet oaidnán ahte giellageavaheddjiid lohku livččii mearkkašanveara njiedjan jus livččiimet čađahan analysaid eará earjkilsuohkaniin davvisámi guovlluin olggobealde sámeiela hálddašansuohkaniid, dahje giellaguovlluin nugo márkosámi giliin Romssa ja Nordlándda rádjeguovlluin. Mađi

guhkit áiggi leat sealluhan giela dihto guovlluin, dađi stuorát vejolašvuohta lea giela fas ealáskahttit. Sivvan dasa lea ahte giellageavaheddjiid lohku, geain lea vissis dásis giellamáhttu, lea eanet ja sin oassi lea maid stuorát. Ja unnimusat seamma dehálaš lea maid ahte de leat eanet giellageavaheaddjit geain dat giella lea eatnigiella. Go sámegiella lea hui garrasit ja fáhkka šaddan eret geavahusas, de dat orro maid mielddisbuktán dan ahte leat šaddan guovttelágan dovddut (ambivaleansa) giela ealáskahttemii, nugo leat ge oaidnán Gáivuonas ja Divttasvuonas, gos maddái sámi identitehta heajusmuvai dahje välljejuvvui eret garraseamis dáruiduhttináigodagas. Diekkár ambivaleansa orro leamen unnit dovduide čuohcci noađđin lullisámiin, gos sámi identitehta lea eanet čielggas ja ollu čadnon boazodollui, vaikko giella lea ge mihá muddui jávkan.

Ánggirdeddjiid, organisašuvnnaid ja servviid bargu lea leamaš ja lea ain, hui stuora ávkin sámegiela ovddidanbargguin. Dasa oinniimet čielga ovdamearkkaid Plassjes ja Skánihis, ja Fálesnuoris ges eai leamaš ánggirdeaddjit geat leat bargagoahtán dáruiduhttema vuostá, ja dat beassá ge ain joatkašuvvat doppe. Gávpogiin nugo Budejjus, Romssas ja Oslos leat váhnemat/váhnennierpmádagat pressen oážžut sámegielfálaldaga. Diekkár ánggirdeapmi lea smávvasuohkaniin nugo Divttasvuonas ja Skánihis mielddisbuktán ahte leat ásahuvvon priváhta sámi mánáigárddit mat dađistaga šadde oassin daid guovlluid giellaguovddážiid doaimmaide. Plassjes oinniimet bohtosiid das go leamaš lagas ovttasbargu gaskal sámi berošteddjiid ja guovtti skuvlla rektoriid, ja dat lea mielddisbuktán ahte leat olahan resursaskuvlastatusa ja leat dasa lassin maid ásahan giellaguovddáža. Mii lea várran dákkár ánggirdeddjiid bargguin, lea ahte bargu čadno oalát dihto olbmuide. Giellabarggu ovddosmannu ferte nu guhkás go vejolaš čadnot institušuvnnaide, vaikko seammás dáidet ánggirdeaddjit ain fertet geassit bargguid ovddosguvlui. Lea almmatge hui dehálaš ahte giellamielbargit, oahpaheaddjit ja earát geat barget sámegielain ja kultuvrrain, ožžot dan dovdu ahte sin bargu adnojuvvo árvvus, ja ahte giellabargu áiggi vuollái ii huksejuvvo eaktodáhtolaš návccaide.

Suohkaniid guossástallanmátkkiin oaččuimet čielggasin dan ahte giellabarggus leat buoremus ovdánanvejolašvuođat dakkár báikkiin gos oalle čoahkes sámi biras ja suohkan nagodit ovttasbargat oktasaš mihttomeari guvlui. Dan oktavuodas hálidit namuhit Unjárgga ja Snoase ovdamearkan gos leat bures lihkestuvvan.

Sámegiela hálldašanguovllu suohkaniin lea sámegiela geavaheami barggus mearkkašanveare eanet dábálaš go dakkár suohkaniin gos muđui leat unnán báikkit gos sámegiella geavahuvo. Dan čájehit min kvantitatiivaanalysat. Dat orro

čájeheamen ahte sámi institušuvnnat ja daid čohkken seamma sadjái, vai šaddá sámegeielat biras, lea hui dehálaš sámegeiela ektui. Divttasvuonas ja Skánihis (guovddáš lea Evenáššis) leat diekkár giellabirrasat seamma dáhki vuolde. Suohkanat bidjet dájvja iežaset giellaguovddážiid suohkana giellaossodahkii dahje čatnet daid giellakonsuleanttaide, nu ahte sámegeiel gelbbolašvuolta ja giella maiddá diein oktavuodain sáhtta váikkuhit dasa ahte šaddá stuorát giellabiras. (nugo Gáivuonas). Sáhtta dadjat ahte mángga báikkis lea skuvla ja giellaguovddáš guokte nanu juolggi suohkana giellabarggus. Dien guokte institušuvnna ovttasbargu lea ávkin giellabargui, go ovttasbarget ásahit gielladoaimmaid mánáide ja nuoraide. Ii ge diekkár ovttasbargu oro čadnon dasa lea go suohkan giellaháddašansuohkan dahje makkár čanastat giellaguovddážiis lea suohkani. Maiddá dán dáfus orro leamen nu ahte persovnnalaš oktavuodain lea ollu mearkkašupmi. Sáhttit dás čujuhit čuoggái 3.7 gos gielladilli áddejuvvui hui mánggaládje. Muhtun olggobeale olbmot eai veaje vihkut ahte juoga lea čiegus, muhto earát dáidet ipmirdit ahte sii eai oainne buot. Jus suohkaniin ja suohkaniid bálvalusain galget sáhttit duođalaččat bargat sámegeielain, de ferte vuos bearráigeahččat dan ahte sin máhtolašvuodadási geat eai leat siskkoabealde, lea dan meare buorre ahte ieža ipmirdit ahte sii eai oainne dahje ipmir buot. Mii leat oaidnán dilálašvuodaid gos ii oro leamen nu, ja dat mearkkaša ahte ferte ásahit nannendoaimmaid maiddá dan oassái álbmogis geat eai leat sápmelaččat. Seammás ferte maid leat nu ahte diehtu, dahje goittot beroštupmi diehtit eanet sámegeiela ja kultuvrra birra, berre leat unnimusdási gáibáduš sidjiide geat galget bargat sámi olbmuiguin suohkaniid bálvalussurggiin. Diehtočohkkenmátkkiin gulaimet ahte sámegeiela oainnusindahkan, nugo galbbain ja čijahemiin, sáhtta ge leat veahkin dahkat sámegeiela dábálaš giellan, mii fas sáhtta lasihit sámegeiela geavaheami almmolaš báikkiin ja oazžut dárrolaččaide eanet rabasvuoda.

Mii leat juo ovdal namuhan ahte giellamáhttu, ja várra maid giellageavaheapmi, mii ovdanbohtá iskkadeami kvantitatiivoasis, jáhkkimis dáidá čájehit buoret giellaháddašeami iešguđetge giellajoavkkus ja giellaguovlluin go dat mii duohta dilis soaita leat dan oasis álbmogis mat leat “rávis sápmelaččat”. Áigut geahčadit dárkileappot julevsámi materiála, vai beassat dien govvidit. Mii leat juo čállán dan ahte čohkkejuvnon dieđuin leat bonjuvuodát mat dáidet leat earenoamáš čielgasat julevsámegeiela dáfus, muhto dan tendeanssa oaidnit sihkarit maid lullisámegeielas, ja veaháš unnit dásis davvisámegeielas.

Mii leat juo oaidnán ahte julevsámegeielas lea earenoamáš vuollegis vástidanproseanta (18 %). Divttasvuona suohkana analysain oinniimet ahte goasii 80 % geavahit seamma ollu dahje eanet sámegeiela go dárogeiela barggu

oktavuođas, muhto seammás lea dušše okta njealjádasoassi mii geavaha dan giela gávppis. Dat orro čájeheamen dan ahte stuora oassi sis geat leat vástidan Divttasvuona suohkanis, gullet Árran julevsámi guovddáža birrasii dahje skuvlii. Min diehtočohkkenmátkkiin leat oaidnán ahte leat dušše diet institušuvnnat gos sámegiela sáhtta dien muttos ollu geavahit. Oppalohkái barget ollugat sis geat máhttet sámegiela hui bures sámi institušuvnnain. Min materiála orro čájeheamen giellamáhtu mii lea buoret go dan maid livččiimet sáhttan vuordit go leat leamaš dan suohkanis ja nugo mii dovdat dan suohkana. Dasto dáidá ge leat nu, ahte sii geat leat válljen vástidit iskkadeami, leat sii geat máhttet sámegiela ja geat barget sámi áššiiguin. Danin orro ge gielladilli mihá buoret go dat jáhkkimis lea julevsámegiela birrasiin duohtavuodas. Danin eat sáhte ge generaliseret eat jienastuslogu dáfus, ja mihá unnit velá olles julevsámi álbmoga dáfus.

Go mii buohtastahttit dan makkár vejolašvuodát lea geavahit sámegiela, de leat mánga dilálašvuoda mat dasa gusket. Mii leat oaidnán ahte sin oassi geain lea dohkkehahtti máhttu sámegielas, variere gielas gillii ja guovllus guvlui, ja dan dahká maid dat oassi mii almmuha ahte leat ollugat geaiguin sáhttet sámástit. Vaikko leat ge dán iskkadeamis geahččan movt sámegiella geavahuvvo dakkár dilis gos dat geainna humat máhtta muhtun muddui sámegiela, de dat ii atte doallevaš gova das makkár vejolašvuodát leat geavahit sámegiela. Unjárgalaččas leat mihá stuorát vejolašvuodát deaivvadit sámegielaiguin gávppis geainna sáhtta sámástit, go sámegielaiguin Plassjes dahje Oslos. Vaikko dien guokte báikki sámegiela hupmá ge hui dihtomielalaččat sámegiela go fal lea vejolaš dan dahkat, de beassá unjárgalaš mihá eanet áiggi geavahit sámegiela hállamii go Plassje giellaberošteaddji. Lullisámit ássat bieđgguid viiddis guovlluin, ja danin leat ge unnán vejolašvuodát beassat hárrjehallat geavahit giela, muhto Snoases leat buoret vejolašvuodát go muđui. Danin lea ge sámegiella olggobealde davvisámegiela guovddášbáikkiin mihá heajut dilis go min logut ja dieđut orrot čájeheamen. Dat bođii maid ovdan giellaiskkadeami kvantitatiivoasis.

Almmatge leat mii oaidnán ahte hui ollugat eai huma sámegiela vel de go sáhtáše dan dahkat. Vel hálldašansuohkaniin Finnmárkkus ge lea okta goalmádasoassi mii almmuha ahte sii válljejit dávjá eret sámegiela. Dat orro čájeheamen dan ahte ferte bargagoahtit siskobealde sámi birrasiid oazzun dihte eanet dihtomielalašvuoda giellaválljemii. Vaikko leat ge ákkastallan ahte oassi Divttasvuona suohkanis mii hálldaša sámegiela alla dásis (seamma dásis go Deanus ja Unjárggas), árvideamis ii leat nu allat go min logut čájehit, de oaivvildedje liikká oahpaheaddjit ahte bures bealli ohppiin leat oahppit geain lea soames sogas dahje bearrašis geainna sáhttet hupmat sámegiela. Muđui lea sámi

ásson Divttasvuonas oalle ollu čoahkkanan Áiluovtta gilážii, gos bures bealli ássiin lohket iežaset sápmelažžan. Dan gilis leat ge maid diet namuhuvvon sámi bargosajit ja báikki gávpi. Dat čájeha ahte go nu unnán geavahit sámegeiela almmolaš báikkiin ja maiddái ustibiiguin, de dat ii boađe dušše das ahte eai leat vejolašvuođat dan dahkat, muhto baicca das ahte eai leat doarvá dihtomielalaččat, ja go leat ollu oktavuodát mat dárbbasmeahtun dásis leat huksejuvvon dasa ahte dárogiella lea gulahallangiella. Dan čájehit maid lohkovuođut main oaidnit ahte dušše okta golmma julev-ja lullisámis dávjimusat vällje geavahit sámegeiela go lea vejolaš dan dahkat. Dasto lea ge stuora dárbu nannet sámegeielat báikkiid sihke dain guovlluin gos gielladilli muitala ahte livčče stuorát vejolašvuođat geavahit giela (Unjárggas ja muhtun muddui maid Divttasvuonas), ja maiddái doppe gos ille gávdnojit dakkár vejolašvuođat (ollu davvisámi suohkaniin). Diekkár suodjaluvvon giellabáikkid leat earenoamáš dehálaččat danin go hui ollugat almmuhit ahte eahpesihkarvuohta iežaset giellamáhtu ektui, ja dat ahte fertejit vuhtiiváldit dárogielagiid, lea sivvan dasa go šaddet välljet eret sámegeiela. Dasa lassin lea maid dárbbalaš ahte mánát ja nuorat besset gávnadit ja ovddidit sámegeiela beaivválaš atnugiellan.

Iešguđetlágan giellageavaheapmi iešguđetlágan báikkiin lea oalle seammalágan juohke ahkejoavkku dáfus. Maŋŋemus áiggiid, gaskkamuttos 1990 –logu rájes, leat issorasat lassánan dataspealut ja sosiála mediat,danin lea ge dárbu veaháš gozihit dan movt dat váikkuhit bajásšaddi mánáid sámegeilli. Maiddái dán dáfus ferte leat ovddosguvlui jurddašeaddji ja ovddidit nehtas sámegeielalaš báikkiid.

Dat ahte vástideddjiid nuoramus ahkejoavkkuin leat eanet vejolašvuođat oažžut sámegeieloahpahusa, ii leat nu imaš. Mii leat maid oaidnán ahte sámegeiela oahpaheapmi lea leamaš váldobargu sámegeiela nannendoaimmain. Liikká oaidnit ahte bealli dain mánáin mat dál leat skuvlaagis (mánáigárddi rájes gitta joatkkaoahpahussii) eai oaččo sámegeieloahpahusa. Deháleamos sivvan dasa lea ahte váilot oahppofálaldagat, ja dat fas vuolgá das go oahpaheaddjit leat vátnásat. Maiddái váhnemiid váilevaš giellagálggat lea dehálaš sivvan dasa manne välljejit sámegeiela eret. Dat čájeha man dárbu lea lágidit gielladoarjaga mánáide eará báikkiin go skuvllas, ja lágidit giellaoahpaheami rávisolbmuide dan várás ahte galget sáhttit veahkehit mánáid bargat sámegeielain. Dat lea ge stuora sávaldat váhnemiin geat plánejit oahppat (eanet) sámegeiela.

Sámegeiela seailuheamis lea maid dat váttisvuohta ahte oahppit geat čuvvot nubbegeielloahpahusa áibbas hárve šaddet doaimbi guovttegielagin. Guovdageainnu gielladilálašvuođa čilgemis oinniimet ahte eai doppe ge olat dien,

vaikko čuvvot ge hui nanu guovttegielalašmálle ja biras lea sámegiela. LK06-Sámi árvvoštallamis bođii ge ovdan juste dat ahte nubbegielaoahppit davvisámi giellahálddašansuohkaniin leat dat geat eanemusat dovdet ahte sámegiella lea váttis fága (Solstad *et al.* 2012). Sáhtta lea nu ahte sii dovdet iežaset giellamáhtu earenoamáš headjun eatnigielaš searvvis, dahje sáhtta leat nu ahte sii ballet meaddimis, dat lea ge sivvan dasa go ollu rávisolbmot muhtomin eai huma sámegiela. Movt dal de leaš ja movt ii, de anjke lea váttis go sámegielaohpahus sihke vuosttaš-ja nubbegiellaplánaid mielde čađahuvvo hui molsašuddi dilálašvuodain. Vaikko lea ge dehálaš bidjat gáibádusaid sámegielfágii ja sihkarastit ovdáneami, de ii leat beare ávki das jus fága, guđe fágaplána de ain čuvoš, šaddá nu gáibideaddjin ohppiide ahte sii eai šat oba nákke ge dan čuvvut.

Bealli julev-ja lullisámiin geat vástidedje dan iskkadeami gažaldagaid, almmuhit ahte sii hálidit (eanet) oahpahusa sámegiela, ja davvisámiid oassi geat dan seamma hálidit, leat unnit. Kvantitatiivoassi čájehii ahte leat hui ollu faktorat mat váikkuhit dasa go olmmoš galggašii duođas álgit sámegielaohppui. Iskkadeami kvalitatiivoassi doarju kvantitatiivagávdnosiid. Iešguđetlágan joavkkut dárbašit iešguđetlágan heiveheamiid, nu ahte dáidá ain ferte joatkit dakkár viiddis lahkoniin giellaoahpaheamiid go eanas sámi giellaguovddážit dahket.

Loahpas hálidit čujuhit ahte ferte bargat oččodit eanet balánssa sohkabeali dáfus giellaoahpaheamiid. Mii oaidnit ahte nuoramusain leat eanet nissonolbmot vástidan iskkadeami gažaldagaid, ja lullisámegiela guovllus bohtá ovdan ahte stuora eanetlohku sis geat barget gielain, ja geat čuvvot giellaoahpahusa, leat nissonolbmot. Lea hui dehálaš ahte goappešat sohkabealit servet dán bargui, jus galgat nákcet viidáseappot fievrredit ja ealáskahttit sámegiela atnugiellan. Okta sivvan dasa manne leat mihá eanet nissonolbmot kurseosseváldin, lea ahte leat eanet nissonolbmot geat barget oahpahus-ja dearvvašvuodasuorggis, mat leat hui garrasit čalmustahttejuvvon sámegiela hálddašansuohkaniin oahpaheami oktavuodas. Soitet eará suohkanat nai sáhttit dahkat seammaládje go Gáivuotna, mii fállá maiddái earáide go sidjiide geat barget almmolaš surggiin ekonomalaš buhtadeami vai besset čađahit sámegielašurssiid. Seammás leat maid oaidnán ahte lea dárbašidnet bargiid geain lea pedagogalaš ja dearvvašvuodafágalaš gelbbolašvuodas, dat lea áibbas guovddášáši sámegielašurssiid dás ovddusguvlu.

5. LOAHPPAÁRVVOŠTALLAN

Go álgen skuvlii, de in máhttán sáni ge dárogiela, ja go ledjen 15 de in šat máhttán hupmat sáme giela.

Dien celkkii muhtun jearahallaniskadeami vástideaddji, ja dat speadjalastá ge várra juste dan movt sáme giella lea mannan maŋos, ja manne Sámi giellaikkadeapmi 2012 lea dehálaš ávnnas maid sáhtá geavahit veahkkin sáme gielaid nannenbargguin.

Giellaikkadeami mihttomearrin leamaš kártet sáme giela dili indiviidadásis, vai oažžut buoret gova das makkár gielladilli davvi-, julev- ja lullisáme giela guovlluin iešguđet guovlluin dán riikkas lea. 3.kapihttalis čilgiimet buot dan guoktenuppelohká suohkana gos finadeimmet dan barggu oktavuodas, ja dán 4.kapihttalis leat mii viidát bidjan ovdan daid oppa ollu dieđuid maid leat čohkken indiviidadásis. Čuovvovaččat áigut geassit ovdan muhtun váldogávdnosiid mat gusket daidda čuolmmaide maid ovdandivuimet 1.kapihttalis. Dan dahkat dakko bokte ahte geahččat ja oktilastet dan máhtu maid leat čohkken indiviidadásis kasussuohkaniid gielladilálašvuodain nugo dat lea čilgejuvvon. Áigut dás geahččalit váldit oahpu kasussuohkaniid čilgehusain vai buorebut nákcet dulkot daid eatnat čohkkejuvvon dieđuid.

Analysaid olluvuoda dáfus leat mii mángii geavahan vuolggabáikin dan njealjesadjái juohkima maid leat geavahan davvisáme gielagiid ektui, man vuodđun lea ássanbáiki ja sáme giela dili dan guovllus. Guovdageaidnu ja Unjárga ovddastit min kvalitatiivadieđuin Finnmárkku giellahálddašansuohkaniid, ja kasussuohkan Romsa sáhtá čuvget gávdnosiid maid leat gávdnan gávpotsuohkaniin Álttás ja Romssas min kvantitatiivaiskkadeamis. Goalmmát suohkanjoavku lea buot eará suohkanat dan guovllus maid mii leat gohčodan davvisámi guovlun – olles Finnmárku ja Romsa ja dasa lassin vel njeallje márkosámi suohkana Nordlánddas. Dien stuora joavkkus leat kasussuohkanat Fálesnuorri Finnmárkkus, Gáivuotna Romssas, mii maiddá lea sáme giela hálddašansuohkan ja loahpas vel Skánit, mii ovddasta suohkaniid Romssa ja Nordlándda rádjeguovlluin gos lea márkosámi ássan. Dat galget ovdanbuktit variašuvnnaid ja ovttaláganvuodaid dán stuora guovllus gosa dáruiduhttin lea guođđán earenoamaáš čiekŋalis luottaid. Gávpotsuohkan Oslo ovddasta davvisámiid geat ássat lullelis riikkas. Julevsáme giela dáfus lea Divttasvuotna mii lea áibbas čielgasit nannoseamos julevsáme giela ja kultuvrra deaddosadji, ja mii

lea áidna julevsámi giellahálddašansuohkan. Budejju lea seammaládje go Romsa ja Áltá gávpotsuohkan mii várra maid lea deháleamos suohkan gosa julevsámit fárrejit. Lullisámis leat mii váldán mielde sihke giellahálddašansuohkana Snoase ja Árbordde ja Plassje suohkaniid, mat ovddastit davimus ja lulimus oasi dan geográfalaččat viiddis Lullisámis.

5.1 SÁMEGIELAID DILLI IEŠGUÐETLÁGAN OKTAVUOÐAIN

Raporta dokumentere sihke buorreuođa ja olluvuođa dáfus ahte leat stuora erohusat, sihke eaŋkilolbmuid sámegeiela geavaheamis ja dan dáfus man viidát sámít geavahit sámegeiela dain suohkaniin maid mii leat välljen iskat Norggas. Mii dokumenteret dán raporttas ahte leat oppa ollu sápmelaččat dán iskkadeamis geat eai huma sámegeiela, dahje geain lea oalle láivves sámegeiella. Muhtun guovlluin ja suohkaniin lea sámegeiella oppa nanus, muhto seammás dat lea eará suohkaniin juo measta oalát jávkamin, leat dušše vuorasolbmot vel geat sámástit. Min kasusiskkademiin bohtá maid ovdan ahte leat hirbmat stuora erohusat das movt iešguđet suohkaniid almmolaš ánggirdeapmi sámegeiela ektui lea. Muhtun suohkaniin ii báljo oppanassiige vuhtto sámegeiella, ja eará suohkaniin lea ges sámegeiella sihke váldo gulahallangiella ja maddái hálddašangiella. Dat muitala maid dan ahte suohkaniin leat hui iešguđetlágan hástalusat sámegeiela dáfus.

Raportta kvantitatiivoassi dokumentere sámegeiela geavaheami iešguđetlágan birrasiin ja oktavuođain, ja dan kvalitatiivoassi oainnusindahká sihke dan manne leat nu iešguđetlágan gielladilit, makkár rolla suohkaniin lea nugo almmolaš ášahusain ja muhtun muddui maid makkár hástalusat ja vejolašvuodát leat nannet sámegeiela geavaheami.

Kvantitatiivadieđuin leat oaidnán ahte sámegeiela hálddašansuohkanat Finnmákkus lea earenoamáš dilis dan dáfus mii guoská giellamáhttui, giellageavaheapmái ja movt heivehit sámegeiela iešguđetlágan báikkiide. Dušše diein suohkaniin geavahuvvo sámegeiella oalle mihá álo beaivválaš eallimis ja almmolašvuodas, muhto ankke leat čielga erohusat dain suohkaniin maid. Daid erohusaid leat ožžon ovdan go leat ráhkadan spesifihkka tabeallaid ja diagrámmaid, maid leat ovdandivvun danin vai vuđoleappot sáhttit čájehit sámegeiela hálddašanguovllu gielladili.

Oktiibuot máhttet vuollel bealli davvisámiin min kvantitatiivadieđuid vuodul sámegeiela govtolaš buori dásis, muhto sámi guovllus Finnmákkus lea arvat buoret dilli, mii diehtelasa maid orro čájeheamen dan ahte davvisámegeiela dilli

muđui riikkas lea ollu heajut. Go geahččat olles davvisámi guovllu, de oaidnit ahte vuorraseamos olbmot hálddašit sámegeiela njálmmálaččat oalle mihá bures, muhto sis váilu čállinmáhttu. Sullii 80 % sis geat leat mielde iskkadeamis, máhttet sámegeiela njálmmálaččat. Dušše bealli vuollel 30-jahkásaččain máhttet dan, muhto sis lea fas sullii seamma dásis čálalaš ja njálmmálaš máhttu.

Guovdageaidnu ja Kárášjohka sierranit hui čielgasit buot eará suohkaniin, danin go doppe geavahuvvo sámegeiella oalle mihá ollu buotlágan ovttasdoaimadiliin. Giella geavahuvvo maid mánggain arenain Deanus ja Unjárggas, ja muhtun muddui unnit dásis Porsáγγgus, muhto diein suohkaniin jávká sámegeiella eanet almmolaš birrasis, ja dain guovlluin oaidná maid čielga erohusaid das makkár báikkiin giella geavahuvvo.

Mii oinniimet hui čielgasit iežamet gieddebargguin maid Guovdageaidnu ja Kárášjohka, ja unnibuš dásis maiddái eará hálddašansuohkanat Finnmárkkus, mearkkašit dego bastiuvdnan olles riikka sámegeielaide. Earet eará oinniimet mii ahte dieid guovddášguovlluid resursaolbmot barget dehálaš barggu giela ealáskahttima oktavuodas eanet dáruiduvvan guovlluin, diehttelas ovttas báikkálaš áγγgirdeddiiguin ja resursaolbmuiguin.

Go geahččat ášši dan čuovggas ahte dain guovlluin leat sápmelaččat, de lea oalle heahdedilli giela dáfus davvisámiguovllus Finnmárkkus, Romssas ja davimus oasis Nordlánddas, nugo oinniimet kvantitatiivadieđuin. Diein suohkaniin eat leat ovdanbidjan datadieđuid mat čájehivčče guđege ahkahaččaid giellahálldašeami, muhto dieđut maid leat čohkken mánggain kassusuohkaniin, duođašit almmatge ahte giela molsun, sámegeielas dárogillii, dáhpáhuvai vuosttaš logemat jagiid maγγnel nuppi máilmmisoađi. Dan oktavuodas lea ge lunddolaš jurddašit ahte muhtun diein suohkaniin sáhtášii oažžut giellaprofiilla (mii čájeha gullan-, hupman-, lohkan- ja čállingálggaid gaskavuodá) mii livččii eanet dan guvlui maid gávnnaimet Divttasvuonas, gos sámegeielagiid lohku fáhkka njieđai ja lei mearkkašahtti stuorát go dat maid oinniimet olles davvisámi iskkadeamis.

Vaikko Gáivuotna gullá ge giellahálldašanguvlui, de leat mii oaidnán ahte sámegeiella lea dakkár giella mii, dan dásis go geavahuvvo, lea čadnon eaγγkilolbmuide ja priváhta birrasii, ja ii geavahuvvo suohkana bálvalusaid oktavuodas. Giella geavahuvvo čoakkálmasain, priváhta ruovttuin, ustibiid gaskkas ja luonddus. Skuvlasuorgi lea mihtilmas dan dáfus go dat lea dehálaš báiki gos giela ealáskahttet ja geavahit almmolaš bálvalusain, (Snoase, Divttasvuotna, Porsáγγgu ja Deatnu), muhto dien suorggis lea Gáivuotna bázahallan oalle guhkás.

Min dieđut čájehit ahte davvisámegeiella lea oalle bures seamma nanus Álttá ja Romssa gávpotsuohkaniin ja lulimus oasis Nordlándas, go dat lea olggobealde dieid gávpogiid ja olggobealde hálddašansuohkaniid Finnmárkkus. Oslo lea várra deháleamos earjksuohkan olggobealde sámi guovllu gosa sápmelaččat fárrejit. Vaikko doppe lea ge oalle dohkálaš oahppofálaldat, mii ollu eará báikkiin ii leat, de njulgestaga hávká sámivuolta álkít dan stuora diehtemeahtun álbmoga sisa. Dan dáfus lea álkít Romssas, mii lea unnit gávpot, ja lea dasa lassín vel boares mearrasámiid guovllus.

Áltá ja Romsa, mat leat suohkanat gosa ollugat fárrejit, ja dasa lassín vel oahpahusguovddážit, leat dehálaš suohkanat sámegeiella ovddideamis boahhteáiggis. Oppalaš urbaniserentendeansa mielddisbukta ahte sámegeiella sáhtta šaddat vel eanet áitojuvvon giellan, jus eai seammás maid hukse muhtun gávpogiidda sámi birrasiid ja báikkiid gos sámegeiella sáhtta geavahit. Birrasit 25 % dieid gávpogiid vástideddjiin almmuhedje ahte máhttet sámegeiella govttolaš dásis dahje buorebut, mii leat veaháš alit dásis go dat maid raporteriimet smávvasuohkaniin davvin olggobealde giellahálddašanguovllu. Vaikko Romssas leat ge huksen fálaldaga mánáidgárde- ja skuvlasuorgái, de lea váhnemiid oassi geat sámástit mánáideasetguin vuollel 10 % min iskkadeamis.

Julevsámiid giella árvoštallo leat hui raššín, muhto hálddašansuohkana Divttasvuona giellamáhttu lea sullii seamma dásis go dat maid gávdnat Deanus ja Unjárggas. Ovttasdoaimma sámegeilli dáhpáhuva gal mánggalágan ságastallaguimmiiguin, muhto giellabáikkít leat liikká mihá eanet ráddjejuvvon go hálddašansuohkaniin davvin. Sámegeiella geavahuvvo eanemusat priváhtagiellan ruovttuin ja luonddus, čoakkálmásain ja barggus. Goasii njealjis viđa vástideaddjis almmuihit ahte geavahit ollu sámegeiella barggus, mii oktiivástida Kárašjoga diliin. Gieddebargguin oinniimet ahte julevsámi guovddáš ja skuvla leat dadjat juo áidna bargosajit gos sámegeiella geavahuvvo. Dat nanne dan maid mii leat vihkón dán barggus, namalassii ahte dán iskkadeami bohtosat sáhttet addit veaháš boasttu gova gielladilis, ja de ábaida Divttasvuona giellageavaheamis. Mii leat juo čilgen movt sámegeiella fáhkka jávkka atnugiellan, ja dan speadjalastá maid dat alla lohku mat almmuihit ahte sis leat váttisvuodát hupmat sámegeiella, vaikko vel ságastallanguoibmi máhtášii ge sámegeiella. Muđui sierrana Divttasvuona suohkan maid danin go doppe leat earenoamáš heittot bálvalusat sámegeilli, earret mánáidgárde-ja skuvlasuorggis. Mii leat čilgen olggobeale hálddašanguovllu dili, movt Budejju suohkan dál lea searvan bargguide, go vuos guhká leamaš passiiva.

Lullisámegiella lea earenoamáš váttis dilis giellagálgguid dáfus. Stuora oasis dain geat máhttet davvi- ja julevsámegiela iešguđetlágan suohkanmálliin, máhttet sámegiela bures, muhto Lullisámis leat mihá eanebut geat máhttet sámegiela vuolit dásis. Dat mii liikká lea posiitiiva, lea ahte leat čielgaseappot eanet nuorabut go boarrásepmosat geat máhttet sámegiela. Dán sáhtta dulkot dan nu ahte giela lea vejolaš ođđasis ealáskahttit, muhto dien proseassas lea sámegiella šaddan oalle muddui eanet čállingiellan, nu ahte šaddá ain hástalussan nagodit oažžut sámegiela beaivválaš giellan. Lullisámegiela ja julevsámegiela geavaheaddjit, ja maiddái davvisámegiela Romssa ja Áltta gávpogiin, almmuhit maid ahte sii geavahit mihá eanet dárogielsániid go sámástit go dan maid dahket hálddašansuohkaniin. Gieddebarggut orrot almmatge čájeheamen ahte maiddái Guovdageainnus seaguhit ollu dárogiela go humadit sámegillii.

Maiddái lullisámegiela guovllus variere gielladilli, seammaládje go davvisámis. Gieddebargu ja iskkadeami dieđuid olluvuohta čájeha ahte lullisámegiella lea nannoseamos Snoases, gos leat veahki ožžon das go suohkan lea hálddašansuohkan ja go doppe leat sámi institušuvnnat. Ja Plassje bealis moite ge juste dien go lea erohus gaskal sin geat leat sámegiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde. Sii leat muosáhan ahte sin vuoigatvuođat sápmelažžan lea arvat heajubut go Snoases, nu ahte siskkobealde ja olggobealde definišuvdna hehte olaheames seamma árvvu. Go leat bargan miellaguottuiguin ja oainnusindahkan sámegiela, nugo ovdamearkkadihte Snoase ja Unjárgga gielddain, de leat nagodan bajidit sámegiela árvvu, ja leat ge dál geavahišgohtán giela dávjjibut. Divttasvuona suohkan ii leat seamma bures lihkestuvvan dieinna bargguin, ja doppe orro váilumin seamma ángirvuohta ja mokta ealáskahttit fas sámegiela.

Sámegiella lea earenoamážit jávkan mearrasámis, muhto Unjárggas leat bisuhan giela. Gieddebargguin bođii ovdan ahte doppe lei garra dáruiduhttin ain go álggahišgohte giela ealáskahttendoaimmaid. Giellaguovddáš ja suohkan lea čađahan doaimmaid, ja dál leat mihá eanet posiitiiva miellaguottut ja giellahálddašeapmi lea lagabui 80 % sin gaskkas geat leat vástidan min iskkadeami, ja dasto lea ge vuođđu masa hukset. Liikká oaidnit ahte Unjárggas lea sámegiella dakkár giella mii mihá eanet go Guovdageainnus ovddemustá geavahuvvo priváhta birrasis.

5.2 SÁMEGIELOAHPAHUS

Mii leat juo namuhan dan ahte oahpahussuorgi, áinnas váhnemiid garastallama geažil, lea dat vuosttaš bálvalus suohkanis mii láhčá dili sámegillii. Ja lea ge juste

dien suorggis gos sáme giela ánggirdeaddjit mángga oktavuođas álggos rahčagohte oážžut fáldadaga, danin go lea nu mávssolaš giela fievrredit viidáseappot. Liikká čájehit min čohkkejuvvon dieđut ahte okta goalmádasoassi váhnemiin almmuhit ahte mánát eai oahpa sáme giela skuvllas, ja eatnagat sis sávaše diekkár oahpu mánáidasaset. Váilevaš fáldadat almmuhuvvo deháleamos sivvan, ja dan birra čilgejuvvo kasussuohkaniid čilgehusain. Muhtun suohkaniin leat ožžon johtui buriid fáldadagaid mat veahkehit fidnet mánáid sáme gielohppui, ja eará báikkiin rahčet fas gávdnat oahpaheddjiid ja de šaddá fáldadat beare heittot. Mii leat oaidnán ahte otná váhnemiid váilevaš máhttu sáme gielas maid adnojuvvo sivvan dasa go mánát eai oáččo oahpu sáme gielas.

Mii leat kasussuohkaniin maid beassan vásihit dan movt skuvllaid heaittiheamit sámi gilážiin šaddet áttan sihke sáme gielohpu buorre vuhtii ja maidái dasa ahte ain nagodit očodit eanebuid diekkár oahpahussii. Berre árvvoštallat doaimmaid mat dahket suohkaniidda váddáseabbon mearridit heaittihit skuvllaid sámi servodagain dainna ákkain ahte suohkanis lea heajos ruhtadilli.

Leat earenoamáš ollu lulli-ja julevsáme gielagat geat hálidivčče álgit oahppat sáme giela, dahje joatkit dainna oahpuin. Dás lea dehálaš earuhit daid iešduđetlágan ulbmiljoavkkuid. Bures bealli almmuha ahte sii dárbbasit álgooahpahusa. Mánggas deattuhit dan ahte galggašii leat dakkár geabbilis fáldadat maid sáhtta heivehit sihke bargui ja bearrašii, ovdamearkkadihte dan láhkái ahte beassá bargat dalle go ieš hálida ja ahte sáhtta ruovttus bargat. Seammás lea bures bealli mii sávvá oahpahusa eahkediid ja seamma stuora oassi sávvá oahpahusa báikkálaš birra. Go geahčadeimmet dárkileappot muhtun dieid faktoriid, de gávnnaimet ahte iešguđet giellajoavkkut ja suohkanjoavkkut deattuhit hui iešguđetlágan faktoriid.

5.3 VEJOLAŠ NANNENSUORGGIT

Sihke čohkkejuvvon dieđuid buorre vuhta ja daid olluvuhta duođašta ahte leat stuora erohusat das makkár dilli sáme gielas lea guđege báikkálaš servodagas. Nugo min dieđut čájehit, de lea sáme giella oalle heahtedilis muhtun guovlluin. Sáme giela ceavzin lea áibbas dan duohken ahte álggahuvvojit doaimmat mat sáhttet veahkehit buoridit gielladili.

Doaimmat mat veahkehit njeaidit siskkáldas cakkiiid ja rahpet vejolašvuoda hárrjehallat giela, livčče dehálaš fokussuorggit dain báikkiin gos lea stuora gaska čálalaš ja njálmálaš máhtus. Miellaguottuid nuppástuhttin ja strategijjat mat lasihit vejolašvuodaid beassat ovttasdoaimmat sáme giellii lea guovddážiis dakkár

báikkiin gos oaidná ahte giellageavahanbáikkiin leat erohusat. Giela ferte geavahit njálmálaččat jus galgá nagodit bisuhit ealli giela. Sáhtá leat áigeguovdil láchčit dili ođđa giellabáikkiide gos buolvvat sáhttet eanet ovttasdoaimmat, dan sadjái go sirret joavkkuid agi mielde. Diekkár ovttasdoaimmanbáikkis sáhtáše vuorasolbmot njálmálaš gielaineaset leahket doarjjan mánáide ja nuoraide, ja nuorabut sáhtáše fas veahkehit vuorrasiid lohkamiin ja čállimiin. Nie ásahuvvoše maid buolvvaide deaivvadanbáikkid, mat sámi árbevieru mielde leamaš hui mávssolaččat, muhto mat dál leat láhppogohtán go suohkanat leat sirregohtán doaimmaid surggiid mielde.

Mii leat čilgen ahte muhtun sápmelaččaid mielas lea váttis sámástit muhtun dilálašvuodain dahje go galget dihto olbmuiguin ságastallat, dahje sin mielas lea sámasteapmi gáibideaddji. Kártenbargu čuvge muhtun muddui mii lea duogáš dasa go nu ollugat eai geavat sáme giela ja gos diekkár cakkid leat doaimmas. Ferte liikká atnit báikkálaš dili vuolggabáikin, ja geahččat movt sáhtá loktet sáme giela atnugiellan, maid sáhtá vaikko gos ja vaikko geainna hupmat. Lea hui dehálaš gieđahallat diekkár mállat čuolmmaid duodalaččat, jus galgá oažžut giellabarggu ovdánit.

Li sáhte doarvái nannosit vuolláisárggastit dan man dehálaš lea oažžut buohkaid geassit guorpmi ovttas, sihke siskkáldasat sámi servodagas ja maiddá suohkaniin, nugo kasusčilgehusat leat čájehan. Lea gáibideaddji oažžut buot beliid searvat giellabargui ja dovdat dan geatnegasvuohčan. Danin berre ge Sámediggi nannet barggaid mat huksejit dárbbalaš gelbbolašvuoda dien suorggis, ja ovttasbargat guoskivaš suohkaniiguin ja birrasiiguin mat dárbbášit diekkár doarjaga.

Mii leat kárten stuora erohusaid suohkaniid ja báikkiid gaskkas mii guoská dasa makkár vejolašvuodát leat geavahit sáme giela. Diekkár erohusat leat muhtun muddui čadnon dasa go buot báikkiin eai leat seamma ollu sáme gielagat geaiguin sáhttet ovttasdoaimmat sáme giellii, muhto iskkadeapmi lea addán midjiide ákka jáhkkid ahte dás maiddá lea sáhka eanet dakkár subtiila dilálašvuodain. Lea hui dehálaš guorahallagohtit eanet dan manne lea šaddan nu ahte sáme giella dávjá ii geavahuvvo dakkár oktavuodas gos birrasa dáfus livččii buorre vejolašvuohčan dan dahkat. Sáme giela oainnusindahkan lea eará vuohki movt bidjat gillii árvvu, ja muittuhit sáme gielagiidda ahte dáppe sáhttit sámástit. Lea earenoamáš dehálaš aktiivvalaččat njeaidigohtit cakkid mat sáhttet báhcán ovdalaš áiggiin, dakkár báikkiin gos ovdal leamaš "gielddus" sámástit, ja mat sáhttet váikkuhit ahte olmmoš dieđekeahtá geavaha unnit sáme giela.

Váttis válljenčuolbma giela ealáskahttimis lea čadnon dasa movt gávdnat vuogas balánssa gaskal dan ahte hupmat dainna giellamáhtuin mii dus lea, dahje bidjat gáibádussan ahte galgá leat vissis gielladássi ovdal gárut hupmagoahhtit. Jearahallaniskadeami logut čájehit ahte dárogielsániid seaguheapmi sámegillii lea unnimus hálddašansuohkaniin Finnmárkkus, vaikko vel min kvalitatiiva iskkadeamis bođii ge ovdan ahte dárogiella váikkuha oalle ollu maddái Guovdageainnus. Vaikko lea ge dehálaš giela seailluheamis nannet sátneriggodaga sámegiela, de lea seamma dehálaš addit buohkaide "lobi" hupmat, ja hástalit hupmat sámegiela nu bures go máhttet. Giella ii sáhte ceavzit geavaheddjiid haga ja giellageavaheapmi ii boađe dušše das go skuvllas lea oahppofálaldat. Ferte duođalaččat geahččat dan áššái go mánggas namuhit earenoamážit dan ahte sin mielas lea váttis hupmat singuin geat máhttet bures sámegiela. Lea hui dárbu ásahtit suddjejuvvon giellabáikkiid eará sajiide go skuvllas, vai sámegiella šaddá ealli giellan báikkálaš servodagain. Dákkár giellabáikkat eai iđe lunddolaččat dakkár báikkálaš servodagaide gos sámegiela ii gula eara sajes go ruovttus ja skuvllas. Suohkan dahje eará guoskivaš doaimmat fertejit ángirit bargagoahhtit láhčit dili nu ahte giella šattašii atnugiellan fas. Dan vuolggabáikkis áigut dás vuolábealde evttohit muhtun konkrehtalaš doaimmaid nannen dihtii sámegielaid. Beare ollu suohkaniin lea hoahppu oazžut johtui dákkár barggu.

Dát raporta lea ožžon ovdan dehálaš dieđuid maid ferte vuhtiiváldit go viidáseappot galgá ovddidit strategiijaid movt sihkkarastit sámegielaid buori ovdáneami. Mii loahpahit barggu eanet konkrehtalaš doaimmaid evttohemiin.

5.4 DOAIBMAEVTTOHUSAT

Guovddáš faktor dan barggus go galgá jorgalahttit heajos ovdáneami dahje addit fámu ovdáneapmái mii juo lea hui buorre, lea formáliseret ja reguleret doaimmaid. Dan oktavuodas lea ge giellavuoigatvuodaid reguleren lágain leamaš dehálaš árjja, earenoamážit dain suohkaniin mat leat sámegiela hálddašanguovllus. Dain mearrádusain leat čielga ja konkrehtalaš geatnegasvuodát suohkaniidda giela dáfus, mat gusket sihke hálddabusbargguide ja almmolaš bálvalusaide. Dat dahká ge ahte sámegiella šaddá juoga mii gullá almmolašvuhtii, ii ge šatta nu go eará suohkaniin gos sámegiela ovddasvástáduš, earret muhtun hárve oktavuodaid, prinsihpas lea priváhta ášši mii lea návccalaš olbmuid eaktodáhtu duohken.

Sámegiela nannema čoavdda leat mánáidgárddit. Go bargá oazžut eanet sámegielalaš mánáidgárdesajiid, de dat veahkehit oazžut eanet sámegielat

mánáid. Olggobealde sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin oaidnit ahte leat mánáidgárddit mat dagahit ahte bohtet oahppit geat válljejit oahpu sihke sámegielas ja sámegillii. Movttiidahttit ásaht eanet sámegielat mánáidgárddiid lea ge dasto áibbas konkrehtalaš doaibma. Dán oktavuodas lea ovdamearkkadihte dehálaš nannet vuoigatvuoda mii mánáidgárdelágas lea, ahte oažžut sámegielat mánáidgárdefálaldaga olggobealde hálddašanguovllu seammaládje go hálddašanguovllus. Diekkár giellabáiki suohkanis arvosmahtašii váhnemiid ja mánáid geavahišgoahhtit eanet sámegiela gaskaneaset, ja dat ásavivččii dahje vejolaččat nannešii sámegielbirrasa mii juo lea.

Go min iskkadeamis boahotá ovdan ahte mánát eai oahpa sámegiela skuvllas danin go leat váilevaš fálaldagat, de dainna ferte juoidá bargat. Jus oahpaheaddjit váilot, de sáhtta earet eará fállat gáiddusoahpaheami. Gažaldat lea ahte ožžot go oahppit ja váhnemat doarvái dieđuid dien vejolašvuoda birra? Min dieđut orrot čájeheamen ahte diehtjuohkin maid váhnemat ožžot dan birra makkár riekti lea oažžut sámegieloahpahusa, lea oalle mánggalágan. Konkrehtalaš doaibma lea sihkkarastit ahte suohkanat dollet iežaset dieđihangeatnegasvuoda mii guoská dasa makkár riekti ohppiin lea oažžut sámegieloahpu, ja ahte váhnemiidda dieđihuvvo makkár molsaeaktu lea jus lea váttis fidnet oahpaheaddji gii dan báikkis sáhtta oahpahit. Dás sáhtta smiehttat ásaht oktasaš doaimma mii sáhtta juohkit dieđuid váhnemiidda, rektoriidda ja skuvlaoamasteddjiide miehtá riikka vuoigatvuodaid, geatnegasvuodaid ja vejolaš čovdosiid birra. Ferte gal maiddá guorahallat earenoamážit 2.giela oahpahusa organiserema, go juohke báikkis orro leamen dat hástalus ahte oahppit eai oaččo dan dásis sámegielmáhtu mii oahppoplánain lea mearriduvvon.

Li livčče oba vejolaš ge hukset sámi servodaga ja nannet sámegiela návccalaš olbmuid ja ánggirdeddjiid haga. Dat ahte sámegielagiid lohku Álttás ja Romssas lea eanet go eará suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu, sáhtta nuppebealis boahhtit das go daid báikkiide leat ollugat fárren dakkár guovlluin gos sámegiella lea nanus. Muhto čilgehus sáhtta maid leat dat ahte diekkár guovddášbáikkid nagodit doallat iežaset resursaolbmuid ja seammás maid geasuhit odđa bargiid; ásavuvvojit sámi birrasat gos ánggirdeaddjit ja resursaolbmot organiserejit, ovttasbarget, ovddidit dárbbuid ja bidjet gáibádusaid. Sámegielalaš čoavddainstitušuvnnaid mat leat ollu suohkaniin, nugo sámi mánáidgárddiid ja sámi giellaguovddážiid, sáhtta gohčodit sin bargguid boađusin. Buorit rámmaeavttut sámi organisašuvnnaide sáhttet ge gaskkalaččat doaibmat doarjjan sámi giellabargguide.

Sámegiella lea unnitloguid giella mii rahčá bissut ealli giellan, ja danin leat ge hástalusat mat gusket gielladikšumii dakkár doaimmat maidda álo ii giddejuvvo doarvái fuomášupmi. Dat mearkaša dan ahte movt sihkkarastit doahpagiid ovddideami mat sáhttet beaivválaš sámegiela adnojuvvot, ja movt sihkkarastit dan ahte earjkilsániid ja dadjanvugiid sadjái eai boađe dárogielsánit. Báikkálaš servodagain gos sámegiella lea beaivválaš giella, leat eará hástalusat go servodagain gos lea várra ahte sámegiella sáhtta marginaliserejuvvot.

Ollu otná nuorain geain lea sámegieloahppu, lea beare unnán gielladoarjja iežaset birrasiin sihke ruovttus ja báikkálaš servodagas. Lea dehálaš geavahit vuorasolbmuid giellagelbbolašvuoda sihke nuoraide ja boarráseappuide ávkin, ja oažžut sámegiela šaddat lundolaš ovttasdoaimmagiellan. Konkrehtalaš doaimma livččii ovddidit pedagogalaš dahkosiid mat nannejit sosiálalaš ja kultuvrralaš doaimmaid gos nuorat ja boarrásat sáhttet deaivvadit. Ulbmil ferte leat ahte dat ii leat skuvla, muhto dakkár báiki mii seammás ovddida systemáhtalaš oahppama. Áinnas sáhtta váhnemiid maid bovdet searvat.

Suohkana, giellaguovddážiid, eará sámi institušuvnnaid dahje organisašuvnnaid, ja báikki skuvllaid, mánáidgárddiid dahje eará suohkaninstitušuvnnaid ovttasbargu lea dehálaš vai bargu mii ovddida sámegiela ovdána johtilit. Sámediggi berre ráhkadit strategijaid dasa movt sáhtta veahkehit dakkár diliin gos diekkár oktavuoddat leat váddásat.

Loahpas hálidit čalmmustahttit Sámedikki rolla ja doaimma sámi giellabargguin. Dat lea min bargamuša olggobealde ja vuodđun leat árvalusat maid leat ožžon juogi viidát diehtočkemmis, dán prošeavtta duogášdieđuid čohkkemis dahje eará sullasaš prošeavttain. Okta konkrehtalaš doaimma lea nannet sámi giellabargguid ekonomalaš rámmaid. Iešguđet giellaguovddážiis ja eará giellabargguin bohtet ovdamearkadihte ráidun buorit fuomášumit ja doaimmaevttohusat, mat sáhttet bisánit ruhtaváni geažil. Viidáseappot dáidá Sámedikki huksen fágalas áhahussan, sihke giellabargguid ja oahpahusa dáfus, váikkuhit dasa ahte Sámediggi sáhtta nanusmahttet iežas rolla nugo resursan sihke suohkaniidda, sámi organisašuvnnaide ja earjkilolbmuide. Dat guoská sihke diehtajuohkimii, bagadallamii ja strategijaid ja konkrehtalaš doaimmaid ovddideapmái.

REFERÁNSSAT:

- AID (2009): *Handlingsplan for samiske språk*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Aira, H. *Vil avvikle samiske språktilbud*. NRK Sápmi, 05.11.11
http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7903315
- Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen , Paul Pedersen og Vigdis Nygaard (2012): *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Norutrapport nr. 2012:5
- Aubert, W. (1978): *Den samiske befolkningen i Nord-Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Borgos, J. I. (1987): *Jordens ufructbarhed och Hafsens Fisheries. Befolkning, bosetning og økonomi i Barkestad og Langenes fjerding 1700-1820*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. (Hovedfagsoppgave i historie. Også gitt ut som Diedut nr.3/1988.)
- Engen, T.O. og Kulbrandstad, L.A. (2004): *Tospråklighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning*. Oslo: Gyldendal.
- Evjen, B. (2004): Samisk skolehistorie – med eksempler fra Salten og Tysfjord. I *Årbok for norsk utdanningshistorie*, 21. årgang, s. 80-94.
- FAK (2011a): *Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk. Femte periodiske rapport. Norge*. Oslo: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.
- FAK (2011b): *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011*. Oslo: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.
- Dahl, H. (1976): *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidheim, H. (1973): *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Elsvatn, L. (1985): *Samenes historie*. Bodø: Nordlandsforskning. (Notatserie)
- Jacobsen, K. (1975): *Samefolket i historien. Vefsn bygdebok*, Bind 3, s. 83-91. Mosjøen: Vefsn historielag.
- Jensen, E.B. (1991): *Fra fornorskningpolitikk til kulturelt mangfold*. Stonglandseidet: Nordkalott-Forlaget.
- Jensen, E.B. (2005): *Skoleverket og de tre stammers møte*. Tromsø: Eureka forlag.
- Hirsti, R. (1980): *Samenes fortid, nåtid og framtid*. Oslo: Gyldendal.
- Hirvonen, V. (2004): *Samisk skole i plan og praksis*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Samisk høgskole.

- Hoëm, A. (2007): *Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715-2007*. Oslo: Novus forlag.
<http://skuvla.info/skolehist/ingar-tn.htm>
<http://www.samene.no>
<http://www.snasa.kommune.no>
<http://www.ssb.no/vis/samisk/om.html>
<http://www.tromso.kommune.no/samisk-historie.121091.no.html>
- Høgmo, A. (1989): *Norske idealer og samisk virkelighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Lund, S. (2009): «Forfall og fornorsking» i Lund, S., Boine, E., Siri Broch Johansen, S.B. og Rasmussen, S. (red.): *Samisk skolehistorie 3*. Karasjok: Davvi Girji 2009.
- Lund, S. (red) (2011): *Samisk skolehistorie 5*. Karasjok: Davvi Girji
- Magga, O.H. (2004): Samisk språk – en oversikt. I Nordisk Ministerråd: *Samiska i ett nytt årtusende*. København: Nordiska Ministerrådet, s. 9-22.
- Marek, V. (1992): *Samene i Susendal*. Hattfjelldal: Hattfjelldal kommune.
- Meløy, L.L. (1982): *Internatliv i Finnmark. Skolepolitikk 1900-1949*. Oslo: Det norske samlaget.
- Minde, H. (2003): Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences. *Acta Borealia*, 2, s. 121-146.
- Nordlys: «Ap innrømmer tabbevalg» 27.02.2012, ss. 12-13
- NOU 1984: 18: *Om samenes rettsstilling*.
- NOU 1985:14: *Samisk kultur og utdanning*.
- NOU 2007: 13: *Den nye sameretten*.
- Nystø, S.R. (1982): *Etnisitet og religiøsitet: to uforenlige statuskategorier i etnopolitisk mobilisering?: et casestudium av Nuortta-Sálto Sámi Sijdda*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Patton, M.Q. (1987): *Qualitative Evaluation Method*. London: SAGE.
- Pedersen, P. og Høgmo, A. (2004): *Kamp, krise og forsoning*. Tromsø: Norut. (Norut-rapport 4/2004.)
- Oppenheim, A.N. (1992): *Questionnaire design, interviewing, and attitude measurement*, London: Pinter.
- Reiersen, J. (1915): *Skolen i Finnmarken*. Hammerfest: Hagen. (I kommisjon hos bokhandler Hagen.)
- Romssa Sámi Searvi (2002): Forprosjekt. Tromsø som internasjonal urfolksby.
- Rønning, W. (2005): *Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler. Sluttrapport*. Bodø: Nordlandsforskning. (NF-rapport 1/2005.)
- Sametinget (2011): Konkurransesgrunnlag – Språkundøring 2011.
- Sámi instituhtta (1990): *Samene – en handbok*. Kautokeino: Sámi instituhtta.

- Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami Languages: an introduction*. Kárášjohka: Davvi girji
- SEG (2000): *Undersøkelse av bruken av samisk språk*. Tana: Samisk nærings- og utredningssenter
- Solstad, K.J., Bongo, M., Eriksen, L., Germeten, S., Kramvig B., Lyngsnes, K. og Nygaard, V. (2009): *Samisk opplæring under LK06-samisk*. Bodø: Nordlandsforskning. (NF-rapport 3/2009.)
- Solstad, K.J., Nygaard, V. og Solstad, M. (2012): *Kunnskapsløftet 2006 Samisk – Mot en likeverdig skole?* Bodø: Nordlandsforskning. (NF-rapport 1/2012.)
- SSB (2004): *Statistisk årbok*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Saus, Merete (1998): «Kontekstuelt barnevern. Lokalsamfunnet som klient i barnevernet» i Eidheim, Harald og Vigdis Stordahl (red.): *Kultur møte og terapi i Sápmi*. Karasjok: Davvi Girji OS
- Stien, L. (2000): ČSV. *I En nasjon blir til*. Tidsskriftet Ottar, nr. 232. Tromsø museum. Lund, Svein (2003): *Samisk skole eller Norsk standard?: reformene i det norske skoleverket og samisk opplæring*. Karasjok: Davvi Girji
- St.meld.nr. 28(2007-2008): *Samepolitikken*.
- Thomas, W.P. og Collier, V. (1997): *School Effectiveness for Minority Students*. Washington D.C: The George Washington University.
- Todal, J. (2004): "Det lappiske tungemaal til at forstaa": ei vurdering av andrespråkfaget som reiskap for språkleg vitalisering» i Vuokko Hirvonen (red.): *Samisk skole i plan og praksis* Kárášjohka: Sámi allaskuvla,
- Tonstad, P.L. (1985): *Samerett – for framtida*. Luleå (?): Jár'galæd'dji Å/S. Tromsø 12. april 2002.

MILDOSAT

MIELDDUS 1.

Jearahallanguide čuovvovaččaide:

- (Politihkalaš ja) hálddahušlaš jođihedjiide
- Skuvlasuorgi:
  - Skuvlajođiheddji
  - Oahpaheaddjit
  - Váhnenfierpmádat/váhnenovdasteaddjit
(joavkojearahallan)
  - Joatkkaskuvlanuorat (joavkojearahallan)(ii áigeguovdil buot
suohkaniin)
- Dearvvašvuodasuorgi: válljen ovtta institušuvna:
  - Bargit
- Kultursuorgi:
  - Bargit
- Giellaguovddážit: Bargit/beaivválaš jođiheddji
- Báikkálaš sámisearvvit

Jearahallanguide politihkalaš ja hálddahaslaš jođiheddjiide – suohkaniin gos sámegealla ii leat ovddastalli dahje oktoráđđejeaddji

- Sáhtát go čilget sámegealla dili suohkanis dál, dađi mielde go don dovddat suohkana?
  - Man ollugat geavahit sámegealla suohkanis?
  - Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegealla lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?
- Lea go suohkan ráhkadan plánaid main sámegealla ja kultuvra lea dehálaš oassin?
- Man ollu digaštallet sámi gažaldagaid, maddái hástalusaid mat gusket sámegealli;
  - Hálddahasdási jođihančoahkkimiin?
  - Politihkalaš čoahkkimiin?
  - Sáhtát go namuhit muhtun vejolaš áššiid gos sámivuolta leat dagahan riidduid?

(Dušše sámegealla hálddašanguovllu suohkaniidda)

- Dulkojuvvojit go politihkalaš čoahkkimat (suohkanstivra ja eará čoahkkimat) sámegealli dahje sámegealla dárogilli, jus nu, makkár bargodábit leat ásahuvvon dulkomii?
- Jorgaluvvojit go politihkalaš čoahkkimiid áššebáhpirat sámegealli, jus nu, makkár bargovuogit leat ásahuvvon jorgalanbarguide?
- Man ollu áššit navddát don suohkana meannudit suohkanstivrras ja ovdagottis mat gusket sámegealli? Leat go sámi (giella)áššit politihkalaš riidoáššit? (namut áinnas ovdamearkaid)
- Ráđđehus lea mearridan "Sámegeallaid doaibmaplána" (2009) mas lea oassi mii čilge sámegealla statusa ja čuovvolanoassi (2011). Dan plána čujuhuvvo maid dasa ahte suohkaniin lea guovddáš rolla sámegealla ovddideamis. Dovddat go dien plána?
- Lea go suohkan leamaš Sámedikkiin oktavuodas/lea go Sámediggi váldán oktavuoda sámegeallbarguid oktavuodas?

- Makkár ásahusaiguin ovttasbargá suohkan go galgá doarjut/ovddidit/ovdánahttit sámegiela suohkanis?
- Searvá go suohkan dilálašvuođaide gos lea sáhka sámegiela ovddideamis, maidda earát bovdejit (Sámediggi, fylkasuohkan, Fylkamánne, departemeanta/direktoráhtta, earát)?
- Lea go suohkan ásahan sámegieldoaimmaid dahje lea go kárten livččii go sámegielat fálaldagaide dárbu suohkana dearvvašvuođa-ja sosiálabálvalussurggiin (dábálaš dearvvašvuođabálvalus, fysioterapiija, jortamovra, dearvvašvuođastašuvdna, skuvladearvvašvuođabálvalus, dikšun ja ovddasmoraš, psykalaš dearvvašvuođabargu, gárrenmirkodikšu), oahpahas (mánáidgárdi ja skuvla), kultursuorggis (girjerájus, kulturskuvla, nuoraidklubba, girku)? Jus lea, man láhkái?
- (Diehtibehtet go dan birra ahte) Lea go suohkan virgáibidjan bargiid geat máhttet hupmat/čállit sámegiela, ja geat máhttet vástidit go olbmot váldet sámegillii oktavuođa?
  - Váldet go ollugat oktavuođa suohkaniin sámegillii (njálmmálaččat ja čálalaččat)?
    - Jus nu, man láhkái vástidit daid?
  - Lea go leamaš áigeuovdil fállat bargiide kursse sámegielas?
- Deattuhuvvo go sámegiel gelbbolašvuolta go suohkan virgáibidjá olbmuid virggiide suohkanis? Jus deattuhuvvo, makkár virggiin?
- Leat go, dahje leat go geahččalan, ásahit sámegielat deaivvadanbáikkiid/kulturfálaldagaid suohkanis?
  - Doppe gos diet fálaldagat leat; Man dehálaččat leat du mielas sámegielfálaldagat dán suohkanis?
- Lea go suohkan moktege dokumenteren dahje oainnusindahkan (visualiseren) sámegiela suohkanis (báikenamat, geaidno/vistegalbbat)?
- Makkár jurdagat leat dus dan birra movt vejolaččat galggašii nannet sámegiela suohkanis boahteáiggis?
- Ealáhusat: Orro go du mielas nu ahte sámegiella adno serviceealáhusain ja eará ealáhusdoaimmain suohkanis?

- Dieđát go maidege dan birra ahte lea go fitnodagain suohkanis dárbu sámegiel gelbbolašvuhtii, ja leat go son sii virgáibidjan bargiid geat hálddašit sámegiela?

Seviceguovddáš/vuosttašlinnjábálvalus (finadit juohke suohkanis – ii dárbaš šiehttan)

- Leat go dis bargit vuosttašlinnjábálvalusas geat máhttet hálddašit dan jus muhtun váldá sámegillii oktavuoda?
- Jus leat, man gallis? Ja lea go álo soames barggus gii máhttá dieid oktavuodaidda bálvalit?
- Leat go dájvja olbmot geat váldet oktavuoda/leat go ollu oktavuoda sámegillii (njálmmálaččat/čálalaččat)?
- Man lági mielde lávebehtet diekkár oktavuodaidda čuovvolit?

Jearahallanguide politihkalaš ja hálddahaslaš jođihedjiide suohkaniin gos sámegiella lea dat giella mii lea eanemus anus (Guovdageaidnu, Unjárga)

- Sáhtát go čilget sámegiela dili suohkanis dál, dađi mielde go don dovddat suohkana?
  - Man ollugat geavahit sámegiella suohkanis?
  - Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegiella lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?
- Suohkan oažžu guovttegielalašdoarjaga Sámedikkis.
  - Makkár váldojurdda lea dieid doarjagiid geavaheami duogábealde?
  - Lea go suohkan ieš árvvoštallan dieid doarjagiid geavaheami?
  - Movt du mielas orrot guovttegielalašdoarjagat ovddideamen sámegiella geavaheami suohkana álbmogis?
  - Rievdadit go Sámedikki juolludaneavttut mat doaimagohtet 2012 (álggahanjahki)/2013 rájes dieid doarjagiid geavaheami mearkkašaveara?

- Dulkojuvvojit go politihkalaš čoahkkimat (suoħkanstivra ja eará čoahkkimat) sámegillii dahje sámegielas dárogillii, jus nu, makkár bargodábit leat ásahuvvon dulkomii?
- Jorgaluvvojit go politihkalaš čoahkkimiid áššebáhpirat sámegillii, jus nu, makkár bargovuogit leat ásahuvvon jorgalanbargguide?
- Ráđđehus lea mearridan "Sámegielaid doaibmaplána" (2009) mas lea oassi mii čilge sámegiela statusa ja čuovvolanoassi (2011). Dan plána čujuhuvvo maid dasa ahte suoħkaniin lea guovddáš rolla sámegiela ovddideamis. Dovddat go dien plána?
  - Movt lea suoħkan čuovvolaš guoskivaš doaimmaid dien plána, jus lea čuovvolan daid?
- Makkár ásahusaiguin ovttasbargá suoħkan go galgá doarjut/ovddidit/ovdánahttit sámegiela suoħkanis?
- Searvá go suoħkan dilálašvuođaide gos lea sáhka sámegiela ovddideamis, maida earát bovdejit (gč. Sámedikki ja suoħkaniid ovttasbargošiehtadusa, fylkasuoħkan, Fylkamánne, departemeanta/direktoráhtta, earát)?
- Man muddui digaštallet hálddahušdási jođiheddjiidčoahkkimiin hástalusaid mat gusket sámegillii?
- Lea go suoħkanis guovttegielalašplána?
  - Movt dan ođasmahttet ja čuovvolit, jus dan dahket?
- Leat go suoħkanis bargit geat eai máhte sámegiela njálmmálaččat/čálalaččat?
  - Man dávjá fállujuvvo dieid bargiide kursen (álggahuvvo okte jagis, juohke nuppi jagi, dárbbu mielde)?
- Man dehálaččat leat du mielas sámi giellafálaldagat dán suoħkanis?
- Maid jurddašat dan birra movt vejolaččat sáhtášii nannet sámegiela suoħkanis boahteáiggis?
- Ealáhusat: dieđát go gávdnojit go suoħkanis fitnodagat mat dárbbášit gelbbolašvuođa sámegielas, ja leat go son sii virgáibidjan bargiid geat hálddašit sámegiela?

Seviceguovddáš/vuosttašlinnjábálvalus (finat juohke suoħkanis-ii dárbbáš šiehttan)

- Leat go dis vuosttašlinnjábálvalusas bargit geat máhttet hálddašit dan jus muhtun váldá oktavuoda sámegillii?
- Jus leat, gallis? Ja lea go álo soames barggus gii dieid oktavuodaid sáhtta bálvalit?
- Leat go dávjá olbmot geat váldet oktavuoda/leat go ollu oktavuodat sámegillii (njálmálaččat/čálalaččat)?
- Man láhkái lávebehtet diekkár oktavuodaid čuovvolit?

Jearahallanguidet skuvlasuorgái:

Jearahallanguide skuvlajođiheddjiide

Jearahallanguide sámegielloahpaheddjiide (joavkojearahallan)

Jearahallanguide váhnenfierpmádagaide/ovddasteddjiide (joavkojearahallan)

Jearahallanguide joatkkaskuvlanuoraide (joavkojearahallan)

Jearahallanguide skuvlajođiheaddjái

Man ollu ohppiin suohkanis lea dál oahpahus sámegielas dahje sámegillii?

- lešguđet dásit (vuosttašgiella, nubbegiella 2 ja 3)

Movt lea ohppiid lohku geain lea sámegiella ovdánan manemus 5 jagis?

- Dásiid gaska rievdamat?
- Oahppit heitet? Jus nu, mii son dasa lea sivvan.

Sámegiela hálddašanguovllu suohkaniidda

Čuvvot go buot oahppit suohkanis LK06S?

Movt dieđiha suohkan, mii lea skuvlaoamasteaddji, ahte sámi mánáin lea vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas ja sámegillii (Čálalaččat?Njálmálaččat)?

- Go skuvla álgá
- Muhtomin oahppoáiggis

Fállá go suohkan sámegielloahpu buohkaide geat háldit dan, vai fállá go dušše daid ohppiide geain lea vuoigatvuohta dan oažžut?

Movt lea sámegielloahpahus lámhčojuvvon?

- Báikkálaš oahpaheaddji
- Gáiddusoahpahuš, čoagganeamit
- Iešguđetlágan joavkkut ja dášit (máŋga ahkeceahki ovttas)
- Lea go suohkana skuvlavuogádat rievdan maŋemus 5 jagis (heaittiheamit)?
  - Jus lea, movt dat lea čuoŋcan sámeŋieloahpu organiseremii ja eavttuide?
- Lea go skuvlaoamasteaddjis ovttasbargu eará ásahusaiguin sámeŋieloahpu plánenbargguin ja čađaheamis? Fierpmádagat, áŋggirdeaddjit?

Lea go suohkan nagodan fidnet oahpaheddjiid geain lea gelbbolašvuohŋa oahpahit sámeŋielas?

- Vejolaš hástalusat, čadnon daid iešguđet dásiide, vuosttašgiella ja nubbegiella

Leat go suohkanis doaimmat mat galget doarjut ja nannet sámeŋiela (SFO/leaksolohkanveahkki/fálaldat váhnemiidda)?

Gažaldagat mánáidgárddiid birra

Lea go suohkanis sámeŋielat mánáide fálaldat mánáidgárddiin?

- Jus lea, movt dat lea organiserjuvvon? (sierra mánáigárdi (suohkana/priváhta), sierra ossodat, seaguhuvvon joavkkut, individuála čuovvoleapmi)
- Earenoamáš hástalusat mat gusket sámeŋielat bargiid fidnemii?
- Jus ii leat diekkár fálaldat, manne ii leat (eai go ohcal dan, eai gávnna sámeŋielat bargiid jna.)

Lassigažaldagat sámeŋiela hálddašanguovllu suohkaniidda:

Makkár plánat, áigumušat, metodat ja doaimmat leat skuvlaoamasteaddjis mat galget oažžut mánáid geain lea sámeŋieloahppu šaddat doaibmi guovtteŋielagin?

- Makkár vejolaš hástalusat leat dien barggus?
- Makkár doarjaga orrot din mielas mánáidgárddi mánát oažžumin ruovttus guovtteŋielalašvuohda ektui?

Jearahallanguide oahpaheddjiide (joavkojearahallan báikkiin gos leat mánga sámeŋieloahpaheaddji)

Movt don gii leat oahpaheaddji/dii geat lehpēt oahpaheaddjit vásihat/vásihehpēt sámegeiela dili suohkanis?

- Álbmogis, iešguđetlágan dilálašvuodain giliin? (ealli guovttegielalaš, ealáskan, ođđasis ealáskahttojuvvon)
- Suohkana hálddahaslaš ja politihkalaš jođiheaddjit? (vuoruheamit, čalmmustahtten)

Maid don jáhkát eanemusat movttiidahttit váhnemiid válljet sámegeieloahpu mánáidasaset?

Makkár oaivilat leat dus dasa movt skuvlaoamasteaddji organisere sámegeieloahpahusa suohkaniin?

- Mii lea buorre ja mii lea heittot?

Leat go skuvlavuogádagas dahje organiseremis leamaš nuppástusat main leamaš mearkkašupmi gielladilálašvuhtii?

Sáhtát go sulaid árvoštallat man stuora oassi ohppiin geain lea sámegeieloahppu bohtet ruovttuin gos sámegeiella lea beaivválaš giella (áivve sámegeiella dahje muhtun muddui)?

Makkár doarjaga ožžot oahppit ruovttus skuvlabargguiguin ja sámegeiela čuovvolemiin?

Sámegeiella nubbegeiella oahppoplánaid váldoulbmil lea bidjat vuodū dasa ahte oahppit galget šaddat doaibmi guovttegielagin. Sii galget movttiidahttojuvvot ja šaddat oadjebassan válljet sámegeiela beaivválaš eallimis gulahallangiellan.

- Lehpēt go lihkestuvvan olahit dien áigumuša?
- Mii lea dasto hástalussan jus dan galgá olahit?

Man dihtomielalaččat geavahat don sámegeiela sámegeieldiimmuin/dahje dárogeiela veahkkegiellan?

- Sámegeiella vuosttašgiellan
- Sámegeiella nubbegeiellan

(Dušše Guovdageaidnu ja Unjárga + sámeskuvlla/sámi luohká oahpaheaddjit):

Movt du mielas lea sámegeiela geavaheapmi eará fágaid oahpaheamis?

Movt don leat vásihan ohppiid sámegiellaheami skuvllas go eai leat sámegiellaheami?

- Friddjainuvttain (erohus gaskal vuosttaš-ja nubbegiellaheami)

Movt don lea vásihan ohppiid sámegiellaheami sin astoáiggi ja go ovtastallet ustibiiguin?

- Makkár giellaheami gávdnojit ohppiide báikkálaš birra?

Muhtun oahppit heitet sámegiellaheami ovdal go gerget skuvlavázzimiin. Movt leamaš daid ohppiiguin geaid don leat skuvlen?

- Go heitet, man muttos oahpahušáiggi dahket dan, ja maid jáhkát heaitimii sivan?

Jearahallanguide váhnenfierpmádagaide- ja ovddasteddjiide (joavkojearahallan) geaid mánáin lea sámegiellaheami

Makkár faktorat ledje dehálaččat dasa ahte dii válljiidet sámegiellaheami iežadet mánáin/mánáide?

- Bearaš/ruoktu
- Báikkálaš servodat
- Movt skuvla/suohkan lei heivehan oahpu

Movt dieđihedje didjiide váhnenfiid dan ahte lea vejolašvuohta válljet sámegiellaheami?

- Lehpit go dii váhnenfiid duhtavaččat suohkana diehtujuohkimiin?
- Lehpit go ožžon dieđu suohkanis dahje skuvllas dan birra movt sámegiellaheami lea organiserejuvvon?

Sámi oahppoplánaid váldoulbmil sámegiellaheami nubbegiellaheami lea bidjat vuoddu dasa ahte oahppit galget šaddat doaibmi guovttegiellaheami. Sii galget movttiidahttojuvvot nu ahte oadjebasvuodas sáhttet válljet sámegiellaheami gulahallangiellaheami beaivválaš eallimis.

- Movt orro din váhnenfiid mielas skuvla lihkestuvvan olahit dien mihttomeari?
- Orro go du/din mánáin/mánáin čájeheami ahte duostá/dustet oadjebasat geavahit sámegiellaheami?

Lehpet go duhtavaččat mánáid sámegieloahpahasain, lea go dat doarvá buorre?

- Vejolaččat, mii doaibmá bures, mainna ehpet leat duhtavaččat (organiseren, oahpahedjjiid gelbbolašvuohta, ohppiid movttiidahttin)?

Man láhkái doarjubehtet dii váhnemat mánáid vai sii movttáskit ja hájjanit geavahit sámegiela?

Makkár báikkiin besset mánát hájjehallat sámegiela, go eai leat skuvllas?

Dii dovdebehtet sihkkarit eará sámi váhnemiid geat eai leat válljen sámegielaohpu iežaset mánáide, dahje geat leat válljen diktit mánáid heaitit sámegielain gasku skuvlaáigodaga. Mii orro din mielas sivvan dasa ahte válljejit sámegiela eret?

Jearahallanguide joatkkaskuvlla nuoraide (joavkojearahallan)

Man guhká ja man dásis lea dus/dis leamaš sámegiella?

Mii lea deháleamos ákkaid dasa ahte dus lea/lea leamaš sámegiella skuvllas?

- Oažžut ovdan váhnemiid heaitin- dahje joatkinválljema ohppiid válljema ektui

Movt lea sámegiela geavaheapmi du lagasbirrasis?

- Bearaš, sohka
- Ustibat

Movt lea du ustibiid ja skuvlaskihpáriid oaidnu sámegielfágii, ja movt sin mielas lea dat ahte dus lea sámegiella/lea leamaš sámegiella?

- Leat go miellaguottut rievdan áiggi mielde?

Leat go duhtavaš sámegieloahpahasain, lea go dat doarvá buorre?

- Vejolaččat, mii doaibmá bures, ja mainna ii leat nu duhtavaš?
- Sámi oahppoplánaid váldoulbmil sámegielain nubbegiellan lea bidjat vuoddu dasa ahte oahppit galget šaddat doaibmi guovttegielagin. Sii galget movttiidahttojuvvot nu ahte oadjebasvuodas sáhttet válljet sámegiela gulahallangiellan beaivválaš eallimis.
- Orro go skuvla din ohppiid mielas lihkestuvvan olahit dien mihttomeari?

Oažžubehtet go veahki ja doarjaga váhnemiin ja ruovttubirrasis muđui leaskolohkamii ja dasa ahte hárrjehallat geavahit sámegiela?

Makkár báikkit leat gos beassabehtet hárrjehallet sámegiela go ehpet leat skuvllas?

- Formaliserejuvvon
- Eahpeformálalaš

Leat go mielde dahje leat go leamaš mielde organiserejuvvon kulturdoaimmain gos sámegiella geavahuvvo?

Geavahat go sámegiela sosiála mediain (sms, facebook jna)?

Jus it; mii lea mii oččošii du/din geavahit eanet sámegiela astoáiggis?

- Evttohus makkár giellabáikkit galggaše leat

Jearahallanguide dearvvašvuodasuorgái:

Jearahallanguide muhtun válljejuvvon institušuvnna bargiide, (joavkojearahallan) beaivválaš jodiheaddjái ja jus leat bargit geat hálddašit sámegiela

- Sáhtát go čilget sámegiela dili suohkanis, dađi mielde go don dovddat suohkana?
  - Man ollugat suohkanis hupmet sámegiela?
  - Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegiella lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?
- Diehtibehtet go gallis din pasieanttain/klieanttain leat sámegiela?
  - Jus nu, leat go muhtumiin sis hástalusat máhttit dárustit?
- Lehpet go dii din barggus sámegiela pasieanttaiguin/klieanttaiguin muosáhan hástalusaid mat gusket giellamáhtui?
- Leat go dis sámegiela bargit? Galle?
  - Dulkka geavaheapmi?
- Lea go leamaš dárbu lágídit sámegiela kursse bargiide?
- Lea go dis sátnegirji mas oaidnibehtet dadjanvugiid dahje leat go eará gielalaš veahkkeneavvut maid sáhtibehtet atnit veahkin go bargabehtet sámegiela geavaheddjiiguin?

- Makkár hástalusat leat sámegeilat pasieanttaiguin/klieanttaiguin dárogielagiid ektui?
  - Jus leat hástalusat, movt daid čoavdibehtet?
- Makkár giela geavahit du mielas sámegeilat pasieanttat/geavaheaddjit ja sin lagasolbmot (mánát, mánáidmánát) eanemusat?
- Orro go du mielas sámegeiella dakkár giella mii adnojuvvo buolvvaid gaskasaš atnugiellan?

Lassigažaldat hálddašanguovllu suohkaniidda:

- Sámgieilat pasienttain/klieanttain lea riekti oažžut sámegillii divššu dearvvašvuodaásahas. Ollašuvvá go diet riekti?

Kultursuorgi:

Jearahallanguide suohkana kulturinstitušuvnnaid bargiide (omd. kulturskuvlla rektor, astoáiggeklubba, girku, nuoraidklubba)

- Sáhtát go čilget sámegeieladili suohkanis dál, dađi mielde go don dovdat suohkana?
  - Man ollugat geavahit du oaivila mielde sámegeiela/hupmet sámegeiela suohkanis?
  - Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegeiella lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?
- Makkár giellabáikkít gávdnojit suohkana sámegeielagiidda dál? (omd. skuvla, mánáidgárdi, eará almmolaš hálldahus, kultur- ja searvedoaimmat)

Makkár bargildeaddjit suohkanis leat ángirat ovddidit sámi kultuvrra?

- Makkár báikkít gávdnojit gos sáhtta čájehit/ovddidit sámi kultuvrra?

Man láhkái ovddiduvvo sámegeiela kulturdoaimmain?

- Iešguđetlágan joavkkut/agis?

Movt veahkehit suohkana politihkalaš ja hálldahuslaš jodiheaddjit (plánain, heivehandoaimmaiguin, ruhtademiin) ásahtit kultuvrralaš deaivvadanbáikkiid gos sámegeiella geavahuvvo?

Makkár jurdagat leat dus dan hárrái movt boahttevuodas sáhtta nannet sámegiela suohkanis kulturdoaimmaiguin?

- Doaimmaevttohusat?

Jearahallanguide giellaguovddážiid bargái/ovddasteaddjái

Sáhtát go čilget makkár sámegiellidilli lea suohkanis dál, dađi mielde go don dovddat suohkana?

- Man ollugat geavahit sámegiela suohkanis?
- Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegiella lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?

Man láhkái lea giellaguovddáš mielde ásaheamen báikkiid gos sámegiela sáhtta geavahit báikkálaš servodagas?

- Namut doaimmaid ovdamearkan (álkit olahahtti doaimmat, gelbbolašvuodanannen)

Makkár eará báikkid gávdnojit suohkanis gos sámegiela sáhtta geavahit?

- Man dehálaš lea du mielas suohkan sámegiela nannen-ja ovddidanbargguin suohkanis?
  - Earenoamážit suohkanbargiid oahpaheamis, ja vuosttašlinnjábálvalusas
  - Leat go dus/dis oaivil dasa movt skuvla organisere oahpahusa sámegielas/sámegillii?
- Leat go suohkanis leamaš makkárge dokumenteren dahje sámegiela oainnusindahkan (visualiseren) doaimmat, (báikenamat, luodda/viessonamat)?
- Man muddui orro du mielas sámegiella ovdáneamen dahje mannamin maŋos suohkanis?
- Makkár jurdagat leat dus dan hárrái movt boahttevuodas vejolaččat sáhtášii nannet sámegiela suohkanis?
  - Doaimmaevttohusat?
- Ealáhusat: Orro go du mielas nu ahte sámegiella geavahuvvo serviceealáhusas ja eará ealáhusain suohkanis?

- Dieđát go dárbbášit go suohkana fitnodagat sámegiellgelbbolašvuođa ja leat go sii virgáibidjan sámegielagiid?

Jearahallanguide sámi servviide olggobealde sámegiela hálddašanguovllu

- Sáhtát go čilget sámegiela dili suohkanis dál, dađi mielde go don dovddat suohkana ?
  - Man ollugiid oaivvildat don geavahit sámegiela/hupmat sámegiela suohkanis?
  - Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegiella lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?
- Makkár giellabáikkít gávdnojit suohkana sámegielagiidda dál? (omd. skuvla, mánáidgárđi, eará almmolaš hálddahus, kultur- ja searvedoaimmat)
- Sáhtát go oppalaččat čilget movt suohkanhálddahus vuhtiiváldá sámegiela?
  - Makkár konkrehtalaš doaimmat leat a) skuvlasuorggis, b) dearvvašvuodasuorggis, c) kultursuorggis,
- Go smiehtat sámi searvvi bargguid, movt árvoštalat suohkana oktavuođa ja ovttasbarggu a) sámi servviin, b) Sámedikkiin suohkana sámi gažaldagaid bargguin?
- Leat go sámi searvá/suohkana sámi álbmogii ja suohkanhálddahussii/-politihkkáriidda ásahuvvon čoahkkinsajit?
- Man dehálaš lea suohkan du mielas sámegiela nannen-ja ovddidanbargguin suohkanis?
- Leat go suohkanis leamaš makkárge dokumenteren dahje sámegiela oainnusindahkan (visualiseren) doaimmat , (báikenamat, luodda/viessonamat)?
- Man muddui orro du mielas sámegiella ovdáneamen dahje mannamin maŋos suohkanis?
- Makkár jurdagat leat dus dan hárrái movt boahhtevuođas vejolaččat sáhtášii nannet sámegiela suohkanis?

- Ealáhusat: Orro go du mielas nu ahte sámegiella geavahuvvo serviceealáhusas ja eará ealáhusdoaimmain suohkanis?
  - Dieđát go dárbbášit go suohkana fitnodagat sámegiellgelbbolašvuođa ja leat go sii virgáibidjan sámegielaigiid?

Jearahallanguide sámi servviide sámegiela hálddašanguovllus

- Sáhtát go čilget sámegiela dili suohkanis dál, dađi mielde go don dovddat dán suohkana?
  - Man ollugiid oaivvildat don geavahit sámegiela/hupmat sámegiela suohkanis ?
  - Leat go dihto gilit/guovllut gos sámegiella lea eanet dábálaš go eará giliin/guovlluin?
- Makkár giellabáikkít gávdnojit suohkana sámegielaigiidda dál? (omd. skuvla, mánáidgárđi, eará almmolaš hálddahus, kultur- ja searvedoaimmat)
- Suohkan oažžu guovttegielalášdoarjagiid Sámedikkis. Movt suohkan lea dieid doarjagiid geavahan, nugo sámi searvi lea muosáhan?
- Movt du mielas čuovvu suohkan Sámelága mearrádusaid mat dadjet ahte lea riekti suohkaniin váldit sámegillii oktavuođa, ja oažžut vástádusa sámegillii?
- Ovttasbargá go suohkan sámi servviin sámegiela doarjun/ovddidan/ovdánahttinbarguin suohkanis?
- Movt don árvoštalat suohkana oktavuođa ja ovttasbarggu Sámedikkiin suohkana sámi gažaldagaid gieđahallamiin?
- Sáhtát go čilget movt suohkanhálddahus vuhtiiváldá sámegiela konkrehtalaš doaimmain nugo a) skuvlasuorggis, b) dearvvašvuodasuorggis, c) kultursuorggis, dađi mielde movt sámi searvi dovda sámegiela geavaheami suohkana bálvalusain?
- Leat go sámi searvá/suohkana sámi álbmogii ja suohkanhálddahussii/-politihkkáriidda ásahuvvon čoahkkinsajit?
- Man dehálaš lea suohkan du mielas sámegiela nannen-ja ovddidanbarguin suohkanis?

- Leat go suohkanis leamaš makkárge dokumenteren dahje sámegiela oainnusindahkan (visualiseren) doaimmat, (báikenamat, luodda/viessonamat)?
- Man muddui orro du mielas sámegiella ovdáneamen dahje mannamin maŋos suohkanis?

- Ealáhusat: Orro go du mielas nu ahte sámegiella geavahuvvo serviceealáhusas ja eará ealáhusdoaimmain suohkanis?
  - Dieđát go dárbbášit go suohkana fitnodagat sámegiellgelbbolašvuoda ja leat go sii virgábidjan sámegielagiid?

MIELDDUS 2

ID-koda:

SÁMI GIELLAISKKADEAPMI 2012

Dán iskkadeami ulbmil lea hábmiet vuodu doaimmaide mat nannejit sámegeleaid dili Sámis ja Norggas. Lea dárbu oažžut buori diehtovuodu vai sáhtá ásaht ja álggahit buriid gielladoaimmaid. Danin šihhte Sámediggi, Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanta ja Máhttodepartemeanta 2011 giđa ahte áigot čadahit giellaisskkadeami mii kárte sámegeleaid geavaheami Norggas.

Nordlandsforskning ja Norut Alta galget dan barggu doaimmahit. Mii leat maid ožžon Sámedikkis lobi geavahit sin jienastuslogu vuolggabáikin. Danin mii sáddet dán gažaldatskovi ja sávvat ahte don mielas searvvašit dán giellaisskkadeapmái.

Mii sávvat ahte válddášit dili vástidit giellaisskkadeami gažaldagaid nu vuđolaččat go lea vejolaš, beroškeahtá das máhtát go sámegeleai vai it. Skovi deavdimiin ádjánat sullii 10-20 minuvtta. Sáhtát garvit vástideamis daid gažaldagaid maid it oro háliideamen vástidit. Nu guhká go iskkadeapmi lea jođus, mii mearkkaša gitta loahpageahčái cuonománu 2012, sáhtát bivdit geassit iežat vástádusaid eret iskkadeamis jus dan dáhtut. Buot čohkkejuvvon dieđut sihkkujuvvojit dakkaviđe go dieđut maid leat ožžon leat analyserejuvvon.

Go leat skovi deavdán, de bijat dan konvoluhtii man sáddengolot juo leat máksojuvvon, ja sáddet dan boastta mielde nu jođánit go vejolaš ja áinnas ovdal guovvamánu 27. beaivi 2012. Sin gaskkas geat vástidit, geassit logi vástideaddji geat guhtege ožžot 1000 ruvno vuoitun.

Don sáhtát maid válljet vástidit gažaldatskovi elektrovnalaččat. Skovi gávnnat dáppe: www.nforsk.no ("Samisk språkundtersøkelse" gurut bealde siiddus "Snarveier" vuolde). Dien siidui beasat SPUR geavaheaddji namain ja identitehtakodain man gávnnat vástáduskonvoluhtas ja gažaldatskovis maid leat ožžon. Siidu addái maid vejolašvuoda vástidit gažaldatskovi eará sámegeleaide.

Iskkadeami čađahanvuogi lea Dutkamiid personsuodjalanáittardeaddji dohkkehan, mii gáibida ahte dákkár mállet kártemat galget čuovvut garra njuolggadusaid mat gusket dasa movt dieđut maid eaŋkilolbmui oažžu galget geavahuvvot. Dutkiin lea muđui jávohisvuodageasku. Buot dieđut maid oažžut gažaldatskoviin, meannuduvvojit hui čiepus diehtun, ja dat eai čadnojuvvo moktege olbmuid namaide. Danin ii leat vejolaš dovdat eaŋkilolbmuid dahje dihto báikkálaš servodagaide, institušuvnnaid ja sullasaččaid.

Loahpparaporta almmuhuvvo miessemánu 2012 mielde dáppe: www.nforsk.no.

Du searvan lea hui dehálaš!

Jus dus lea gažaldagat mat gusket dán gažaldatskovái, sáhtát váldit oktavuoda juogo Nordlandsforskningain, Karl Jan Solstad (tlf. 75 51 70 21; e-poasta: kjs@nforsk.no), Marit Solstad (75 51 71 98; mas@nforsk.no) dahje Norut-Alta ved Eva Josefsen (78 45 7106; eva.josefsen@norut.no) dahje Vigdis Nygaard (78 45 71 02; vigdis.nygaard@norut.no)

1. Riegádanjahki: _____
2. Sohkaelli: Dievdu Nissonolmmoš
3. Mii lei du deháleamos hupmangiella bajásšattadettiin (eatnigiella)? (Sáhtát merket mánge giela.)
Sámegiella Dárogiella Suomagiella Kvenagiella Ruotagiella Eará
4. Guhte sámegiella/Guđet sámegiela lea (t)du sámegiella/sámegiela? (Sáhtát mánge giela merket)
Davvisámegiella Julevsámegiella Máttasámegiella
Bihtásámegiella Nuortalaš Eará
5. Guđe suohkanis orut? _____
6. Guđe suohkanis orrot eanas áiggi bajásšattadettiin? _____
7. Man bures máhtát sámegielaid hupmat? Russe ovttá čuoggá juohke linnjái.

	Njuovžilit (eatnigiella)	Hui bures	Bures	Veaháš	Ipmirdan, muhto in huma	In ipmir
Davvisámegiella	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Julevsámegiella	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Máttasámegiella	☐	☐	☐	☐	☐	☐
_____ sámegiella	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8. Man ollu skuvlaid leat vázzán, ja makkár sámegielaohpu leat ožžon?
Russe ovtta ruossa juohke oahppoceahkkái gos leat ožžon oahpu, ja ovtta ruossa dasa makkár sámegielaohpu leat ožžon guđege oahppoceahkis.

	Čadahan oahpu	Ii lean sámegiela- oahppu	Veaháš sámegiella/ Sámegiella 2.giellan	Sámi oss.dahje mánáidgárdi/ Sámegiella vuosttašgiellan
Mánáidgárdi	☐	☐	☐	☐
Mánáidskuvla (das maiddái 7- jagi vuoddosk.)	☐	☐	☐	☐
Nuoráidskuvla (maiddái framhaldssk.)	☐	☐	☐	☐
Joatkkaskuvla/fágareive	☐	☐	☐	☐
Alit oahppu, vuolit gráda	☐	☐	☐	☐
Alit oahppu, alit gráda	☐	☐	☐	☐

9. Makkár beaivválaš barggus leat don?
Baggan almmolaš suorggis priváhta suorggis lean ruovttus/oaččun oadjuoráid Oahpus
10. Barggat go earenoamáš sámi bargosajis/institušuvnnas? Russe ovttá ruossa: Juo In
Omd. Sámedikkis, giella-/kulturguovddázis, sámi ossodagas/mánáidgárddis, sámeskuvllas/luohkás, sámi joatkkask. dahje allaskuvllas, sámi organisašuvnnas, aviissas jna.)

Movt don ieš árvoštalat iežat sámegielmáhtu

11. Man bures orut don iežat mielas hálddašeamen sámegiela? Dás vuolábealde leat njeallje gažaldaga. Merke ovtta vástádusa guđege gažaldagas mii buoremusat heive dutnje.

Jus máhtát mánga sámegiela, de galggat merket dan sámegiela maid buoremusat máhtát dahje masa lea nannoseamos gullelašvuotta.

Mu sámegiela lea: Davvisámegiella Julevsámegiella Máttasámegiella Eará _____

Gažaldat	Vástidanvejolašvuodat:	Merke x:
Ipirdat go sámegiela?	Juo, buot oktavuodain	☐
	Juo, bures. (Go lea sáhka oahpes áššiin)	☐
	Dušše veaháš oahpes oktavuodain (sániid ja doahpagiid)	☐
	Áibbas unnán (ipirdan muhtun earjilsániid)	☐
Máhtát go hupmat sámegiela?	Juo, dat lea munnje áibbas lunddolaš	☐
	Juo, oalle mihá bures	☐
	Dušše veaháš muhtun dilálašvuodain	☐
	In, (soaitán muhtun sániid máhttit)	☐
Máhtát go lohkat sámegiela?	Juo, logan álkít buot lágan teavsttaid	☐
	Juo, go teaksta lea dábálaš fáttáid birra, ii ge leat beare váttis	☐
	Go lea álkis teaksta ja oahpes fáddá	☐
	In máhte lohkat sámegiela	☐
Máhtát go čállit sámegiellii?	Juo, dat lea munnje áibbas lunddolaš	☐
	Juo, muhto dat gáibida eanet smiehttama	☐
	Dušše veaháš – nugo álkis dieđuid dahje dajaldagaid	☐
	In máhte čállit sámegiellii	☐

Gažaldagat giellageavaheami ja giellaválljema birra.

(Sii geat eai oppanassiige máhte sámegiela, njuikejit gažaldahkii 22)

12. Humat go sámegiela go son geainna ságastalat máhtta veaháš sámegiela?

Juo, álo Juo, dábálaččat Juo, muhtumin In láve hupmat

13. Makkár giela humat don go ságastalat earáiguin geat máhttet veaháš sámegiela?
Russe juohke linnjái dan vástádussii mii dutnje heive buoremusat.

	Goasii álo sámástan	Dávjjibut sámástan go dárustan	Seamma ollu sámástan ja dárustan	Dávjjibut dárustan go sámástan	Goasii álo dárustan	li oktage máhte sámeg	li áige-guovdil
(Skearjka-) mánáiguin /mánáidmánáiguin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Náittosguimmiin/beallelaččain	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Fulkkiiguin ja bearrašiin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ustibiiguin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ránnjáiguin ja oahppásiiguin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bargoskihpáriiguin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
“Vuorrasepmosiiguin”	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14. Leat go muhtumat geaiguin du mielas lea earenoamáš váttis sámástit, vaikko sii máhttet ge veaháš sámegiela?

Russe: li Juo Geainna? (omd. mánáidmánát, ránnjá, čeahci/eahki/eanu) _____

15. Man ollu áiggi geavahat sámegillii dan áiggis goas ánqirrit geavahat giela (humat, logat ja čálát)? Russe ovttá ruossa juohke linnjái dan vástádussii mii dutnje heive buoremusat.

	Hui unnán (0-20 %)	Veaháš (20 - 40 %)	Sullii beali áiggis (40-60 %)	Stuora oasi áiggis (60-80 %)	Eanas áiggi (80-100 %)
Árgabeivviid	☐	☐	☐	☐	☐
Basiid	☐	☐	☐	☐	☐

16. Man duhtavaš leat almmolaš sámegiela fáldagaiguin dan báikkis gos ásat? Merke ruossain.

Hui duhtavaš Oalle duhtameahttun li áigequovdil doppe gos ásan
Oalle duhtavaš Hui duhtameahttun

17. Man ollu geavahat dárú sániid beaivválaš sámegiela humadettiin. Russe ruossa dan vástádussii mii dutnje heive buoremusat.

Hui unnán Oalle unnán Muhtun muddui Oalle ollu Hui ollu

18. Makkár giela lea álkimus hupmat go leat hearddohuvvan dahje go áigutt lagas áššiid birra hupmat?

Sámegiela Dárogieida Eará giela _____

19. Man ollu geavahat don sámegiela iešguđetlágan oktavuodain gos son geainna humadat máhtá oalle muddui sámegiela?

Russe ovttá ruossa juohke linnjái dan vástádussii mii dutnje heive buoremusat.

	Goasii álo sámástan	Dávjjibut sámástan go dárustan	Seamma ollu sámástan ja dárustan	Dávjjibut dárustan go sámástan	Goasii álo dárustan	li oktage máhte sámegiela	li áigequovdil
Ruovttus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Go lean guossis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bargodilis (barggus/ skuvllas)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Váris, duoddariin, meahcis, meara alde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rámbuvrris, boasttas jna.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mánáidgárddis ja skuvllas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Suohkana hálddahas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Oskkolaš čoakkálmásain	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ležan dahje mánáid astoáiggedoaimmain	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Facebook, twitter, blogg, SMS/mobiila	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
E-poasttain	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

20. Galle sámegiela leat geaiguin doalat oktavuoda iešgudeh birrasii? Russe ovttá ruossa juohke birrasii.

	Iežat lagasbirrasis				Olggoealde du lagasbirrasa			
	li oktage	Moattes	Márggas	Eatnasat	li oktage	Moattes	Márggas	Eatnasat
Fuolkkit ja bearaš	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ustibat ja oahppásat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

21. Dás čuvvot muhtun ákkat dasa manne it soaitte geavahit iežat sámegiela nu ollu go sáhtášit dahkat, vaikko vel son geainna ságastalat, máhtá oalle muddui sámegiela. Russe ovttá ruossa juohke linnjái.

Ágga manne vállet geavahit dárogiela vaikko livččii vejolaš geavahit sámegiela:	Munnje dat heive hui bures	Munnje dat muhtun muddui heive	li heive munnje
Muhtun áššiid birra lea váttis hupmat sámegillii	☐	☐	☐
Iežan mielas in máhte doarvái bures sámegiela	☐	☐	☐
Ságastallanguoibmi ille máhtá sámegiela	☐	☐	☐
In liiko gielaide seaguhit	☐	☐	☐
Boares dábi mielde	☐	☐	☐
Lea lossat	☐	☐	☐
Lagasbirrasa heajos guottuid dihtii	☐	☐	☐
Mus váilot sánit	☐	☐	☐
Danin go vuhtiválddán sin geat eai ipmir sámegiela	☐	☐	☐
Mu dovddut eai luoitte sámástit	☐	☐	☐
Balan meaddimis/ahte in leat doarvái čeahppi	☐	☐	☐
Lean vajáldahtán sámegiela	☐	☐	☐
Sámegiella gullá vássán áiggiide	☐	☐	☐
Eará sivat _____	☐	☐	☐

Giellaoahppu (Gažaldagaid mat dás čuvvot galget buohkat vástidit)

22. Jus dus leat mánát, ožžot go sii sámegielloahpu dál? Čále galle máná gudege ceahkis.

	li sámegiell-oahppu (Galle máná)	Veaháš sámeg./ Sámeg 2.giellan (Galle máná)	Sámi oss. dahje mánáidgárdi/ Sámeg. 1. giellan (Galle máná)	li áige-guovdil
Mánáidgárdi	___	___	___	☐
Mánáidskuvla	___	___	___	☐
Nuoráidskuvla	___	___	___	☐
Joatkkaskuvla	___	___	___	☐

23. Man duhtavaš leat oktiibuot mánát/mánáidat giellaoahppofálaldagain? Merke ruossain.

Hui duhtavaš Oalle duhtavaš Oalle duhtameahttun Hui duhtameahttun li áige-guovdil

Mearkkašupmi _____

24. Leat go dus skuvlaagis mánát geat ožžot sámegillii oahpu eará fágain go sámegielas? Juo Eai

25. Jus dus lea(t) mánná/mánát gii/geat eai oaččo sámegielloahpu, mii lea sivaiddasa?
Russe ovtta ruossa juohke linnjái.

	Váldosivva	Mearkkaša veaháš	li mearkkaš maidege	li áige- guovdil
Beare hejot lágiduvvon	☐	☐	☐	
Oahppogirjijt váilot	☐	☐	☐	
Oahppan oahpaheaddjit váilot/eai bissovaš oahpaheaddjit	☐	☐	☐	
Máhtán nu unnán sámegiela ahte in nákke čuovvut mánáid oahpu	☐	☐	☐	
Váilevaš doarjja fulkkiin ja ustibiin	☐	☐	☐	
Mánát eai hálit leat earaláganat go earát	☐	☐	☐	
Mánát eai hálit danin go de ožžot lassibarggu/eanet diimmuid	☐	☐	☐	
Beare okto dahje beare unna biras mánáide	☐	☐	☐	
Váilevaš fáaldat	☐	☐	☐	
Dat čuohtá eará skuvlafágaide	☐	☐	☐	
Mu mielas eai dárbbas mu mánát oahppat sámegiela	☐	☐	☐	

26. Lea go jurdda oahppat sámegiela/eanet sámegiela? Russe ovtta ruossa juohke linnjái.

	Juo, de áiggun	Soaitán goas nu	In
Davisámegiela	☐	☐	☐
Julevsámegiela	☐	☐	☐
Máttasámegiela	☐	☐	☐
Eará: _____ sámegiela	☐	☐	☐

27. Jus áiggošit sámegiela oahppagoahhtit dahje oahppat eanet sámegiela, man dehálaččat leat čuovvovaš dilálašvuodát dasa? Russe ovtta ruossa juohke linnjái.

	Dehálaš/lea eaktun	Sávaldat	li nu dehálaš/li áigeguovdil	In áiggo oahppat
Oahpahuš lagasbirrasis	☐	☐	☐	
Oahpahuš eahkes	☐	☐	☐	
Oahpahuš beaivet	☐	☐	☐	
Oaččun formálalaš máhtu j.oahp./oahppočuoggáid	☐	☐	☐	
Heivvolaččat lágiduvvon/neahttaoahppu	☐	☐	☐	
Giellabeassi/giellalávvgodeapmi lea oassin	☐	☐	☐	
Ollesáiggi oahppu	☐	☐	☐	
Oasseáiggi oahppu	☐	☐	☐	
Oahppu mas leat čuovvoneamit	☐	☐	☐	
Ságastallanjoavkkut	☐	☐	☐	
Álgoahppu	☐	☐	☐	
Kursa čadnojuvvon mánáid skuvlavázzimii	☐	☐	☐	
Dihito olmmoš veahkeha (fáttar/mentor)	☐	☐	☐	
Virgelohpi barggus	☐	☐	☐	
Virgelohpi báikkáin barggus	☐	☐	☐	
Man ollu kursa/oahppu máksá	☐	☐	☐	
Mánnágeahčči	☐	☐	☐	
Stipeanda	☐	☐	☐	